

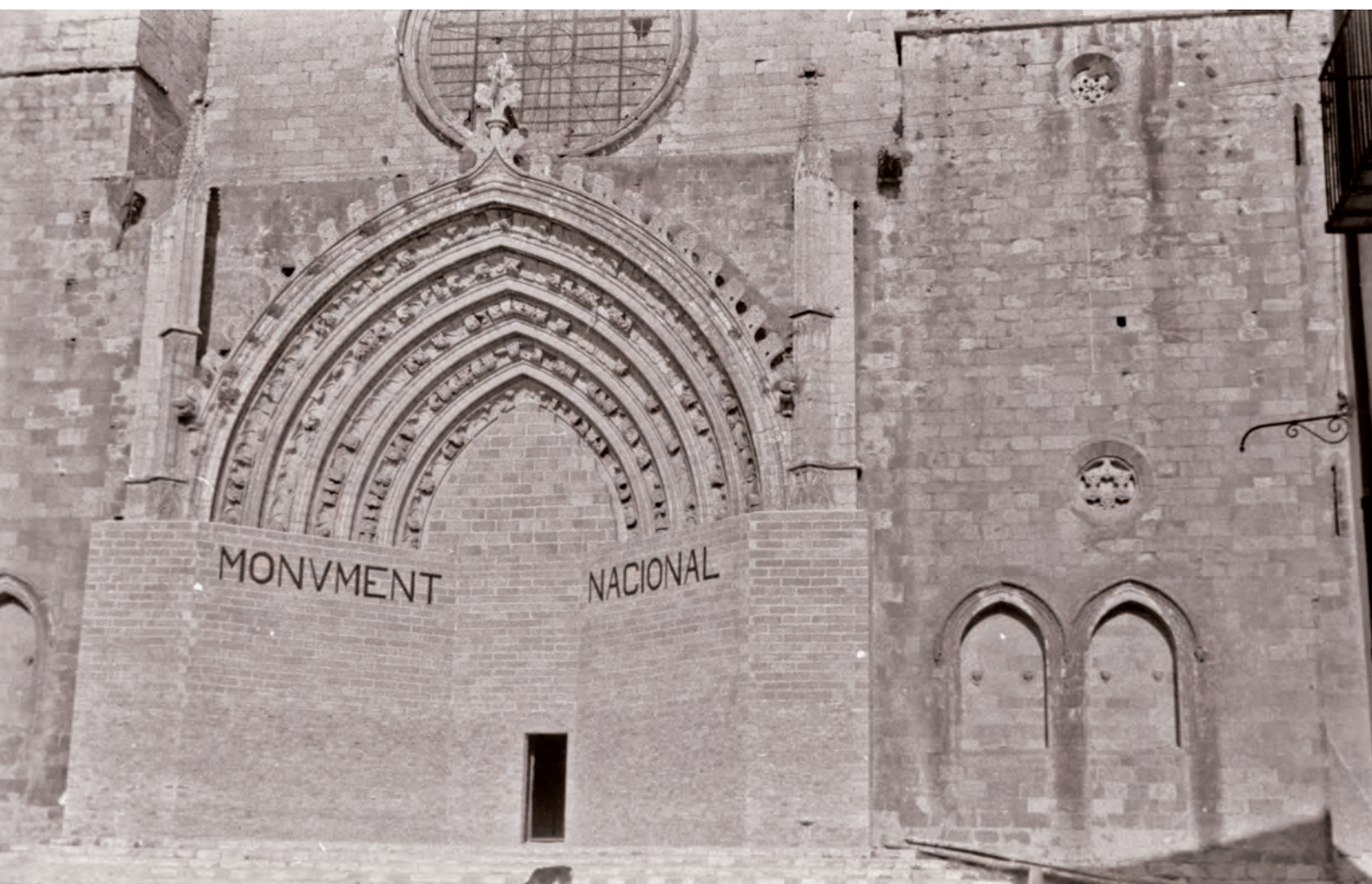
PUBLICACIONS
DE LA PRESIDÈNCIA

Sèrie Major, 4

JOAN SUBIAS GALTER (1897-1984)

DUES VIDES I UNA GUERRA

Joaquim Nadal i Farreras

Institut
d'Estudis
Catalans

Joan Subias Galter (1897-1984)

Dues vides i una guerra

Joaquim Nadal i Farreras

Institut Català de Recerca en el Patrimoni Cultural- Universitat de Girona

Nadal i Farreras, Joaquim, 1948- autor

Joan Subias Galter (1897-1984) : dues vides i una guerra. — Primera edició. — (Publicacions de la Presidència. Sèrie major ; 4/2016)

Bibliografia. Índex

ISBN 9788499653358

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol III. Col·lecció: Publicacions de la Presidència. Sèrie major ; 4

1. Subias Galter, Joan, 1897-1984 2. Historiadors — Catalunya — Biografia 3. Gestors culturals — Catalunya — Biografia
929Subias Galter, Joan

Aquest llibre s'ha elaborat en el marc del Grup de Recerca en Patrimoni Cultural. Grup de recerca emergent. Generalitat de Catalunya (2014 SGR 772).

La recerca per a aquest llibre ha disposat d'un ajut de la Fundació bancària "la Caixa" a l'ICRPC.

Han col·laborat en l'edició d'aquesta obra el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona

© Joaquim Nadal i Farreras

© 2016, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre del 2016

Aquesta edició ha estat coordinada pel Gabinet de la Presidència de l'IEC

Revisió lingüística i índex onomàstic: Lurdes Grifó Abad

Disseny de la coberta: Azcunze | Ventura

Fotografia de la coberta: Façana de la «catedral» de Castelló d'Empúries. Fons Joan Subias (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

Imatge de la contracoberta: Ex-libris de Joan Subias. (© Salvador Dalí, Fundació Gala-Salvador Dalí, VEGAP, Barcelona, 2016)

Compost per Anglofort, SA

Imprès a Open Print, SL

ISBN: 978-84-9965-335-8

Dipòsit Legal: B 25023-2016

ÍNDEX

Presentació	7
Introducció	9
De Figueres a Barcelona. una aproximació biogràfica	11
PRIMERA PART	
UN ITINERARI INICIÀTIC: DE LES AULES ALS DESPATXOS, DELS DESPATXOS AL TERRITORI, DEL TERRITORI AL REFUGI	17
Figueres-Barcelona, anys de joventut i formació (1897-1926)	18
Una vida adolescent	18
Els Estudis Normals	21
Joan Subias Galter i Salvador Dalí Domènech: una amistat primerenca	21
L'activisme figuerenc: les primeres conferències	25
El patrimoni i la funció pública: descoberta, inventari, gestió i rehabilitació	27
Director de Cultura de la Diputació de Girona (1926-1930).	27
Una autèntica acció de govern	28
L'acció de govern al detall	31
El desvetllament de la vocació pedagògica: fent de necessitat virtut (1927-1938)	39
El patrimoni nacional: gestió, inventari i catalogació	41
Al servei de la Generalitat (1931-1936)	41
L'acció de govern en temps republicans	43
Patrimoni i guerra. salvaguarda i protecció, (1936-1939)	57
L'acció des de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona	58
De Girona a Barcelona, 1938. La itinerància com a destí	63
De Barcelona a can Descals de Darnius	65
SEGONA PART	
LES SEQÜELES DE LA GUERRA CIVIL: L'EXILI, L'EXILI INTERIOR, LA DEPURACIÓ IGNOMINIOSA	71
Les seqüeles de la Guerra Civil	73
Un exili efímer (febrer de 1939 - maig de 1939)	73
«Amargat i avorrit». El retorn, la travessia del desert, l'exili interior	76
Un servidor públic a la intempèrie: expedientat i represaliat (1940-1949)	81
La depuració i la suspensió de sou i feina	81
La lluita per la supervivència. Il·lustració, recerca, docència i divulgació editorial	82
Les publicacions de Joan Subias en el període de 1940 a 1948	84
La revisió de l'expedient i la rehabilitació (1949). La lluita per la dignitat	86

TERCERA PART

UN PASSAT FEIXUC I UN FUTUR INCERT. DE GIRONA A BARCELONA. L'ESFORÇ PER REFER LA VIDA	91
De Girona a Barcelona, l'esforç per refer la vida	93
De la baixa per malaltia a l'excedència voluntària, i a la jubilació (1949-1962)	93
La vida a Barcelona. La reinvençió d'un historiador de l'art. Professor de l'Escola de Belles Arts (1948-1967)	94
Una hiperactivitat discursiva. Conferències i viatges	96
Una constant vital. Sant Pere de Roda	96
Les publicacions del període 1949-1967	98
El pont entre dues èpoques trencades per la guerra: L'Academia de Bellas Artes de San Fernando (1935) i la de Belles Arts de Sant Jordi (1957)	101
La jubilació i l'oblit: reivindicació pòstuma (1967-1984)	105
El final d'una vida	107
L'obra de Joan Subias i Galter. Aproximació a una bibliografia	111
Llibres	111
Articles acadèmics	112
Text mecanoscrit sense data	114
Traducció	115
Entrevistes	115
Articles amb còpia al Fons Joan Subias i Galter de l'IEC, pendents de localitzar-ne la procedència	115
Conferències	115

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document I	Carta de Joan Subias a Rafael Masó i Carles Rahola	123
Document II	Joan Subias sobre el passeig Arqueològic de Girona	125
Document III	«El Museu Medieval»	127
Document IV	«Museus del poble. Guia sumària»	129
Document V	«El salvament del patrimoni artístic a Girona»	131
Document VI	Fragment de «Memòries». «La Redorta. Final i retorn a Figueres»	133
Document VII	Primera aproximació a un epistolari	137
Document VIII	El fons Joan Subias a l'Arxiu de l'IEC	183

FONTS I BIBLIOGRAFIA	193
Altres arxius i fonts consultades	195
Bibliografia	199

AGRAÏMENTS	203
------------	-----

IL·LUSTRACIONS	209
----------------	-----

ÍNDIX ONOMÀSTIC	233
-----------------	-----

PRESENTACIÓ

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'Institut d'Estudis Catalans

The Monuments Men, el film americà de 2014 escrit, dirigit i interpretat per George Clooney, es basa en una història real: la recuperació d'obres d'art per part d'un grup d'historiadors de l'art, directors i conservadors de museus que, en plena Segona Guerra Mundial i darrere les línies enemigues, compliren les ordres de F. D. Roosevelt d'impedir la destrucció de patrimoni artístic per les tropes nazis en retirada.

A casa nostra, persones que durant la República havien treballat per salvaguardar edificis, escultures, pintures i altres obres d'art de la incúria tradicional, durant la Guerra Civil vetllaren per allunyar el patrimoni artístic dels estralls de la guerra (sovint del fanatisme dels que veien en cada església i convent un amagatall de capellans i monges), o per protegir-lo *in situ* quan aquest allunyament no era possible. A diferència d'aquells *monuments men*, però, en acabar la Guerra no se'ls reconegueren els esforços, més d'un cop heroics, de la seva tasca benemèrita, i foren «depurats» i apartats durant anys de qualsevol activitat relacionada amb el patrimoni cultural.

Joaquim Folch i Torres fou un d'aquests «homes dels monuments» nostrats, i la seva vida i activitats han estat ben estudiades. En canvi, de Joan Subias i Galter se'n tenia menys informació. Aquest volum, resultat de molts anys de cerques en diferents arxius (entre ells el de l'Institut d'Estudis Catalans), han permès a Joaquim Nadal confeccionar una biografia de Subias i, en especial, resseguir la seva activitat de salvaguarda i recuperació del patrimoni artístic català.

Fruit d'una tasca aprofundida d'estudi de la seva correspondència, de treballs publicats, de memòries inacabades, de documents diversos i d'un fons fotogràfic molt complet, se'ns descriu l'activitat de catalogació, estudi, recuperació i protecció de molts monuments, especialment de la demarcació de Girona, per encàrrec de la Diputació de Girona, de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Generalitat de Catalunya, per indicació dels quals Subias preparà el Catàleg Monumental i contribuï a muntar el Servei de Monuments i Museus.

Abans de la Guerra, Subias s'ocupà, entre d'altres, del campanar de Sant Miquel de Fluvià, de la capella del cementiri de Belcaire, de les pintures de Sant Andreu del Terri, de Castelló d'Empúries, de Sant Quirze de Colera, de l'església de Sant Esteve de Marenyà, del retaule de Canapost, dels banys àrabs de Girona. Durant la Guerra feu protegir l'església de Castelló d'Empúries i servà les imatges de la verge de Sant Miquel de

Fluvià, d'Orriols, el reliquiar d'Avinyonet de Puigventós, el tresor de la Selva de Mar i la creu de Vilabertran. Tostemps s'interessà especialment per la recuperació de Sant Pere de Roda i l'església de Santa Maria de Vilabertran.

Les seves propostes per establir i dotar museus arqueològics i d'art, i les primeres actuacions en aquest sentit, es van haver d'abandonar en acostar-se l'ensulsiada, i llavors dedicà tots els seus esforços a salvar les obres en un lloc segur. A Can Descals de Darnius anaren a parar obres d'art en perill, com hi passaren també els polítics catalans i espanyols camí de l'exili, i allà les trobaren els vencedors, que s'admiraren de la cura amb què havien estat servades.

Després d'un exili breu, en tornar a Catalunya, Joan Subias fou depurat, i va malviure uns anys fins que pogué treballar en una editorial i donar classes com a professor de belles arts. Posteriorment fou rehabilitat.

Avançat al seu temps, Subias es dedicà també a l'excursionisme cultural; programà i dirigí visites i conferències amb els seus alumnes i altres persones interessades en alguns dels monuments que havien estat objecte dels seus afanys, especialment a Sant Pere de Roda. Els catalans i els turistes de tot el món que visiten avui aquests monuments, molts dels quals restaurats i que ofereixen un panorama magnífic del patrimoni artístic del país, potser no saben que deuen la seva conservació a la tasca metòdica i als esforços de Joan Subias.

L'Institut d'Estudis Catalans ha volgut incloure la publicació d'aquest notable document històric i artístic en una de les seves col·leccions importants. Les raons són múltiples: d'una banda, Subias rebé de l'IEC bona part dels seus encàrrecs de catalogació i estudi; de l'altra, Subias s'ocupà també de les tasques inicials de recuperació de la vil·la romana dels Ametllers, a Tossa de Mar, propietat conjunta de l'Ajuntament de Tossa i de l'IEC. Així mateix, Joaquim Nadal ha pogut trobar a l'Arxiu de l'IEC documents i fotografies que l'han ajudat a esbossar la vida i l'obra de Joan Subias.

Finalment, considerem que Joaquim Nadal, que és alhora historiador (és catedràtic d'història a la Universitat de Girona i director de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural) i polític (ha desenvolupat càrrecs importants tant a la ciutat de Girona com al Parlament de Catalunya i al Govern de la Generalitat), ha fet una tasca molt meritòria i amb

un valor també doble. El resultat de molts anys de recerca i d'estudi exhaustius per part de l'autor ha produït una obra que als seus valors documentals, històrics i biogràfics uneix el de la memòria i la vindicació d'un personatge que feu grans serveis al país i que va ser maltractat, com tants d'altres, pel règim

franquista, i oblidat en bona mesura pels conciutadans, que avui poden gaudir d'un patrimoni que, sense els seus esforços, molt probablement s'hauria malmès, espoliat i perdut. Ens en congratulem i felicitem l'autor per retornar-nos el record i l'obra de Joan Subias i Galter.

INTRODUCCIÓ

Els personatges amb una vida sense èpica, gairebé mai no tenen una biografia. La tenen guardada en els arxius o si algú l'ha arribat a escriure ha quedat, la majoria de les vegades, en els calaixos.

El figuerenc Joan Subias i Galter és d'aquesta mena de personatges. I, malgrat tot, la Guerra Civil i les seves conseqüències van partir la seva vida per la meitat, van estroncar una carrera professional en el terreny de la gestió cultural i la catalogació, la conservació i la restauració de monuments, i li van fer passar tota mena de dificultats i estretons. Eficient servidor públic, abans de la guerra va tenir cura personalment i col·lectivament de la preservació i salvaguarda del patrimoni històric i artístic gironí i català, i va vetllar per aquest patrimoni fins als espetecs finals de la guerra en els mateixos escenaris per on desfilaven els principals responsables dels governs de la República espanyola i de la Generalitat de Catalunya.

Des de can Descals de Darnius va passar la frontera amb la seva esposa i els seus tres fills, i va emprendre el camí de l'exili. Però el seu exili no va tenir ni la durada, ni les alternances atzaroses, ni els resultats brillants i en alguns casos glamurosos d'altres personatges de la cultura, malgrat que en tots els casos, les estretons i les dificultats hagueren de ser terriblement doloroses per a tots.

Discretament va tornar a Catalunya, primer d'una manera clandestina i aviat de manera evident, quan va descobrir que no tenia cap altra alternativa fiable per alimentar una família de cinc components comptant-lo a ell, la seva esposa i els seus tres fills.

La depuració política, l'expedient, la separació del servei, la suspensió de sou i feina, el trencament dels lligams que l'havien unit a la Diputació de Girona i, successivament, a les diverses administracions que la van absorbir, la Comissaria delegada de la Generalitat a Girona i el Departament de Cultura a Barcelona, i que van ser liquidades pel franquisme al final de la guerra, el van deixar a la intempèrie.

En comptes de continuar la seva tasca, molt acreditada, a Sant Pere de Roda, a Santa Maria de Vilabertran o als Banys Àrabs de Girona, per esmentar només els casos més rellevants, es va veure obligat a començar tota mena de col·laboracions editorials. Quan passats deu anys, el 1949, va ser readmès a la feina, Subias ja s'havia hagut de reinventar, havia trobat alguns amics i protectors a Barcelona, d'entre tots, el que més, Frederic Marés, que li va donar feina en el seu museu, primer, i a l'Escola de Belles Arts, més tard.

Aquesta és, doncs, la biografia d'un personatge

trenat per la Guerra Civil. És, també, la història d'una lluita tenaç per la recuperació dels drets i la dignitat. Una lluita que va durar tota una vida fins al punt que li va arribar la mort quan encara tenia viva alguna reclamació a l'Administració de justícia, sobre els seus drets laborals. La darrera sentència judicial, que li va donar la raó, fou comunicada als seus tres fills l'any 1985, pòstumament.

Subias va ser un servidor públic amb el seu moment més àlgid en els anys de la República, quan l'Institut d'Estudis Catalans li va encarregar els treballs de confecció del catàleg monumental de la província de Girona, mentre, en paral·lel, desenvolupava les seves responsabilitats executives, que havia començat l'any 1926, a la Diputació Provincial, al servei de la Generalitat, a través de la Comissaria delegada de la regió de Girona. Durant la Guerra Civil es va multiplicar en accions de salvaguarda, i va anar assumint més i majors responsabilitats, primer a Girona i, finalment, a Barcelona. Acabada la guerra i superades les penalitats va excel·lir com a divulgador, historiador de l'art i pedagog.

En molts aspectes autodidacta, Subias va tenir un gran olfacte per aixecar temes, per calibrar la importància de l'art i del patrimoni, dels artistes i creadors, també, i va ser un precursor en la valoració i descoberta de Salvador Dalí, amb qui va mantenir una gran amistat.

El seu testimoni té el sabor d'una reivindicació personal i aquest accent subjectiu li atorga el valor d'una reiterada exculpació innecessària, perquè la seva trajectòria l'acredita com un personatge de rellevància històrica, actor secundari d'uns temps convulsos, però peça clau per explicar moments decisius. I Subias, sense èpica, és també un exemple viu del drama i de les mesquineses que van acompanyar els primers anys del franquisme, marcats per les delacions o pels silencis còmplices.

Vull afegir que, a mesura que he anat avançant en la investigació, he anat quedant més i més atrapat pel personatge i, ara, em sembla que es mereix una reivindicació amb tota la regla. La nova documentació que he pogut trobar sobre els anys de la Guerra Civil en fan un personatge de molta rellevància i amb responsabilitats clau. L'actor secundari s'ha anat desdibuixant i ha emergit el perfil d'un home d'acció.

Mentre la recerca avançava m'he anat familiaritzant amb els entorns de Joan Subias i de la seva família, i he fet incursions als arxius de Barcelona, Llançà, Figueres i Girona; he anat a veure la casa Subias, a la plaça de

l'estació de Figueres; he explorat els camins ja fresats de l'amistat entre Dalí i Subias, i m'he acostat als escenaris dels moments més crucials de la seva vida. He anat al castell de La Redorte, ara dividit en dues propietats, que conserva la magnificència que Subias descriu, però amb un punt de decadència en una part, i transformat en un hotel, l'altra, i m'he arribat a Darnius, Agullana i la Vajol per conèixer de prop els masos de les anades i vingudes de Subias i la seva família; he trucat portes, he demanat informacions, i arreu he trobat una acollida cordial i eficaç que m'ha aplanat molt el camí. Al pati de can Descals he sentit l'esgarripança de veure els mateixos arcs que, a finals de 1938 i primers de 1939, van aixoplugar els frescos romànics de les esglésies del Pirineu i una llarga llista de les peces més significatives del patrimoni artístic moble de Catalunya.

Alguns *opinadors* han volgut veure, en la seva progressiva adaptació a la vida barcelonina, una mena de claudicació als poders emergents durant el franquisme i han tractat de diluir-ne la biografia amb tons d'indiferència; però l'episodi de la seva depuració, la continuïtat de la seva col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans, la seva voluntat expressada, de manera explícita, de lliurar tots els seus materials d'arxiu al mateix Institut, i la seva col·laboració successiva amb Seix i Barral, Ariel, Aedos i la Polígrafa, la seva amistat i col·laboració amb Joan Sales i Ferran Soldevila, i el testimoni dels seus alumnes, no deixen precisament marge per al dubte.

La part principal d'aquest llibre és una biografia que dibuixa el perfil, la trajectòria i l'actuació de Joan Subias i Galter. Complementàriament, hi he incorporat diversos materials que em semblen rellevants; en primer lloc, he establert una bibliografia molt completa, que mai no serà del tot exhaustiva, perquè la prolífica mania d'escriure ens depara, successivament, no-

ves sorpreses en les revistes més insòlites; per una altra banda, he incorporat una primera aproximació a un epistolari que, per la varietat i la singularitat dels corresponents, i pel contingut de moltes de les cartes, revelen una manera de treballar en un context polític i social molt determinat, marcat principalment pels intents, molt seriosos, de la Generalitat d'articular una administració moderna en unes circumstàncies d'emergència màxima; i finalment, incorporo una selecció de textos significatius que, bé sigui en el terreny del gènere epistolar, científic, o de les memòries, acrediten els camps d'interès i la personalitat de l'illustre figuerenc. Hi afegeixo, també, un inventari, el més complet possible, del Fons Subias de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i dels diversos arxius que, per una raó o altra, conserven documentació inèdita vinculada amb el personatge. Mereix un esment especial la predilecció constant de Subias per la fotografia, associada a la seva tasca en el Catàleg Monumental de Catalunya, a l'amistat amb Adolf Mas i per a donar testimoni de la seva vocació viatgera i excursionista vinculada al seguiment de petjades artístiques; la selecció de fotografies que incorporo és una petita mostra d'una col·lecció d'especial rellevància testimonial i històrica.

Al final de tot escric, fil per randa, i amb el risc de deixar-me algú, la llarga llista de persones i institucions que m'han ajudat; no puc, però, deixar d'esmentar aquí la família de Joan Subias i, molt particularment, la seva filla Pilar Subias Fages, les seves nétes Eva Subias, filla d'Anton Subias, i Pia Subias, filla de Xavier Subias; tots els altres néts i nétes, i Eduard Puig Vayreda, que va ser l'artífex fa uns anys de l'inici de la reivindicació figuerenca del personatge.

Girona, juny de 2016

DE FIGUERES A BARCELONA. UNA APROXIMACIÓ BIOGRÀFICA

Joan Subias i Galter va néixer, a Figueres, a les sis del matí del dia 17 de juliol de 1897, concretament al núm. 41 del carrer Sant Pau, el domicili familiar, can Galter, la casa de la mare. Va ser batejat amb els noms de Juan, Inocencio i Eusebio. Era fill del catedràtic de filosofia de l'Institut de Figueres, Antonio Subias Gonzalvo, (a la partida de naixement del seu fill apareix com Gonzales), de 37 anys d'edat, natural de Quinto, a la província de Saragossa, i de Dolores Galter, de 35 anys, de Figueres. Els avis paterns eren Inocencio Subias, de Pina (Saragossa), i Antònia Gonzalvo, de Quinto (Saragossa), i els avis materns eren Juan Galter, de Figueres, i Rosa Guanter, de Llançà.¹ El 14 de novembre de 1894, gairebé tres anys abans, havia nascut, a Figueres també, al domicili familiar, la seva germana gran, Pilar Subias Galter.²

Per la banda del pare, Joan Subias es va veure immers en un món de llibres i de relacions socials, construïdes a partir de la rellevància que a l'època tenien els catedràtics d'institut. Per la banda de la mare es produïa la fusió entre la itinerància intel·lectual i funcional del pare i l'arrelament a la terra, als contorns i als confins dels paisatges empordanesos i, específicament, a la ruta entre Figueres i Llançà, que va conformar un dels escenaris, dels paisatges, de la vida de Joan Subias.

Antonio Subias, que és probable que en els seus primers anys de matrimoni figuerenc s'establís amb la seva família a can Galter, havia encarregat el projecte d'una casa a Josep Azemar, la qual va ser, a partir del 1910, el domicili familiar, a la plaça de l'Estació, núm. 9 / carrer Rubaudonadeu núm. 14, la casa Subias, on es traslladaren quan Joan Subias tenia ja tretze anys, i on ell també va viure de casat fins al trasllat definitiu a Barcelona, en els darrers anys quaranta.

No ens consten estudis de primària i és molt probable que en l'ambient familiar hi trobés suficient suport.

1. Arxiu de la Universitat de Barcelona. Expedient de Joan Subias Galter. Partida de naixement lliurada el 29 de desembre de 1914 pel jutge municipal de Figueres Carlos Bosch y Armet. Còpia literal de la inscripció número 65 del tom 45, foli 33, del quadern provisional de «Nacimientos», del Registre Civil de Figueres, feta el 21 de juliol de 1897, a les dotze del matí, davant Ramon Xirau Llorens, jutge, i del secretari Francisco Sala y Sabriá, a instància i per compareixença d'Antonio Subias Gonzales (sic).

2. Registre Civil de Figueres, T. 42, pàgina 292, partida de naixement de Pilar Subias Galter. Inscripció del 15 de novembre de 1894, on diu: «nació en su domicilio a las siete de la mañana del día de ayer». Així doncs, Pilar Subias va néixer el dia 14 de novembre de 1894, i se li van posar els noms de Pilar, Antònia i Rosa. En aquesta partida, el segon cognom d'Antonio Subias Gonzalvo apareix correctament.

L'infant Subias va passar, directament, de casa a l'institut. Del curs 1907-1908 al curs 1913-1914 va estudiar batxillerat a l'Institut de Figueres, si bé en acabar-lo va haver de fer l'examen d'ingrés, que no podia acreditar perquè havia entrat directament. I ja se sap, si no hi ha ingrés no hi ha revàlida.

En ple batxillerat, Subias ja va mostrar interès per implicar-se en la vida local, en el camp de les associacions d'estudiants o excursionistes.

Amb un punt de desconcert davant de la vida, Joan Subias, jove inquiet i interessat pel món de l'art, degué sorprendre més d'un anant a Barcelona a estudiar els cursos 1914-1915, 1915-1916 i 1917-1918, diverses assignatures de ciències i de farmàcia a la Facultad de Ciencias Exactas, Físicas, Químicas y Naturales.

També des de Barcelona va mantenir els seus lligams amb l'Institut de Figueres, al qual representava, a Barcelona, conjuntament amb Pelai Martínez.

Després, els cursos 1918-1919 (des de gener de 1919) i 1919-1920 es va apuntar als Estudis Normals de la Mancomunitat, dels quals va obtenir la revàlida el 9 d'octubre de 1920.

Aquest mateix any, la seva germana Pilar va casar-se³ amb Joaquim Xirau Palau, amb qui va tenir un fill, Ramon Xirau Subias. Per les circumstàncies de la guerra, tots tres van emprendre, l'any 1939, el camí de l'exili i es van instal·lar a Mèxic.

Subias va combinar aquests estudis amb una intensa vinculació amb la vida figuerenca, i va mantenir una relació molt estreta amb Salvador Dalí, de la qual en tenim abundants proves i, fins i tot, un ex-libris que Dalí féu per a Subias.

Joan Subias Galter es va casar amb Conxita Fages Neyra de Gorgot, el dia 10 de novembre de 1923;⁴

3. *Alt Empordà. Periòdic nacionalista adherit a la Lliga Regionalista*, 18 de setembre de 1920, p. 3. Unes noces: «Aquesta tarda a les 4 han contret matrimoni en l'Església Parroquial de Sant Pere d'aquesta ciutat el distingit i docte advocat i catedràtic don Joaquim Xirau Palau, fill del nostre respectable amic Don Ramon, i la no menys distingida senyoreta Na Maria del Pilar Subias, filla de l'antic catedràtic d'aquest institut don Antoni. El nuvi ha estat apadrinat per D. Josep Brusés, metge, en el seu propi nom i en representació del Diputat a Corts i exdirector general dels Registres Don Salvador Raventos, i la núvia per don Josep Ferran Galter, banquer, en el seu propi nom i en representació de Don Ermengol Giner de los Ríos, exdiputat a Corts i Catedràtic. Els nous contrasents surten en viatge de noces cap a París. I en desitjar-los una inacabable benhaurança en el seu nou estat, ens és grat felicitar-los efusivament a ells i a les seves famílies».

4. Recollim, aquí íntegra, la crònica que va publicar *La Veu de l'Empordà* el 10 de novembre de 1923: «A les deu d'aquest matí ha tingut lloc a la capella de la formosíssima Verge Mexicana Puríssi-

Conxita era la filla gran de Francesc Xavier Fages de Climent i Maria Mercè López Neyra de Gorgot Alvarez.⁵ D'aquest matrimoni nasqueren tres fills, Anton, el 15 de setembre de 1924,⁶ que fou un prestigiós metge i catedràtic de medicina; Xavier, el 13 de juny de 1926,⁷ que va ser un reconegut arquitecte, i Pilar, el 15 d'octubre de 1929,⁸ que resideix a Madrid.

La inseguretat per no tenir títol de llicenciat el va portar, encara, a cursar estudis de geografia i història i, també, de pedagogia a la Universitat de Saragossa, durant els cursos 1927-1928, 1928-1929 i 1929-1930.

L'any 1926, el 12 de març, després d'un concurs, va ser nomenat inspector de Serveis Culturals de la Diputació de Girona i, fins el mes de febrer de 1939, va anar encadenant diverses funcions, primer a la Diputació i després a la Generalitat de Catalunya, a la qual fou transferit i va dependre, primer, de la Comissaria delegada de Girona i, a partir de febrer de 1938, de la Conselleria de Cultura a Barcelona.

Quan Joan Subias es va casar amb Conxita Fages Neyra de Gorgot⁹ va entrar en un cercle familiar singular, una família d'hisendats, amb diverses propietats escampades per l'Alt Empordà i emparentats amb els Gorgot, de la casa Gorgot, l'actual Torre Galatea, integrada al Museu Dalí, i que fou comprada per l'Ajuntament de Figueres als Bruguère de Gorgot, de La Redorte. Carles Fages de Climent ens dona un quadre

ma Concepció, de la casa senyorial Fages d'aquesta ciutat, les noces de l'aristocràtica i gentilíssima senyoreta Maria de la Concepció Fages Neyra de Gorgot, filla del nostre volgut col·laborador don Xavier, amb l'illustrat jove en Joan Subias i Galter, apoderat de la Tabacalera a Girona. Ha beneït la unió amb plàtica commovedora l'ecònom, Rvd. Aulina, actuant de padrins els senyors don Antoni Subias, pare del nuvi i don Joaquim Moner, i de testimonis don Ramon Xirau i don Ignasi Fages, i celebrant la missa l'oncle de la núvia Mn. Marian. La núvia ressaltava la seva formosor amb el valuos trajo blanc de llarga cua aguantada pel nen Ferran. El 'lunch' celebrat en el menjador de la mateixa casa, servit per l'acreditat Hotel París, ha estat digne de la solemnitat d'aquest aristocràtic casament, marxant seguidament els nuvis en viatge de bodes en direcció a París. L'enhorabona més cordial als nous contraents i a llurs distingides famílies». To i contingut són un fidel reflex d'un temps i d'una època. Per molt que he buscat no he trobat quin lligam podia tenir el jove Subias amb la Tabacalera, però és així com consta en la crònica del casament.

5. Bruno Neyra de Gorgot Derrieu (1846-1920) havia tingut tres filles: Eulàlia, Àngeles i Mercedes. Àngeles es va casar amb Gustave Bruguère Calvet i se'n va anar a viure als castell de La Redorte, amb l'escut de la família presidit pel lema «Nada sin Dios».

6. Registre Civil de Figueres, T.64, p. 327, en els termes que figura a la pàgina 8 del *Llibre de família*, exemplar que m'han facilitat les nêtes del matrimoni Subias-Galter.

7. Registre Civil de Figueres, T. 65, p. 101, en els termes que figura a la pàgina 9 del *Llibre de família*.

8. Registre Civil de Figueres, T. 66, p. 44, en els termes que figura a la pàgina 10 del *Llibre de família*.

9. Filla de Francesc Xavier Fages de Climent (1871-1946) i de Maria Mercè Neyra de Gorgot i Alvarez. Van tenir set fills: Conxita, Antoni, Lluís, Pilar, Mercè, Carmen i Maria.

ben viu d'aquest entorn familiar i, específicament, esmenta Joan Subias en el cerimonial de les festes assenyalades a la residència d'estiu dels Fages, el mas de Palol, a Torroella de Fluvià: «Però quan el cerimonial adquiria tot el relleu era per les festes anyals, que l'avi ofería el braç a l'àvia, i travessaven les sales fins el cenacle rigorosament aparellats: la mare, del braç de l'hereu; la tia Mercedes del pare; la meva cosina Conxita —muller del crític i professor d'art Joan Subias, etc.».¹⁰

Com a conseqüència del treball de catalogació, protecció i rehabilitació del patrimoni, Subias va ser nomenat membre corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, en la sessió del dia 18 de març de 1935. Consignem aquest fet aquí perquè veurem, molt més endavant, la transcendència que tingué per facilitar-li la progressiva reincorporació al món editorial i al món del patrimoni quan, depurat, no tenia cap altre punt on agafar-se per fer-se valdre.

Durant la Guerra Civil, primer a Girona, un temps curt a Barcelona i, sobretot, a Darnius (can Descals) va tenir cura directa de les grans col·leccions d'art del patrimoni català, i va exercir una influència directa, primer en la seva conservació i salvaguarda, i acabada la guerra, en la seva recuperació.

En plena Guerra Civil i en el moment àlgid de l'activitat de Subias a Girona, en el marc de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, el mes de maig de 1937 va morir, a Figueres, el seu pare Antoni Subias i Gonzalvo, l'home que l'havia marcat i mostrat el camí de l'educació,¹¹ catedràtic de filosofia jubilat de l'Institut de Figueres.

Del 7 de febrer al 10 de maig de 1939 Subias, la seva dona i els seus tres fills van viure un exili plaent al castell de La Redorte, acompanyats per Àngeles López Neyra de Gorgot,¹² germana de la mare de Conxita Fages,

10. FAGES DE CLIMENT, Carles. *Memòries. A la recerca de mi mateix*. Figueres, Brau edicions, 2014, p. 29, text i nota 34. Aquesta escena es repeteix fil per randa, en un altre context, a les Memòries de Joan Subias, quan explica l'estada d'uns mesos al castell de La Redorte. La nissaga Gorgot, de llarga tradició a Figueres, té el tronc que ens interessa en la figura de Bruno de Gorgot i Derrieu (1846-1920), que va tenir tres filles: Eulàlia, Àngeles i Mercedes. Aquesta darrera es va casar amb Xavier Fages de Climent, amb qui va tenir set fills, Conxita Fages, la primera. Una altra de les germanes, Àngeles, va contraure matrimoni amb Gustavo Bruguère: «D. Clemente, Julio, Gustavo Bruguère y Calvet y Doña María de los Àngeles López Neyra de Gorgot y Álvarez, hoy día de la fecha han contraído matrimonio católico *in facie Ecclesiae* en esta parroquia de la ciudad de Figueras. Figueras 16 de octubre de 1886. Joaquín M. Aulet, Coadj». Un segell amb la figura de Sant Pere du la llegenda «Curato parroquial de Figueras». Els Bruguère-López Neyra de Gorgot van residir al Castell de La Redorte. És on es van refugiar els Subias després que Conxita Fages, fent el cor fort, truqués des del Voló a la seva tia Àngeles.

11. «Lletres de dol», *L'Autonomista*, 13 de maig de 1937, p. 2

12. L'agraïment que la família Subias-Galter va tenir sempre per la generositat de la tia Àngeles és molt evident, i el mateix Joan Subias ho va explicitar en la nota manuscrita que va deixar, arran del

l'esposa de Subias, fins que per la muntanya, i conduïts pel mosso de can Palau de Darnius, o més aviat per en Jaumet de can Barris de la Vajol, com veurem més endavant, van tornar a Catalunya; visqueren refugiats, primer a Darnius i, després, un temps, a la casa Fages de Figueres.

Destituït de forma fulminant, el març de 1939, de la Junta de Museus de Catalunya, fou expedientat i depurat per la Diputació de Girona el 1939-1940; l'any 1940 va ser suspès de sou i càrrec, durant deu anys va lluitar per recuperar feina i dignitat laboral i, finalment, va ser rehabilitat l'any 1949. Massa tard, Subias havia començat ja una carrera d'historiador de l'art i de professor, en bona mesura gràcies a la seva trajectòria anterior i, també, a la seva amistat amb Frederic Marés. Vinculat a l'Escola de Llotja va obtenir finalment, l'any 1956, la càtedra de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi.

L'any 1957 va tenir lloc la culminació de la seva reivindicació intel·lectual i professional, amb l'ingrés a la Reial Acadèmia de Belles arts de Sant Jordi, per un acord del 24 de maig.

Es va jubilar voluntàriament de la Diputació de Girona el 1962, i de l'Escola Superior de Belles Arts, el 1967.

Conxita Fages Neyra de Gorgot va morir el 18 d'agost de 1973, a Barcelona. De 1973 a 1984, Joan Subias va estar abatut i entristit, amb un cert to pessimista, com ho acredita una seva comunicació a l'Acadèmia de Belles Artes de San Fernando, considerant-se a les acaballes de la seva vida, decrepít.¹³

Joan Subias Galter va morir, a Barcelona, el 22 de març de 1984.

Em sembla rellevant afegir, ara, algunes dades concretes que es refereixen als diferents domicilis de Joan Subias i de la seva família al llarg de tota la vida, en una mena d'itinerari per la geografia urbana de Figueres i de Barcelona, sobretot. De la mateixa manera, presentaré, també, la llarga llista de material d'escriptori que Subias va fer servir al llarg de tota la seva vida, perquè

són dades que acrediten la varietat de ressorts i de referències que va viure en una evolució professional, laboral i funcional, de gran riquesa de matisos. Les cases i els papers com a fonaments materials, tangibles, de tota una vida.

De l'itinerari vital de Joan Subias sabem que va néixer i viure al carrer Sant Pau núm. 41 de Figueres fins a l'any 1910. Aquest any, el matrimoni Antoni Subias-Dolors Galter i els seus fills es van traslladar a la casa que Antoni Subias Gonzalvo havia encarregat a l'arquitecte Josep Azemar, i que és coneguda per la casa Subias i, familiarment, per la casa blanca, situada al carrer Rubaudonadeu 14 o 16, segons documents diversos, o a la plaça de l'Estació 9 de Figueres, perquè és una casa cantonera. Aquest va ser el domicili dels pares de Joan i Pilar Subias Galter, i també el de Joan Subias Galter i Conxita Fages Neyra de Gorgot a partir de 1923, després del seu casament.

Però de manera intermitent, entre 1917 i 1923, sense deixar la base de la casa familiar, Joan Subias va viure a Barcelona com a estudiant. Els primers cursos universitaris a la Facultat de Ciències i Farmàcia, apareix com a resident al carrer València 224, 2n, 2a, i a partir del curs 1917-1918, amb adreça a la Ronda Universitat 21, 1r, 2a. Un curs més tard, el 31-3-1919 va residir a la Ronda Universitat, 17, 2n, 2a, adreça que donà quan sol·licità la inscripció als Estudis Normals.

Joan Subias no va deixar mai de viure a Figueres, durant el temps que va treballar per la Diputació de Girona i, més endavant, per la Generalitat de Catalunya, amb l'excepció del temps que ell, la seva esposa i els seus tres fills es van instal·lar a can Descals de Darnius, des de com a mínim el 22 de juliol de 1938,¹⁴ i fins el 7 de febrer de 1939, moment que emprenen el camí de l'exili i s'instal·len al castell de La Redorte, acollits pels familiars aristocràtics de Conxita Fages Neyra de Gorgot.

Un cop retornats de La Redorte, durant un temps, la família viu a la casa Fages, del carrer dels Enginyers núm. 2 de Figueres, i Subias es trasllada a viure a Barcelona, i fa passeres amb llargues expedicions ferroviàries, de més de cinc hores de durada del trajecte. Al cap d'un temps, Conxita Fages i els seus tres fills, mentre Joan Subias es busca la vida a Barcelona, s'instal·len a la casa blanca del carrer Rubaudonadeu de la plaça de l'estació de Figueres, primer en el pis de dalt, que no s'havia malmès tant i no estava ocupat, i poc després, al pis de baix, quan es va buidar dels militars que l'ocupaven. Les petjades dels bombardeigs de l'any 1938, que els Subias havien sofert i viscut, eren encara ben vives i ben evidents.

seu traspàs, en el full de dietari del dia 23 de gener de 1965: «En su castillo de La Redorte (Aude) acaba de extinguirse la vida de doña Ángeles López Neyra de Gorgot, viuda de Bruguière, tan conocida en nuestra ciudad, como estimada por sus altas dotes, en el Ampurdán. Igualmente por su cuna, nacida en la señorial casa Gorgot de la Subida del Castillo, la que fue familiarmente conocida por doña Ángeles, ha dejado un recuerdo de talentos, simpatías y virtudes. Para quienes tuvieron el placer, o el consuelo, de ser acogidos cordialmente en su Redorte, el palacio rodeado de parques y jardines, estuche de bibliotecas y salones, para cuantos se honraron con su trato digno y cariñoso al propio tiempo, es profundamente sentido el tránsito de la que merecida tiene la paz y la gloria del Señor».

13. Arxiu-biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Carta datada a Barcelona el 12 de novembre de 1979, de Joan Subias Galter al secretari del consell de redacció del Butlletí de l'Acadèmia, en la qual diu: «siento también que mi decrepitud me impide atender a la participación que me recuerda».

14. Arxiu Diocesà de Girona (ADG). Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Carta de Joan Subias a Josep M. Dalmau Massa, datada a Darnius, el 22 de juliol de 1938.

Quan els fills Subias van començar a arribar a l'edat d'estudiar, la família va prendre la decisió de traslladar-se a viure a Barcelona, i l'escrit de trasllat de l'acord de readmissió a la Diputació de Girona, de data 3 de novembre de 1949, s'adreça al carrer Aragó núm. 181. La documentació i la correspondència acreditada aquesta adreça de manera reiteradíssima. Viuen aquí, com a mínim, de 1949 a 1968, data en què es traslladen al seu darrer domicili a Barcelona, al carrer Manuel Girona.

Per altra banda, Joan Subias Galter va ser amb la seva família un assidu de Llançà, els estius, des d'on organitzava sessions culturals i visites a Sant Pere de Roda, alhora que es mostrava un actiu propagandista dels valors patrimonials i turístics de la Costa Brava nord i, específicament, de Llançà. Aquesta fidelitat llançanenca li va valdre un reconeixement públic, l'any 1963, amb l'atorgament de la Llança d'Or.¹⁵

Segurament tot arrenca de l'origen llançanenc per la part de la seva àvia materna, i per això va mantenir tota la vida un fil subtil que el va lligar a la vila costanera; de fet, la mare dels germans Joan i Pilar Subias Galter, Dolors Galter i Guanter, va deixar una casa de la seva propietat, al carrer Sant Vicenç 1, a la seva filla Pilar, que finalment va ser adquirida per Xavier Subias Fages, després que els Subias hi anessin freqüentment. És el disseny de l'exili, constatar amb un punt de tristesa, que l'hereva de la casa, Pilar Subias Galter, casada amb Joaquim Xirau, va acabar vivint exiliada a Mèxic i mai no va tornar a veure el mar de Llançà.

Com hem dit, l'any 1968, el matrimoni Subias-Fages es va traslladar a viure al carrer Manuel Girona, 21, 5è, 1a. Tenim constància documental que el 30 de gener de 1969, Miquel Mateu correspon a la tarja que li havia enviat Joan Subias, en què li oferia el seu nou domicili al carrer Manuel Girona, 21, 5è, 1a (Barcelona, 17), un pis propietat del seu fill Xavier Subias Fages. Aquí, van viure Conxita Fages fins a la seva mort el 1973, i Joan Subias fins a la seva, el 1984, si bé vidu va anar alternant aquest pis amb el domicili dels seus tres fills, amb sovintejades estades a Madrid, a casa de la seva filla Pilar, des d'on es complaïa a fer llargues passejades, artístiques i nostàlgiques, al Museu del Prado, al qual va dedicar un llibre i la seva darrera lliçó.

Finalment, Joan Subias va sentir una permanent necessitat compulsiva d'escriure. La voluntat de deixar fixat, negre sobre blanc, els moments clau de la seva vida el va portar a escriure i reescriure el text, sempre provisional i parcialment desordenat, d'unes memòries. Hi tornava una vegada i una altra, corregia, i es repetia, solapant textos nous sobre temes dels quals ja

havia escrit, i deixant un gruix considerable i desordenat de materials escrits, manuscrits i mecanoscrits que, en els anys setanta i després de la mort de la seva esposa, adquireixen uns tons de més tendresa i intimitat. Molt sovint tractava de refer, en el paper, la seva vida i el conjunt de circumstàncies que li havia tocat de viure; en algun moment passa factura als que li van retirar la confiança, l'amistat i el tracte un cop acabada la Guerra Civil; en d'altres, i de manera reiterativa, tractava de deixar testimoni a benefici d'inventari del seu treball, de la seva dedicació als monuments, a la recerca i a la docència o a la producció editorial i bibliogràfica, i recollia i incorporava els comentaris elogiosos que s'escriuien sobre ell. Tot aquest material requereix un acurat i entretingut treball de transcripció i edició; ho penso fer, també, en el futur més immediat, si bé no he pogut resistir la temptació d'incorporar, ara, a l'apèndix documental, un breu fragment relacionat amb la sortida de can Descals, el pas de la frontera i l'exili efímer al castell de La Redorte. He fet el mateix amb els documents i informes que he anat trobant, fonamentalment a l'Arxiu de la Diputació de Girona, que incorpora també el de la Comissaria de la Generalitat, al de la Diputació de Barcelona, i a l'Arxiu diocesà de Girona, on Subias va deixar una forta petjada en diferents materials que s'han anat trobant vinculats als primers moments de la Guerra Civil i custodiats, successivament, a la catedral i a l'Arxiu diocesà, i també he decidit de triar algun text per a l'apèndix documental amb la finalitat d'acreditar el to i el contingut del seu treball professional al servei de l'administració pública i, especialment, en el terreny de la conservació i restauració de monuments.

Un altre aspecte de la seva mania compulsiva d'escriure, és la correspondència; tot seguint la seva biografia he resseguit el seu rastre i he trobat un bon grapat de cartes seves o rebudes, algunes conservades ordenadament en els fons personals d'algun dels seus corresponents, d'altres apilonades desordenadament en els diversos nuclis documentals que el mateix Subias va anar deixant en diferents llocs, com aquell que deixa un rastre per ésser seguit. Va mantenir un nodrit intercanvi epistolar amb Agustí Duran i Sanpere, Francesc Martorell, Jeroni Martorell, Josep de C. Serra i Ràfols, Jordi Rubió i Balaguer o Frederic Marés per esmentar els casos amb major nombre de cartes, però també són remarcables els intercanvis amb Carles Rahola, Rafael Masó, Emili Blanch, Ramon Frontera, Carles Pi Sunyer, Miquel Oliva o Miquel Mateu, entre d'altres. Tinc el convenciment que ens queda encara molt camí per recórrer i que hi ha d'haver més cartes en diversos fons, que encara no he sabut trobar; és per això que incorporo en aquest llibre una primera aproximació a un epistolari que deixa constància, amb un breu regest, del contingut de les cartes que he arribat a trobar fins ara, i em reservo, per a més endavant, l'edició completa

15. «Miranda, del Centre Cultural de Llançà ha reconegut els mereixements i les qualitats de Joan Subias Galter, especialment manifestats en la seva eminent personalitat i li atorga la Llança d'Or». Diploma datat a gener del 1963 i conservat a l'arxiu de l'IEC, Fons personal de Joan Subias Galter.

de les cartes, sense el filtre subjectiu que hi he aplicat.

És interessant, i té un valor d'interpretació del funcionament de Joan Subias i de l'administració, així com de testimoni de l'evolució mateixa de les responsabilitats diverses i successives que va anar assumint, el repertori variadíssim de paper imprès que va utilitzar Subias al llarg de la seva vida; la varietat és de tal magnitud que no m'he pogut resistir de relacionar-ho aquí, com una dada més, en aquesta mena d'introducció general i síntesi del perfil biogràfic de Joan Subias.

Primer, del període 1921-1930, en què moltes cartes dels primeríssims moments són amb paper en blanc, sense encapçalament, i que arrenca, amb un primer paper imprès de caràcter privat, en una carta a Salvador Dalí de 1925, i continua després ja pel seu treball a la Diputació de Girona, amb múltiples facetes. Vegem-ho: J. Subias, Rubaudonadeu, 14, Figueras (1925); Juan Subias Galter; Juan Subias Galter, Inspector de Servicios Culturales de la Excelentísima Diputación Provincial de Gerona (1927); J. Subías Galter (1928); Escut de la Diputació, Dirección de Servicios Culturales, Catalogación y conservación de Monumentos (1928); Escut de la Diputació, Diputación Provincial de Gerona, Servicio de Catalogación de Monumentos, Dirección (1928); Escut de la Diputació, Dirección de Servicios Culturales, Bibliotecas Populares (1929); Escut de la Diputació, Diputación Provincial de Gerona, Servicios Culturales (1929); Escut de la Diputació, Diputación Provincial de Girona, Bibliotecas Populares (1930); Escut de la Diputació, Diputación Provincial de Girona, Serveis Culturals (1931).

Continua el grup de papers impresos amb encapçalaments relacionats amb l'administració de la Generalitat en el període de 1931 a 1936, amb les següents característiques: Generalitat de Catalunya, Catalogació de Monuments (1931); Escut de la Diputació, Diputación Provincial de Gerona, Biblioteca Popular de Figueras (1932), amb un segell creuat; Generalitat de Catalunya, Biblioteca Popular de Figueres (1933); Joan Subias, Figueres (1933); Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Generalitat, Barcelona; Escut de la Generalitat, Generalitat de Catalunya, Comissaria de Girona (1933); Escut de Catalunya amb corona i dos lleons, Comissaria delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona, Bibliotecas Populares (1932); Escut de Catalunya amb corona i dos lleons, Govern de la Generalitat de Catalunya, Comissaria delegada, Girona, (1933); Generalitat de Catalunya, Biblioteca Popular de Figueres, (1933); Escut de la Generalitat, Generalitat de Catalunya, Girona (1934); Escut de Catalunya, Monuments i Museus (1935); Escut de Catalunya, Conservació de Monuments (1935); Escut de Catalunya, Servei de Monuments i Museus (1935); Conservaduria del Museu Provincial (1935); Generalitat de Catalunya, Escut, Monuments i Museus, Conservaduria del Museu de Girona, El cap del servei.

Un tercer grup d'encapçalaments impresos, que tradueix els canvis revolucionaris i administratius i polítics que visqué, passivament o activament, Joan Subias durant el període de la Guerra Civil: Escut de la Generalitat, Generalitat de Catalunya, Comissaria delegada, Girona (1936); Escut, Generalitat de Catalunya, Conservació de Monuments (1936); Escut, Generalitat de Catalunya, Serveis de Cultura, Girona (1937); Escut, Generalitat de Catalunya, Servei del Patrimoni Artístic (1937); Escut de la Generalitat, Generalitat de Catalunya, Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, Museus del Poble, Girona (1937); Generalitat de Catalunya, Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya, Comissaria General de Museus (1938).

I, finalment, un darrer grup vinculat a l'etapa 1939-1984, que explica la història de la represa i de les dificultats, així com els nous camins professionals empresos en aquesta etapa, sobretot en el camp de la docència: Editorial Barna, SA, Junqueras 16, Tel. 19467, Apartado 138, Teleg. Edibarna; Tarja amb el text, Juan Subias Galter; Juan Subías Galter, Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge (1956); Escut pre-constitucional, Escuela de Artes y Oficios Artísticos, Barcelona (1953); Escut pre-constitucional, Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge (1953); Escuela Superior de Bellas Artes, Cátedra de Historia del Arte, (1961); Ministerio de Educación Nacional, Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge, Profesorado (1962).

En darrer terme, no podem negligir la passió de Joan Subias per la fotografia, que el va dur a mantenir un contacte professional molt estret amb l'Arxiu Mas, amb l'Arxiu d'Arqueologia de Catalunya i amb Valentí Fargnoli. Conscient que un dels camps en què podia desenvolupar millor la seva dedicació professional era el de la catalogació de monuments, Subias va veure ben aviat que no en tenia prou amb les col·leccions i inventaris que ja existien en el mercat, i va decidir molt aviat que havia d'anar acompanyat, en totes les seves sortides pel territori, d'una bona càmera de fotografiar, que va esdevenir un complement indispensable del testimoni escrit que ell mateix anava deixant dels seus itineraris. El període de temps que es dedicà al catàleg, va fer que la primera càmera, adquirida l'any 1927¹⁶ esdevingués «un antiquat aparell, proveït d'un objectiu de lluminositat reduïda», i ens consta documentalment que en va fer adquirir una altra l'any 1936, concretament «un aparell del tipus Super-Ikonta, proveït d'objectiu Tesser-Zeiss, 1,2, 8, format 6 x 6, el preu del qual és de 518 pessetes, mercès a una

16. Arxiu de la Diputació de Girona. Escrit de 29 de juliol de 1927, signat per Carles Rahola amb diligència de la mateixa data d'aprovació per la Comissió provincial, i amb conformitat del secretari.

important bonificació que s'obtindria sobre el preu de venda de 740 pessetes».¹⁷ Aquesta és la raó principal del fons de més de 4.000 fotografies que figura en el fons personal de Joan Subias, a l'Institut d'Estudis Catalans, al qual hi hauríem d'afegir les que es conserven en positiu i amb les corresponents fitxes (amb un segell sobreimprès: Diputació de Barcelona. Catálogo

17. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Carpeta de documentació del professor Joan Subias Galter. Escrit signat amb data 21 de març de 1936 pel comissari Josep Puig Pujades.

go Monumental) del Catàleg de l'Institut d'Estudis Catalans, a la Diputació de Barcelona, al Servei del Patrimoni Arquitectònic.

De manera sintètica tenim, doncs, el perfil biogràfic, l'itinerari personal, familiar i professional de Joan Subias Galter, la seva geografia, els seus llocs de vida i memòria, els paisatges més íntims i els monumentals als quals va dedicar la seva atenció preferent. En aquest primer esbós amb prou feines s'insinuen els replecs d'una vida marcada per la guerra i per l'art, que anirem desgranant en els capítols successius.

PRIMERA PART

UN ITINERARI INICIÀTIC: DE LES AULES ALS DESPATXOS, DELS DESPATXOS AL TERRITORI, DEL TERRITORI AL REFUGI

FIGUERES-BARCELONA, ANYS DE JOVENTUT I FORMACIÓ (1897-1926)

UNA VIDA ADOLESCENT

No hem trobat cap constància enlloc que Subias cursés estudis preparatoris per al batxillerat en centres d'ensenyament. És ben probable, i aquesta era una tradició relativament arrelada, que per tradició familiar i per la personalitat del seu pare, com hem dit, catedràtic de l'Institut, fes aquesta formació a casa seva.

Per raons estrictament familiars, era del tot natural que Subias hagués fet els seus estudis a l'Institut de Figueres, el primer de tots els existents a Espanya, i que a partir de 1934, va acabar portant el nom de Ramon Muntaner. «Era un institut que havia comptat amb alumnes destacats, no solament figuerencs com Anicet de Pagès, Pous i Pagès, Dalí, Reig, Baig, Subias o Miravittles, sinó també de fora, com els polítics Cambó, Lerroux, Pi Sunyer i Barraquer entre d'altres...».¹

El batxillerat de Joan Subias a l'Institut abasta els cursos 1907-1908, 1908-1909, 1909-1910, 1910-1911, 1911-1912, 1912-1913 i 1913-1914. I Subias degué ser un bon estudiant perquè del còmput total del batxillerat va obtenir una matrícula d'honor (en agricultura i tècnica agrícola), dotze excel·lents, deu notables i dos aprovats. Va començar el batxillerat amb deu anys i el va acabar amb disset.² Tot dins de la normalitat si no fos que la familiaritat de la seva formació preparatòria, anterior al batxillerat, va comportar l'inici dels estudis oficials a l'Institut de Figueres sense haver fet l'examen d'ingrés o, simplement, sense que n'hi hagués constància a la secretaria de l'Institut.

I les coses devien ser així fins al punt que, l'any 1914, i quan ja ha acabat el batxillerat, Subias es va

trobar amb un problema de caire administratiu, que no seria ni de bon tros el darrer de la seva llarga carrera d'obstacles: havia acabat el batxillerat però no havia fet l'examen d'ingrés i si volia obtenir el títol corresponent, havia d'acreditar, d'una manera o altra, no només els estudis reglats dels cursos del batxillerat, sinó el fet d'haver superat la prova d'ingrés per tal de poder passar a fer els exercicis del grau de batxillerat. Amb tota seguretat no havia necessitat, per matricular-se a l'Institut del qual el seu pare n'era professor, acreditar haver fet la prova d'ingrés. I així consta com el 23 de maig de 1914, Joan Subias presenta una instància a l'Institut demanant la convalidació de l'examen d'ingrés o la realització efectiva de l'examen en el moment de la petició que es feia. Aquesta *gràcia* de fer l'examen d'ingrés amb tots els cursos de batxillerat ja cursats va ser autoritzada pel sots-secretari del Ministeri J. Silvela, el dia 26 de maig de 1914, en escrit al director de l'Institut.³ I, així, va realitzar l'examen d'ingrés amb data de l'1 de juny de 1914. Assolida aquesta condició d'ingrés ex-post, Subias va fer els exercicis del grau els dies 3 i 4 de juny de 1914 (primer i segon exercici), i va obtenir la qualificació d'aprobat.⁴ Al cap de gairebé d'un any, la secretaria de l'Institut va emetre una certificació, amb data del 16 d'abril de 1915, que es va incloure en la petició del director de l'Institut al rector de la Universitat de Barcelona, en la qual demanava que expedís el títol de batxiller per a Joan Subias Galter, el mateix dia 16 d'abril de 1915, i que va donar lloc a l'expedició del títol i la corresponent tramesa a l'Institut de Figueres amb data, en tots dos casos, del 26 d'agost de 1915.⁵

1. *Figueres, 1900-1936. Imatge i Història de la Catalunya republicana*. Catàleg de l'exposició del Museu de l'Empordà comisariada per Jaume Santaló. Figueres, 1999, p. 119, en el capítol signat per BERNILS, Josep M. «Crònica figuerenca del primer terç del segle XX», p. 114-139. Una llista semblant havia estat elaborada per Guillaumet i Tuèbols, Joan a «Visiones del instituto de ayer y hoy», *Canigó*, 1 de març de 1955, p. 11, reproduït també per Joan Ferrerós. Aquest amplia la llista a l'apartat «Alguns alumnes distingits», del seu llibre *Institut Ramon Muntaner. Figueres, 1839-2014. Crònica interna del primer institut de l'estat*. Figueres, Institut Ramon Muntaner, 2014, p. 299. La cita de l'article de Guillaumet a les pàgines 394-395.

2. Arxiu de la Universitat de Barcelona (UB). Expedient de Joan Subias i Galter. A l'expedient consta un escrit del director de l'Institut de Figueres, Francisco Ugalde, al secretari general de la Universitat de Barcelona, amb data del 14 de setembre de 1914 i registre d'entrada a la UB de 16 de setembre de 1914, que inclou la *certificación oficial de estudios* de D. Juan Subias Galter, on consta la relació completa de notes de les diferents assignatures i cursos i que signa el secretari, Felipe Eixarch Alberola.

3. Arxiu de la UB. Escrit signat pel secretari de l'Institut, Felipe Eixarch Alberola, amb el vist i plau del director, Francisco Ugalde, datat a Figueres el 16 d'abril de 1915, en el qual s'inclou còpia literal de la petició de gràcia de Subias per tal que li fos convalidat l'examen d'ingrés o que se li permetés fer-lo just abans dels exàmens del grau de batxiller (escrit del 23 de maig de 1914), i la referència de l'escrit del subsecretari de Instrucció Pública y Bellas Artes. Subsecretaria de Institutos (J. Silvela), de data 26 de maig de 1914, amb el «Pase al director del Instituto de Figueras para que tenga por concedida la gracia que se solicita».

4. Arxiu de la UB. Certificat del 14 de setembre de 1914, citat a la nota 19, en què es pot llegir «Verificó el primer ejercicio del Grado de Bachiller el 3 de junio de 1914 con la calificación de aprobado. Verificó el 2º ejercicio el 4 de junio. Obtuvo la calificación de aprobado. Concesión de la subsecretaría del ramo, a instancia de parte, para sufrir de nuevo examen de ingreso». I a l'encapçalament de la certificació, a l'apartat dedicat a l'examen d'ingrés, s'hi pot llegir «Verificó el examen de ingreso con la calificación de aprobado en el Instituto de Figueras el día 1º de junio de 1914».

5. Arxiu de la UB. Escrit del director Francisco Ugalde en què demanava l'expedició del títol de batxiller i la resolució del rector

En el tombant entre el darrer curs de batxillerat i de la seva primera anada a Barcelona, trobem el jove Joan Subias i Galter en diverses activitats i facetes de la vida figuerenca, que ens acaben de permetre configurar la seva biografia primerenca. Quan encara estava cursant el sisè de batxillerat va impulsar la constitució, a Figueres, d'un comitè comarcal de la Federación Nacional Escolar, del qual en fou elegit president.⁶ També consta, per aquestes mateixes dates, la seva vinculació amb els orígens de l'escoltisme figuerenc, on va acabar d'aprendre, probablement, el gust pel territori i les excursions; des del mateix escoltisme es complementava l'educació del cos amb activitats gimnàstiques al Gimnasi Colón.⁷ La premsa recull diverses referències d'algunes excursions, els anys 1914 i 1915, al castell de Requesens i a Sant Pere de Roda;⁸ aquesta sortida de dos dies, a Sant Pere de Roda pel juliol de 1915, quan Subias tenia divuit anys, és la primera referència que trobem al gran monestir benedictí al qual, en els anys posteriors, Joan Subias va dedicar una atenció especialíssima. Prova de la diversitat d'interessos del jove Subias és que també el trobem, el dia de Corpus de 1915, portant el tàlem en la processó,⁹ És a finals d'aquest any 1915 que Joan Subias i Pelai Martínez van ser elegits, entre molts d'altres, representants dels estudiants de l'Institut, però en el cas d'aquests dos, en la condició de «representants, a Barcelona».¹⁰

d'expedició i tramesa, s'annexa a l'escrit del director la certificació d'estudis de Joan Subias Galter, aquesta amb data 16 d'abril de 1915, i l'acta i el resultat dels exercicis del grau de batxiller.

6. *La Veu de l'Empordà*, 31 de gener de 1914, p. 5: «Ha sigut nombrat president, el simpàtic estudiant del sext any de batxillerat, Joan Subias i Galter qui ajudat d'altres companys ha conseguit fortes ventatjes econòmiques a favor dels associats».

7. Una primera referència als *boy-scouts* a *La Veu de l'Empordà* de 25 de juliol de 1914, p. 4, sobre una primera sortida i la reunió de la Junta. A *l'Empordà Federal*, 3 d'octubre de 1914, p. 3, es dona compte de «la festa del gimnasi Colón» de la que «sols volem consignar els noms d'en Ricard Xirau, Pere Masó, Joaquim Pagès, Joan Subias, i en Francesc Gironell, esforçats deixebles que honren com és degut el gimnasi Colón i que executaren difícils exercicis amb una precisió molt remarcable».

8. *La Veu de l'Empordà*, 25 de juliol de 1914, p. 5, «D'excursionisme. El grup excursionista del que parlàrem temps enrere, i que entre altres es componia dels joves Caner, Cruañas, Gironell, Masó, Moradell, Pagès Hostench, Rodeja, Subias i Xirau ha portat a cap últimament molt agradoses sortides i entre elles la del Castell de Requesens, de la que en guarden belles fotografies». *La Veu de l'Empordà* de 17 de juliol de 1915, p. 5, tracta de la sortida a Sant Pere de Roda, en el marc d'una reunió de la Junta dels *boy-scouts* on «finalment fou comentada amb joia l'excursió de dos dies que a Sant Pere de Roda acabaven de portar a terme els exploradors senyors Galter, Gènova, Gómez, Jordi i Vandellós, secundats per l'incansable excursionista D. Joan Subias Galter i algun altre».

9. *La Veu de l'Empordà*, 12 de juny de 1915, p. 2, «La processó de Corpus». En un apartat de la crònica llegim: «El Rnt. senyor Rector portava el Santíssim baix tàlem, de qui eren portadors els distingits joves senyors Subias, Coll, Sánchez, Vandellós, Gómez i Massot».

10. *La Veu de l'Empordà*, 23 d'octubre de 1915, p. 5.

Amb el grau de batxiller aprovat i pendent de rebre encara el títol que, com hem vist, li va ser lliurat l'estiu de 1915, Joan Subias es matriculà a la Universitat de Barcelona, on va continuar, amb intermitències, durant tres cursos. Les carreres i les assignatures de les quals es matriculà resulten força desconcertants si coneixem el currículum posterior de Subias, que el va dur pels camins de les lletres i la història de l'art. Així, es va matricular d'assignatures, a la Facultat de Ciències, els cursos 1914-1915, 1915-1916 i 1917-1918, i d'assignatures, a la Facultat de Farmàcia, els mateixos cursos¹¹.

Aquests foren, doncs, uns estudis molt fragmentaris i sense continuïtat. I amb alguna intermitència posterior. En alguns textos de les seves memòries, la circumstància una mica atzarosa dels seus estudis universitaris coincideix amb la malaltia greu del pare, que l'obliga a passar més temps a Figueres que a Barcelona i, fins i tot, a estar algun curs sencer sense acostar-se a la capital catalana: «Fineix el curs de 1915 i estem en plena guerra europea, i a casa el pare cau greument malalt i jo, durant tot el 1916, no vaig a Barcelona».¹²

Hem de remarcar que els anys centrals dels estudis a la Universitat de Barcelona, i els anys posteriors amb els Estudis Normals, coincideixen amb la incidència, a la vida de Joan Subias, del servei militar; incorporat a files, ingressat a la caixa de reclutes d'Olot el dia 1 d'agost de 1918, destinat al Regiment d'Infanteria San Quintín núm. 47. Repeteix incorporació del dia 1 d'agost al dia 31 d'octubre de 1919 en el mateix Regiment i, encara, per acabar de completar el temps reglamentari, de l'1 de juliol de 1920 al 20 d'agost, data en la qual «pasa a la situació de disponibilidad, fijando su residencia en Figueras C. Rubaudonadeu núm 14 (Gerona)». Però encara havia de patir una incidència afegida, l'any 1921 i fins el 22 de gener de 1922, quan «y con motivo de la Guerra de África, pasa a movilizarse con su reemplazo, incorporándose nuevamente al Regimiento de Infantería San Quintín núm 47, pasando con su Unidad a aquel territorio tomando parte en la campaña...». Finalment, el 22 de gener de 1922 torna a la situació de disponibilitat.¹³

11. Arxiu de la UB. A la Facultat de Ciencias Exactas, Físicas, Químicas y Naturales, va aprovar el primer curs d'anàlisi matemàtic, de geometria mètrica general, durant el curs 1914-1915, i va obtenir un notable de mineralogia i botànica. Pel que fa a química general i mineralogia i botànica, les notes es van repetir a la Facultat de Farmàcia, ja que de fet, devien ser estudis coincidents.

12. Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter, caixa 2, carpeta 4-1. «Memòries» «I. Justificació, propòsits, discriminacions».

13. Joan Subias obté, el 24 de maig de 1950, la «licència absoluta, por haber permanecido dieciocho años en el servicio militar desde la fecha de su ingreso en Caja...». Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias Galter. Signa en nom del capità general de la IV Regió Militar, el coronel Isidro Fábregues Estela, jefe de la zona de reclutamiento y movilización número veinticinco. La referència al pas de Subias per la guerra d'Àfrica

ELS ESTUDIS NORMALS

En els dietaris de Salvador Dalí consta que l'any 1920 Subias va viatjar sovint a Barcelona. Hi estava fent els Estudis Normals de la Mancomunitat. Havia sol·licitat la inscripció el dia 31 de març de 1919. Durant la resta de curs va estudiar primer, i el curs següent, 1919-1920, va fer segon. La tardor de 1920 féu la revàlida, com ho acredita el certificat emès el mateix dia que va fer el seu examen, el 9 d'octubre de 1920: «L'alumne Joan Subias Galter ha practicat els exercicis pertinents a la revàlida dels Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya havent obtingut l'aprovació dels mateixos». Subias havia presentat al Consell de Pedagogia, el dia 25 de setembre de 1920, la seva memòria de 190 pàgines manuscrites sobre «La pintura clàssica espanyola», on hi ha una anotació que diu «Ha estat llegit aquest treball en el dia d'avui davant el tribunal competent, 9 d'octubre de 1920».¹⁴ Hi ha, també, un col·fó a la darrera pàgina del treball que recorda vagament el disseny que Dalí havia fet d'un ex-libris per a Joan Subias:

FIGUERASDISE
TDESETEMBREDEM
ILNOUCENSVINTJ
OANSUBIASGA
LTERACABA
AQUESTAM
EMORIA

Subias va sol·licitar realitzar les pràctiques dels seus estudis de magisteri, l'any 1925 (6 d'octubre),¹⁵ amb Pere Masó i Bujons, que havia arribat a una plaça d'una escola unitària a Figueres, en una de les ales de l'Institut, l'any 1922.¹⁶

Amb tot, a causa de la preocupació per la formació i per una acreditació fragmentària que no li atorgava,

és molt explícit, però desconeixem on va anar, com i quan de temps s'hi va estar o si finalment s'ho va estalviar.

14. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Mancomunitat de Catalunya. Departament d'ensenyament primari i secundari. Estudis Normals. Don Joan Subias Galter. Abans del manuscrit de la revàlida figuren en el mateix expedient d'altres treballs manuscrits de Subias: «Le roman de la rose», en francès, i «La moral dels estoics» i «Localitzacions cerebrals», en català.

15. Arxiu de la Diputació de Girona. Sèrie 60301. UINS 1069. Expedient personal del 6 d'octubre de 1925 al 29 de maig de 1962. Instància de Joan Subias Galter al director de la Normal de Girona, en què li demanava fer les pràctiques dels estudis Normals a l'escola de Pedro Masó Bujons.

16. MESTRAS I MARTÍ, Lluís M. «Mestres d'aquell temps. Pere Masó i Bujons (1893-1970)». *Punt Diari*, 24 de febrer de 1982, p. 24, i per a un marc més general i del mateix autor: *L'aportació gironina al desenvolupament de la pedagogia catalana*. Girona, Diputació, 1983.

encara, cap títol universitari es va matricular a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Saragossa els cursos 1927-1928, com a alumne no oficial de pedagogia i història de la pedagogia, assignatures en les quals, en els exàmens de setembre (no es va presentar al juny), va tenir un excel·lent. El curs 1928-1929, pel mateix sistema, es va matricular d'*historia antigua universal y de España*, i de geografia de primer curs, però no es va presentar en cap de les convocatòries; en el curs 1929-1930, es va presentar a la convocatòria extraordinària d'*historia antigua universal y de España*, en la qual obtingué, també, un excel·lent.¹⁷

Subias buscava complementar els Estudis Normals que havia fet amb la Mancomunitat, com hem vist, i que van patir l'impacte de la Dictadura de Primo de Rivera pel que fa la seva homologació. Com que se li discutia la validesa dels seus estudis per ocupar determinats càrrecs, més per enveja que per res més, Subias no va parar fins que va plantejar un reconeixement, en tota la regla, dels estudis que tenia acreditats. I ho va fer en un escrit al president del Consell de Cultura de la Generalitat, de data 18 de setembre de 1933, en què argumentava que si un decret del 17 de febrer de 1933 acordava homologar els Estudis Normals complets de la Mancomunitat als estudis i al títol de l'Escola Normal de la Generalitat, ell, que es trobava en aquesta situació, se li havia de «considerar el títol oficial dels estudis normals com de categoria semblant als de l'Estat», ja que els estudis que tenia eren «estimats com a oficials, d'igual nombre d'anys, Batxillerat inclòs, que les llicenciatures de la secció de Lletres».¹⁸ Veurem més endavant com, passada la Guerra Civil i els deu anys de la seva depuració, aquesta mancança de títols considerats insuficients no va ser cap obstacle per acabar ocupant una càtedra de l'Escola de Belles Arts de Barcelona.

JOAN SUBIAS GALTER I SALVADOR DALÍ DOMÈNECH: UNA AMISTAT PRIMERENCA

Malgrat els anys que els separaven, els anys de l'adolescència de Subias coincideixen amb una sintonia molt especial amb un més jove Salvador Dalí, amb qui Subias feia llargues passejades i no poques confidències al voltant de l'art i al voltant, també, dels amors adolescents de Dalí i dels amors, ja més madurs, de Subias.¹⁹

17. Arxiu de la Universitat de Saragossa. Facultat de Filosofia i Lletres. «Registro de identidad escolar. Subias Galter, Juan», on consten desglossades les notes i les assignatures.

18. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner. Fons del professor Joan Subias i Galter, 1927-1938. Còpia de la instància, sense signar, de 18 de setembre de 1933.

19. DALÍ, Salvador. *Obra Completa. Volum 1. Textos autobiogràfics 1*. Edició i pròleg de Fèlix Fanés. Barcelona, Edicions Destino-Fundació Gala Salvador Dalí, 2003. El text rellevant per l'amis-

Totes les anotacions, amb referències a Joan Subias, en els dietaris de Dalí corresponen a l'any 1920 («Un diari, 1919-1920...»). Subias tenia vint-i-tres anys i Salvador Dalí, setze. La primera nota, molt breu, és del 9 de gener, divendres: «Ha fet un jorn assolellat i clar. Totes les muntanyes de Maçanet, Recasens, etc. etc. estan nevades. En el Passeig Nou hem conversat amb la Ramona... Demprés hem enraonat d'art amb en Subias»;²⁰ és una anotació que es va repetir, gairebé literalment, el diumenge u de febrer: «Amb en Subias hem enraonat d'art fins l'hora de sopar». Dos dies més tard, sabem per Dalí, que Subias va emprendre el camí cap a Barcelona: «Al migdia m'he despedit de l'intel·lectual, l'amic Subias, que marxa a Barcelona» (anotació de diumenge 11 de gener), on estava cursant els Estudis Normals de la Mancomunitat.

Però les anades i vingudes degueren ser continuades. En el mateix estil de les anotacions anteriors, el dimarts 20 de gener va apuntar simplement: «Al migdia hem conversat amb l'amic Subias, sota la blava serenor del cel». El divendres 23 de gener, després de rebre la visita de Ramon Reig i d'haver dibuixat: «Jo feia el meu autoretrat al pastel. Més tard ha vingut en Subias. Hem conversat davant la xemeneia. Al poc rato de ser fora m'ha vingut a veure en Met».

El divendres 14 de maig, les converses sobre art van adquirir tons més precisos: «En pintura, lo més avançat segons en Subias és la d'en Mir, consagrat; la d'en Canals, el dels colors de foc i aigua; en Domingo, el del

Noi Malalt, que en Xènius glossa; en Vayreda, el de les fines tonalitats; en Colom i l'Iu Pascual. En escultura el gran i hellènic Casanovas (Enric), que segons un crític pot aparellar-se amb un Fídies i Praxíteles». I el diumenge 16 de maig van avançar alguns esglaons més en el nivell de coneixença i compenetració entre els dos amics i les seves converses sobre art: «Em llevo molt tard. Demprés vaig a la barberia. Demprés a missa. Trobo en Subias. Em vol deixar un llibre de reproduccions del gran primitiu Viladrich, amb un pròleg estupendo d'en Pérez de Ayala. És meravellós. Discutim d'art. Hi ha un quadre meu que li vaig regalar. Dic que em fa fàstic i que no és gens construït. En lo de construït troba que tinc raó». A les anotacions del divendres 21 i del dissabte 22 de maig, Dalí es deixà anar i explicà la seva inspiració, i acabà: «En mon cap ronden les tonalitats de mos dibuixos. Divaguem amb en Subias i me'n vaig a sopar».

El diumenge 17 d'octubre, Dalí va precisar més el grau de compenetració artística, intel·lectual, entre ell i en Subias i, fins i tot, van compartir una mena d'angoixa vital que potser només és inquietud adolescent: «Veig an en Subias i em refugia en son paraigua. El Guatxindango desapareix amb molta oportunitat. Canviem impressions, acaba d'arribar de Barcelona, somriu amargament. No sap què fer. No troba la forma racional de viure. No obstant, reconeix l'hermosura de la vida. Sortim a parlar d'El Greco, de la Revolució russa i d'en Picasso, més tard enraonem de metafísica i de cubisme, en fi, és un desfogament complet. Hem dit bé, que en molt temps no havíem trobat ningú per contar. Nosaltres ens compremem i cada volta que arriba és necessari aquest enraonar apassionat. Avui podem estar satisfets. Per la meua banda puc dir que m'he esbravat de debò».²¹

El dimarts 19 d'octubre i el dijous 21 del mateix mes, hi ha dues anotacions pràcticament calcades: «Amb en Subias desbarrem sobre art i sobre comunisme»; i «Amb en Subias hem desbarrat. Es reconeix un desorientat, està en el dubte... i la vida passa de pressa i no és aquest molt a propòsit per dubtar...sois, és a propòsit per viure!».

L'any acaba amb el deliri amorós de tots, uns comentaris sobre la mateixa obra de Dalí, en què Subias i el mateix Dalí entrellacen opinions amb unes ganes boges d'anar a Itàlia. Després de diversos episodis de declaracions d'amor entra en escena el món de l'amor adolescent, el dimarts 26 d'octubre: «I me'n vaig a la

tat Subias-Dalí és «Un diari, 1919-1920. Les meves impressions i records íntims», del qual n'extraïem les cites més rellevants, p. 41-117. Fèlix Fanés, en el pròleg, quan repassa els amics d'adolescència de Dalí, diu: «També és important Joan Subias, una mica més gran que el pintor, que arribaria a ser professor d'història de l'art, i que aleshores li servia d'interlocutor en qüestions artístiques», p. 17-18. Per refer el context figuerenc d'aquests textos, i d'aquests anys, és imprescindible el catàleg de l'exposició *El país de Dalí*. Edició a cura de Josep Playà. Figueres, Museu de l'Empordà, 2004, i molt especialment, els textos d'una «Cronologia ultralocal». Com a contrapunt a alguns dels papers autobiogràfics de Dalí, especialment els textos que va publicar en els anys quaranta, però amb moltes coincidències també, cal anar al llibre DALÍ, Anna M. *Salvador Dalí vist per la seva germana*. A cura de Mariona Seguranyes. Barcelona, Viena edicions, 2012. També, GIBSON, Ian, a *La vida desafortunada de Salvador Dalí* (Barcelona, Anagrama, 1997) es refereix a l'amistat i la influència recíproca entre Subias i Dalí. L'edició en català del llibre de Gibson: *La vida excessiva de Salvador Dalí*, Barcelona, Ed. Empúries, 1998, Ed. de butxaca a La butxaca, Edicions 62, 2010.

20. Fèlix Fanés acota la primera referència a Subias amb una nota a peu de pàgina. Nota 108: «Joan Subias (1897-1984) va ser historiador i crític d'art, a més de catedràtic d'Història de l'Art a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, acadèmic numerari de Sant Jordi i corresponent de la de San Fernando, i autor de diversos llibres sobre art català. Uns anys més gran que Dalí, va compartir amb ell moltes discussions sobre qüestions artístiques. Va ser l'autor d'un dels primers articles importants que es van publicar sobre l'obra de Dalí a la revista *Alfar*, 1924, La Corunya». DALÍ, Salvador. *Obra Completa. Vol I. Textos autobiogràfics, I*. Barcelona, Ed. Destino - Fundació Gala- Salvador Dalí, 2003, p. 1177-1178.

21. GIBSON, Ian. *La vida excessiva de Salvador Dalí*, Barcelona, edicions 62, 2010, p. 134-135, comentant aquest passatge, infereix hipotèticament que potser Subias havia vist l'exposició que Josep Dalmau havia presentat a la seva galeria sobre l'avantguarda: «Com que l'exposició d'avantguarda de Dalmau s'acabava d'obrir, es fa difícil imaginar que Subias, sent un amant de l'art com era, no l'hagués visitat. Pot ser que fins i tot ensenyés a Dalí el luxós catàleg de l'exposició, que contenia moltes il·lustracions».

Rambla. Ens trobem amb en Palet. Falten solament cinc minuts per les set i anem tot de pressa vers el convent de les monges franceses. Elles hi ensagen una funció pel jorn de *nuestra madre*. Allí en un corriol fosc, mig il·luminat per la claror verda d'un fanal, trobem an en Subias. Aquest espera a la seva nòvia. Enraonem. Es projecta l'assalt al convent per la verja del jardí i contemplar darrera una finestra els assatjos i la comèdia definitiva (...). Ell sap que no seria pas molt difícil l'assalt... Demà se n'enraonarà més extensament, es farà un verdader plano... La lluna navega per cels blaus...i surten elles».

Uns dies més tard, en les anotacions seguides dels dies 4 (dijous), 5, 6 i 7 de novembre podem llegir: «El matí és esplendent. Per rere les fulles grogues, el cobalt d'un cel lluminós. En Rodeja s'entusiasma davant els meus quadros. No obstant, no hi entén res, però en Subias l'ha enredat i del mateix modo que podrien no agradar-li, els troba colossals (crec que n'està convençut)». Més endavant, en l'anotació dels mateixos dies llegim: «Súrtuc de casa. Nit blava. A la Rambla trobo en Subias. Escolta, hauríem d'anar a Itàlia. Molt bé! Accepto! Però de què ve tot això? Ja veuràs, podem pujar al Liceo i xerrarem. Aprovat! Ell es treu el sobretot. Ens acostem dos sillons vora el balcó que dóna a la Rambla. Potser fóra més bonic que apaguéssim els llums? Sí, com vulguis. El Liceo és una vella casa senyorial estupenda convertida actualment en una societat de porcs, o sigui, aristòcrates, militars i demés males bèsties... Ara està deserta, tots són a la sala de joc (naturalment!). I comencem a enraonar del viatge a Itàlia com si fos una cosa ja certa. Caldria emportar-nos un Rubén Darío pel viatge i discutim si ha d'ésser *Azul* o *Cantos de vida y esperanza*. Les fulles de la Rambla cauen damunt dels bancs i del terra. I allà, rere els Maristes, la lluna sembla una pàl·lida tallada de meló. La gent travessa la plaça i compra castanyes, i nostres cares queden totes verdes de la llum d'un fanal que acaba d'encendre's vora el nostre balcó... Més tard amb ell i elles eixim de la ciutat per estranys carrers».

Subias ja no surt més en els diaris de Dalí perquè el manuscrit acaba a finals d'any. Però, per a l'any següent, el 1921, tenim encara algun testimoni remarcable, com el que esmenta la germana de Dalí publicat a *L'Empordà*.²² I també ens queda constància d'alguna

col·laboració directa, i ben significativa: el 6 de gener de 1921, s'encarreguen conjuntament de decorar una carrossa per a la cavalcada dels Reis.²³ La premsa dels dies anteriors se'n fa un gran ressò i fa la impressió que va escalfant l'ambient per tal de crear un *crescendo* d'interès per una festa que, en anys anteriors, havia passat sense pena ni glòria. Salvador Dalí i Joan Subias són els noms que apareixen de manera recurrent, però també s'hi afegeix, en alguna crònica, el de Jaume Miravittles.²⁴ Tant *Alt Empordà* com *La Veu de l'Empordà* no van escatimar elogis a la festa, a la cavalcada i al paper determinant que hi havien tingut en Dalí i en Subias: «Fou tan gros l'èxit que assolí aquesta festa que creiem es tornarà a fer tradicional com ja en altres temps havia estat»,²⁵ i en aquest cas hi afegeix l'agraïment «al senyor Macau (iniciador principal i organitzador)».

Uns mesos més tard també plegats, i a la Sala Edison, del 2 al 9 de maig organitzen l'exposició d'art antic i modern. Amb peces cedides per diversos propietaris es va confegir una exposició més que notable que, malgrat la pluralitat i diversitat d'objectes exposats, d'entre els quals excellia un magnífic retaule gòtic, tenia tota la voluntat de posar de manifest un camí possible per fer de l'art un dels eixos de la festa major figuerenca, i així ho remarcaven totes les cròniques.²⁶

Aquest mateix any, Salvador Dalí va rebre l'encàrrec de fer el cartell de les festes de la Santa Creu de Figueres, per part de la comissió de festes, de la qual Joan Subias n'era l'encarregat de cartells i programes. Atesa la relació estreta que mantenien és més que probable que fos el mateix Subias l'inductor directe d'aquest encàrrec. El resultat, el cartell de Dalí, va ser motiu de polèmica local, i va portar Joan Subias a dedicar un

22. DALÍ, Anna M. *Salvador Dalí vist per la seva germana*. Barcelona, Viena edicions, 2012, p. 57. Signat per ONE i que comença dient «I si anéssim a veure en Dalí? Ens diu l'amic Subias. Quan arribem a casa del nostre jove pintor, mitja tarda, el sorprenem treballant al seu estudi, amb la sala inundada de la llum d'aquest setembre que entra pel balcó obert de bat a bat. (...)». D'ací i d'allà esdevé ressonant el color de mantes pintures al tremp, estri-dents i vigoroses, entre les quals hi havia aquells dos cartells de les passades fires que varen fer esqueixar barroerament les vestidures del filisteisme local». Molt probablement es tracta d'un text de Jaume Maurici. Vegeu a *Alt Empordà*, 17 de setembre de 1921, p. 2, Secció «Films del Moment», l'article titulat «En S. Dalí Domènech».

23. DALÍ, Anna M. *Salvador Dalí vist per la seva germana*. Barcelona, Viena edicions, 2012, p. 56, en l'anotació de l'any 1920 apunta l'encàrrec de la carrossa i en la de l'any 1921 diu simplement, «La nit de Reis sortí la gran cavalcada. El més destacable era aquesta carrossa», i hi afegeix una cita del setmanari *L'Empordà*, en el qual, entre altres coses, s'hi diu «Duïen com a carrossa d'honor un esplèndid temple egipci gràcies al treball i a la inspiració dels nostres joves artistes en Joan Subias i en Salvador Dalí». En realitat, la crònica sobre la festa dels Reis és a la p. 3 d'*Alt Empordà* de 8 de gener de 1921.

24. *Empordà Federal*, 18 de desembre de 1920 i 31 de desembre de 1920. És en aquest darrer on s'esmenta «L'entusiasme en el petit món infantil és gran arreu on s'ajunten dues mainades no es parla de res més que de la propera cavalcada dels Reis que organitzen els joves artistes Srs. Dalí, Miravittles i Subias que, amb gran diligència estan montant el magnífic carro que presidirà la cavalcada».

25. *La Veu de l'Empordà*, 8 de gener de 1921, p. 4. La suma de les dues cròniques del dia 8 a *La Veu* i a l'*Alt Empordà* dibuixen una descripció molt precisa de l'impacte de la festa.

26. *La Veu de l'Empordà*, 7 de maig de 1921, p. 3, «L'exposició d'art antic i modern»; *Alt Empordà*, 7 de maig de 1921, «Les exposicions d'art», i *La Veu de l'Empordà*, 28 de maig de 1921, p. 3, «L'exposició d'art», breu article signat per Hèctor.

primer article a Dalí, en què, entre altres coses, deia: «Els cartells d'en Dalí, són novetat i excel·lència. Tenim discussió per estona. De la qual cosa l'autor ha d'alegrar-se'n tota vegada que no hi ha èxit més honorós que el de la controvèrsia».²⁷ La línia argumental era molt clara: les propostes enraonades, discretes, poden caure en la vulgaritat o acabar sent fugisseres i anodines, i al cap de quatre dies ja ningú no se'n recorda; les autènticament renovadores, com és el cas, mai no susciten unanimitats i desperten passions a favor i en contra, i això vol dir que perduraran en el record.

Joan Ferrerós, a partir de la «Cronologia ultralocal» que hem esmentat a la nota 19, concreta aquests episodis: «Dalí té dos amics de més edat que ell: Joan Subias Galter (futur professor i crític d'art) set anys més gran, i Jaume Maurici Soler, poeta i que serà director de *L'Empordà*, sis anys més gran, i que l'influiran per deixar l'impressionisme, la pintura que l'havia fascinat i que havia practicat d'adolescent. Amb Joan Subias, el 1921, rep dos encàrrecs: decorar una carrossa per a la desfilada de Reis i organitzar a la Sala Edison l'exposició d'art antic i modern».²⁸ Naturalment, Dalí era un noi inquiet i més enllà d'aquests dos amics més grans que ell, i del seu mestre a l'institut i a l'Escola Municipal de Dibuix, Juan Núñez Fernández, va rebre una constant influència de la família Pichot, ben connectada i ben informada sobre el món artístic. I amb els de la seva edat va donar sortida a les seves energies juvenívoles amb la colla que formava amb Joan Xirau Palau, Ramon Reig, Jaume Miravittles i Joan Turró, amb un projecte de revista a l'institut.

Malgrat el fet que no tinguem més constància literària directa del mateix Dalí sobre la seva relació amb Subias, és del tot evident que un lligam tan estret no va pas quedar interromput. Ans el contrari, així ens consta que de la relació personal se'n van derivar dos quadres de Dalí regalats a Subias. Es tracta, en primer lloc, de l'obra *Cadaqués*, que Dalí va obsequiar a Joan Subias amb motiu del seu casament amb Conxita Fages Neyra de Gorgot, el dia 10 de novembre de 1923, i que segons Cesáreo Rodríguez Aguilera expressa «un clasicismo paisajístico y mediterráneo».²⁹ D'un any

més tard (1924) és l'oli *L'estació de Figueres*,³⁰ que coincideix cronològicament amb la publicació d'un article pioner³¹ de Joan Subias Galter en què ponderava i valorava l'obra de Salvador Dalí, que li va valdre, uns anys més tard, per part de Rafael Santos Torroella, el qualificatiu de «primer exégeta del Dalí joven en las páginas de la vanguardista *Alfar* coruñesa».³² Subias, l'any del seu casament tenia 26 anys i Dalí 19. Hem d'esmentar, també, en aquesta línia un esbós d'ex-libris que Dalí féu per a Subias i que no ens consta que aquest acabés fent servir, però que és una mostra més de les relacions sovintejades i molt directes entre els dos amics.

Pels volts d'aquestes dates, el 7 de març de 1925, des de Figueres, Subias va escriure Dalí reclamant-li, amistosament i per raons sentimentals, un llibre sobre el *Salón de otoño*, que li havia deixat i que era un regal de la seva dona.³³ Es veu ben bé que la relació primerenca era estreta i fructífera i que naixia d'una sincera amistat i d'una clara sintonia personal, intel·lectual, artística i figuerenca. És el que recull, amb total sinceritat, Anna Maria Dalí: «No puc deixar passar aquesta època d'En Salvador sense recordar el seu amic Joan Subias i Galter. Tot i ser més gran que ell, eren companys, i no hi ha dubte que en Joan Subias tan intel·ligent en matèria d'art fou un dels seus primers admiradors».³⁴ I és el que també es desprèn del testimoni de Jaume Maurici en el text de 1950, que Anna Maria Dalí havia rescatat per la primera edició de *Salvador Dalí visto por su hermana*.³⁵

puede presentarse como típico a su paisaje 'Cadaqués' de la colección Subias». Amb un altre títol, aquest article va ser publicat al número 80 de *Canigó*, extraordinari, d'octubre de 1960.

Aquest quadre és el núm. 116 del *Catàleg raonat de pintures, 1910-1964*, editat per la Fundació Gala - Salvador Dalí.

30. És el número 138 del catàleg, *Catàleg raonat de pintures, 1910-1964*, publicat per la Fundació Gala - Salvador Dalí.

31. SUBIAS GALTER, Joan. «Salvador Dalí», *Alfar*, La Coruña, any IV, núm. 40, maig de 1924. Hi ha també una edició facsímil de la revista.

32. SANTOS TORROELLA, Rafael. «Carta de Barcelona. Pérdidas irreparables y una hermosa lección», *ABC* de 14 de gener de 1988.

33. TINNELL, Roger. «Joan Subias escriu a Salvador Dalí (Carta inèdita trobada a l'arxiu de la Fundación Federico García Lorca de Madrid)», *Revista de Catalunya*, núm. 249, 2009, p. 59-70, la transcripció de la carta p. 65 i el text manuscrit p. 68-69.

34. DALÍ, Anna M. *Salvador Dalí vist per la seva germana*. Barcelona. Viena edicions, 2012, p. 121.

35. «Aleshores Dalí devia tenir setze o disset anys. Recordo la visita que amb l'estimat amic Joan Subias férem al seu taller de Figueres. Era un capvespre amable quan sobre la palmera de la plaça veïna queia l'última llum de la tarda. Era la primera vegada que parlava amb en Dalí. Ens mostrà els seus primers olis. Reflectien el cobalt del mar de Cadaqués i les tonalitats grisenques dels pujols veïns. Ho cobria tot un cel sense fi. Recordo que aleshores vaig publicar-ne les impressions que, en la modèstia d'un setmanari figuerenc, potser foren el pòrtic de tanta i tanta lletra impresa que ha generat el nostre genial pintor», publicat al llibre DALÍ, Anna M.,

27. «Cartells», *Alt Empordà*. any V, núm. 214, Figueres, 2 de maig de 1921.

28. FERRERÓS, Joan. *Institut Ramon Muntaner. Figueres 1839-2014: crònica interna del primer institut de l'Estat*. Figueres, Institut Ramon Muntaner, 2015, p. 154. La carrossa per la cavalcada de Reis va ser descrita, encara amb més detall, per Anna M. Dalí: «Consistia en una gran baluerna tancada. En les altes parets hi havia gegantins dragons alats amb llengües de foc i ulls guspirejants que brillaven sobre colors vivíssims i decoratius. A les ales, als ulls i a la boca tenien trossos de paper transparent que els donaven gran lluminositat», citat per *El país de Dalí*, Figueres, 2004, p. 294, anotacions del 6 de gener i 1 de maig de 1921.

29. RODRÍGUEZ AGUILERA, Cesáreo. «Salvador Dalí en Port-Lligat», *Revista*, 27 d'agost de 1953: «Por los años 1922 y 1923 llega a un clasicismo paisajístico y mediterráneo del que

Si ens atenem als testimonis directes de Salvador Dalí hi ha un tall cronològic llarg i els altres papers autobiogràfics i especialment la *Vida secreta de Salvador Dalí* foren redactats a partir de 1940. Estàriem ja en un món nou.

Pel fil biogràfic que pretenem reconstruir convé aturar-nos un moment en el testimoni del fill Xavier Subias Fages, que explica fins a quin punt aquests dos quadres, de 1923 i 1924 regalats per Dalí al seu amic Subias, estaven interioritzats, abans de la Guerra Civil, en el paisatge domèstic de la família; com durant la guerra van servir de protector dels vidres trencats pels bombardejos, i com passada la guerra, una de les conseqüències de la depuració que va sofrir Joan Subias van ser les estreïtes econòmiques i la necessitat imperiosa de desprendre's d'aquests dos quadres per tal de finançar els estudis d'Antoni i Xavier Subias.³⁶

Cinc anys més tard de l'article de Subias sobre Dalí, a La Corunya, el pintor figuerenc va escriure un article de reivindicació dels testimonis fotogràfics i del valor singular d'una instantània, sovint millor que determinats dibuixos de baixa qualitat, en el qual subratlla el treball fet en aquest camp per Joan Subias: «Em complau de poder fer remarcar l'esforç entre nosaltres de Joan Subias, que uneix a una gran erudició les condicions primordials de l'esperit (tan escasses generalment entre els que es dediquen a la investigació arqueològica), que li permeten d'ésser espectador simultàniament d'una obra de Max Ernst i d'una escultura romànica. Joan Subias ha obtingut, per exemple, la testa del Crist de Vilabertran, que equival a la seva total inversió; aquesta foto, procés d'una llarga elaboració i de tanteigs, ens dóna a conèixer el primer detall real de la tan inexistent com famosa Creu de Vilabertran».³⁷ La cita té una extraordinària importància perquè des d'una òptica externa ens situa en la pista d'una de les tasques més meritòries que va desenvolupar Joan Subias com a responsable de cultura de la Diputació de Girona, el *Catàleg Monumental*, que va donar peu a una ingent col·lecció fotogràfica que comentarem més endavant.

Salvador Dalí vist per la seva germana. Barcelona, Viena edicions, 2012, com a versió de l'article «Comentarios sobre un libro», que Maurici havia publicat a *Ampurdán* el 18 de gener de 1950, p. 200-202.

36. PLAYÀ MASET, Josep. «Conversa amb l'arquitecte figuerenc Xavier Subias», fotografies d'Elisabet Serra, *Alberes*, 8, tardor-hivern 2012, p. 14-19 i, especialment, el destacat «El quadre de Dalí», p. 19.

37. DALÍ, Salvador. «La dada fotogràfica», *Gasetta de les Arts*, núm. 6, febrer 1929, Barcelona, p. 40-42.

L'ACTIVISME FIGUERENC: LES PRIMERES CONFERÈNCIES

Joan Subias, doncs, es movia al voltant de l'art; la vinculació amb Dalí més enllà de la sintonia adolescent, malgrat els anys que es portaven, era per un interès compartit en els nous corrents de la creació artística, i en les noves experiències que es desenvolupaven com a superació de l'impressionisme. Però, per un altre costat, Subias avançava pels camins del patrimoni i de la recerca. L'interès pel llegat artístic del passat és un just contrapès a l'interès per totes les avantguardes. I és aquí on entronca la seva afició excursionista i la corresponent descoberta de Sant Pere de Roda, amb la vocació per valorar l'herència patrimonial, com ja havia insinuat mostrant un retaule gòtic a l'exposició de Fires de 1921.

Aquesta activitat polifacètica el vincula, també, amb el projecte d'unes conferències que preparava, a principis de 1921, l'Orfeó Germanor Empordanesa, i en les quals s'anunciaven conferenciant tan prometedors com Albert de Quintana, Josep Puig Pujades, Aureli Capmany, Agustí Burgas, Ricard Giralt Casadessús i el mateix Joan Subias Galter, amb una conferència sobre El Greco, amb projeccions de diapositives sobre la seva obra.³⁸

Però la que va ser l'autèntic bateig i l'inici d'una llarguíssima carrera de conferenciant, va ser la conferència que Joan Subias va pronunciar a dos quarts de deu del vespre, del dia 6 de juliol de 1923, a la Biblioteca Popular de Figueres: «La pintura gòtica a Catalunya. Orígens, caràcter, influències i els mestres». La Biblioteca de la Mancomunitat va editar unes invitacions d'una elegant sobrietat, en va fer una àmplia difusió i, en alguns casos, les va personalitzar. Tot apuntava a què aquesta conferència es plantejava com una posada de llarg, com una presentació en societat, i el ressò va ser equivalent a les expectatives. Va apadrinar l'acte Josep Puig Pujades. La premsa se'n va fer un ampli ressò i també va merèixer un comentari extens en el diari de la Biblioteca: «A dos quarts de deu de la nit en Joan Subias Galter ha donat una conferència sobre "La pintura gòtica catalana". El Sr. Subias ha anat exposant els orígens, caràcter, influències, i els mestres en la pintura gòtica a Catalunya amb els defectes i mèrits més rellevants dels pintors i de les teles dels segles XIV i XV. A mesura que apareixien projectades en el mur les obres cabdals i els tresors que evalora la pintura catalana, que sabé enaltir l'art gòtic en la nostra edat d'or. Quadres i retaules que es troben escampats pels indrets de Catalunya i pels museus més famosos de les nacions euro-

38. *Alt Empordà*, 29 de gener de 1921, p. 3. «Noticiari. La feina de l'Orfeó». *Alt Empordà*, 26 de febrer de 1921, p. 3 «Noticiari. De l'Orfeó», i l'apartat sobre notícies locals de *La Veu de l'Empordà*, 12 de març de 1921.

pees. Els Borrassà, els Huguet, els Serra i tants i tants d'altres que les dinasties dels pintors d'aquella Catalunya artística, passaren en breu espai de temps per la pantalla, captivant l'auditori que emplenava de gom a gom la sala de conferències».³⁹

El simbolisme de tot plegat no pot ser més gran i premonitori: la Biblioteca de Figueres i Puig Pujades es

39. Biblioteca Carles Fages de Climent, *Diari de la Biblioteca*, Manuscrit 1922-1929, p. 22- 23, anotació del dia 6 de juliol de 1923.

van inscriure, en el futur immediat, en la biografia de Joan Subias Galter com dues fites remarcables en la seva trajectòria professional, primer assumint ell mateix la direcció de la biblioteca durant un temps, quan l'any 1926 va entrar a treballar a la Diputació, i Puig Pujades perquè el va voler al seu costat quan va ser comissari delegat de la Generalitat a Girona. En el cas de la Biblioteca de Figueres hem d'afegir que, de fet, Subias la va convertir en el seu quarter general com a funcionari de la Diputació i de la Generalitat, des d'on va desplegar la major part de la seva activitat.

EL PATRIMONI I LA FUNCIÓ PÚBLICA. DESCOBERTA, INVENTARI, GESTIÓ I REHABILITACIÓ

DIRECTOR DE CULTURA DE LA DIPUTACIÓ DE GIRONA (1926-1930).

L'any 1926 va canviar la vida de Joan Subias Galter. No va aturar, com hem vist, el seu procés formatiu, però el 12 de març de 1926, la Comissió Provincial de la Diputació de Girona acordà nomenar-lo, amb caràcter interí, director de la Biblioteca Popular de Figueres en substitució de la directora Aurèlia Sabanés, que havia demanat l'excedència, i director dels Serveis Culturals de la Diputació, també amb caràcter interí.¹

Des del seu nomenament va quedar molt concretat i definit què s'esperava del nou director i es van explicitar les seves funcions: «Atender a una documentada catalogación de monumentos. Encauzar y dirigir la marcha normal de las Bibliotecas. Informar de todo cuanto se refiere a centros de enseñanza profesional, primaria, etc.».²

1. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias Galter. El president de la Diputació signa el certificat de l'acord de nomenament.

2. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias Galter. Em sembla que val la pena reproduir íntegrament el document «Inspección de Servicios culturales. Su misión. A tres extremos principalmente alcanza la misión de la persona encargada de la Inspección: A) atender a una documentada catalogación de monumentos, iniciando los trabajos por aquellos que por su carácter, condiciones o naturaleza, corran un más acentuado riesgo de pérdida, destrucción o venta.

Condiciones que debe reunir la persona encargada para llenar debidamente esta misión. a) tener una perfecta orientación técnica de su cometido y de aquellos materiales que han de ser objeto de su atención. Para ello, es preciso además de una cultura general en materias arqueológicas, poseer preparación especial relativa a los monumentos que integran la zona objeto de su cuidado así como de los de las demarcaciones colindantes: un catálogo completo de bibliografía especial, es base indispensable; b) la naturaleza de las artes que caracterizan especialmente la región, en este caso, las de la Edad Media, deben ser, naturalmente estudiadas de una manera rigurosa, ya que son básicas; c) debe poseerse una preparación especializada que permita ocuparse de las más delicadas tareas de clasificación, estudio comparativo, revisión de anteriores juicios, etc.; d) organizar un sistema de orientación y control a base principalmente de los Sres. Profesores de enseñanza primaria (y de cuantos deseen generosamente cooperar), conforme ya se ha llevado a efecto por el Centro de Estudios Históricos, de Madrid, en muchas provincias de Castilla y Andalucía, los cuales facilitan datos de existencia, conservación, revisión de archivos, etc. B) encauzar y dirigir la marcha normal de Bibliotecas, ya en la compra de libros, revistas etc, ya en la selección de los existentes, fomentando la creación de nuevos núcleos de circulantes, estimulando la lectura a base de selección de compras etc a) atender, en cuanto a compras se refiere, a las publicaciones de Centros Nacionales de reconocida autoridad: Museo Pedagógico Nacional, Centro de Est. Hist. b) revisión del fondo de revistas c) fomentar las conferencias, cursos

breves, etc. C. Informar en todo cuanto se refiere a centros de enseñanza profesional, primaria, etc. estando en contacto con todas aquellas instituciones que faciliten proyectos, planos, presupuestos, detalles de organización, utillaje, etc. indispensables».

El President de la Diputació, Onofre Pont, amb data de 15 de març de 1926, va emetre el títol que habilitava Joan Subias Galter, i que fou arxivat amb la diligència del cap de la secció Carles Rahola. Subias va prendre possessió del càrrec a Figueres el dia 21 de març de 1926, com va certificar el diputat provincial D. José Ferran Galter.

Molt pocs mesos més tard, el 25 de juny de 1926, la Comissió Permanent de la Diputació acordà nomenar Subias, amb caràcter definitiu, director, literalment *inspector*, dels serveis culturals de la Diputació i director de la Biblioteca Popular de Figueres, amb una retribució de 3.000 pessetes, després que acredités haver superat la revàlida dels estudis Normals amb un treball sobre «La pintura clàssica espanyola», que ja hem conegut i esmentat. Va prendre possessió de la plaça atribuïda, definitivament, el dia 30 de juliol de 1926.

Un acord del 20 de maig de 1927 va reiterar el nomenament de director dels serveis culturals, aquest cop amb una retribució de 5.000 pessetes anuals i, en aquest cas, amb presa de possessió del mateix dia del nomenament. Des de març de 1926 fins el 26 d'agost de 1927, Subias assumí la direcció de la biblioteca, si bé diverses bibliotecàries se'n van anar fent càrrec fins que el 27 d'agost va ser nomenada la Srta. Adela Riera, que va tenir una llarga trajectòria en el càrrec. El fet significatiu, però, és que aprofitant l'avinentsa, Joan Subias va decidir instal·lar el seu despatx oficial a Figueres, a la biblioteca, i concretament a la sala de conferències.³ I uns anys més tard, el mes d'octubre de 1931, el Govern de la Generalitat va autoritzar Subias a continuar desplegant la seva activitat des de la mateixa sala de conferències.⁴

3. Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres. *Diaris de la Biblioteca*, Manuscrit 1922-1929, anotació de 21 de desembre de 1927 (fol. 79) fa un resum de l'evolució del personal de la biblioteca i afegeix: «Durante los meses mayo-julio quedó esta Biblioteca al servicio del Sr. Inspector de Servicios Culturales (quien tiene sus oficinas en la Sala de Conferencias de la misma desde el día 22 de marzo del pasado año 1926)».

4. Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres. *Diaris de la Biblioteca*. Manuscrit 1930-1933, anotació d'1 d'octubre de

Però la manca de titulació de Subias degué suscitar alguns dubtes i per respondre-hi, Joan Subias presentà les certificacions dels seus estudis de pedagogia de la Universitat de Saragossa, que signaven Álvaro de San Pío com a secretari de la Facultat i Jesús Comín com a secretari del tribunal, (sessió de la Comissió permanent de 5 d'octubre de 1928, acordant incorporar-los a l'expedient), les dels Estudis Normals, que li signà Alexandre Galí, i les d'història de l'art, que signà Joaquim Folch i Torres.

Amb tot aquest bagatge, el 10 de juny de 1930, la Comissió Permanent de la Diputació acordà reconèixer Subias com a titular del càrrec de director dels Serveis Culturals de la Corporació «previo el cumplimiento de todas las bases del concurso en las cuales no obstante ser un cargo técnico el de que se trata, no exigió la Diputación título profesional alguno por no existir ley ni disposición alguna que haya regulado esta singular y tan importante especialización estableciendo enseñanzas y títulos expresos. Considerando que el Sr. Subias además de la capacidad que demostró con los trabajos aportados al concurso y que constan en el expediente y de la competencia demostrada durante el ejercicio de su cargo, ha presentado diversos certificados que acreditan su especialidad en los servicios culturales que desempeña...».

UNA AUTÈNTICA ACCIÓ DE GOVERN

Hem vist quines són les funcions, molt àmplies, que la Diputació va encomanar a Subias en contractar-lo. Convé, ara, que recordem un instant el context en el qual es produeix aquest nomenament. El panorama general del patrimoni artístic i monumental era força desolador. Les guerres successives, els processos desamortitzadors, els brots d'anticlericalisme, els moviments revolucionaris a les zones urbanes (pensem només en la crema d'esglésies a Barcelona el 1909, arran de la Setmana Tràgica), la incúria institucional molt estesa, la indiferència d'una bona part dels responsables de les parròquies rurals, que prou feina tenien a assegurar-se un manteniment digne, havien conduït el patrimoni monumental i artístic a un estat d'abandonament molt deplorable. El pas següent era l'espoli incontrolat o la venda a compradors, més o menys, desaprensius. A Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, la Diputació de Barcelona, la Mancomunitat, més endavant, a partir de 1907 uns, i de 1914 l'altra, van transformar alguns dels postulats del noucentisme

en unes primerenques polítiques culturals de salvaguarda i protecció, que van tenir els seus focus més emblemàtics en les excavacions d'Empúries i en la recuperació dels murals romànics del Pirineu. És aquí on s'inscriu la nova política que volia impulsar la Diputació de Girona, que es va veure estimulada, també, pocs mesos després del nomenament de Subias, pel Decret Llei de protecció de la riqueza artística y monumental, de 15 d'agost de 1926, publicat a *La Gaceta de Madrid*. No és estrany, doncs, que una primera carpeta de la documentació de la Diputació de Girona aplegui, conjuntament, la circular del Ministeri comunicant el Decret Llei i un esbós de relació de monuments per al catàleg provincial.⁵

Subias treballava amb un peu a Figueres i un altre a Girona, i es bolcava en un activisme cultural que es concretava en la vida cultural i associativa de Figueres, com havia fet, de manera ininterrompuda, des dels seus darrers anys de batxillerat, i també, sobretot, en l'estudi, descoberta, protecció i rehabilitació del patrimoni arquitectònic, principalment de l'Alt Empordà, i de tota la demarcació de Girona. Simultàniament, doncs, a les seves responsabilitats culturals des de l'administració pública, Subias es va implicar en la vida cultural figuerenca i el trobem, l'any 1928, signant la petició per a què el Casino menestral figuerenc «constitueixi l'agrupació de cultura de l'entitat, que durà el nom d'Ateneu».⁶ Subias va signar al costat de J. Puig Pujades, Salvador Dalí, Alexandre Deulofeu, Ramon Canet...

Convé també remarcar que, com ja hem explicat, la doble condició de director dels serveis culturals de la Diputació i de director de la Biblioteca Popular de Figueres li va permetre desenvolupar una part molt important de la seva tasca des de Figueres, i això explica que bona part dels informes i de la correspondència que figura en els diversos expedients de la Diputació Provincial estiguin datats i signats en aquesta ciutat.

Recerca, catalogació, gestió i acció són els paràmetres que van guiar a partir d'aquí el treball del nou funcionari provincial.

La recerca és la vessant més reposada, més rica intel·lectualment, més necessitada de coneixements bibliogràfics de tot el seu treball, i aquests coneixements impregnen la totalitat dels seus informes acompanyats

1931, 23-24: «Per acord del Govern de la Generalitat de Catalunya al Sr. Inspector de Serveis Culturals per aquesta província, en Joan Subias Galter li és concedit permís per a traslladar la seva oficina a la Sala de conferències d'aquesta Biblioteca tal com estava disposat en temps de la Dictadura».

5. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC 1. Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Dirección General de Bellas Artes. Circular. Diputación Provincial de Gerona. Catalogación de Monumentos. Dirección. Hi ha només una relació incompleta amb les lletres A i B i una proposta de monuments a protegir.

6. *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Catàleg de l'exposició del Museu de l'Empordà, comissariada per Jaume Santaló. Figueres, Ajuntament - Museu de l'Empordà, 1999, p. 103, dins el capítol escrit per Jordi Pla sobre «Cultura i societat a Figueres, 1900-1936».

sempre de dades complementàries extretes de l'estat de la recerca a l'època. El fruit més madur i de més reconeixement d'aquesta recerca primerenca, i gairebé podríem dir juvenil, de Subias és el seu llibre sobre *Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries*, que, l'any 1930, li va editar la Diputació de Girona, i que va tenir un ampli ressò a la premsa local gironina i figuerenca, i també a la de Barcelona i, en general, en els mitjans acadèmics nacionals i internacionals, als quals ja es va cuidar prou el mateix Subias de mantenir informats.

El gruix principal de la feina de Subias previ o paral·lel a la tasca i acció directa de salvaguarda, sovint inseparables, és el treball de catalogació dels monuments de la província. Subias es va plantejar aquesta tasca amb una doble vessant, més arxivística de portes endins, de formació del catàleg i inventari, de recollida de les corresponents fitxes i la seva ordenació, i una vessant més de cara enfora, que requeria recórrer permanentment la província a la recerca de documents fotogràfics, o de noves troballes, que calia incorporar a l'inventari.

L'any 1927, Subias va formular un text extens, de 46 pàgines, que signà a Figueres el dia 7 de març de 1927, i que consistia en una proposta d'organització del servei, la seva justificació i context, l'experiència que havia pogut recollir en la seva visita al servei homòleg de la Diputació de Barcelona, la proposta de distribució d'un pressupost de 5.000 pessetes i, sobretot, definia un esquema de «Catalogación. Formación del repertorio», una proposta d'ordenació i classificació dels materials, la possible procedència de les fonts gràfiques, les referències erudites, les propostes de conservació i una primera relació de casos concrets on intervenir: Tossa de Mar, Sant Miquel de Fluvià, Camprodon, Breda, Sant Julià de Boada, Hostalric, Sant Pere de Roda, Santa Maria de Vilabertran i les muralles de Girona.⁷

Plantejat el pla de treball, Subias ja havia començat a desplegar la seva activitat i havia aconseguit que el bisbe de Girona, Josep Vila Martínez, amb data de 3 de desembre de 1926, s'adreçés als rectors de totes les parròquies de la diòcesi amb el prec que «faciliten datos y no pongan dificultades para que el Sr. D. Juan Subias Galter, Inspector de Cultura de la Excm. Diputación Provincial, haga los estudios de catalogación

7. Arxiu de la Diputació de Girona. 2816/14, escrit de Joan Subias demanant poder traslladar-se a la Diputació de Barcelona per tal de conèixer el Servei de Monuments, i acord de 28 de gener de 1927 de la Comissió Provincial autoritzant aquest viatge. 2813/1 1927. «Sección Fomento. Negociado Monumentos. Organización del servicio de catalogación de monumentos». El 7 de març de 1927, Subias signava a Figueres el document «Servicio de Catalogación de Monumentos. Memoria del Director de Servicios Culturales», que es va presentar a la Diputació de Girona, assumit en forma de proposta signada pel diputat de Cultura Sr. Martirià Butiñá, el 30 de març de 1927, i que fou aprovada per la Diputació amb data 1 d'abril de 1927.

de monumentos y objetos artísticos».⁸ Les coses no devien ser tan fàcils als municipis de la província de Girona que depenien dels bisbats de Vic i la Seu d'Urgell, i el 7 de juliol de 1928, Subias es va adreçar al president de la Diputació demanant-li que obtingués unes autoritzacions genèriques dels bisbats de la Seu de Vic, semblants a la que li havia fet el Bisbat de Girona. L'episodi en què Subias fonamentava la seva petició es va produir a Guils, on va anar aprofitant una visita a Puigcerdà i va demanar poder veure el frontal d'altar que li fou mostrat pel rector: «Retirado el frontal de tela, apareció el magnífico antependio románico, el frontal, extraordinario ejemplar de pintura sobre tabla, en bastante buen estado de conservación». Subias va demanar poder fer fotografies i per problemes d'exposició i llum va haver de repetir diverses vegades l'operació, i es va adornar, mentre anava fent, que no veia una imatge de la Verge que tenia identificada per la bibliografia; quan va demanar per l'escultura, el rector es va girar i va impedir a Subias continuar fent fotografies.⁹

Entre 1926 i 1927 va reunir prop d'un miler de fitxes amb informació gràfica adquirida, primordialment a l'Arxiu Mas de Barcelona i a Valentí Fargnoli.¹⁰ Però la dinàmica de la feina li va fer evident que amb les còpies fotogràfiques que adquirís no en feia prou i que era del tot convenient començar a fer, també, fotografies directament des del servei motiu pel qual, el 29 de juliol de 1927 la Comissió Provincial el va autoritzar a l'adquisició *de un aparato fotográfico*¹¹. Consta també que Subias va estar en contacte amb l'Institut International de coopération intellectuelle, de la Societat de Nacions amb seu a París que «désireuse d'établir un inventaire international des collections de photographies, d'après des oeuvres d'art» havia elaborat

8. Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-16 El Obispo de Gerona. 3 diciembre 1926. José, Obispo de Gerona. Rubricado. Es copia. El oficial de la Sección.

9. Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-16.1928. Cerdanya. Registre d'entrada 13 de juliol de 1928: «Y al no verlo en parte alguna nos interesamos por el importante ejemplar de escultura mariana estudiado y descrito en la obra 'Las Vírgenes de Cerdaña' del presbítero D. Jaime Martí Sanjaume, a lo cual nos respondió el Sr. párroco secamente que no servía para nada...».

10. Arxiu de la Diputació de Girona 2816/14. 1927. Diverses factures del «Repertori Iconogràfic d'Espanya. Arxiu Mas. Carrer Freneria 5. Barcelona» factures 6526, 6528 (de 20 de desembre de 1927), i 6532 amb un número considerable de proves de 18 x 24 *sin derecho a reproducción*. Consta també una factura de 31 de desembre, de Francisco Solés *El Siglo*, adroguer que també venia *artículos para fotografía*, de material fotogràfic divers. El material comprat a l'Arxiu Mas va donar lloc a la tramesa de diverses postals a Subias entre octubre i desembre de 1927, recollides en la mateixa unitat documental de l'Arxiu.

11. Arxiu de la Diputació de Girona. Proposta signada per Carles Rahola, el dia 29 de juliol de 1927 i aprovada per la Comissió Provincial el mateix dia: «propone se le autorice para emplear en la compra de un aparato fotográfico el sobrante de la consignación de 500 pesetas que se le concedieron para la organización material del Servicio».

una enquesta que adreçava al Servei de Monuments de Girona i li demanava que l'omplís.¹²

Aquesta tasca de catalogació i inventari anava acompanyada d'una acció paral·lela, sobre el territori, de supervisió, protecció i vigilància. Una bona mostra n'és un escrit adreçat per Subias al president de la Diputació de Girona, en què demanava que instés la intervenció del governador civil prop dels alcaldes de Lladó, Sant Miquel de Fluvià, Greixa, Guils, Reixach i Tosses per tal de vetllar i actuar prop del seu respectiu patrimoni i amb una especial significació: «Interesar del Sr. Gobernador que se digne dirigirse a las autoridades locales de Palau Sabardera, Vilajuïga, Pau, Llançà, Selva de Mar y La Vall, para que dicten las medidas oportunas encaminadas a evitar que se repitan actos como el intento de destrucción de una pilastra de la nave central del templo de San Pedro de Roda, al parecer violentada mediante explosivos».¹³

Sant Pere de Roda i Santa Maria de Vilabertran, monuments nacionals

Precisament Sant Pere de Roda i, també, Santa Maria de Vilabertran van ser objecte d'una atenció preferent per part de Joan Subias tan bon punt es va fer càrrec de la direcció dels serveis culturals de la Diputació i, així, el dia 19 de febrer de 1927 va formular la proposta per tal que la Diputació de Girona iniciés el tràmit per a la declaració de Sant Pere de Roda com a monument històrico-artístic nacional.¹⁴ I molt pocs mesos més tard, el 5 de maig de 1927 formula una petició equivalent referida al monestir de Vilabertran, i adjuntava a la proposta una «Nota referente al conjunto monumental de Vilabertrán», que signava el mateix Subias.¹⁵ El recorregut de l'expedient de Sant Pere de Roda va ser des del 19 de febrer de 1927, quan Subias proposà l'inici de l'expedient per incloure'l en el Tesoro Artístico Nacional com segueix: el 23 de febrer de 1927 es va signar la proposta i el 25 de febrer s'acordà iniciar el tràmit; el 19 d'abril de 1927, des de Figueres, Subias va remetre, a la Diputació, l'expedient completat amb

tots els informes i documentació; el 22 d'abril es va fer la proposta de remetre'l al director general de Belles Arts, i el 27 d'abril de 1927 s'aprovà en aquests termes. El 13 de novembre de 1928, Joan Subias va traslladar, amb un escrit al president de la Diputació, l'informe favorable a la declaració, que havia elaborat el vicerector de la Universitat de Madrid, Elías Tormo y Monzón, per compte de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, i que afectava conjuntament a Sant Pere de Roda i Vilabertran. El Ple de la Diputació es va felicitar i va agrair aquest informe, amb acord de 23 de novembre de 1928, i Elías Tormo va correspondre al trasllat d'aquest acord amb una carta manuscrita adreçada al president de la Diputació de Girona, Frederic Bassols amb data 15 de desembre de 1928. Uns mesos més tard, el 3 d'abril de 1929, Joan Subias s'adreçà novament, amb un informe de dues pàgines, al president de la Diputació, subratllant la importància de Sant Pere de Roda, i concretant que «es indudable que un acceso fácil y un hospedaje digno serían elementos bastantes para que ejemplar tan preciado recibiera de nuevo el homenaje de las visitas que a no dudar el turista culto le dedicará...».

Finalment, el 4 de juliol de 1930, la Diputació de Girona va rebre la comunicació de la Reial Ordre de declaració de Sant Pere de Roda com a monument històrico-artístic nacional, de la qual acordà l'assabentat el 24 de juliol de 1930, i mostrà el seu ple acord, el 5 d'agost de 1930.

En el cas de Vilabertran, el recorregut fou el següent: instada la declaració per part de Subias, amb un escrit de 5 de maig de 1927, i aprovada la incoació de l'expedient per la Diputació, Subias traslladà la proposta d'acord a la Comissió Provincial de Monuments el 6 de maig de 1927; la Diputació acordà incoar l'expedient el 9 de maig de 1927, i el 14 de juny, després d'un endarreriment per manca de fotografies, Subias donà per tancat l'expedient. El mateix dia, el president de la Diputació va instar Subias a incloure alguna fotografia més, i a remetre l'expedient a la Direcció General de Belles Arts; el 14 de juliol, Subias va lliurar al president l'expedient amb les «fotografías que se han adquirido»; el 28 de juliol de 1927 es va fer la proposta, i el 29 de juliol de 1927, la Diputació de Girona va prendre l'acord de remetre, a la Direcció General de Belles Arts, l'expedient demanant la declaració de Vilabertran. L'1 de desembre de 1930, Subias va escriure a la Diputació donant compte de la Reial Ordre de l'11 de novembre de 1930, per la qual es declarava el monestir de Santa Maria de Vilabertran com a monument nacional.

Subias sabia que amb la llei a la mà, la declaració de Sant Pere de Roda i Santa Maria de Vilabertran podia marcar un abans i un després en l'aturada del procés de degradació i vandalisme privatitzador que patien els dos monuments al final de la tercera dècada del segle xx. Subias n'era talment conscient que mentre durava el

12. Arxiu de la Diputació de Girona. Carta del Director de l'Institut Internacional de data 3 de febrer de 1927, i una pàgina amb l'enquesta resposta, a mà i a llapis, per Joan Subias. És aquí on Subias diu que pels volts de finals d'any, la col·lecció de fotografies del seu servei estaria al voltant del miler de còpies.

13. Arxiu de la Diputació de Girona. Escrit adreçat per Joan Subias, director dels Serveis Culturals, el 14 d'octubre de 1927, al President de la Diputació.

14. *La Publicitat* de 9 de març de 1927 es va fer ressò de la iniciativa de la Diputació de Girona i deia: «Caldria no sols aturar la desfeta del monestir, ans restaurar-lo. Que brandin de nou les campanes a les seves torres mudes».

15. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC J0201 per Sant Pere de Roda i UINS 1646 UDOC 4 per Santa Maria de Vilabertran.

tràmit es va adreçar de manera particular al director general de Belles Arts, el 26 de juny de 1928 i el 16 de març de 1929. En la primera li deia: «Fueron incoados ambos expedientes en febrero y mayo de 1927, respectivamente, por estimar urgente la mencionada intervención para la salvación de lo esencial en el primero, y para detener el malévolos proyecto de desmontar la fachada más importante del segundo, intento que fue detenido con el inicio del expediente, y del que según parece, no se ha desistido»; la segona carta es refereix exclusivament a Vilabertran i li diu que «la Diputación de Gerona tiene en su presupuesto señalada una cifra importante, destinada a la adquisición de la abadía de Vilabertran, hoy destinada a inadecuados usos y en poder de particulares»; en tots dos casos insisteix en els efectes positius de la declaració i, en el cas de Vilabertran diu que la declaració podria ajudar a convèncer els particulars per acceptar vendre a la Diputació.¹⁶

Per altra banda hem de consignar aquí que Sant Pere de Roda va ser una constant en la vida de Joan Subias i que, més enllà dels seus treballs de recerca, el seu llibre, les seves conferències, els seus articles de divulgació que van esmaltar tota una vida i dels quals parlarem més endavant, Joan Subias va començar a practicar molt d'hora amb Sant Pere de Roda l'excursionisme cultural, associat a xerrades i veritables conferències impartides en les successives visites i viatges que va fer acompanyat, sovint, dels seus alumnes. Així, tenim constància que el diumenge 10 de juny de 1928 van fer-hi una visita els alumnes de l'Escola de Belles Arts i Oficis de la Bisbal, amb el professor Francesc Sala i Deulofeu, «con la presencia en aquel lugar del Inspector de Escuelas y Bibliotecas Señor Subias el cual, sobre el terreno, dará una conferencia de carácter cultural». La crònica que ens ha arribat explica que l'expedició va sortir de la Bisbal «a les cinc i deu del matí», i que s'aturaren a Figueres a recollir Joan Subias. A Sant Pere de Roda feren la visita: «L'Inspector de Museus senyor Subies té la paraula i a tots ens deixa embadalits. S'explica força, encertadament i bé. Fa una crítica severa per qui volent ornamentar casa seva profanà i destruí una de les obres més belles del segle x.

Aquells que s'endugueren aquelles relíquies no feren més que una obra de barbàrie, un crim de lesa ciutadania, un atemptat contra lo més meravellós que en matèria d'art existeix». I Subias, encara, els va il·lustrar amb els llocs on es podien localitzar peces disperses procedents del monestir i la possibilitat de recuperar-les.¹⁷ Podem imaginar-nos l'impacte de la visita, i el

context, amb les paraules de Tomàs Garcés escrites una mica abans i fruit d'una visita semblant: «Després d'un camí fatigós per les feixes i corriols de la muntanya (...) us sobtarà en una recolzada l'espectacle imponent del monestir. (...) Tot d'una, inesperadament, heus ací com un grapat de cendra, vestides d'heura, les pedres desfetes de Sant Pere de Roda. Els murs caiguts, els claustres enrunats, tota la grandesa morta per l'incendi i l'abandó i els segles, no treuen al Monestir ni mica de prestigi»;¹⁸ i en un escrit posterior, del mateix any de la visita dels alumnes de la Bisbal, concretament de dos mesos i mig més tard, Garcés plantejava les dificultats per refer Sant Pere de Roda fent seves paraules d'altres, com per exemple Josep M. de Sagarra, que consisteixen en la denúncia del desconeixement i en el fet que no es pot estimar una cosa que no es coneix: «Sant Pere de Roda és lluny. (...) Els expressos no s'aturen ni a Vilajuïga ni a Llançà, que són els dos punts d'accés a la muntanya de Sant Pere. Us caldrà, doncs, sortir de Barcelona en un tren òmnibus, lent com un suplici, o bé perdre unes hores a Figueres, en un transbord d'express a correu. Us caldrà passar una nit, si més no, fora de casa. És en definitiva, excursió de dos dies, i en el seu últim tros, sobretot si es fa per la Selva, de pujada aspra».¹⁹

Haurien de passar molts anys per salvar totes aquestes dificultats i per poder arribar a Sant Pere de Roda, tant des de Vilajuïga com des de Port, amb cotxe. La defensa heroica de la recuperació del monestir posà en contacte gent del territori, intel·lectuals i servidors públics que es comprometien en un programa polític que, amb intermitències i amb interferències, va anar avançant després de superar tota mena de dificultats.

L'ACCIÓ DE GOVERN AL DETALL

Fins aquí, les línies mestres del servei, l'estratègia d'acció i dos exemples emblemàtics d'una iniciativa que, pel que hem vist, va anar molt més enllà de la simple formalització de l'inici de l'expedient, malgrat que en alguns treballs posteriors s'ha minimitzat el paper de Subias en tot el procés de la declaració.²⁰ Vegem ara els altres casos concrets abordats pels Serveis de Cultura de la Diputació sota la direcció de Joan Subias i Galter,

18. GARCÉS, Tomàs. «L'ombra de Sant Pere de Roda», *Paisatges i lectures* (Barcelona, Catalunya, 1926), inclòs a *Obra Completa. Poesia, Dietaris i Memòries, Assaig, Periodisme*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2012, p. 718-720.

19. GARCÉS, Tomàs. «Sant Pere de Roda», *Comentaris*, de l'*Obra Completa*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2012, p. 1362-1364.

20. LORÉS, Immaculada. *El monestir de Sant Pere de Roda*. Bellaterra, Barcelona, Girona, Lleida. Col·lecció Memoria Artium, 2002. P. 266, on parlant de la declaració diu... «la qual va ser formalment sol·licitada per Joan Subias, inspector de Serveis Culturals de la Diputació de Girona».

16. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646, UDOC 1 i UINS 1646. UDOC 4. Les dues cartes a 2816-16, 1928.

17. Signa la crònica prèvia i la posterior a la visita «Corresponsal», que era Narcís Lloveras, a *El Autonomista*, dissabte 9 de juny de 1928, i dijous 14 de juny de 1928, la prèvia en castellà i la referència en català. He d'agrair aquesta informació a Jaume Guillemet i Lloveras, nét de Narcís Lloveras.

entre 1926 i l'adveniment de la República (1926-1931).

Recinte fortificat i excavacions de la vil·la romana de Tossa de Mar, 1926

Molt poc després de començar a treballar als Serveis de Cultura de la Diputació, el dia 1 de maig de 1926, Joan Subias va presentar un informe de cinc pàgines sobre la restauració del recinte fortificat de Tossa de Mar, i recomanava intervenir i contractar els serveis de Jeroni Martorell per dur a terme els projectes i els treballs necessaris. El president, Onofre Pont, l'11 de maig de 1926 va donar trasllat a l'inspector dels Serveis Culturals de l'acord de la Comissió, de data 7 de maig, aprovant l'inici dels treballs.²¹

Aquests treballs enllaçaven amb l'interès i la preocupació de l'Institut d'Estudis Catalans per la vil·la romana de Tossa, les excavacions que s'hi feien i el mosaic que s'hi va trobar. La tasca duta a terme va despertar l'interès de Miquel Santaló, estiuellant a Tossa qui, amb data 1 de juliol de 1930, es va adreçar a Emili Saguier demanant-li la intervenció de la Diputació en les excavacions i, en el mateix sentit, va signar per ordre una carta de Miquel Cruanyes, també al president, en la qual de manera més explícita demanava l'ajut i el suport a la tasca duta a terme per Ignasi Melé, que havia rebut els elogis de Pere Bosch Gimpera i Adolf Schulten. Com a conseqüència d'aquestes intervencions, i de la voluntat de respondre a una necessitat objectiva, Joan Subias va elaborar un informe amb data 20 d'octubre de 1930 (aprovat el 21 d'octubre), en el sentit d'atorgar un ajut anual de 1.000 pessetes a la senyora Concepció Lamarca, vídua d'Ignasi Melé, i així propiciar la intervenció de la Diputació de Girona en les excavacions i la preservació del mosaic. Així mateix, l'11 de març de 1931, Subias va avançar un pas més i va proposar un acord per a la compra dels drets dels hereus del canonge Bruguera, pel preu de 1.000 pessetes, amb la finalitat de facilitar l'excavació en aquesta part dels terrenys de la vil·la romana, que s'haurien d'afegir a la part que ja controlava l'Institut d'Estudis Catalans.²²

Campanar de Sant Miquel de Fluvià, 1927

Després que l'Ajuntament de Sant Miquel manifestés el seu interès per preservar el seu monument romànic,

21. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1471 UDOC 11.

22. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472 UDOC 11; UINS 1472 UDOC 12; literalment es comprava el «derecho a intervenir para que la Diputación pueda efectuar libremente en la zona de terrenos propiedad de los mismos, donde radica parte del Monumento de referencia, las obras de instalación que la Diputación estime oportunas, así como las de conservación del Monumento».

la Diputació va acordar intervenir a partir d'un informe de Joan Subias, de data 23 de gener de 1927, en el qual proposava que s'instés la inscripció del monument en el Tesoro Artístico Nacional, i assenyalava que per tal d'emprendre les obres que calia fer, i que es definissin en una memòria i plànols signats per Emili Blanch, el 14 de febrer de 1927, calia demanar autorització al senyor bisbe. Un dels primers passos, en què havien coincidit Joan Subias i el secretari de l'Ajuntament era el requeriment per a la retirada d'un transformador que es trobava adossat a l'absis de l'església, i amb posterioritat, Joan Subias es va adreçar al president de la Diputació per demanar que s'interessés, a Madrid, per la subvenció que havia sol·licitat el rector de Sant Miquel de Fluvià.²³

Les pintures de Sant Andreu del Terri i el retaule de Canapost, 1928

El 25 de maig de 1928, Joan Subias va adreçar una carta a Martirià Butià, diputat de cultura, i li acompanyà un extens informe de sis pàgines en què ponderava l'originalitat i el valor de les pintures descobertes a Sant Andreu del Terri, i els valors iconogràfics; la carta insistia en la poca gent que n'estava al cas, en la necessitat d'intervenir amb rapidesa, i proposava, en l'informe, l'aplicació de les tècniques ja conegudes d'arrencament i trasllat.²⁴ La proposta va quedar sobre la taula de la Diputació, amb data de 27 d'abril de 1928, però va ser presa en consideració en la sessió del 5 de maig. Les coses no serien fàcils, perquè el bisbe, malgrat que el 31 de maig s'havia adreçat al rector demanant-li que es donessin les màximes facilitats, en una comunicació posterior, del 27 de juny de 1928, diu al president de la Diputació que no pot autoritzar l'arrencament de les pintures «sino después de explorarse la actitud del pueblo». Com que el poble era reticent, calgué fer marxa enrere i proposar una intervenció in situ que el bisbe va autoritzar el 8 d'octubre de 1928, i que va ser ratificada per un informe de Subias del 27 de novembre de 1928. I en aquests termes ho acordà la Diputació, en una sessió de la Comissió Provincial del 9 de novembre de 1928.²⁵

Uns mesos abans, el 28 de maig de 1928, Joan

23. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472 UDOC 13. Consolidació del campanar romànic del monestir de Sant Miquel de Fluvià. Informe de Subias, 4 pàgines, 23 de gener de 1927. Memòria i plànols d'Emili Blanch, 14 de febrer de 1927. Carta de Subias amb referència al transformador, 14 d'octubre de 1927. Carta manuscrita del secretari de l'Ajuntament, de 16 de febrer de 1928; escrit de Subias per a la subvenció, de 8 d'octubre de 1929, i acord de la Diputació de fer les gestions, del 30 d'octubre de 1929.

24. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472 UDOC 15.

25. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472. UDOC 15.

Subias havia fet una proposta de distribució del pressupost d'inversions, en què plantejava dedicar 1.500 pessetes al campanar de Sant Miquel de Fluvià; 1.000 pessetes a l'extracció i trasllat de les pintures de Sant Andreu del Terri; 1.000 pessetes al claustre de Vilabertran, i 1.500 pessetes a la catalogació i conservació de béns mobles; així ho va aprovar la Comissió Provincial el 8 de juny, però els entrebancs i els endarreriments a Sant Andreu del Terri, van portar, en una mostra de flexibilitat i intuïció en la gestió pressupostària, Joan Subias a proposar, el 9 d'octubre de 1928, la transferència de les 1.000 pessetes destinades a les pintures de Sant Andreu a incrementar la quantitat destinada a les obres de Vilabertran, i així ho va acordar la Comissió Provincial el 13 d'octubre de 1928.²⁶

A la mateixa carta on Subias exposava al diputat de Cultura Martirià Butiñà, la importància de les pintures romàniques de Sant Andreu del Terri, li plantejava també la problemàtica del retaule gòtic de Canapost: «un retablo magno, pésimamente conservado. Una joya de tradición escasísima. La suciedad y la desidia lo han casi destruido pero lo que resta vale mucho. Ya Montsalvatge en 1908, exclama: "Y no habrá un alma caritativa que salve esto!" En realidad no la hubo». Subias exposava que l'havia visitat i que podria ser objecte d'una neteja i consolidació que podria fer el senyor Joan Sutrà Viñas, que ja havia fet per encàrrec de Subias les restauracions de Castelló d'Empúries i Cornellà de Terri; Sutrà es va oferir a fer els treballs sense càrrec, només amb les despeses de viatge, i el propòsit era fer els treballs entre el 10 i el 15 de maig. Subias va reiterar totes aquestes qüestions, fonamentades en forma d'informe el 24 d'abril de 1928. Per la imminència del calendari de la intervenció, en una altra carta, en aquest cas a Carles Rahola, Subias l'apressa pel permís del senyor bisbe, ja que s'estava acostant la data d'anar a Canapost a fer els treballs, com així va ser. Joan Subias va comunicar a la Diputació, el 28 de maig de 1928, que els treballs s'havien fet, en realitat, del 21 al 26 de maig i que havien conclòs satisfactòriament, i la Diputació, el 8 de juny de 1928, va prendre l'acord de donar-se per assabentada i satisfeta.²⁷

La intervenció a Canapost va tenir un cert ressò mediàtic, i Josep Puig Pujades va dedicar-li un article en què es preguntava: «Com pot vulgaritzar-se dignament, com pot honorar-se amb justícia l'obra duta a terme sota la direcció d'en Joan Subias?».²⁸ El mateix Puig Pujades va publicar un article sobre aquesta qüestió a *El día gráfico* de Barcelona, que al cap de poc va ser reproduït íntegrament a *El Ampurdán*, argumentant

que pel parentiu de Subias i el director no en podien parlar directament.²⁹

Amb posterioritat, Subias es va adreçar, encara, en una altra carta a Carles Rahola on li demanava que fes arribar l'agraïment a les senyores Puig Sagstregener «*las cuales han colaborado con su entusiasmo y medios a la obra de dignificación del retablo. Son además las guardadoras de la llave*».³⁰

Ara, el retaule de la Verge de la Llet es guarda al Museu d'Art de Girona i escorta, amb honor, els grans retaules gòtics exposats al saló gòtic del Palau episcopal. La historiografia li ha dedicat molta atenció i s'ha avançat en la identificació de la unitat estilística entre retaules de la Seu d'Urgell, Puigcerdà, Perpinyà i Canapost, fins a atribuir-los a un únic mestre.³¹ És sorprenent, però, que tota la bibliografia que ha suscitat aquest retaule ignora la intervenció de Subias; fins a un cert punt és explicable que la bibliografia acadèmica es centri en la intervenció material de Joan Sutrà i passi per alt el fet que aquest hi va intervenir per iniciativa de Subias. Molt més sorprenent encara és el fet que el mateix Joan Sutrà i, en una data tan avançada com 1968, passés per alt el nom de Joan Subias i liquidés la descoberta del retaule abans de la intervenció, amb una vaga referència als amics de Figueres que el dugueren a visitar-lo.³²

29. «Por la justicia. El retablo de Canapost», a *El Ampurdán*, 16 de juny de 1928, p. 2-3, on amb un encapçalament en cursiva exposen la posició de la publicació: «Con manifiesta ligereza un pseudo-descubridor de las bellezas artísticas del retablo de Canapost se adelantó en un semanario local a tratar de la resurrección de la bellísima obra artística, con la intención clara de silenciar la parte principalísima que en la misma tiene el Inspector de cultura de la Diputación D. Juan Subias, silencio que redundaba en merma de los prestigios adquiridos por la Diputación con la labor cultural y artística de sus subordinados. Imposibilitados nosotros por los lazos familiares que ligan al Sr. Subias con nuestro Director, de romper lanzas en el asunto que tan comentado ha sido, justamente enjuiciado el listo descubridor y el periódico, nos complacemos reproduciendo el imparcial artículo de nuestro conciudadano Sr. Puig Pujades que ha visto la luz en *El día Gráfico*, de Barcelona».

30. Arxiu de la Diputació de Girona. Canapost. UINS1472-UDOC14. Cartes de Joan Subias a Carles Rahola de 18 de maig de 1928 i de 3 de juny de 1928.

31. Sobre aquesta qüestió cal referir-se a MOLINA, Joan: «El mestre de Canapost i la seva obra. Reflexions sobre el caràcter de les imatges del retaule de la Verge de Canapost del Museu d'Art de Girona», a *El Museu d'Art a fons*, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura, 1995. I sobretot, CORNUDELLA, Rafael: «El Mestre de la Llotja de Mar de Perpinyà (àlies Mestre de Canapost; àlies Mestre de la Seu d'Urgell)», a *Locus Amoenus* (Bellaterra), 7, 2004, p. 137-169.

32. SUTRÀ VIÑAS, Joan. «Dos retaules catalans», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, 1968-1969, p. 75-94. Rafael Cornudella fent cas, del tot, de Sutrà explicita: «Més endavant, n'assumí la defensa Joan Sutrà, qui va impulsar una primera intervenció restauradora, l'any 1928, i va dedicar-li una conferència, el mes de desembre del mateix any, en ocasió de la segona exposició celebrada a Barcelona pels Amics de l'Art Litúrgic», a Rafael Cornudella (2004), *op. cit.* a la nota anterior, p. 144. Cornudella atribuï-

26. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1471 UDOC 19.

27. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472. UDOC 14. Restauració del retaule gòtic de l'església de Canapost.

28. PUIG PUJADES, Josep: «A propòsit del retaule de Canapost», a *La Veu de l'Empordà*, 2 de juny de 1928, p. 6.

Sant Miquel de Cruïlles, 1928

L'origen de les intervencions en aquest monument s'ha d'anar a buscar en un escrit del bisbe de Girona en què sol·licitava, l'1 d'octubre de 1928, la restauració del retaule de Sant Miquel de Cruïlles. Amb bon criteri, des de Figueres el 6 de desembre de 1928, Joan Subias va signar un informe molt tècnic en el qual acreditava la necessitat de protegir el retaule, però ho vinculava a la realització d'un projecte de reparació i rehabilitació de les teulades que evités les filtracions. En aquests termes, el 16 de novembre de 1928 es va signar la proposta d'intervenció i la consignació corresponent, i així ho va aprovar la Comissió Provincial el 16 de novembre de 1928.³³

Uns anys més tard, en plena efervescència de la fúria revolucionària, va ser el mateix Subias qui, personalment, va anar a la Bisbal, en nom de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona, a fer-se càrrec del retaule i d'altres peces d'alt i significatiu valor artístic, per traslladar-les al Museu del Poble de Girona. Acabada la guerra i amb el nom i el lloc canviat ja no van sortir del Museu.

Sant Nicolau de Girona, 1928

El magatzem i serrador de fusta que hi havia a Sant Nicolau, des de pràcticament després de la desamortització, era una espina clavada de totes les entitats i administracions interessades i preocupades pel patrimoni artístic. Tots els testimonis literaris i historiogràfics, nacionals i internacionals, es planyien del que, en molts casos, es considerava una autèntica profanació artística.³⁴ D'aquí que la Comissió de Monuments, que ja ho havia intentat l'any 1876, el 3 de gener de 1928, tractés un cop més de buscar una solució pel cas de l'esglesia de Sant Nicolau, i es va adreçar en aquests termes a la Diputació Provincial que, amb data 9 de gener de 1928, encomanava al seu director de Serveis Culturals el tema i que n'elaborés un informe. Joan Subias va lliurar a la Diputació, amb data 7 de febrer de 1928, un informe de tres pàgines, anotat, fent un repàs d'alguns testimonis, sobretot internacionals (G.E. Street de 1861-1862 i R. Tylor de 1927), i

eix a Sutrà la redacció de l'apartat «Els Retaules» de *l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXXVII-MCMXXXI, Barcelona, MCMXXXVI, p. 160-188, que signen J.S. i F.M.T i que pel redactat podria ben bé ser el mateix Joan Subias, i no Sutrà, qui l'hagués escrit, conjuntament amb Francesc Martorell i Trabal.

33. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472 UDOC 16.

34. Ens vam ocupar de Sant Nicolau en una conferència del cicle «Girona a l'abast», pronunciada el 27 d'octubre de 2009 i publicada, després, a *Segon llibre de família. Sant Nicolau, serradures del temps*. Girona, edició no venal, 2011, i posteriorment, en el volum *Retalls d'Història de Girona*, cicle de conferències Girona a l'abast XI. Girona, Bell-lloc, 2012, p. 13-54.

els estudis més recents, en el qual, entre altres coses, deia: «Las opiniones de algunas figuras conspicuas, autoridades en la materia, y de escritores de reputación y solvencia, junto con las fotografías que en número de tres se acompañan, obtenidas por esta Dirección, en la visita girada al monumento en cumplimiento de los extremos consignados en el oficio de VE de fecha de 9 cte., amablemente acompañado por el digno Vocal de aquella Comisión [*la de Monumentos*] D. Carlos Rahola, proporcionarán a la Excm. Corporación provincial base suficiente para apreciar, junto con la importancia arqueológica del monumento, el lamentable estado de conservación en que se encuentra...».³⁵ Ja sabem que aquest tema no va prosperar per discrepàncies en el preu, i no ho faria fins l'any 1936.

Com hem anat veient, el repertori d'Informes extensos, argumentats i documentats, sobre monuments i propostes d'acció i d'intervenció de la Diputació de Girona és amplíssim i acredita un dinamisme extraordinari del director-inspector que, en nom de la Diputació provincial, va acabar intervenint pràcticament en la totalitat dels monuments destacats de la província i de la capital, a vegades directament des de l'acció de la mateixa Diputació, d'altres recollint l'herència de la Mancomunitat i, d'altres amb intervencions de la Diputació de Barcelona que se solapaven, en el territori gironí, amb les de la Diputació de Girona. Si hi afegim, a partir de 1931, la Generalitat, es pot entendre molt bé com alguns expedients van tenir un caràcter itinerant i, en alguns casos, van romandre a la seu de la Diputació de Barcelona per bé que hi haguessin intervingut les altres administracions esmentades.

Els Banys Àrabs de Girona, 1928-1929

És el cas dels Banys Àrabs de Girona. Feia temps que tothom que havia tingut esment de l'existència i les circumstàncies dels banys integrats a les dependències del convent de les Caputxines de Girona clamava per un acord de separació física entre les dependències conventuals i les restes dels banys de Girona. Subias degué conèixer quan va entrar a la Diputació Carles Rahola, amb qui va treballar en el futur, colze a colze, cadascú en el seu paper. I Rahola havia publicat, l'any 1925, un article avui poc conegut i que era un autèntic manifest: «Salvem els Banys àrabs de Girona! Salvem el temple bell i harmoniós que, a través de guerres i vicissituds, ha pogut conservar-se per a gaudi de l'esguard i de l'esperit. Demà pot ser tard».³⁶

35. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS1645- UDOC19. 3 pàgines i una anotació manuscrita en llapis que diu: «24-II-1928. Pendiente de una gestión que hará la Presidencia».

36. RAHOLA, Carles: «Els Banys àrabs de Girona», a *Revista de Catalunya*, Any II, setembre de 1925, núm. 15, p. 272-275.

No havia de passar gaire temps fins que, per un acord de la Diputació de Girona de 21 de desembre de 1928, amb escrit de trasllat a Joan Subias amb data 28 de desembre de 1928, es posessin en marxa els mecanismes per fer possible l'operació de salvament públic dels banys de Girona. El contingut de l'acord expressa molt bé els termes de la intervenció i dels diferents encàrrecs que es van plantejar: «El Sr. Secretario dio cuenta verbal de la visita realizada a los denominados Baños Árabes de esta ciudad, junto con el Sr. Arquitecto Provincial, en representación de la Diputación, el Sr. Arquitecto D. Rafael Masó como representante de las Religiosas Capuchinas, propietarias de aquel monumento, y el Sr. Concejal D. Enrique Gruartmoner y el Sr. Arquitecto D. Gerónimo Martorell, en representación del Ayuntamiento de la Capital; asistiendo además el Canónigo Dr. D. José Morera y el Capellán de las monjas Beneficiado D. Ramón Pérez. En su visita la Comisión Permanente acordó que el Arquitecto provincial, ayudado del delineante particular D. Juan Carrera, proceda a formar los planos, proyecto y presupuesto de las obras que sea preciso realizar para substituir las dependencias que utilizan las Religiosas Capuchinas en el emplazamiento de los Baños Árabes, y que por el propio funcionario, el Sr. Director de servicios culturales y la Secretaría se emita informe respecto a la conveniencia de proceder a la adquisición, por parte de la Diputación, de aquel monumento...».³⁷

Fruit d'aquesta visita, i dels acords presos per la Diputació, es va emprendre una intervenció molt intensa i col·legiada per part de Rafael Masó que, com hem vist, representava les monges, i Emili Blanch, que era l'arquitecte provincial. Amb caràcter previ al desplegament del projecte, Joan Subias va emetre el seu informe el 4 de gener de 1929, en la seva condició de director del Servicio de Catalogación y Conservación de Monumentos, i que va donar peu al corresponent acord de la Comissió Provincial, en la sessió del 26 de febrer de 1929. La gran qüestió era, no només la restauració, sinó també l'exclaustració dels banys que havien quedat en el recinte del convent de les Caputxines de Girona.³⁸

37. Arxiu de la Diputació de Girona. Vària 1928. D. 2816-16.

38. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Caixa 4277. Exp-2. «Baños Árabes. Informe de la Dirección de Servicios Culturales de la Diputación», amb la signatura de Joan Subias. 8 pàgines. Cada pàgina de l'informe porta incorporat un segell amb dos lleons que aguanten l'escut de Catalunya i la llegenda: «Govern de la Generalitat de Catalunya. Comissaria Delegada de Girona». Al dors de la darrera pàgina de l'informe, i amb data 14 d'abril de 1931, Subias, en aquest cas com a Cap dels Serveis de Cultura de la Diputació informa favorablement unes despeses fetes en els treballs dels Banys Àrabs. Hi ha còpia d'aquest informe, també, a l'Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1645 UDOC1.

La capella del cementiri de Belcaire, 1929

A Belcaire d'Empordà, l'avís que van fer els senyors Joan Massanet i Joan Oliveras, de l'Escala, va permetre valorar la descoberta d'unes pintures romàniques a l'absis, mig tapades pel retaule barroc, i decidir-ne la protecció. El dia 31 de desembre de 1929, Joan Subias va fer un informe en què donava compte dels treballs realitzats de protecció i consolidació de l'absis de la capella del cementiri de Belcaire, amb retirada del mutilat i inacabat retaule barroc, la consolidació dels arcs i la protecció adequada dels frescos. La Diputació va rebre l'informe i es va donar per assabentada en la sessió del 14 de gener de 1930, i va prendre l'acord de felicitar i agrair la seva tasca als descobridors i protectors inicials.³⁹

Les pintures de l'absis de l'església de Marenyà, 1929

Arran de les obres de Belcaire, en un dels seus viatges de visita d'obres, Joan Subias explicava, en un escrit adreçat a la Diputació el 28 de desembre de 1929, que es va aturar a Marenyà per veure unes taules que ja havia estudiat, i que va aprofitar per explorar l'absis amb l'acord del rector i en l'exploració, deia, «observo vestigios de pintura parietal», fet que el portà a insistir més en la seva exploració fins que es va posar «al descubierto una representación del Gólgota pintado según la tradición románica». Arran d'aquesta descoberta, la Comissió acordà intervenir, el 7 de gener de 1930, previ contacte i autorització del bisbe. Aquest, però, de manera sorprenent, el 26 de gener de 1930, va respondre al president de la Diputació agraint-li el seu oferiment però informant-lo: «acabo de constituir una Comisión protectora del patrimonio artístico de la Iglesia en esta diócesis, con cuya asistencia y consejo y la de los técnicos que sean menester en cada caso, por cuenta y a mi cargo, así que se haya terminado la restauración del retablo mayor de la iglesia parroquial de Montagut, rica joya pictórica, de cuyo examen y estudio y restauración no sé si tengo la presunción de ser autor, emprenderé el estudio y restauración o consolidación de las anunciadas pinturas de Mareñá y la de Rabós del Terri y el retablo de Cruïlles», i continua, després d'agrar les obres que ha fet la Diputació a Sant Miquel de Fluvià, Canapost i Belcaire, dient que «se reserva acudir a su generosidad en algún caso de mucho coste y que desde luego pueda acrecentar los timbres de gloria de la Corporación».⁴⁰ Assistim, doncs, a un replegament de l'Església i a la recuperació de la iniciativa perquè, potser, trobava excessiva l'activitat que justament havia assolit i assumit la Diputació des de la creació, el 1926, del Servei de Monuments.

39. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1645 UDOC6.

40. Arxiu de la Diputació de Girona UINS 1645 UDOC 5.

Amb tot, i continuant amb la política de planificació i execució que Subias s'havia proposat des que es féu càrrec del servei el 26 de març de 1929, va signar un document de proposta amb la relació de les prioritats que, a criteri seu, calia abordar al llarg de l'any 1929. El guió és contundent i inapel·lable: «Intervenció en el recinte fortificat de Tossa. Continuació de les obres del campanar de Molló. Intervenció a l'edifici i el retaule de Sant Miquel de Cruïlles. Sanejament de la torre gòtica d'Hostalric. Intervenció en el pont de Besalú. Acabament del campanar de Sant Miquel de Fluvià. Restauració de les pintures de Sant Andreu del Terri, i Recuperació de l'església de Sant Feliu de Boada».⁴¹

El campanar i l'absis de l'església de Molló, 1929-1930

L'arquitecte Emili Blanch va fer el seu informe, acompanyat dels corresponents plànols, sobre l'estat i les necessitats del campanar i de l'absis de l'església de Molló. La Diputació va aprovar el projecte i va assignar-hi un pressupost, el 22 d'octubre de 1930. Durant uns mesos hi va haver un estira i arronsa per l'inici de les obres, fins que finalment, el 29 de març de 1931, Joan Subias va signar un informe proposant l'inici de les obres, el qual va donar peu a un acord el 30 de març de 1931. El 15 d'abril, la Diputació instava Emili Blanch i Joan Subias a començar les obres, aprofitant que s'anava de cara al bon temps.⁴²

Un balanç al detall, una estratègia definida, 1929

Després de tres anys d'actuacions i despeses, Joan Subias va fer, l'any 1929, un document de recapitulació de les taques dutes a terme durant aquest any, per ordre cronològic i definint els acords, les accions i la ponderació de la continuïtat dels treballs del catàleg de monuments,⁴³ expressat en els següents termes: «Prosecución de la obra inventario de nuestro tesoro artístico y obtención de numerosas fichas inéditas las cuales llegan al finalizar el período cuarenta cajas especiales, propias para su archivo y estudio, e instalación adecuada de las mismas y de las obras de consulta indispensables».

Una actitud semblant destil·la l'informe que, també l'any 1929, va dedicar a subratllar els valors del castell de Vulpellac, del seu enteixinat i de les seves ceràmiques,

indicant que l'acció d'impedir-ne la venda havia de servir per aplicar-hi la legislació del Tresor Artístic Nacional per assegurar, i així impedir, «el furor destructivo que trata con el abandono e inadecuado uso de privarnos de las pocas muestras de arqueología civil que nos quedan».⁴⁴

I per altra banda, en un document dedicat a donar suport a la petició, del rector de la parròquia de Sant Feliu de Girona, d'una subvenció per als treballs de neteja i millora de l'església per tal de posar en valor «elementos del monumento que hoy, afectados por edificaciones parásitas no ofrecen su natural aspecto con grave perjuicio para la feliz visión del templo», Subias defineix l'estratègia de la seva acció. Hi ha tanta necessitat, diu, hi ha tants monuments abandonats i en perill que ha calgut definir un criteri: «dedicar a cada monumento la suma mínima indispensable al objeto de que sea beneficiar al máximo de ellos y atender con preferencia a las obras de consolidación inaplazables, casi siempre reclamadas por monumentos totalmente olvidados».⁴⁵ La simplicitat i eficàcia del programa és contundent: hi ha pocs recursos i hi ha moltes necessitats; no es poden abordar, doncs, grans obres en profunditat a un nombre reduït de monuments; és millor repartir els recursos disponibles en intervencions elementals de consolidació que aturin el procés inapel·lable de degradació que domina el panorama del patrimoni històric i artístic de la província.

Les pintures gòtiques de Castelló d'Empúries, 1930

Si ens atenem a la biografia de Joan Subias, la seva dedicació a Castelló d'Empúries l'hem d'equiparar a les que hem assenyalat com les seves dues grans passions: Sant Pere de Roda i Santa Maria de Vilabertran. La «catedral», basílica, de Castelló, el monument en la seva integritat, la façana, el retaule, les pintures, tot entès com un conjunt suscita l'interès i la dedicació amorosa de Joan Subias. Fruit d'aquest interès va ser la intervenció en la restauració de les taules conservades en els altars laterals de la basílica de Castelló i, molt especialment, les taules gòtiques de la capella del Natzarè, en les quals va intervenir, a principis de 1928, Joan Sutrà Viñas. Un article de Josep Sabater, de 25 de febrer de 1928, ens assabenta d'una visita d'aquest autor a la catedral i narra el fet que, pel costat de l'Evangeli, des de dalt d'una bastida d'una de les capelles, el va cridar una veu que finalment va identificar com la de Sutrà. Divaguen junts sobre les pintures que està

41. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1472. UDOC 17.

42. Arxiu de la Diputació de Girona UINS 1472. UDOC 20.

43. Arxiu de la Diputació de Girona. «Acuerdos relativos al servicio de catalogación y conservación de monumentos», 4 pàgines. 1472-17.

44. Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21. Subias emfatitza la propietat dels Sarriera i el text d'algunes inscripcions sobre la data de la seva decoració.

45. Arxiu de la Diputació de Girona, 2816-21. Escrit de Joan Subias al president de la Diputació, de data 14 de juny de 1929.

restaurant i les que es restauraran, i comenten específicament l'interès de les taules gòtiques de la capella del Natzarè, i l'article conclou amb l'agraïment al rector mossèn Joaquim Bosacoma a Joan Sutrà, i «...l'infatigable Joan Subias al qual li pagaré el meu agraïment abraçant-lo».⁴⁶ Fruit d'aquests treballs i de l'estudi que va realitzar Joan Subias, va ser el llibre *Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries*,⁴⁷ amb un colofó que indica que «L'Excma. Diputació de Girona prengué l'acord d'editar aquest treball, el 28 de desembre de 1928 i fou acabat d'imprimir el dia 19 de setembre de 1930». Amb motiu dels treballs i de la publicació, Subias va ser entrevistat per la premsa diverses vegades; van sortir ressenyes del treball a la premsa de Girona i de Barcelona, amb signatures acreditades com les de Joaquim Pla Cargol i Josep Puig Pujades; va tenir una abundosa correspondència agraïnt la tramesa i el contingut del llibre, i li va ser demanat, a través d'Adolf Mas, per part de diversos professors d'universitats nord-americanes que van mostrar el seu interès per aquesta aportació. No és estrany, doncs, que quan uns anys més tard, el juliol de 1936, la rebel·lió militar va posar al límit les tensions socials, Joan Subias hagués de dedicar una atenció especial a la basílica per protegir-la i evitar-ne la destrucció total i parcial, com explicarem en el capítol corresponent, més endavant.

Ara, les parts conservades del retaule de Sant Miquel es guarden al Museu d'Art de Girona, i la historiografia posterior, que ha avançat molt, ha acabat dilucidant l'autoria del retaule que, des de 1988, gràcies al treball de Miquel Pujol i Canelles, podem documentar que és obra d'Honorat Borrassà, Joan Antigó i Francesc Vergós.⁴⁸ Miquel Pujol honora i valora, en el seu treball, els antecedents del llibre de Joan Subias, i hauríem d'afegir que, en el cas de Subias, en els darrers anys de la dècada de 1920, es produeix la coincidència d'un treball erudit i de recerca amb la gestió directa per a la restauració de les taules del retaule, com un fet singular i significatiu; estudi, reflexió, acció i pragmatisme agafats de la mà en el treball d'una mateixa per-

sona que combinava, en la seva feina, dosis diverses de gestió i estudi.

Figueres, centre d'operacions

Més enllà d'aquest llistat força impressionant d'actuacions, Joan Subias mantenia el seu centre d'activitats a Figueres, i és aquí on va desplegar, amb la màxima intensitat, la seva representació institucional. El trobem intervenint, al costat de Puig Pujades, a l'acte d'inauguració (11 de febrer de 1928) de l'exposició dedicada a Adolf Fargnoli, a la Biblioteca Popular,⁴⁹ acompanya Carles Rahola a l'acte de cloenda de la mateixa exposició (29 de febrer de 1928), presentant una conferència sobre Goya a la Biblioteca Popular el 30 d'abril, i fent que la premsa figuerenca dediqués una atenció remarkable i preferent a les seves actuacions en benefici del patrimoni, tant les de descoberta, com les de restauració, i significativament, les primeres accions a Santa Maria de Vilabertran.⁵⁰ Aquesta mena de cocapitalitat física i administrativa entre Girona i Figueres és molt sorprenent i insòlita, però respon, d'una banda, a l'interès directe de Joan Subias de no allunyar-se del seu domicili i d'una part del patrimoni pel que havia de vetllar i, de l'altra, de demostrar que no calia anar físicament a l'edifici de la Diputació per tirar endavant un servei en el qual, la part més important de la feina era treball de camp; els papers i l'administració també podien córrer des de Figueres.

Joan Subias havia arribat a l'administració per un camí convencional, però sempre s'havia mirat l'administració funcional amb un punt de distància i de desconfiança. Subias creia que l'excessiva burocratització era un obstacle per tirar endavant, amb pragmatisme, l'enorme feina que calia fer i, de tant en tant, se'n queixava i ho expressava en la seva correspondència.

Amb alguna mostra n'hi haurà prou per copsar la seva permanent incomoditat per moure's en la teranyina

46. SABATER, Josep: «La restauració d'un altar», a *La Veu de l'Empordà*, 25 de febrer de 1928, p. 6

47. *Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries, (Assaig de situació i interpretació)*. Girona, Diputació, Gràfiques Dari Rahola, 1930.

48. PUJOL CANELLES, M: «El retaule de Sant Miquel de Castelló d'Empúries», a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXX, 1988-1989, p. 233-259. La bibliografia general de referència ha normalitzat i integrat plenament aquesta triple autoria; veure MOLINA FIGUERAS, Joan (ed.): *Bernat Martorell i la tardor del gòtic català*. Girona, Museu d'Art, 2003. I, especialment, els articles monogràfics sobre la qüestió de Pere Freixas i el mateix Joan Molina. En la literatura de divulgació, MOLINA, Joan a *Fragments del gòtic a Girona*, Quaderns de la Revista de Girona, 140, 2008; i TREMOLEDA, Joaquim i PLA, Jordi a *La basílica de la llum de Castelló d'Empúries*, Castelló d'Empúries, 2013, popularitzen i difonen el nou coneixement sobre el retaule.

49. «La inauguració de l'exposició Fargnoli», *La Veu de l'Empordà*, del 18 de febrer de 1928, p. 5

50. *El Ampurdán*, 16 de juny de 1928, p. 8: «Ha causado vivísima complacencia el acuerdo de la Diputación Provincial a propuesta del Inspector de Servicios culturales Sr. Subias, de proceder al arreglo de los incomparables claustros de la vecina Colegiata de Vilabertran, amenazados de inminente ruina a causa de las filtraciones de la lluvia. En la reciente visita pastoral nuestro amado prelado Rdo. Dr. Vila unió sus votos a los del celoso párroco Rdo. Rovira y de cuantos se interesan por la conservación de los monumentos demostradores de la vitalidad pretérita de esta comarca. La Diputación al acudir rápidamente en auxilio de los claustros de Vilabertrán, hácese nuevamente acreedora a la gratitud de todos y a los justísimos plácemes que sin duda recibirá el Sr. Subias por su propuesta no queremos que falten los nuestros muy sinceros. Además de Vilabertrán la Diputación ha acordado asimismo atender la restauración del bellissimo campanario de San Miguel de Fluvia y proceder a la extracción y traslado de las pinturas de San Andrés del Terri».

na burocràtica que li semblava més posada per crear obstacles que per donar facilitats. Aquest és el sentit d'una carta, a Francesc Martorell, en què li diu que com sempre es troba «esperant una reorganització de serveis que m'alliberi de la burocràcia, la qual frena les meves activitats ara precisament que hauré lograt un pressupost discret».⁵¹

Tres anys més tard es lamenta, amb Josep de C. Serra i Ràfols, per les dificultats que troba per fer-li pagar una factura que se li devia, i s'exclama: «Perdoni aquest detall, però els homes dels diners es permeten sempre posar entrebancs».⁵²

51. Arxiu de l'IEC. De Joan Subias a Francesc Martorell. 10 d'abril de 1931. Carta manuscrita. Encapçalament: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Serveis culturals.

52. Arxiu de l'IEC. Fons J. de C. Serra Ràfols, caixa 13. Carpeta Mosaic de Bell-lloc. 17 de febrer de 1934. Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona. Mecanoscrit.

I, finalment, en una carta de 1936 a Agustí Duran i Sanpere, li demana gestions per tal d'evitar caure, precisament, en el marasme de la teranyina que l'enganyava, en el marc d'un concurs en el qual tem que no es ponderi, amb els paràmetres adequats, la feina que ha estat fent: «aixís els meus serveis prestats tindrien un valor, jo m'hi podria recolzar i evitariem que anés a caure entre la multitud administrativa després de tants anys de lluites i afanys»⁵³

Potser amb aquest petit contrapunt epistolar podem entendre millor el complicadíssim laberint de papers i burocràcia que és la carrera professional administrativa del nostre personatge, com ho devien ser les de la majoria de funcionaris públics, en una època plena, ja aleshores, de requeriments reiterats de paperassa, sovint sense suficient justificació.

53. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938. 18 de juliol de 1936. Carta mecanoscrita en català. Paper en blanc (còpia).

EL DESVETLLAMENT DE LA VOCACIÓ PEDAGÒGICA. FENT DE NECESSITAT VIRTUT (1927-1938)

La interinitat i segurament també, la necessitat de reforçar l'economia domèstica de la família que acabava de constituir, mogueren Subias a continuar buscant camins diversos i complementaris, i l'exemple i la referència del pare el portaren cap a l'Institut de Figueres,¹ l'any 1927. Hi va entrar el 26 de febrer de 1927 com a professor *interino de mecanografia*, lloc que va renovar l'1 d'octubre de 1927 per al curs 1927-1928, el primer d'octubre de 1928 pel curs 1928-1929, i el primer d'octubre de 1929 per al curs 1929-1930. Aquest darrer curs va acumular, també, la condició de professor *ayudante interino de dibujo*.² Segons sembla va continuar, en aquesta posició, durant els cursos 1930-1931 i 1931-1932, i va participar com a membre del tribunal en els exàmens de setembre de 1932, després d'haver estat nomenat *ayudante permanente de dibujo*, amb data 7 de juny de 1932. Però justament aquesta posició com a professor de dibuix va provocar un episodi d'enfrontament amb Eduard Rodeja Galter, que reclamava el seu dret, tot acreditant major competència i formació en la matèria, d'ocupar la plaça de dibuix de l'Institut. Així ho plantejà Rodeja en un escrit de 29 d'agost de 1932 adreçat al director de l'Institut. A finals de 1932, tant Subias com Rodeja van presentar escrits d'allegacions molt extensos, en els quals l'argument principal de Rodeja era que Subias no havia arribat als cinc cursos a

l'Institut, que eren la condició per passar a ser ajudant permanent de dibuix i, subsidiàriament, el fet que Subias ja tenia una altra feina i, en conseqüència, acabaria formant part de dos escalafons funcionaris. Rodeja va sortir amb la seva i el nomenament de Subias va quedar penjat, però sense que ens constin més detalls de si va continuar col·laborant amb l'Institut des de les posicions que havia ocupat en la docència d'altres matèries.³

Més endavant, un any després del conflicte amb Eduard Rodeja, va assumir la docència d'història de l'art a l'Escola d'Arts i Oficis de la Fundació Clerch i Nicolau, que va rebre els seus primers impulsos des de 1927, en un ple de la Diputació, i en la qual des del seu càrrec de director dels Serveis de Cultura, Joan Subias va intervenir directament emetent els informes preceptius per als diferents acords que va anar prenent la corporació provincial primer, i la Comissaria de la Generalitat després.⁴ Sabem que era company, en aquesta escola, de Ramon Pichot, Ramon Reig, Germà Baig i Alexandre Deulofeu, i que consta com a professor des de l'any 1933, any de l'arrencada de l'escola, fins a l'abril de 1936. El dia trenta d'aquest mes consta el darrer pagament, en la documentació de la Fundació, de la qual el volum de documentació conservada dels anys de la Guerra Civil és mínim, si bé la tasca va continuar en mans de la Generalitat.⁵

Sabem que l'Escola Clerch i Nicolau, pràcticament sense solució de continuïtat i amb plantejaments i continguts similars però ampliat, durant els anys de la

1. FERRERÓS, Joan. *Institut Ramon Muntaner. Figueres 1839-2014: crònica interna del primer institut de l'Estat*. Figueres: Institut Ramon Muntaner, 2015, p. 160. «Joan Subias Galter (Girona (sic), 1897- Barcelona, 1984), professor de llengua castellana, arribà a l'Institut el 1927; historiador de l'art, ocupà càrrecs de responsabilitat en l'administració del patrimoni artístic gironí, des dels quals la seva contribució al salvament d'obres artístiques durant el desori de la Guerra Civil fou molt important. Després de la guerra va ser professor de l'Escola d'Arts i Oficis i de l'Escola de Belles Arts, ambdues de Barcelona. Era fill d'Antoni Subias Gonzalbo, professor de filosofia de l'Institut, i esdevindria cunyat del filòsof Joaquim Xirau Palau».

2. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Expedient personal de Subias Galter, Juan. En un full: Profesorado Numerario y auxiliar de los establecimientos públicos de enseñanza. Hoja de Servicios de Juan Subias Galter de 33 años. Signat pel secretari de l'Institut Agustí Burgas Darnés el 9 de setembre de 1930.

Arxiu de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Hoja de servicios de D. Juan Subias Galter. En un certificat de l'any 1965 (2 de juny) signat per José M. Alvarez Ribera, secretari de l'Institut i amb el vist i plau del director (Eduard Cuéllar Bassols) s'acredita que Subias va ser professor de l'Institut des del 10 de març de 1927 (nomenament del 26 de febrer) i, successivament, fins el 9 de juliol de 1930, però que «no puede ser expedida certificación de dichas nóminas por haber sido extraviada durante el período rojo parte de la documentación del Archivo del Instituto en la que figuraba el legajo de copias de nóminas».

3. Institut Ramon Muntaner de Figueres. Arxiu. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927/1938. Carpeta «Conflicte entre els Srs. Subias i Rodeja. Anys, 1932-1933: Escrit d'Eduard Rodeja de 29 d'agost de 1932, i escrits d'allegacions respectives de Joan Subias i Eduard Rodeja, certificats com a còpies autèntiques pel director de l'Institut amb data de 12 de gener de 1933».

4. Arxiu de la Diputació de Girona. D 2777/ 006/ 007/ 008/ 009/ 010 i D 2812/006 D 2826/005. Informe de data 3 de setembre de 1930 signat per Joan Subias, acord de la Diputació de data 24 de setembre de 1930, en què s'establien les bases per a una escola d'ensenyaments científics, bells oficis i treballs de taller inspirada en l'Escola de Treball de la Mancomunitat, i amb una junta integrada per la Fundació Clerch, l'Ajuntament de Figueres i la Diputació de Girona, que seria subrogada, a partir de 1931, per la Comissaria de la Generalitat. Durant els anys de la República va ser delegat de la Generalitat a l'Escola, Josep Puig Pujades, fins al 6 d'octubre de 1934 i, successivament, Francesc Martorell (BOGC, 19-VI-1935), Salvador Dalí Cusí (BOGC, 16-XII-1935) i reposició de Josep Puig Pujades en el lloc que havia ocupat abans del 6 d'octubre del 34 (15 de maig de 1936).

5. Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. Fons de la Fundació Clerch i Nicolau. Llibre de comptes (1915-1951). Signatura 6.

guerra es va transformar en l'Escola de Formació Professional Politècnica de la Generalitat de Catalunya,⁶ a Figueres, per un Decret de data 8 de setembre de 1937, i on Joan Subias encara va assumir tasques de professor d'història de l'art per mitjà d'una ordre del conseller de Cultura del dia 7 d'octubre de 1937.⁷

El repàs de la llista de les matèries i els professors ens fa veure el gruix del programa i de la plantilla d'una autèntica escola politècnica de formació professional.⁸ Un cop va rebre el comunicat, Joan Subias va prendre possessió d'aquesta plaça davant d'Alexandre Deulofeu, «alcalde comissari delegat de la Generalitat en l'Escola de Formació Professional Politècnica», el dia 20 d'octubre de 1937 i amb efectes des del dia 1 del mateix mes. Seguint Alexandre Deulofeu podem dir que «el Sr. Joan Subies continuava amb la càtedra d'història de l'art i

6. Arxiu de la Diputació de Girona.. La documentació complementa la de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, que tampoc no és gaire abundant i només permet una visió fragmentària de l'evolució de l'Escola de la Fundació Clerch i Nicolau.

7. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Departament de Cultura. Núm. 857. Negociat de personal. Expedient personal del senyor Joan Subias Galter. Professor d'Història de l'Art. Escola de Formació Professional Politècnica de la Generalitat a Figueres. Certificat del cap de Negociat J. Gual signat el 13 d'octubre de 1937 amb segell de sortida núm. 7890, i data del 16 d'octubre de 1937. És interessant repassar els companys que surten a la mateixa ordre: Alexandre Deulofeu, professor de física i química; Eudald Soler, professor de mecànica aplicada; Pelai Martínez, professor de tecnologia i construcció; Josep Brunet, professor d'electrotècnia; Joan Xirau, professor de ciències naturals; Joaquim Vilar, professor de comerç; Carles Varela, professor de català; Dolors Cos, professora de francès; Gwendolyn Adams de Puertas, professora d'anglès; Joaquim Serra, professor d'humanitats; Eduard Rodeja, professor de dibuix; Sebastià Escapa, professor de dibuix; Ramon Reig, professor de pintura i gravat; Lluís Cairó, professor d'escultura; Josep Passoles, professor de cant i piano; Enric Sans, professor de violí; Ricard Pitxot, professor de violoncel; Pere Teixidor, professor de declamació; fins aquí tots amb una retribució de 3.000 pessetes anuals. I amb retribució de 2.000 pessetes anuals: Sebastià Balaguer, professor d'arts gràfiques; Josep Basco, mestre mecànic; Llorenç Calvet, mestre torner; Llorenç Colls, mestre fuster; Nadal Ferrer, mestre de maquetes i motlures; Lluïsa Malibran, professora de tall i confecció; Melciora Ferrando, professora de labors i roba blanca, i Dolors Soler, professora d'ensenyament domèstic. Naturalment, en aquesta relació hi figura Joan Subias Galter com a professor d'història de l'art en el grup dels de 3.000 pessetes anuals.

8. Hi havia una continuïtat entre l'Escola d'Arts i Oficis i aquesta escola, coneguda també com Escola del Treball. Quan es va posar en marxa l'Escola del Treball, feia tres anys que funcionava, a Figueres, l'Escola d'Arts i Oficis. En dona molts detalls Alexandre Deulofeu, perquè hi va exercir de director, tant quan era alcalde com quan va deixar de ser-ne. DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*. Figueres, Editorial Emporitana, 2 vols, 1974, vol. II, Apèndix, p. 231 a 254.

prenia a més la càtedra de geografia».⁹ Un any més tard, amb Subias amb més responsabilitats a Barcelona, i en el camp dels museus i el patrimoni, el cap de negociat encarregat de la Secció de Personal va notificar a Subias, el dia 24 de novembre de 1938, una ordre del conseller de Cultura del dia 21 de novembre, en què se li concedia l'excedència per un mínim d'un any i un màxim de cinc. Com és ben evident no hi va haver màxim. La guerra i el seu final ho va arrossegar tot pel pedregar.

L'experiència de Figueres havia estat molt estimul·lant i innovadora, un aire nou presidia els models educatius, els continguts i els edificis, i els programes de l'escola incorporaven tècniques modernes i avançades, que van captivar uns quants centenars d'estudiants. L'escola tenia la seva pròpia editorial i en aquestes edicions es pretenia la publicació de «Manuals d'estudi» dels quals sortí primer el de *Química general*. «Després d'aquesta obra s'havien de publicar unes *Conferències d'Art* del professor d'Història de l'Art, Sr. Subies, llibre dedicat als alumnes d'aquesta matèria, però el fet de no tenir encara preparats el gran nombre de clixés que havien d'il·lustrar l'obra en retardà la publicació, per la qual cosa fou publicada primer *L'evolució social*, destinada als alumnes de ciències socials. Quan ja imprimien les *Conferències d'Art*, començaren els bombardeigs de Figueres, i l'obra no arribà a sortir».¹⁰ Aquesta obra avortada tenia la llavor de la futura dedicació divulgadora i pedagògica de Joan Subias en el camp de la història de l'art. De moment no hem trobat les proves d'impremta que, en paraules de Deulofeu, ja existien quan els bombardeigs de Figueres van aturar, en bona mesura, l'acció d'una escola que, per professorat i programes s'avançava als temps i feia mostra d'una gran actualitat i modernitat.

Durant aquests anys, Subias es mantingué ben arrelat a Figueres, on girava principalment la seva vida professional i plenament la seva vida domèstica. Així, el mes de desembre de 1934 fou elegit, en representació dels pares, per formar part del Consell Local de Primer Ensenyament,¹¹ i a principis de 1935, un cop constituït, en fou elegit vicepresident.¹²

9. DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*. Figueres, Editorial Emporitana, 2 vols, 1974, vol. II, p. 247.

10. DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*. Figueres, Editorial Emporitana, 2 vols, 1974, vol. II, p. 249.

11. *L'Autonomista*, 17 de desembre de 1934, p. 2, on consta que l'altre representant dels pares d'alumnes fou la senyora Anna Palau de Gómez.

12. *L'Autonomista*, 16 de febrer de 1935, p.1, amb Alfons Gumbau (representant de l'Ajuntament) com a president.

EL PATRIMONI NACIONAL: GESTIÓ, INVENTARI I CATALOGACIÓ

AL SERVEI DE LA GENERALITAT (1931-1936)

Després de la proclamació de la República, i de la desaparició de la Diputació de Girona, el dia 19 d'octubre de 1931, el Consell de la Generalitat acordà el passi de Joan Subias i Galter a disposició del Consell de Cultura de la Generalitat «i a disposició de l'Institut d'Estudis Catalans, encara que pels efectes de la nòmina corresponent resti adscrit a la Comissaria delegada de la Generalitat a Girona». I s'especificava que es mantenia la continuïtat de partides i de tasques a través de la Diputació, per seguir amb la catalogació de monuments. L'acord del Consell de la Generalitat afegia: «que restin a la disposició de l'esmentat Consell de Cultura de la Generalitat, tot i mantenir-se en el lloc on ara es troben, tots els materials de catalogació de monuments artístics que posseeix la Direcció dels Serveis de Cultura de l'extingida Diputació de Girona». I afegia: «que l'esmentada direcció dels Serveis de Cultura de la Diputació de Girona, ja desapareguda, seguirà disposant de les consignacions dels Serveis de catalogació de monuments artístics de la mateixa, als efectes de prosseguir les seves tasques d'acord amb les que el Consell de Cultura de la Generalitat realitza per mitjà de l'Institut d'Estudis Catalans».¹ Les feines de Joan Subias Galter tenien plena continuïtat sense cap mena d'interrupció.

Així mateix li reiterà, el 2 de desembre de 1931, en nom de l'Institut d'Estudis Catalans, Francesc Martorell:

«Tinc l'honor de comunicar-li que l'Institut d'Estudis Catalans ha acordat confiar-li la catalogació dels monuments artístics i arqueològics de les comarques gironines. En comunicar-li aquest acord li prego que en quant sigui possible visiti directament els monuments i els fotografii amb l'objecte de tenir el catàleg monumental i artístic de la comarca el més complet possible».²

També en aquest any inicial de la República, Joan Subias va mantenir la tònica iniciada de molt jove,

l'any 1923, de dictar conferències sobre els temes relacionats amb els seus treballs i els seus focus d'interès i, així, durant els dies 9, 11 i 16 de desembre va desenvolupar un curs d'arqueologia a la Biblioteca Popular de Figueres.³ Les conferències foren una constant que va impregnar la vida de Joan Subias fins a constituir, com es pot veure en la relació que publiquem, una llista inacabable.

Al cap d'un any, el 27 de febrer de 1932, Josep Puig i Cadafalch com a president de l'Institut d'Estudis Catalans s'adreçà a Joan Subias i, després d'escoltar els seus informes, li insistí en l'encàrrec i l'apressà per la continuació de la feina que, a tall de balanç, fins a aquell moment havia fet a plena satisfacció:

«L'Institut d'Estudis Catalans en sessió de 17 de febrer del corrent acordà els següents extrems,

1. Haver oït amb complaença les manifestacions del senyor Joan Subias relatives a les activitats del Servei de catalogació i conservació de monuments de la dissolta diputació de Girona.

2. Aprovar la tasca portada a terme per l'esmentat Sr. Subias, durant el darrer trimestre de 1931, en compliment de les instruccions que de l'Institut té rebudes en allò que fa referència a la catalogació de monuments, de conformitat amb l'acord del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, segons el qual passa el Sr. Subias, cap dels Serveis de Cultura de l'extingida Diputació de Girona a les ordres del Consell de Cultura i a la disposició de l'Institut d'Estudis Catalans.

3. Ordenar al Sr. Subias que prossegueixi la tasca de catalogació dels monuments de les comarques gironines, visitant-los directament i obtenint-ne les fotografies necessàries, amb el mateix criteri i condicions tècniques i econòmiques que ha seguit per a obtenir les que té presentades, les quals han merescut el beneplàcit de l'Institut.

Visqueu molts anys»⁴

Arran d'aquest nomenament, Joan Subias es posà en marxa i estructurà les seves competències i funcions després de la reunió mantinguda entre el Comissari delegat de Girona, els membres del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, senyors Francesc Mar-

1. Certificació de 23 d'octubre de 1931 signada, al Palau de la Generalitat, pel secretari J. Vega. Adreçada com a notificació a Joan Subias Galter, hem consultat la còpia de 3 de juny de 1935 que, signada per A. Jesús García amb capçalera de la Generalitat de Catalunya, Comissaria de Girona, secció de Governació i negociat de Personal, figura a l'expedient personal de Joan Subias que consta a l'Arxiu de la Diputació de Girona.

2. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6. Carpeta 6/1. Correspondència. Carta de Francesc Martorell a Joan Subias.

3. *Diario de Gerona*, 25 de novembre de 1931, p. 2. Informació de cultura sobre el cicle organitzat per l'agrupació cultural Atenea de Figueres.

4. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6. Carpeta 6/1. Correspondència. Escrit de Josep Puig i Cadafalch a Joan Subias.

torell i Agustí Duran i Sanpere, i la Comissió Provincial de Monuments. Havia convocat la reunió el comissari Josep Puig Pujades, qui amb data del 21 de març de 1933 s'adreçava a Carles Rahola, i l'avisava que «el proper divendres vindran delegats pel Consell de Cultura en Francesc Martorell i en Duran i Sanpere per canviar impressions d'Arxius, Museus, Biblioteques», i li demanava que convoqués per a la reunió el Patronat del Museu i la Comissió de Monuments.⁵

En paral·lel i amb una relació de causa-efecte, a la sessió del dia 20 de juny de 1933 de la Comissió de Monuments s'hi incorporà, com a membre, Joan Subias;⁶ des d'aquesta posició es va establir un fil sense solució de continuïtat amb la Comissió de Patrimoni que es va crear, com veurem més endavant, el juliol de 1936. Subias acumulava i compatibilitzava, així, diverses responsabilitats administratives amb la vinculació a la Comissió de Monuments, en la qual es veien la majoria dels temes que ell tractava des d'aquestes responsabilitats.

La proposta que va sorgir de la reunió i les decisions corresponents preses per la Comissaria delegada de Girona, que afectaven directament Joan Subias, va ser recollida i aprovada pel conseller de Cultura, per mitjà d'una resolució del 20 de juliol de 1933 signada a efectes de notificació el dia 21 de juliol de 1933 pel cap de Negociat (Vila), en absència del conseller, «referent a l'organització dels serveis de catalogació de monuments i del Museu de Sant Pere de Galligants».

Convé que ens aturem un instant en el detall d'aquesta proposta i posterior resolució del Conseller. És fruit, com hem dit, de la reunió celebrada el 24 de març de 1933 entre J. Puig Pujades, Francesc Martorell, Agustí Duran i Sanpere, Joan Subias i la Comissió de Monuments. El comissari, el 22 d'abril de 1933, va resoldre que «per mentre no es traspassi definitivament a la Generalitat el Servei de Museus, els de Catalogació de Monuments de les comarques gironines siguin traslladats al Museu de Sant Pere de Galligants». També es concretava que el Servei de Catalogació de Monuments passava a dependre únicament del Consell de Cultura de la Generalitat, i s'incorporava al sistema que s'estructurava per tot Catalunya «si bé al marge i independentment de les activitats pròpies de la Comis-

sí de Monuments». L'apartat IV el transcriu literalment, perquè em sembla d'una claredat i d'una contundència molt rellevants: «El cap dels Serveis Culturals i de Catalogació de Monuments d'aquestes comarques, Sr. Joan Subias Galter, queda agregat al Museu de Girona; aquest funcionari, a més a més dels serveis que li pertocuen com a Inspector General de Cultura, tindrà al seu càrrec, com a Director dels Serveis de Monuments i Museus, la intervenció tècnica i rectora del Museu de Galligants, d'acord amb la Comissió de Monuments i el Conservador del Museu, organitzant-se el ritme de treballs al museu, la ciutat i les comarques en tots els aspectes de les seves activitats i d'acord amb les conveniències de les mateixes. L'esmentat funcionari queda incorporat als nous serveis amb els anys d'antiguitat que li pertocuen pels seus serveis a l'extingida Diputació Provincial i a la Comissaria, amb el sou i els augments graduals que així mateix li corresponen, i amb tots els drets que li pertocuen dimanats del vigent Reglament de Funcionaris» i, finalment, en un apartat V: «A partir del dia primer del mes que som, es considera nomenat i adscrit als esmentats Serveis com a Director del Museu de Sant Pere de Galligants, el Sr. Lluís Busquets i Mullera, Oficial tècnic que era del dit Museu, el qual posseeix el títol de Llicenciat en Ciències Arqueològiques...»⁷

El document de proposta que sustenta l'acord assumit pel conseller és encara més explícit sobre les funcions de Subias, a qui se li encomanen els treballs «...propis de la seva Inspecció General de Cultura (els monuments esparsos per les comarques, objecte d'un acurat inventari i d'un control continuat i intens; l'organització i la vigilància de la vida normal de les biblioteques populars existents, així com els tràmits pertinents en quantes poblacions les demanin; les excavacions arqueològiques i els treballs d'investigació i consegüent consolidació dels exemplars més importants o necessitats del nostre patrimoni artístic; l'organització dels arxius comarcals i locals amb els seus índexs o repertoris gràfics; l'estructuració dels serveis de museus locals, annexos als arxius i Biblioteques independents dels mateixos), com a Director dels de Monuments i Museus tingui al de Galligants intervenció tècnica i rectora organitzant-se el ritme de treballs al Museu, la ciutat i les comarques en tots els aspectes de les seves activitats i d'acord amb les conveniències de les mateixes».⁸

5. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Sèrie 60301, UINS 1069. Escrit de Puig Pujades a Carles Rahola. Carles Rahola va convocar els Srs. Almeda, Pla, Sureda, Masó, Blanch, Puig Bayer, Giral i Rahola.

6. Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona, Pedret. Llibre d'actes de la Comissió Provincial de Monuments, 1918-1938. Fol. 117r, «La Comissió acordà haver vist amb molt bon gust i complaença, la incorporació a la mateixa del Sr. Joan Subias, el qual per la seva cultura i el seu entusiasme, tant pot aportar a les tasques de la Comissió». Dos anys més tard, en la sessió del 4 d'abril de 1935, fol. 126v, Subias és felicitat pel seu nomenament com a corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.

7. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Núm. 587. Any 1938. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Cap de Negociat de Primera. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic (secció de Museus). L'expedient de 1938 inclou un repàs retrospectiu de l'història de Joan Subias.

8. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. El 31 de març de 1933 Joan Subias trasllada els acords de la reunió dels delegats del Consell de Cultura i planteja l'orientació de les seves tasques.

Per si hi havia algun dubte, i responent a un requeriment, Joan Subias va precisar, el dia 15 d'octubre de 1935, l'abast de les seves funcions: «Direcció de Serveis de Cultura: Inspecció de Biblioteques Populars, Inspecció de les Escoles d'Arts i Oficis, Direcció del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments i Museus, a les comarques gironines, i les funcions pròpies de Cap del Negociat Tècnic de Cultura».⁹

Aquesta situació es mantingué vigent fins que per un decret de 2 de juny de 1936 es van crear les seccions previstes a la llei de 2 de març de 1934, i entre aquestes, la secció de museus, es dissolgueren les comissions provincials de monuments, es crearen els patronats de cultura i, de facto, desaparegué la condició de caràcter honorífic de conservador del museu, que Subias exercia per la seva condició de membre corresponent de l'Academia de San Fernando, i finalment, resolgué que els funcionaris públics quedaven exclosos de les executives dels patronats de cultura. Vist el contingut del decret, Joan Subias s'adreçà al comissari delegat de la Generalitat a Girona i li retornà les claus del museu del qual diu que se sent del tot deslligat i independent, i que continuarà amb el seu càrrec de cap de Serveis de Cultura i Monuments de la Comissaria, sense cap atribució específica sobre el museu mentre noves resolucions no ho proveeixin. El delegat Amadeu Oliva acceptà la proposta amb data de 6 de juny de 1936.¹⁰

En paral·lel a les seves noves funcions avançà el reconeixement successiu de drets, com el de percebre un primer quinquenni de 750 pessetes, tal com acredita una certificació de Jaume Brunet, secretari de la Comissaria delegada, de l'acord del comissari de data 20 de novembre de 1931 i amb efectes des del dia 20 de maig de 1932.

Als efectes de la seva estructura retributiva, un decret del comissari J. Puig Pujades, a proposta del secretari J. Brunet amb data 5 de maig de 1933, esmenà una omisió que no equiparava Subias a la condició de cap de Negociat de segona, amb efectes retroactius des del primer de maig de 1932, amb un sou de 6.000 pessetes anuals «i amb el núm. 8 bis de l'escalafó corresponent». L'1 de maig de 1934 començà a percebre la modificació del primer quinquenni, que se situava en 1.500 pessetes i, més endavant i responent a una instància de J. Subias, el comissari Puig Pujades resolgué reconèixer-li un segon quinquenni de 500 pessetes, signat el 21 de març de 1936 i amb efectes a partir del 12 de març de 1936.

9. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias i Galter. Escrit del 15 d'octubre de 1935 on a part de les seves funcions específica les pròpies de «Lluís Busquets Mullera. Oficina Tècnica del Museu, amb funcions de director del Museu de Galligants».

10. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Resolució del comissari delegat, Amadeu Oliva, 1055/1936.

El juny de 1936, com hem vist fa un moment, Subias per acord del comissari delegat retornà les claus del Museu de Galligants, se'n deslligà i es mantingué amb les seves funcions de cap dels Serveis de Cultura i Monuments de la Comissaria.

Però no va passar gaire més d'un mes sense que la situació fes un tomb radical, i amb la rebel·lió militar del 18 de juliol de 1936, les circumstàncies van ser tot unes altres. Les tasques de defensa, catalogació i protecció del patrimoni entraven en una dimensió desconeguda. Amb els antecedents que hem vist fins ara és del tot evident que Joan Subias estava cridat a jugar un paper central en la nova situació.

Abans, però, fem un repàs de la tasca duta a terme per Joan Subias sota la supervisió directa de la conselleria de Cultura i, territorialment, de la Comissaria de la Generalitat a Girona, entre 1931 i el mes de juliol de 1936.

L'ACCIÓ DE GOVERN EN TEMPS REPUBLICANS

En algun escrit del mateix Subias trobem, a vegades sense voler, el compendi de les accions dutes a terme pel seu Servei. Alguns cops, la recapitulació serveix per passar llista de la feina feta, per deixar constància de les despeses realitzades i fixar l'horitzó de la continuació de les tasques. Ressenyo aquí un escrit de 1935 que fa, però, un recorregut ampli: «Portades a terme, oportunament, les obres de conservació i consolidació indispensables a l'Abadia de Vilabertran, degudament autoritzades per la Comissaria en data 5 de setembre de 1934; en curs d'execució les de protecció dels mosaics de la vila romana de Tossa de Mar; en tràmit les que el Servei té directament encomanades per la Ponència d'Arxius, Biblioteques, Monuments i Museus del Consell de Cultura de la Generalitat a Santa Maria de Lladó, i als Banys Àrabs d'aquesta capital pel que fa referència a la deguda instal·lació de les restes ceràmiques trobades al monument...». En el mateix document proposa diverses despeses per a l'any 1935, entre les quals destaca, i aquest és el motiu de reportar aquí aquest escrit perquè indica un recorregut de continuïtat amb tasques que Subias estava desenvolupant des de 1926, la «prosecució de les tasques de l'inventari arqueològic, les quals han experimentat un increment considerable enriquint-se amb bon nombre de fitxes corresponents a la catalogació d'objectes del Museu», referint-se a Sant Pere de Galligants.¹¹ De fet, amb anterioritat a aquesta reserva pressupostària, l'any 1933, Subias ja havia sol·licitat i obtingut, per «atendre despeses de la catalogació de monuments», una assignació de 7.000 pessetes que el comissari delegat va resoldre

11. Arxiu de la Diputació de Girona. 1645-20. Escrit de Joan Subias al comissari delegat de 12 de març de 1935.

atorgar amb data 13 de març de 1933, i va ratificar l'endemà.¹²

Hi ha, doncs, una línia de treball, un fil conductor, un ordre de prioritats, una manera de fer; sense ser agosarats hauríem de dir, potser, finalment una política. I en aquesta política, els temes es repeteixen sense solució de continuïtat traspasant les etapes i les dependències d'una administració o altra.

La vil·la romana de Tossa de Mar, 1931

Subias va continuar amb normalitat les gestions que havia endegat per afegir, a la part de propietat que gestionava l'IEC, la part que ell havia acordat amb els hereus del canonge Bruguera, i això és el que el dugué a informar favorablement, amb data de 16 d'octubre de 1931, el pagament de les quantitats degudes als hereus venedors.

Amb posterioritat, i data 10 de novembre de 1933, va informar favorablement inversions a Tossa de Mar, i l'any següent proposà una subvenció per atendre les obres de Tossa que havia sol·licitat Alberto del Castillo, amb un informe favorable per a les despeses realitzades fins aquell moment, després d'una visita realitzada conjuntament amb Alberto del Castillo i Rafael Masó, de la qual se'n va desprendre, també, el pressupost per al cobriment de l'espai de les excavacions.¹³

Una proposta de recerca i reforma sobre la ciutat de Girona, 1931. Rafael Masó, Joan Subias, Carles Rahola i el Passeig Arqueològic (1934-1935)

Girona, en el conjunt de la política patrimonial de la província, tenia una agenda pròpia i un guió que havien començat a escriure, de manera transversal, les forces polítiques regionalistes i republicanes que havien governat la ciutat des de les eleccions de 1920.

Els mateixos actors dels anys anteriors, ara, a través de la Comissió provincial de Monuments s'adreçaren al comissari de la Generalitat a Girona, en un escrit del 4 de juny de 1931, en què plantejaven algunes prioritats en la recerca de caire arqueològic i patrimonial; així, aquest escrit proposava dedicar un pressupost a excavar la finca del Bou d'Or, a l'indret conegut com a Fossar dels jueus; en segon lloc, plantejaven destinar una quantitat a excavar la part exterior de l'absis de Sant Nicolau, per tractar de definir i fer aflorar les fonamentacions i aclarir, d'aquesta manera, els dubtes arqueològics suscitats per «les seves successives super-

posicions»; i finalment, proposaven excavar, a l'església de Sant Feliu, la part contrària d'on hi ha el sepulcre gòtic, que havia acollit les despulles de Sant Narcís «per si allí es pogués trobar la entrada de les catacumbes que poden existir en el subsòl de la dita iglésia».¹⁴ I, tot això, a partir d'una moció formulada per Rafael Masó. Vet aquí el punt de contacte entre una època i altra; de fet, com anirem veient, trobarem Masó en moltes de les iniciatives de Subias; però Subias representava sempre les administracions públiques i, en canvi, Rafael Masó exhibia, sovint, la representació i la bona sintonia amb els particulars, si bé no es pot pas dubtar de la dimensió pública de les seves iniciatives i propostes.

Hem explicat en un altre indret com alguns dels temes centrals de la política reformista dels anys de la República en matèria de cultura, d'educació, d'urbanisme i de patrimoni venien d'abans i simplement van rebre més impuls i un nou accent.¹⁵ En aquesta direcció, que tindrà la seva eclosió màxima en els anys de la Guerra Civil, és significativa la implicació de Joan Subias en els projectes de la ciutat. Sintetitzem, a partir de les dades que vam recollir en el treball que acabem d'esmentar, l'evolució d'un d'aquests temes: el projecte d'un passeig arqueològic a l'entorn de les muralles de la ciutat.

Els antecedents els hem de vincular amb l'acció de govern i amb la passió professional de Rafael Masó com a regidor regionalista de l'Ajuntament de Girona, primer des de 1920 fins l'adveniment de la Dictadura, i després en el curt període de 1930 i 1931 fins la proclamació de la Segona República. La indiscutible primacia de Masó ha diluït, durant un cert temps, el paper de d'altres actors en aquest tema, com Carles Rahola, Josep de C. Serra i Ràfols i, ara, hi hem d'afegir, amb les evidències que tenim, Joan Subias i Galter. Ja sabem que l'any 1930, Masó va explicitar per primera vegada (28 de novembre de 1930) la necessitat d'un estudi d'un passeig arqueològic per a l'entorn de la muralla carolíngia de Girona; també sabem que Josep de C. Serra i Ràfols a *La Nau*, el 2 de desembre de 1930, parlava d'un passeig arqueològic en el seu article «A Girona»: «una obra... que dintre la seva enorme senzillesa serà una cosa bellíssima», tal com deia, en carta, a Carles Rahola, el 4 de desembre de 1930.¹⁶ El

14. Arxiu de la Diputació de Girona. D 2816-27. Patrimoni, escrit amb capçalera de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Gerona, de data 4 de juny de 1931, signat pel president Almeda i el secretari Joaquim Pla de la Comissió. Text mecanoscrit redactat en català, adreçat al Sr. president de la Comissaria de la Generalitat a Girona, i amb segell d'entrada a la Diputació de Girona l'11 de juliol de 1931.

15. NADAL I FARRERAS, Joaquim. «De Girona la morta a la Girona nova», *El Govern de la ciutat (II). De la guerra del francès a la fi del franquisme*. Girona, Ajuntament, 2012, p. 119-172.

16. ARAGÓ, Narcís-Jordi i CLARA, Josep. *Els epistolaris de Carles Rahola Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*.

12. Arxiu de la Diputació de Girona. 2816/ 31. Comissaria delegada de la Generalitat.

13. Arxiu de la Diputació de Girona. D 2800.4. Conservació i excavació de la vil·la romana de Tossa.

tema es reprèn amb força després de les eleccions municipals de gener de 1934, i l'Ajuntament de Girona, per un acord del 27 d'abril de 1934, a proposta de la Ponència de Foment, «acorda la construcció d'un passeig arqueològic que segueixi les muralles de Girona, a qual fi s'encarregui a l'arquitecte municipal la formació del corresponent avantprojecte»; a partir d'aquest acord, el municipi s'adreça a la Comissió de Monuments i aquesta, en la sessió del 30 de maig de 1934, acordà constituir una ponència formada per Rafael Masó, Carles Rahola i Joan Subias «per gestionar per primera vegada l'estudi d'un projecte de Passeig Arqueològic junt a les muralles de Girona»¹⁷. Fruit de tot plegat, Rafael Masó va formular, l'any 1935, una primera proposta de passeig amb un croquis que és, juntament amb un informe, l'escassa documentació que s'ha conservat d'un projecte incipient i embrionari.¹⁸

És durant l'any 1934 que hem de situar un document de Joan Subias, adreçat conjuntament als seus dos companys de ponència en forma de carta, datat a Figueres el 27 de setembre de 1934, en què tractava de proposar, a partir d'un conjunt de vint fotografies del Servei de Catalogació de Monuments que ell enviava, un recorregut i itinerari raonat per la ciutat antiga, seguint la proposta d'un incipient passeig arqueològic que s'iniciava amb la foto núm. 1 al peu de «l'escala magna de la Catedral i donem per finida la ruta a la mateixa porta de la muralla de Sant Pere».¹⁹

Barcelona-Girona, PAM-Ajuntament, 1998, p. 509. Per la seva banda, Rafael Masó també va rebre una carta de J. de C. Serra i Ràfols, sobre el tema, el 6 d'abril de 1934, en resposta a una de seva publicada a ARAGÓ, Narcís-Jordi. *Rafael Masó i els noucentistes. Epistolari*. Girona, Diputació, 2007, p. 314-315.

17. Arxiu Municipal de Girona (AMGi), Llibre d'actes. Acta de la sessió de la Comissió de Govern del 27 d'abril de 1934; MAC, Pedret, Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938, Acta de la sessió del 30 de maig de 1934 fol. 123v: «Es llegeix una comunicació de l'Ajuntament de Girona, respecte a la construcció d'un passeig arqueològic que segueixi les antigues muralles de Girona i demanant a aquesta Comissió una orientació i s'acorda designar els Srs. Rahola, Masó i Subias per a què realitzin aquest estudi i formulin una ponència». La darrera cita de CANTON PLAYÀ, Pere. *Recull de treballs de Francesc Riuró*. Girona, Associació Arqueològica, 2006, p. 34-35.

18. *Rafael Masó, ciutadà de Girona*. Museu d'Història de la Ciutat, 2006, on en el catàleg s'exposa la documentació relativa a aquest tema, dins de la col·lecció del Fons Masó del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (COAC): Text de l'Informe sobre el Passeig Arqueològic. Plànol del Passeig Arqueològic. Proposta sobre noves ordenances i Passeig Arqueològic. Girona, amb potser algunes imprecisions cronològiques. Pàgina 185 del catàleg. Durant molt de temps, l'única referència a Masó i el Passeig Arqueològic va ser el plànol publicat a PERICAS, Josep M. «L'arquitecte Rafael Masó i la ciutat de Girona», *Arquitectura i urbanisme*, núm. 3, setembre de 1935.

19. Arxiu de la Delegació de Girona del COAC. Fons Rafael Masó i Valentí. Registre 261. Quatre pàgines escrites a mà amb paper amb la capçalera de la Conservaduria del Museu Provincial. Publiquem el text íntegre d'aquesta carta a l'apèndix documental. Document I.

Amb posterioritat a aquesta carta, i després del traspàs de Rafael Masó, el 12 de juliol de 1935, Subias va reiterar en un altre escrit alguna de les seves propostes i les idees que havien compartit els tres comissionats, Rafael Masó, Carles Rahola i ell mateix, que van ser tractades, ja després del traspàs de Masó, per la Comissió de Monuments en la seva sessió del 4 de gener de 1936.²⁰

La mort de Masó i les convulsions de l'any 1936 van frenar els incipients treballs que s'havien dut a terme, però des de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic es va reprendre el capteniment d'abordar aquesta obra que, en l'imaginari culte de la ciutat, esdevenia imprescindible.

Ja sabem que el final de la Guerra Civil va interrompre l'agenda reformista, si bé la represa de la idea d'un passeig arqueològic no va pas poder prescindir, l'any 1954, del traçat primigeni dibuixat per Masó, tot i que la seva materialització va resultar una *banalització* de les idees concebudes amb anterioritat a la Guerra Civil.

Sant Pere de Roda, 1933

Sant Pere de Roda va ser un tema que va acompanyar Subias, com acabarem de veure en capítols posteriors, durant tota la seva vida. El va visitar, s'hi va passejar, el va fotografiar, el va estudiar, va publicar-ne articles i un llibre, el va divulgar, va fer-hi visites guiades i, com hem vist en un apartat anterior, va aconseguir que sota el seu impuls es produís la inscripció en el Tresor Artístic Nacional i es fes la corresponent declaració de monument nacional. Però la seva passió per Sant Pere de Roda no es podia aturar aquí. Havia frenat la degradació i l'espoli, amb la col·laboració entusiasta de molts amics i moltes institucions i, ara, es tractava de començar el procés de recuperació i reconstrucció.

Els treballs es van plantejar com una iniciativa conjunta dels Serveis de Monuments de competència estatal, que dirigia Jeroni Martorell, i Joan Subias com a responsable del Servei de la Diputació de Girona. A cavall dels mesos anteriors i posteriors a la proclamació

20. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Cinc pàgines manuscrites escrites en paper amb capçalera de l'Escola d'Arts i Oficis de Figueres. Fundació de Joan Clerch amb cooperació de la Generalitat i de l'Ajuntament. Cinc pàgines sense títol, que publiquem a l'apèndix com a document II. MAC, Pedret. Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938, sessió del 4 de gener de 1936, fol. 137r i v i fol. 138r: «El Sr. President obrí aquesta sessió convocada especialment per a tractar de la construcció del passeig arqueològic de la nostra ciutat. El Secretari mostrà als reunits l'esbós de plànol fet pel Sr. Masó que amablement fou cedit per la seva vídua, als efectes d'ésser examinat, i mostrà de més unes magnífiques fotografies, copsant diversos punts interessants del passeig arqueològic, fetes pel Sr. Subias».

de la República, Francesc Riuró reportà un parell de visites a Sant Pere de Roda de Rafael Masó, per encàrrec de Jeroni Martorell i de Joan Subias, per la seva responsabilitat, amb ànim de conèixer a fons l'estat del monestir, l'escampadissa per la comarca de peces provinents del desmantellament progressiu del monument, amb voluntat de fer els aixecaments corresponents i preparar els treballs mínims de consolidació i neteja.²¹

En la documentació de la Comissaria²² consta una carta del comissari, de 17 de gener de 1933, a l'alcalde de Port de la Selva, Joan Marès, en què li indicava que per atendre la seva petició d'una subvenció de cent pessetes mensuals per pagar una persona que tingués cura de la guarda del monestir, calia que adreces una instància al conseller de Cultura, i el comissari conclouia: «recomanaré la petició amb tot interès, perquè crec que tan notable monument arqueològic, orgull de la nostra terra, no ha de quedar abandonat».

El 28 de març de 1933, Joan Subias adreçà un informe-proposta a la Comissaria, en el qual venia a dir que atès que en el pressupost quedaven 3.875 pessetes pendents de distribuir se'n podrien destinar 1.000 a subvencionar el pagament d'un guarda del monestir, que faria mensualment amb càrrec a aquesta subvenció, l'Ajuntament de Port de la Selva, mentre que les 2.875 pessetes restants es podrien dedicar a atendre la petició de l'associació Amics de Sant Pere de Roda que, en una instància havien reclamat la represa de les obres de restauració del monestir i, especialment, les d'habilitació del denominat parador «per acabar i fer utilitzable en tot o en part el menjador, la cuina i les terrasses». És en aquests termes que Subias signà la proposta de distribució dels diners pressupostaris disponibles. Subias no en tingué prou amb la formalitat del seu informe-proposta i, amb data 30 de març de 1933, escrigué a Carles Rahola informant-lo de la proposta i requerint-lo a activar «el tràmit a l'efecte de que dissabte pugui signar el decret el senyor Puig». I així consta que es va fer amb un decret de Josep Puig Pujades de 4 d'abril de 1933, amb trasllat de l'acord, en els termes de la proposta de Subias, als senyors E. Puigdevalls i F. Guillaumet, d'Amics de Sant Pere de Roda, al mateix Subias i a l'interventor de fons de la Comissaria.

Un any més tard, el 12 de març de 1935, en una proposta repàs de totes les actuacions en curs i dels pressupostos disponibles, Subias plantejà al comissari destinar 300 pessetes al «repàs i reparació de les teulades que han sofert més l'acció dels vents a Sant Pere de

Roda», i així ho va resoldre el tinent coronel comissari el dia 13 de març.

Encara, el 28 de setembre de 1935 i fruit de despeses consignades i no realitzades a Ullastret i a Sant Feliu de Boada, Joan Subias va fer un escrit al comissari en què, entre altres despeses, proposava destinar 2.000 pessetes «a les obres de conservació del monestir de Sant Pere de Roda» i que descrivia en el mateix escrit, quan deia que «a Sant Pere de Roda són indispensables atencions i reparacions a les teulades en general, macitzat de murs, reforç d'arcades del parador (avui degudament atès mercès al recent nomenament del guardià), excavació i neteja de diversos indrets, tancament de portes i esvorancs, que fan accessible el clos del monestir...». Mantenint el procediment habitual, el 15 d'octubre de 1935, el comissari delegat resolvia en els termes que li acabava de proposar Joan Subias.

Dues cartes de Joan Marès a Subias, de 26 de març i 3 de juny de 1936, ens informen de novetats en la custòdia del monestir; la primera, en el sentit que en una setmana s'hi haurà pogut pujar el llit per dormir i, en pocs dies més, els diferents paquets que estan preparats a l'Ajuntament: «yo por mi gusto ya estaría radicado al monastir»; la carta del mes de juny és molt més explícita, es refereix a una jornada a Sant Pere de Roda de la Lliga espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, amb celebració litúrgica inclosa a l'església del monestir «que los fieles y acompañantes todos tenían cara redonda de satisfacción el único que no la tenía era el guardián que dejaba de apercebir unas pesetas para el monastir» perquè abans de trobar-se amb una discòrdia havia decidit que es pogués entrar sense pagar; afegeix que Tomàs Garcés li va dir que considerava encertada la decisió que acabava de prendre, de la mateixa manera que al llarg del dia anava rebent «una felicitación continua de los visitantes por el buen gusto de mis trabajos y limpieza del monastir. El Sr Garcés, escritor, fue el primero en felicitarme y quiso sacarme una fotografía yo solo en el huerto. No extrañaría que algún día insertara en algún periódico».²³

De forma complementària a les accions de restauració i difusió, el 9 d'abril de 1936, Joan Subias s'havia adreçat al comissari per proposar-li col·laborar amb els Amics de Sant Pere de Roda en l'edició d'una guia succinta que orienti el visitant, amb un tiratge de mil exemplars, amb gravats oferts pels mateixos Amics de Sant Pere de Roda, i per al seu contingut amb utilització dels «materials que pot proporcionar el cap dels Serveis de Monuments, amb els treballs que porta fets, d'estudi d'aquell monestir». L'endemà, 10 d'abril de

21. CANTON I PLAYÀ, Pere. *Recull de treballs de Francesc Riuró i Llapart*. Girona, Associació Arqueològica, 2006, p. 28 i 29.

22. Tota la documentació d'aquest apartat dedicat a Sant Pere de Roda, procedeix de l'Arxiu de la Diputació de Girona, 1645-20, «Sant Pere de Roda, Sant Feliu de Boada, Banys Àrabs».

23. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias Galter. Cartes manuscrites amb paper de la Sociedad Pósito Pescador, datades a Puerto de la Selva, el 26 de març i el 3 de juny de 1936, signades per Joan Marès.

1936, Puig Pujades signava i aprovava la proposta, i el mateix dia ho certificà com a cap de Governació, Carles Rahola, i la traslladava a Joan Subias amb una notificació signada, a Girona, el 15 d'abril de 1936, amb algunes especificacions rellevants en el sentit que el tiratge s'havia de fer a la Casa d'Assistència i Ensenyament, que per als gravats s'havia d'acceptar la col·laboració dels Amics de Sant Pere de Roda, que se'n farien 1.000 exemplars, i que «per tal d'atendre la petició siguin utilitzats els materials que pot proporcionar el cap del Servei de Monuments amb els treballs que porta fets d'estudi d'aquell monestir.»²⁴

La canònica de Santa Maria de Vilabertran, 1933

La declaració de Vilabertran, que hem vist amb anterioritat, va estimular la ben coneguda passió de Subias per aquest monestir, que va orientar en la doble direcció d'impulsar amb inversions la restauració i de promoure la compra del monument per assegurar-ne la titularitat pública. Més enllà de la passió intel·lectual, en aquest com en molts altres temes, Subias fa figura de bon gestor i negociador. Així, el 22 de juliol de 1933 Joan Subias adreçà un escrit al comissari delegat proposant de restaurar «la nau del que fou refetor de la canònica», la rehabilitació de la coberta i l'enderroc d'edificacions estranyes i incrustacions impròpies. El comissari respongué a aquesta petició, el dia 7 d'agost de 1933, atorgant al Servei de Monuments i Museus una aportació de 6.000 pessetes per emprendre les obres.

Per altra banda, Joan Subias va signar, el 17 d'abril de 1934, un acord, amb Maria Vila Camps, de venda perpètua d'algunes dependències de l'abadia i el dret de pas per accedir al claustre, per mitjà d'un pagament de 500 pessetes; amb aquest acord a la carpeta, Subias demanà, amb data de 25 d'abril de 1934, al comissari que aprovés els acords assolits amb els propietaris, i així ho ordenà el comissari amb data de 30 d'abril de 1934. D'acord amb una de les dèries de Joan Subias, el document de venda perpètua se signà «a l'objecte de destinar-ho a futur Arxiu Popular de l'Empordà». I, encara, a finals de 1934, el 30 de novembre, Subias s'adreçava al comissari accidental i li demanava destinar 2.000 pessetes a atendre la factura del paleta pels treballs realitzats en la reparació de la teulada de la sagristia, i així ho va aprovar el dia 6 de desembre de 1934, el Teniente Coronel, Comisario Accidental.²⁵

24. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias Galter. Escrit de Carles Rahola, amb data 15 d'abril de 1936, adreçat al senyor Cap dels serveis de cultura de la Comissaria.

25. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1645 UDOC 16. Conservació de la canònica de Vilabertran.

Un cop acabades aquestes obres, Subias va seguir la gestió pressupostària i en l'escrit adreçat al comissari, el dia 13 de març de 1935, proposava, entre altres qüestions, «l'extracció de les runes dipositades al claustre de Vilabertran a conseqüència de les successives ensulsiades i obres, rebaixant el nivell del terreny en uns 50 centímetres fins a trobar el que deu tenir».

El mosaic del mas de can Pau Birol o torre de Bell-lloc, 1933

El 13 de maig de 1876, després que de manera circumstancial el masover del mas hagués trobat restes arqueològiques, el comte de Bell-lloc iniciava unes excavacions que van acabar posant al descobert una vil·la romana i un conjunt de mosaics, el més rellevant dels quals és el conegut com el mosaic del Circ. El mateix any, els membres de la Comissió de Monuments van elevar un extens i documentat informe a les acadèmies de la Història i de Bellas Artes de San Fernando.²⁶ De 1876 a 1937,²⁷ el mosaic va romandre en el mateix mas on s'havia trobat, però les condicions de conservació no eren les més adients i es va acabar fent urgent la intervenció de les administracions públiques.

La intervenció de la Generalitat en la cura, conservació i vigilància del famós mosaic es concretà amb la implicació, des de Barcelona, de Josep de Calasanz Serra i Ràfols, i de Joan Subias, des de Girona. La correspondència conservada ens permet una certa aproximació fiable. Subias des del servei de Cultura de la Diputació primer, i des de la seva tasca en l'àmbit de la Comissaria de la Generalitat, a partir de 1931, es degué preocupar més d'una vegada del mosaic de Bell-lloc i del seu estat de conservació. Ens en dona notícia una carta de Serra i Ràfols a Subias, del 6 de setembre de 1933, que inclou el pressupost per protegir el mosaic i actuar-hi i on Serra diu a Subias: «Vaig parlar amb el Sr. Martorell, (Francesc, naturalment), que li va semblar bé, però que amb certa raó demana quedi una mica precisada la qüestió del dret posterior de vi-

26. COMISIÓN DE MONUMENTOS HISTÓRICOS Y ARTÍSTICOS DE LA PROVINCIA DE GERONA. *Memoria acerca del mosaico romano descubierto en el presente año en la heredad llamada torre de Bell-lloch, situada en el llano de esta ciudad*. Girona, Imprenta de Vicente Dorca, 1876. 84 pàgines i un dibuix litografiat desplegable del mosaic.

27. Per les característiques dels mosaics de can Pau Birol, el seu contingut iconogràfic, i l'evolució de la seva conservació, cal veure NOLLA, Josep M., SAGRERA, Jordi, VERRÍE, Pau, i VIVÓ, David. *Els mosaics de can Pau Birol*. Girona, Ajuntament de Girona, 1993, llibret en què s'explica que el 1937 va ser arrencat i traslladat a Sant Pere de Galligants i, posteriorment, el 1941, al Museu Arqueològic de Barcelona fins al seu retorn, el 1993, al Museu d'Història de la Ciutat de Girona.

sita i inspecció de la conservació».²⁸ Dos dies més tard, el 10 de setembre de 1933, Serra Ràfols escrivia de nou a Subias i li exposava diverses possibilitats d'actuar en el marc d'una propietat privada i li deia: «Escriu a n'en Masó, que sembla ésser la persona que hi té més influència, per a què li exposi clarament les coses, és a dir, la dificultat de fer amb diners públics aquest treball, sense que hi hagi abans un compromís d'aquesta natura. Ara que en darrer terme no hem d'oblidar que la cosa més essencial és la conservació del mosaic i que si ara deixem passar l'ocasió ens podem trobar el dia de demà que el mosaic s'ha perdut per tothom».²⁹

El 12 de setembre de 1933, Joan Subias féu un escrit informant favorablement els pressupostos presentats per Josep de C. Serra i Ràfols, després d'haver fet una visita al mosaic amb el comissari de la Generalitat, l'arquitecte Rafael Masó, amic dels propietaris i el senyor Fabrès, propietari de la finca.³⁰

El tema degué quedar en suspens durant un temps, fins que una carta de Serra Ràfols a Subias, del 3 de desembre de 1933, deia: «És possible que hàgiu provat de posar de nou fil a l'agulla en la qüestió Bell-lloc i que jo us hagi fallat. He tingut la meua mare molt malalta i per la circumstància de ser ella i jo sols he hagut de deixar enlaire totes les feines. Ara està millor i puc tornar-me'n a ocupar».³¹

Pocs dies després, Subias adreçava una carta³² a Carles Rahola, en què li deia que en adjunt li remetia

28. Arxiu de la Diputació de Girona. 2794-01. Carta de Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias amb paper del Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuïc. Barcelona. Text mecanoscrit. L'adjunt diu literalment: «Pressupost pel mosaic de Bell-lloc- 50 m² d'arpillera... 50 pessetes, 50m² tela metàl·lica... 150 pessetes... 100k vareta de ferro rodó 6 i 5 mm 70 pessetes...25k cola forta... 57,50 pessetes... 10k sal-fumant... 3,50 pessetes, 10 sacs de ciment porland 60 pessetes... 1m³ de sorra fina... 25 pessetes... 20 jornals de peó a 9 pessetes... 180 pessetes, manutenció de dues persones 30 dies... 450 pessetes, 15 viatges Barcelona-Girona i tornada 300 pessetes, 5 dinars a Girona... 40 pessetes, 10 litres esperit de vi de cremar ...17 pessetes, Transport d'eines de Barcelona a Girona i retorn... 50 pessetes, Imprevistos... 100 pessetes. Total 1.553 pessetes. Barcelona 6 de setembre de 1933. Serra i Ràfols».

29. Arxiu de la Diputació de Girona. 2794-01. Carta de Serra Ràfols a Subias de 10 de setembre de 1933, amb paper imprès del Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuïc. Barcelona. Text mecanoscrit.

30. Arxiu de la Diputació de Girona. 2794/1. Mosaic romà 1933-1934. Escrit signat per Joan Subias el 12 de setembre de 1933.

31. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Carta de 3 de desembre de 1933, de Josep de C. Serra i Ràfols. Capçalera de l'IEC. Servei d'investigacions arqueològiques. Carrer del Carme. Casa de Convalescència. Adreçada a Joan Subias. Serra li diu que podrien anar junts a veure els propietaris del mas de can Pau Birol.

32. Arxiu de la Diputació de Girona. D. 2794-01. Carta manuscrita de Subias a Rahola, sense data, i amb capçalera de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona. Biblioteques Populars.

una proposta d'acord amb el Sr. Fabrès, per si Rahola volia començar a posar fil a l'agulla a l'acord. Rahola afegí al document d'acord una nota manuscrita, datada el 12 de desembre de 1933, que diu: «aquesta còpia ha estat lliurada pel cap de Serveis de Monuments i Museus Sr. Subias i s'uneix als antecedents».³³ L'acord establia que es tractava de la restauració i conservació del mosaic «representant una cursa de carros en un circ»; els propietaris autoritzaven el Servei de Monuments a la restauració del mosaic, que es trobava en un estat molt deficient, ho faria el Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'IEC a la mateixa finca, d'on no es podria retirar; el Servei de Monuments disposaria d'una clau per accedir al mosaic i fer els treballs i la custòdia quedava, també, sota la responsabilitat del Servei; finalment, els propietaris es reservaven un seguit de cauteles respecte el dret de propietat i el fet que el document no prejudicava cap altre dret que no fos el que s'especificava.

A començament de 1934, el 20 de gener, Serra i Ràfols envià els comptes a Subias, i feia una liquidació de 1.485,25 pessetes, li demanava que quan pogués li pagués, i li deia que li aportava el contracte amb el Sr. Fabrès, concretament: «Respecte el document, com que l'escriptura no ha quedat molt nítida si us sembla el podia fer copiar novament. Aleshores cal enviar-lo al Sr. Fabrès signat ja per vós, i ell amb la seva signatura us en retornarà un i es quedarà l'altre. Aleshores caldrà reclamar la clau al Sr. Masó».³⁴

Un parell de mesos més tard, Serra i Ràfols, el 24 de març de 1934, escrivia a Subias, li deia que ja havia rebut el taló que aquest li havia enviat i, també: «Vaig llegir havia mort en Brunet. En Masó deu haver quedat descansat».³⁵

Malgrat un cert escepticisme respecte a l'eficàcia de les mesures de protecció, que expressa el mateix Serra i Ràfols en referir-se, explícitament, a la declaració de monument nacional, el 29 de novembre de 1935, es publicava l'ordre d'incoació de l'expedient per la inclusió al registre del PHAC del mosaic de Bell-lloc.³⁶

33. Arxiu de la Diputació de Girona. D. 2794-01. Document atorgat entre D^a. M. Dolors González i Mercader, assistida pel seu espòs D. Geroni Fabrès, i el Servei de Monuments i Museus de la Comissaria de la Generalitat a Girona. Text mecanoscrit.

34. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Carta de Serra i Ràfols a Joan Subias. Capçalera de l'IEC. Servei d'investigacions arqueològiques. Text mecanoscrit.

35. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Carta de Serra i Ràfols a Subias, manuscrita, de data 24 de març de 1934, i capçalera del Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuïc. Barcelona. Serra Ràfols es referia a Jaume Brunet i Bargunyà que morí el 6 de març de 1934, i que era secretari de la Comissaria delegada de la Generalitat a Girona, com ho havia estat abans de la Diputació de Girona. Brunet morí als 56 anys; esquila a la p. 1 del *Diari de Girona* de 6 de març de 1934, any XLVI, núm. 52.

36. Arxiu de la Diputació de Girona. 2794/1. Mosaic de Bell-lloc, 1933-1934. Exemplar del BOGC de 29 de novembre de 1935.

Els Banys Àrabs de Girona, 1935

Hem vist més amunt com la Diputació de Girona es va involucrar en el tema de la recuperació, exclaustració i compra dels Banys Àrabs de Girona i com, més enllà dels projectes acordats per Emili Blanch, com a arquitecte de la Diputació, i Rafael Masó, com a arquitecte de les monges, que havien de servir per adaptar unes noves dependències en substitució de les que les monges caputxines ocupaven a la zona dels Banys, els treballs de restauració posteriors serien escomesos per l'Institut d'Estudis Catalans.

La correspondència entre Joan Subias Galter i els representants de l'Institut d'Estudis Catalans, principalment, Ricard Albert Llauro i Josep Puig i Cadafalch, ens donen testimoni d'un grau d'implicació directe de Subias en la gestió de l'obra, en el sentit material i pressupostari, i entrant tant ell mateix com Puig i Cadafalch en el detall de les solucions constructives i dels acabats en temes de fusteria, serralleria, claveteria, enguixat i pintura, solucions d'il·luminació i característiques de les vitrines, amb implicació molt directa, també, de Rafael Masó i Lluís Busquets.

La visita d'obres, que reiteradament tractaven Ricard Albert i Subias i que havia de fer Puig i Cadafalch, es va produir el 7 d'agost de 1935 i, com a conseqüència, Subias elevà un informe al comissari en què concretava el que disposava Puig: que es rebrien tres vitrines, que s'havien d'instalar amb les peces de ceràmica al caldari; que els fragments de ceràmica s'havien d'enviar a la Casa de Misericòrdia de Barcelona per a investigació i recomposició; que les peces de ceràmica senceres que s'instal·lessin es fotografiarien a les vitrines; que es conduís aigua corrent fins a la piscina; que es presentessin totes les peces de pedra existents per a una posterior utilització; i que calia enviar a Puig els alçats de les portes exterior i d'entrada a l'Apoditeri, per decidir-ne el disseny. El comissari es donava per assabentat, demanava que es traslladés l'agraïment a Puig, i recordava que les ceràmiques un cop reconstruïdes s'haurien d'exposar en els banys.³⁷

Subias, a través de la contínua correspondència, ens assabenta de la continuïtat dels treballs i sobre aquesta base, sempre atent a una acurada gestió pressupostària que no deixés cap partida consignada sense gastar, conjuntament amb altres obres, proposà atendre els Banys Àrabs amb els diners que s'havien de destinar, i no es van poder gastar en la compra de Sant Feliu de Boada. El plantejament no podia ser més aclaridor: «Atès que el Servei té ineludibles atencions im-

mediates en altres indrets, com són per exemple els Banys Àrabs d'aquesta ciutat, on les obres que es porten a terme per compte de l'Institut d'Estudis Catalans han depassat la xifra prevista pel senyor Puig i Cadafalch (...) Atès que els Banys Àrabs, mercès a la quota d'entrada vénen produint un ingrés, el qual segons resolució de la Comissaria haurà d'ésser emprat en la conservació del propi monument. Atès que avui la recaptació assolida s'acosta a les dues-mil cinc-cents pessetes...». Joan Subias es decantà per proposar a la comissaria que destinés dues mil pessetes als Banys Àrabs, mil amb càrrec a la partida de monuments i mil més amb càrrec als ingressos produïts per les entrades, «per cooperar així a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans, verdaderament remarcable des de tots els punts de vista».³⁸

Quan l'any 1936 es van donar per acabats els treballs, es va publicar una guia escrita per Puig i Cadafalch,³⁹ responsable de les obres des que, el 1935, morí Rafael Masó, i des de l'Institut d'Estudis Catalans es va promoure la col·locació d'una làpida amb el dibuix de «les parts modificades, restaurades o afegides, en els monuments restaurats per la Secció» (27 de març de 1936),⁴⁰ que es va encarregar a Joan Subias, a qui amb posterioritat se li va dir: «Per recader li envio el dibuix del rètol dels Banys. La Secció ha cregut que en comptes de l'escut de Girona deu figurar-hi el de Catalunya de les quatre barres i ja li hem fet dibuixar de nou» (18 juny de 1936)⁴¹ i, finalment, el 17 d'agost de 1936, la casa de Leonci Coromina de la Bisbal va escriure a Francesc Riuró dient-li «tenim llestos els plafons que tingué a bé encarregar-nos en la seva at. 19 de juny ppt.» i demanaven a Riuró que aclarís si es mantenien les indicacions de tramesa a la Generalitat de Catalunya, Comissaria de Girona, Servei de Cultura, fent constar 'per als Banys Àrabs'.⁴²

Ja havia esclatat la guerra, la casa Coromina de la Bisbal, desconcertada per la duplicitat de poder, volia saber si es confirmaven les mateixes ordres i si s'havia

38. Arxiu de la Diputació de Girona, 1645-20. Escrit de Joan Subias Galter de data 28 de setembre del 1935.

39. PUIG I CADAFAALCH, Josep: *Els Banys de Girona. Guia Descriptiva*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Impremta de la Casa de Caritat, 1936, 23. pàg.

40. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal Joan Subias Galter. Carta d'Albert Llauro de l'Institut d'estudis Catalans a Joan Subias amb data de 27 de març de 1936.

41. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons de Joan Subias Galter. Carta d'Albert Llauro a Joan Subias de data 18 de juny de 1936.

42. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons de Joan Subias Galter. Carta de la societat Leonci Coromina S. en C. a Francesc Riuró, amb data 17 d'agost de 1936. Finalment, la casa Coromina havia tingut tractes i s'havia associat amb Rafael Masó en la fàbrica La Gabarra. La coincidència de tot aquest material a l'Institut de Figueres l'hem de vincular a la voluntat de Subias de conservar la documentació a les seves mans dels temes que creia rellevants per respondre de la seva actuació.

37. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6. Escrit del comissari al president de l'IEC i de la Junta de Museus de Barcelona amb el trasllat de l'assabentat de l'escrit que li ha presentat Subias com a resum de la visita de Puig, fet a Girona el 12 d'agost de 1935.

de continuar facturant a l'IEC i lliurant el material encarregat a la Comissaria de la Generalitat.

A la sessió del dia 27 d'agost de 1937, la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona va acordar que «a proposta del company Subias es col·locaran en els llocs més oportuns, uns rètols de ceràmica vidriada per assenyalar el camí dels Banys Àrabs». És probable que no siguin els mateixos rètols encarregats per Riuró, que degueren respondre a la voluntat de dibuixar la intervenció rehabilitadora, però tot porta a pensar que si no eren aquests, eren de la mateixa tipologia que els encarregats un any abans.⁴³

El puig de Sant Andreu d'Ullastret, 1935

El 5 d'agost de 1935, Joan Subias adreçava un escrit al comissari delegat de la Generalitat a Girona, en què li explicava que amb motiu de les gestions que estava fent per la compra de l'església mossàrab de Boada s'havia assabentat, a la notaria del senyor Matas Clarà, que un antiquari francès de Carcassona, el senyor A. Sarraute, es plantejava l'adquisició del puig de Sant Andreu d'Ullastret pel preu de 13.000 pessetes. Subias informava que la propietat era de Rosa Subirana Marull, vídua de Salvador Serra, i que conjuntament amb les del senyor Sagrera d'Ullastret, configuraven l'àmbit del poblat ibèric d'aquest poble. Subias demanava que es prenguéssin la decisió d'iniciar converses i negociacions per a l'adquisició de la finca pretesa per l'antiquari francès i afegia que amb voluntat dissuasiva ferma i, també, per interès cultural, potser seria l'ocasió d'iniciar un expedient declaratori d'interès artístic i arqueològic.⁴⁴

Com a conseqüència d'aquesta iniciativa, el BOGC publicava, l'11 de setembre de 1935, l'acord d'incoar l'expedient de declaració d'Ullastret; el 6 de juliol de 1936 s'acordava el registre d'Ullastret com a bé patrimonial, així ho comunicà el conseller de Cultura al comissari i, en els mateixos termes, un escrit de Joan Subias ens fa saber que s'havia traslladat a l'alcaldia d'Ullastret amb la voluntat d'informar els propietaris de la inscripció del jaciment.⁴⁵

43. NADAL I FARRERAS, Joaquim, i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament-ICRPC, 2015. Acta de la sessió del dia 27 d'agost de 1937, p. 136 i nota 7 per un apunt bibliogràfic sobre els Banys Àrabs.

44. Acta de la sessió de 7 d'agost de 1935. Secció de Governació. Servei de Monuments. Resolució de la Comissaria delegada quedant assabentada de l'escrit de Joan Subias. Fitxa 134665. Resolució del Comissari Jesús Masià, 1266/1935.

45. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC 12. Inscripció d'Ullastret i de Sant Feliu de Boada al registre del PHAC.

L'Intent d'adquisició de Sant Feliu de Boada, 1935

No tenim els antecedents que van desencadenar la intervenció a Sant Feliu de Boada, que fou sense cap mena de dubte conduïda des del Servei per Joan Subias i Galter, i reiterada sovint per Josep Irla. Ens consta, això sí, que de 6 de juliol de 1935,⁴⁶ el comissari delegat autoritzà Subias a intervenir i a fer les gestions per adquirir l'església preromànica de Sant Feliu de Boada, conceptuada encara en aquella època com a església d'estil mossàrab. Uns dies abans, Joan Subias havia adreçat un escrit de proposta al comissari delegat, formulada en uns termes molt contundents: «A Sant Feliu de Boada, existeix en un lamentable estat de conservació, dedicada a una finalitat infamant, en poder de particulars, una església mossàrab, una de les quatre pròpiament dites, pertanyents a la civilització esmentada, de les que tenim a Catalunya, i la més característica de totes segons l'opinió autoritzada del Dr. Gómez Moreno. Aquest petit i transcendental monument, fou declarat Nacional a proposta del que s'honora en sotasignar i com a tal figura a la pàgina 256 del vol. I de «Monumentos españoles». És en mans de particulars (Eugeni Mercader Font) i ha estat objecte de prolixes negociacions portades a terme pel funcionari que signa per encàrrec directe de la Ponència d'arxius». I continua amb els detalls de la negociació que comportava el pagament d'una indemnització per la construcció d'un cobert destinat a la seva cria de bestiar porcí, que estava instal·lat a l'església.⁴⁷

Malgrat que aviat es va assolir un principi d'acord, a l'hora de la veritat, i pràcticament a cal notari, el propietari es féu enrere i es va negar a vendre una part de la finca que havia de formar part del perímetre de protecció. Davant del bloqueig, Subias proposà que es continués l'expedient d'expropiació, i així ho resolgué el comissari amb data de 12 d'agost de 1935 i comunicà l'acord a Subias. Els termes en els qual se sustentava l'acord del comissari, i continguts en la proposta de Subias, no podien ser més clars i expeditius: «Personat el Servei a Boada, pogué tot seguit advertir que el propietari volia defugir la cessió de la zona limítrof indispensable —encara que fos mínima— per a la protecció de l'edifici. Fetes les reflexions pertinents (condicions del monument, tramitació oficial ja avançada, la resolució de la comissaria, la destinació improcedent i inadequada de l'immoble), indicà que s'havia repensat i no s'avenia a les condicions establertes com a base de les negociacions, preferint veure's desposseït de l'immoble, si la Llei així ens autoritzava, que nego-

46. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC9.

47. Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 3. Escrit del comissari delegat al president de l'IEC per informar-lo de l'autorització a Subias per fer totes les gestions necessàries i, fins i tot, com en el cas de Bell-lloc de Girona, signar l'escriptura corresponent.

ciar en la forma iniciada. Se li féu present la improcedència de tal comportament i se l'assabentà que es comunicaria a la Superioritat aquesta determinació, fent-li avinent ensem que totes les posteriors negociacions es tindrien per mitjà de l'Ajuntament de Palau-Sator, el qual ve obligat com tots (art 14 de la Llei de Conservació del Patrimoni Artístic) a vetllar pel monument».⁴⁸

Per altra banda, al BOGC d'11 de setembre de 1935,⁴⁹ es va publicar l'Ordre del conseller de Cultura d'incoació de l'expedient per a la inclusió de l'església de Sant Feliu de Boada en el registre del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya.

Però l'endarreriment de la gestió de la compra i la protecció generada per la incoació de l'expedient deixava lliure una consignació pressupostària, que Subias va proposar de transferir a les obres dels Banys Àrabs, en un escrit del 28 de setembre de 1935,⁵⁰ i així ho va acordar el comissari amb data de 15 d'octubre de 1935.⁵¹

Les pintures murals de Sant Quirze de Colera, 1935

En un altre terreny, i en aquest cas adreçant-se a la Ponència d'Arxius, Joan Subias emeté un informe, el 22 de novembre de 1935, sobre possibles vestigis de pintures murals a l'absis de l'església del monestir de Sant Quirze de Colera, en resposta a la petició del rector de Cadaqués. Subias acompanyava diverses fotografies sobre l'estat ruïnós de l'església, sobre l'absis lateral dret i restes de pintures, i sobre les pintures que havia reportat, l'any 1919, Cèsar August Torras, i indicava que, a parer seu, hi havia més pintures entre el parament original i una petxina de guix afegida en èpoques posteriors, i indicava que caldria explorar els vestigis, descobrir-los i protegir-los, i s'oferia a fer-ho. L'informe de Subias fou aprovat pel comissari amb data 2 de desembre de 1935. Encara, el 4 de febrer de 1936, Joan Subias emetia un nou informe fent saber que s'havien trobat noves pintures i proposant intervenir-hi i protegir-les.⁵²

L'Institut d'Estudis Catalans, a través del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, respongué

afirmativament a la proposta, atès que Sant Quirze era, des del 3 de juny de 1931, un monument declarat d'Interès Artístic Nacional.⁵³ Però l'IEC formulà algunes precisions: Puig i Cadafalch no era partidari de «tancar amb teles metàl·liques l'accés a l'absis i finestra tal com vostè indicava». I afegí: «Ara bé, a més d'això la Secció, tenint en compte que les zones pintades poden desaparèixer fàcilment, malgrat les precaucions que es prenguin, va acordar fer-ne treure unes còpies a tamany natural i si pot ésser en color, recercant minuciosament per les parets tots els fragments; per a això qui ho faci pot ajudar-se del paleta (...) i de fotografies que nosaltres si en tenim o vostè, podem facilitar».⁵⁴ L'IEC afegia que havien proposat, per realitzar les còpies de les pintures a grandària natural, Joan Carrera de Girona.

Declaració de Sant Martí d'Empúries, 1935

Responent a una iniciativa dels Amics de l'Art Vell, que sol·licitava la inclusió del poble de Sant Martí d'Empúries en el registre del PHAC de Catalunya, Joan Subias va emetre un informe favorable a aquesta inclusió, amb data 15 d'octubre de 1935. I com a conseqüència d'aquest informe, que Subias va adreçar al conseller de Cultura, Lluís Duran i Ventosa, amb data 4 de novembre de 1935, va resoldre, amb una ordre, la incoació de l'expedient, que va ser publicada al BOGC de 8 de novembre de 1935.⁵⁵

I encara el mateix any 1935, Subias e va interessar per unes obres elementals que s'estaven fent al castell de la Bisbal (17 de juny de 1935), i per la necessitat de protegir i intervenir a la ciutadella de Roses, a les muralles i a Santa Maria (28 de juny de 1935).⁵⁶

Unes suposades excavacions clandestines i desaparició de peces a Sant Pere de Galligants, 1935

Dos altres episodis van ocupar l'atenció de Subias, l'any 1935; el primer, una mediació positiva i feliç, fa referència a les excavacions que des d'un cert temps duïen a terme, a Sant Julià de Ramis, els joves Francesc Riuró i Carles de Palol. No era res sorprenent, els dos

48. Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 3. Escrit de 12 d'agost de 1935 del comissari delegat al president de l'IEC incorporant la proposta de Subias i instant a l'inici, per qui correspongués, de l'expedient d'expropiació.

49. BOGC, 11 de setembre de 1935, p. 1802.

50. Arxiu de la Diputació de Girona. 1645-20, Escrit de Joan Subias Galter del dia 28 de setembre de 1935.

51. Arxiu de la Diputació de Girona. Comissaria Delegada, 2816/35. Expedient d'adquisició de Sant Feliu de Boada.

52. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1645 UDOC 15. Informe sobre pintures murals romàniques a Sant Quirze de Colera.

53. Arxiu de la Diputació de Barcelona. A/C27/E4/01-02-03 i 04.

54. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938. Carta a Joan Subias de Ricard Albert Llauro de l'IEC, amb data 12 de març de 1936.

55. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646. UDOC 10. Aquest expedient inclou els documents que hem esmentat del tràmit d'aquesta declaració.

56. Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1645. UDOC 11, La Bisbal. I UINS 1645 UDOC 12 sobre Roses amb un informe extens de Joan Subias.

joves feia temps que havien mostrat la seva afecció per l'arqueologia, el primer pel fet de treballar de delineant amb Rafael Masó, i el segon per la seva relació de parentiu amb Pere i Miquel de Palol i pel seu lloc de treball. De fet, Francesc Riuró donà compte amb detall de l'inici de les seves activitats arqueològiques, el 1928, i de les exploracions que feien, amb Carles de Palol, a les coves de Sant Julià de Ramis, com a mínim els anys 1932, 1933, 1934 i 1935, i la seva vinculació amb la Secció d'Arqueologia del Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG).⁵⁷

Però per alguna raó que desconeixem, l'excavació d'unes sepultures medievals al sector de Fontajau, en els entorns de l'antiga església de Sant Ponç, va ser titulada per *La Publicitat* d'excavacions «portades a terme secretament» i Subias s'afanyà a escriure Josep de C. Serra i Ràfols, el 28 de gener de 1935, advertint-lo que de cap manera no es podien considerar secretes unes excavacions dutes a terme per «dos joves coratjosos i entusiastes» que acabaven de publicar el resultat del seu treball al *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, núm. 124, de gener de 1935, i afegia: «Un d'ells és ja conegut vostre, és en Riuró delineant de R. Masó; l'altre, Carles de Palol, és company ací, a la casa. Jo he fet algunes averiguacions prop d'ells; he vist que no tenien altre afany que entrar en relació directa amb vós i el museu ja que tenen el temor que ací algú es pugui atribuir els seus treballs o s'els dificulti la tasca».⁵⁸

L'episodi es tancà amb la resposta de Serra i Ràfols a Subias, el dia 10 de febrer de 1935, agraint la informació, confirmant que ja havia vist la nota a *La Publi* i indicava que «...pel Sr. Masó estava ja un xic assabentat dels treballs d'aquests joves a Sant Julià de Ramis que tot seguit vaig relacionar amb aquella nota».⁵⁹

L'altre episodi, aquest de signe negatiu, fa referència a un robatori de peces del Museu de Sant Pere de Galligants, descobert i denunciat per Subias, aclarit i, finalment, superat amb la recuperació parcial del botí. Les memòries de Subias deixen constància del fet que aquest robatori coincideix temporalment amb el pe-

ríode fins a 1936 en que estigueren al capdavant del museu el mateix Joan Subias Galter i Lluís Busquets i Mullera. Ens en dóna compte, també, Francesc Riuró que atribueix a Joan Subias el paper rellevant que es desprèn de les memòries i de la documentació: «1935. A partir de principis d'any, i durant alguns mesos, s'ha anat produint, al Museu de Galligants, un important robatori de monedes, joies antigues, vasos grecs d'Empúries i altres objectes, realitzats per uns molt coneguts germans Colomer els quals, amb una estratègia ben estudiada, simulant una suposada investigació, amb presa de notes d'algunes obres de la biblioteca del Museu, porten a terme les sostraccions».⁶⁰ El dia 17 de maig de 1935, Joan Subias adreçà el seu informe al comissari delegat; havia practicat les indagacions, havia preguntat a l'antiquari Fajol de Figueres, havien interrogat, amb Lluís Busquets, «el jove de 19 anys, Josep Colomer», «preguntat a base de l'Inventari, per la Direcció del Museu i pel que sota signa, el detingut donà referències coincidents amb ço recuperat de casa del senyor Fajula i de la casa Moragas de Barcelona», i continuà explicant que «fins al present s'han recuperat cinquanta objectes, els de major vàlua arqueològica, restant aquells que per la seva qualitat intrínseca —or, més que pel seu valor d'antiguitat— diu el detingut que els va vendre ja deformats i desfigurats».⁶¹ El dia 20, amb trasllat a Subias el 23 de maig de 1935, el comissari delegat decretà que s'instruís l'expedient corresponent, que hi intervinguessin més enllà de Lluís Busquets, el mateix Subias i Carles Rahola, i que l'advocat de la Generalitat tractés d'establir les responsabilitats en què s'hagués pogut incórrer.

El dia 8 de juny de 1935 es donà a conèixer la resolució del comissari delegat a Girona, Jesus Masià, que disposava donar-se per assabentat de la relació dels «objectes que han estat sostrets del Museu de Sant Pere de Galligants amb indicació dels que han estat recuperats i dels que resten en qualitat de dipòsit en els domicilis dels respectius compradors»; la relació inclosa és força sorprenent i espectacular i, finalment l'informe conclouia amb la nota de Carles Rahola que «Com a Cap de la Secció de Governació de la Comissaria de la Generalitat de Catalunya, tinc l'honor de fer constar que en compliment de la comanda que em fou feta per Decret de l'Il·lustre Senyor Comissari del dia 20 de maig proppassat, he intervingut en els treballs de comprovació de l'inventari realitzats al Museu de Sant Pere de Galligants pel director del mateix senyor Lluís Busquets, i pel Director de Serveis Culturals Senyor Subias, i que els esmentats treballs s'han fet escrupolo-

57. CANTON PLAYÀ, Pere. *Recull de treballs de Francesc Riuró i Llapart*. Girona, Associació Arqueològica de Girona, 2006, i específicament, els treballs «Crònica de cinquanta anys d'activitat arqueològica», I i II, p. 25-124, concretament p. 33-35, i «La breu història de la secció d'arqueologia del GEiEG», p. 161-168.

58. Arxiu familiar de Josep de C. Serra i Ràfols. Carta manuscrita de Joan Subias Galter a J. de C. Serra i Ràfols des de Girona, de data 28 de gener de 1935. Hi ha l'esborrany manuscrit en els mateixos termes, a la carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938) de l'Arxiu Diocesà. Francesc Riuró en el llibre CANTON PLAYÀ, Pere: *Recull de treballs...* p. 36 fa esment dels mateixos treballs i de la corresponent publicació.

59. ADG. Carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Carta de J de C. Serra i Ràfols a Joan Subias, de data 10 de febrer de 1935. Manuscrita. Paper amb capçalera de l'Ateneu Barcelonès. Apartat de Correus núm. 97.

60. CANTON PLAYÀ, Pere. *Recull de treballs de Francesc Riuró i Llapart*. Girona, Associació Arqueològica de Girona, 2006, p. 37.

61. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias i Galter. Esborrany de l'escrit amb data 17 de maig de 1935.

sament i han donat el resultat que es consigna» i ho signava el 3 de juny de 1935. Es passà la relació a la Comissió de Monuments i a l'advocat de la Comissaria.⁶²

Subias es dol, a les seves memòries, que finalment els germans Colomer sortissin del tot ben parats per considerar-se, el furt, una criaturada i que, en canvi, Lluís Busquets rebés un advertiment.

El Catàleg Monumental i el Servei de Monuments i Museus

Situats a l'any 1933, i en forma de recapitulació, és bo que fem un repàs de l'evolució que havia fet un dels encàrrecs principals que va rebre Joan Subias a partir de 1926; es tracta de la catalogació de monuments de la província de Girona. Un inventari, un repertori, un fitxer documental i fotogràfic, avui en diríem una base de dades del patrimoni identificat, localitzat i inventariat. En un document extens de 1927, Subias havia plantejat els ambiciosos objectius del servei que, entre 1926 i 1927, havia reunit ja més d'un miler de fitxes. És en aquest context que, després de dependre dels subministraments de còpies fotogràfiques per part de l'Arxiu Mas (Repertori Iconogràfic d'Espanya), Subias va plantejar la necessitat de disposar de mitjans fotogràfics propis; i, així, li fou autoritzada, l'any 1927, l'adquisició d'un aparell fotogràfic.

Dos anys més tard, el 1929, Subias va fer una nova recopilació de la tasca i la va quantificar en termes de «...numerosas fichas inéditas las cuales llegan al finalizar el período, cuarenta cajas especiales, propias para su archivo y estudio». No és estrany, doncs, que en el traspàs de funcions de les diputacions provincials a la Generalitat de Catalunya es considerés la pertinença de la continuïtat de la feina de catalogació que estava fent Joan Subias. S'establí que tot i el canvi de titular, de la Diputació a la Conselleria de Cultura, els materials romandrien al mateix lloc i que es transferirien a la nova administració els recursos que la Diputació tenia consignats per a les tasques de catalogació. Ara bé, el nou marc per a aquesta feina passava a ser l'encàrrec que tenia l'Institut d'Estudis Catalans d'elaborar el Catàleg Monumental de Catalunya. Així, com ja hem vist, Francesc Martorell, el 2 de desembre de 1931, va ratificar l'encàrrec a Subias, i uns mesos més tard, el 27 de febrer de 1932, el president de l'Institut mostrava la seva satisfacció pel treball desenvolupat per Subias, aprovava la feina feta, reiterava l'encàrrec i concretava que calia fer visites in situ i catalogar i fotografiar els monuments, com ho havia estat fent fins aquell moment.

62. Arxiu de la Diputació de Girona. Resolució del comissari de data 8 de juny de 1935. Número de fitxa 134425.

Quan el 1933 es va produir la concentració dels serveis de monuments i museus, passant, així, d'un Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, a un Servei de Monuments i Museus, Subias ampliava el seu camp d'acció, els materials del catàleg es traslladaven al Museu de Sant Pere de Galligants i disposant que el Servei de Catalogació de Monuments passés a dependre, únicament, del Consell de Cultura de la Generalitat.

D'aquest mateix any és un text que hem d'atribuir, amb tota probabilitat, a Subias i que s'integra en el report que va fer i editar la Comissaria delegada per a l'any 1933. El to i el contingut de totes les pàgines de cultura són molt de l'estil de Subias, però és que l'aparat concret del Servei de Monuments i Museus es correspon, fil per randa, amb el text mecanoscrit, només amb variacions ortogràfiques i lèxiques mínimes, que hem trobat a la carpeta que es guarda a l'Arxiu Diocesà de Girona, amb materials de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic i que són, en la seva immensa majoria, escrits autògrafs de Joan Subias. Si hi afegim l'estret vincle entre Subias i el comissari Josep Puig Pujades, tenim, probablement, tots els ingredients d'una autoria gairebé irrefutable.⁶³

Si entrem en el contingut d'aquest balanç, encara se'ns fa més evident; l'autor del resum reporta puntualment el compliment dels objectius del servei, en els termes que tenia encarregats Joan Subias i, a més, ens aclareix l'estratègia seguida per tal d'obtenir els millors resultats amb els recursos limitats de què es disposava. Aborda, en primer lloc, les tasques de conservació que «té la dificultat bàsica de les consignacions modestes sempre comparativament amb l'abundor monumental i amb l'esglaiador estat de ruïna que la majoria dels monuments presenten. Malgrat tot havem aconseguit, des de l'origen, introduir el concepte modest de les intervencions i, superar, amb quantitats mínimes la inèrcia que l'excusa de les grans xifres, sempre inassolibles, sovint determina la més absoluta indiferència i el més pregon abandó».

63. *La Generalitat de Catalunya a les comarques gironines. Report de la Comissaria Delegada, MCMXXXIII*. Girona, Tallers gràfics de la casa d'Assistència i Ensenyament, MCMXXXIV, p. 5-30 dedicades a cultura, i p. 17-24, les específiques dedicades a monuments i museus. Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Quatre pàgines mecanoscrites, titulades Servei de Monuments i Museus. A l'Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres, Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938, hi ha la carta en la qual s'encomanen a Subias els treballs de preparació del report. Girona, 10 de gener de 1934, carta adreçada per part del secretari de la Comissaria Delegada a Joan Subias Galter, director dels Serveis Culturals de la Comissaria, en què li demana, per encàrrec del comissari «...una relació de l'obra més destacada realitzada per la Comissaria des de primer de juliol de 1932 fins al 31 de desembre de 1933, i que estiguin o hagin estat a càrrec de les oficines o serveis que dirigeix».

Continua, després, el balanç en el terreny de la catalogació, de l'inventari del patrimoni; distingeix dues fases, una primera d'acumulació, amb dades fotogràfiques, principalment procedents de l'Arxiu Mas, i amb elements documentals en milers de fitxes, que faciliten la identificació, documentació i localització. Aquest material fou utilitzat «... per la formació de l'inventari lliurat a l'Institut d'Estudis Catalans, destinat a la formació del *Catàleg General del Patrimoni Artístic de Catalunya*, encarregat a l'esmentada institució pel govern de Catalunya».

I defineix una segona fase, més autònoma, sense el condicionant de les fonts gràfiques secundàries, amb fotografies pròpies, i amb un enfocament més global «...amb major amplitud d'aspectes: no es limita aquest al detall arqueològic, sinó que sense caure mai en la banalitat de la foto artística tal com era practicada fins fa poc, reuneix i serva tots els aspectes del paisatge, dels conjunts dels pobles, dels seus carrers, patis, places, façanes, finestres, portes, reixes, etc. així en els conjunts urbans com en les aïllades masies, sempre tan curulles de caràcter i personalitat; breu, tots aquells aspectes apreciables de l'arquitectura popular, ja civil, ja religiosa, cenobi, ermita, temple i dels seus complements mobles, suggestiva mostra de la personalitat destacadíssima dels nostres passats». El resultat de tot plegat són dues col·leccions, una amb «unes dues mil fitxes gràfiques de 18 x 24, format internacional», i una altra que es concreta «...en el recull conservat al Museu de Girona, el qual haurà d'esdevenir un instrument preciós i complementari del mateix, (...). El recull del Museu, també en sa majoria de fitxes internacionals 18 x 24, unes procedents de l'Arxiu Mas i altres de fonts diverses, depassa els tres milers, arxivades en 25 capses especials ordenades per rigorós ordre alfabètic i per matèries dins de cada municipi».

La conclusió, inspiradora de confiança, és en molts aspectes una obvietat en el moment històric d'aquest informe: «Aqueix conjunt gràfic i monumental, ens ha permès en tot moment controlar el tresor artístic del país, salvant de l'oblit, o de la pèrdua o de l'ocultació, materials interessantíssims».⁶⁴

Les consideracions d'aquest report, que atribuïm a Subias, tenen en un cert sentit un caràcter premonitori i ens adverteixen que, més enllà dels riscos conjunturals que va produir l'embranchida revolucionària de juliol de 1936, el patrimoni de Catalunya estava força deixat de la mà de Déu, a la intempèrie i als designis una mica atzarosos de la penúria o de la incúria o, fins i tot, de la mala fe.

Encara, el març de 1936, la Comissaria va accedir a la compra d'un nou aparell fotogràfic que substituís, de manera principal, l'aparell comprat l'any 1927, i

amb el qual Subias havia de prosseguir la formació de l'inventari que el tenia ocupat des de feia deu anys.⁶⁵

Una bona mostra concreta de l'abast d'aquesta feina, ens la dona la carta d'Albert Llauro, en nom de l'Institut d'Estudis Catalans, a Joan Subias, del dia 27 de març de 1936, en la qual li explicava que estaven preparant les edicions de la Guia dels Banys Àrabs de Puig i Cadafalch, i que li convenia saber si alguna de les fotografies que hi havia de publicar era seva. Al marge de la carta, Subias hi va anotar a mà: «no n'hi ha cap, per no tenir prou angular» i, malgrat tot, a totes les edicions, la totalitat de les fotografies que s'hi van publicar porten un peu amb el nom de Subias entre parèntesi.⁶⁶ Si no eren fetes seves, ho eren per encàrrec del Servei de Catalogació de Monuments, i és en aquest marc que ho hem de considerar.

Tresor Artístic Nacional, 1936, les galerades d'un article frustrat

Per subratllar la importància del patrimoni, per il·lustrar-ne amb fotografies el valor, per ponderar la importància de la tasca de la catalogació de monuments i per cridar l'atenció sobre la necessitat i sentit de la Llei del patrimoni, Joan Subias va escriure l'article «Tresor Artístic Nacional».⁶⁷ Era una mena de manifest il·lustrat

65. Joan Subias feia temps que maldava per un nou aparell i uns mesos abans, el 18 de novembre de 1935, va escriure a la firma Boada i Campaña, de Barcelona, dient: «adjunto el follet de la Noxa on és representat un aparell igual al meu, llevat de que aqueix té 'rampa helicoidal' i el meu no. Per contra el meu parteix del clíxé 10x15. Agrairé que vulgui indicar-me les característiques del model Rolleiflex 6x6, el qual en tot cas fora base del canvi...». Carta de Joan Subias a Boada i Campaña, datada a Girona el 18 de novembre de 1935. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938.

66. Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres; Carpeta del professor Joan Subias Galter. Carta de Ricard Albert Llauro a Joan Subias del 27 de març de 1936, amb les anotacions manuscrites al marge. PUIG I CADAFALECH, Josep. *Els Banys de Girona. Guia descriptiva*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Impremta de la Casa de Caritat, 1936. Les figures 1 i 2, són plànols sense signatura. Les figures 3 a 11 indiquen entre parèntesi, Sobies.

67. SUBIAS, Joan. «Tresor Artístic Nacional», *Víctors*, juny de 1938- Vuit pàgines compostes i editades, però no publicades perquè la revista va interrompre la seva publicació amb el número 5, de maig. Quan Eva Subias, néta de Joan Subias Galter, ens va fer arribar les vuit pàgines en forma de separata de fulls editats, ella no tenia cap referència d'on venia el text. La tipografia i la composició em va portar de cap a *Víctors*, i en el núm. 4 figura anunciat aquest article com de propera publicació. Narcís Selles esmenta, en el seu repàs d'aquesta revista, com la interrupció en el número 5 va deixar una bona colla d'articles pendents de publicar dels quals ara n'hem trobat un. SELLES, Narcís. «La revista *Víctors*. Art, cultura i política en la Girona republicana», *Locus Amoenus*, núm. 3, 1997, p. 195-214. La referència a aquest article a la p. 198. També, CLARA RESPONDIS, Josep. «Índex de la revista *Víctors*», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII, 1974-1975, p. 373-376.

64. Citem el mecanoscrit de l'Arxiu Diocesà, menys polit que el text «Monuments i Museus».

amb fotografies seves d'obres d'art de les comarques de Girona, en què afirmava la importància del patrimoni i reclamava una tasca educativa i de divulgació per tal de garantir-ne la seguretat i la salvaguarda: «A ponderar les nostres riqueses —que els estaments cultes del món enter estimen— a salvaguardar-les de la barbàrie, de la ignorància i de la cobdícia, va directa la Llei. Cal, però, la col·laboració dels ciutadans tots, i una forma eficaç de garantir la integritat d'un monument, d'un objecte preuat, és fer-lo conèixer, ponderar-lo fins a l'exageració, si cal: aquest propòsit és el nostre en publicar les fotografies que acompanyen aquestes ratlles, totes elles reproducció i mostra del que serveixen les nos-

tres contrades. Preveiem hores de justícia per al Tresor Artístic Nacional; si logrem que el poble l'estimi, haurérem garantit la seva perdurabilitat».

Subias es mostra confiat en l'ordenament jurídic, i en l'eficàcia de les institucions de cultura creades pel Govern de la Generalitat, però alhora és com si veiés venir el gran dalta baix quan adverteix sobre la barbàrie i els riscos de destrucció.

Al cap de pocs mesos, la situació es capgirà i totes les previsions es van fondre en un desgavell ingent que, des de les diverses instàncies de la Generalitat, amb intervenció directa d'en Joan Subias, es van tractar de corregir i minimitzar.

PATRIMONI I GUERRA. SALVAGUARDA I PROTECCIÓ, (1936-1939)

En els anys de la Guerra Civil, la vida i l'activitat de Joan Subias Galter va tenir dues etapes ben diferenciades. Una primera, del mes de juliol de 1936 a primers de 1938, amb Subias dedicat a la seva tasca de cap dels Serveis de Cultura i Monuments de la Comissaria delegada de la Generalitat a Girona, que va coincidir pràcticament amb el temps de vigència de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic creada pels comitès antifeixistes, i que va desplegar la seva activitat des del dia de la seva creació, el 22 de juliol de 1936, fins al dia de la seva darrera sessió i dissolució, el 12 de març de 1938.

I una segona etapa, que arrenca amb la nova estructuració de la Conselleria de Cultura, promoguda i ordenada pel conseller Carles Pi Sunyer, el mes de gener de 1938, i que va acabar el 7 de febrer de 1939, quan Joan Subias i la seva família van travessar la frontera camí de l'exili.

La primera etapa és plenament gironina i la segona és focalitzada, primer a Barcelona i, després, té un recorregut itinerant per Olot i Darnius, si bé en aquesta segona etapa ens consta que se seguia ocupant dels temes específics de Girona, que havien estat des de feia anys el seu negociat.

L'etapa gironina (1936 - febrer de 1938) està marcada per les urgències, per les emergències, per la necessitat d'atendre a necessitats peremptòries, per la voluntat de respondre al repte d'aturar, en la mesura del possible, l'allau de destrucció. Aquesta etapa coincideix amb el període de vigència activa de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, de la qual sabem la seva actuació per les actes conservades, i ara transcrits i publicades, i per una documentació diversa que ha anat sorgint dels arxius diocesà i capitular, on romangué desordenada com a conseqüència de la mateixa dinàmica de la guerra; un cop acabada, van passar dècades abans no es va produir el rescat d'una documentació més que rellevant per a seguir el dia a dia d'una comissió que es va multiplicar per atendre tots els requeriments que rebia.

Sabem que aquesta comissió, creada el 22 de juliol de 1936 pels comitès antifeixistes, va ser ratificada per Pere Coromines com a comissari de Museus, el dia 18 d'agost del 36; el mateix Coromines va nomenar president Miquel Santaló, el 24 d'agost i, finalment, amb caràcter plenari, la comissió es va reunir per primera vegada el 12 de setembre de 1936, i per darrera vegada, per dissoldre's, el 12 de març de 1938. La integraven Miquel Santaló com a president, Pau Planes, Eduard Fiol, Emili Blanch, Joan Subias, Pere Vallmajor, Carles de Palol, Joan Turon i Francesc Riuró, secretari; i

també, successivament, en representació de la Conselleria de Cultura de l'Ajuntament de Girona, Josep Pujol Albanell, Antònia Adroher i Josep M. Dalmau Casademont.

Abans mateix de l'inici de les sessions de la comissió esmentada, el dia 21 d'agost de 1936, Joan Subias va participar, al costat de diversos representants institucionals i de la comissió, en l'acte d'obertura i inspecció de l'urna amb les restes de Sant Narcís, i que va donar lloc a una acta notarial i a la recollida de diversos materials tèxtils d'alt valor artístic i històric. Josep Clara ha publicat l'acta notarial d'aquest acte.¹ L'episodi es va conduir amb rigor, però els episodis posteriors i la desaparició de les restes òssies de l'urna van enrarir l'ambient i van convertir, aquesta exploració, en una de les causes de responsabilitats, un cop acabada la Guerra Civil i, de fet, Subias en patí les conseqüències.

En els primers mesos de la guerra, Subias figura també com a protagonista en un fet controvertit, i encara no aclarit del tot: la descoberta i recuperació del manuscrit miniat anomenat *Martirologi d'Usuard*, que va ser trobat en el convent de les Bernardes durant el procés de demolició, en el decurs dels fets revolucionaris de juliol i agost de 1936. Joan Turon i Francesc Riuró, membres com Subias, de la comissió, donaven aquesta versió: «Aquest llibre fou lliurat, prèviament les consultes pertinents, pel Rev. Joan Vilageliu, capellà de les Bernardes a tres membres de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic que foren Joan Turon Algans, Joan Subias Galter i Eduard Fiol Marquès», i prossegueixen uns paràgrafs més endavant: «Fou ingressat immediatament al fons d'obres i objectes recuperats del llavors anomenat 'Museu del Poble' i el mateix Joan Turon anotà l'entrada en el registre oficial de la Comissió de Patrimoni, en el que hi figura la data i la procedència».² Ara per ara no s'ha trobat aquest re-

1. CLARA RESPLANDIS, Josep: «L'ex col·legiata de Sant Feliu de Girona i la guerra civil», *Revista de Girona*, núm. 97, 1981, p. 251-262. També ho hem recollit a NADAL I FARRERAS, Joaquim, i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament-ICRPC, 2015, p. 28-29.

2. TURON, Joan i RIURÓ, Francesc. «Així s'escriu la història», *La Proa. Diari del Baix Empordà*, 8 de maig de 1998, p. 17. Pocs dies després, gairebé simultàniament, Joan Turon adreçava una carta, amb data 11 de juny de 1998, a Enric Mirambell Belloc, cronista oficial de la ciutat de Girona, i li explicava la mateixa versió. Hem exposat aquest tema, encara no resolt del tot, a NADAL I FARRERAS, Joaquim. «La revolució de la màquina d'escriure. Notes sobre la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona, 1936-1938», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXVII, 2016, p. 207-234.

gistre i no s'ha pogut comprovar la dada. La versió entra en contradicció amb la que donen els autors de l'edició facsímil del còdex, i amb els articles del catàleg *El Martirologi Un llibre miniat entorn del 1400* (1994), segons els quals el llibre fou recollit per un regidor de l'Ajuntament i l'arxiver municipal, Lluís Busquets, després que la mare Maria Bernarda Thió i Rodés advertís de l'amagatall del llibre. Avalen aquesta darrera versió dos fets: el primer, la notícia de la descoberta del manuscrit tal com la va donar el diari *L'Autonomista*, en la seva edició d'11 d'agost de 1936, i que va reproduir *La Publicitat* el 14 d'agost: «Ahir, a l'ex-convent de les Bernardes es féu una interessantíssima troballa artística destinada a causar una vertadera sensació en el món de l'art vell. Sembla que l'Ajuntament va tenir confidències que en una cel·la de l'ex-convent de les Bernardes s'hi trobava amagat un llibre de gran valor. Immediatament es personaren a l'ex-convent un regidor i l'arxiver del municipi. Efectivament, en un amagatall de la cel·la número 1 fou trobada una caixa metàl·lica, coberta amb una manta, dintre de la qual hi havia un llibre antiquíssim».

El segon fet és l'escrit de la mateixa Comissió del Patrimoni, amb data de 28 de setembre de 1936, reclamant a l'Ajuntament el lliurament del còdex per ser la comissió l'organisme que, per competències, l'havia de tutelar.³ La documentació de l'època avala una versió dels fets, el testimoni personal de dos membres de la comissió defensa una versió diferent. El dubte queda obert, però la polèmica està servida amb ingredients molt poderosos, actualment no desmentits, a favor de la versió que es desprèn de la documentació i de la premsa de l'època. No hem trobat cap rastre, en els papers de Joan Subias ni en els diversos textos de les seves memòries, d'aquest episodi, i la manca de referència en una persona que tenia l'obsessió de deixar constància escrita de tot el que passava per les seves mans no reforça, sinó tot al contrari, la versió de Joan Turon i Francesc Riuró. Si la premsa de l'època dona una versió i els escrits de la comissió que, suposadament hauria recollit el famós i desconegut còdex, el reclamen a l'Ajuntament a finals de setembre de 1936, què hem de pensar? Almenys fins que alguna nova evidència decanti definitivament la balança de les interpretacions.

Durant l'etapa gironina, Joan Subias va haver de multiplicar-se i moure's pel territori, juntament amb altres membres de la comissió i d'altres representants de la Generalitat, en un intent de frenar, d'una banda, la fúria iconoclasta i de recollir, concentrar i protegir els béns artístics de caràcter moble que es poguessin reunir en els llocs de concentració, inventariant-los i

posant-los, en la mesura del possible, en llocs segurs. Només ens cal resseguir les actes de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic i complementar-les amb alguns passatges del text de les memòries de Joan Subias per fer-nos una idea, força fidel, d'aquestes accions, sovint acompanyades de risc manifest.

Un cas molt evident i molt estimat per Subias va ser, sense cap mena de dubte, el de l'església de Castelló d'Empúries i tots els béns mobles i immobles que ell mateix hi havia estudiat i que, en plena acció revolucionària, corrien un autèntic perill. El text de les seves memòries ho recorda així sense precisar-ne la cronologia: «Cap altra incidència fou tan digna de recordança com la que vareig viure amb el diputat Blasi. Diputat i mestre de Torroella de Montgrí, el qual va comparèixer a casa, a Figueres, amb un cotxe de la Generalitat i dos xofers armats dient-me que venia a buscar-me perquè en Gassol, conseller de Cultura, l'hi havia encomanat que anéssim, ell i jo, a Castelló d'Empúries, on no havia entrat encara ningú, dominat el poble per un poder absolut. No vareig pensar-me gens i davant de l'astorament dels vilatans, vàrem entrar en Blasi i jo, precedits dels dos guàrdies, les pistoles enlaire, a Castelló, on el Comitè ens va rebre a la plaça —davant la Catedral com es veu a les nostres fotografies, on en Blasi va desplegar un cartell declaratori de Monument Nacional, que tot seguit fou enganxat a la portalada. (Hi havia en Balat, secretari, el qui afirmava que ell ens havia enviat a buscar). Vàrem entrar al temple, on entre el desvastament que havia sofert, foren identificades intactes les taules gòtiques i fins les renaixentistes, endemés del tern vermell i daurat, però per damunt de tot vàrem constatar la conservació de la Verge, el Sagrari i el retaule en tota la seva integritat baix la prodigiosa mirada d'aquella incomparable Mare de Déu, la qual amb el timpà i l'Apostolat de la portada, constitueixen el més justificat orgull de les terres empordaneses. Què té d'estrany que, mesos després davant dels perills més que imminents logréssim de la Conselleria de Cultura de Carles Pi Sunyer, la que avui sembla mínima xifra de trenta mil pessetes per a fer "Estochar" retaule i portalada amb obra de maons i sacs sorral, que constituïren l'obra protectora més eficient del servei, durant la guerra amb totes les urgències a què les circumstàncies obligaven.»⁴

Justament aquesta darrera actuació de protecció va ser objecte de la sessió de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic del dia 15 de gener de 1937, i les actes ho recullen així: «El company Subias posa de manifest el perill a què està exposada la portada gòtica de l'església de Castelló d'Empúries. Alguns elements d'aquella localitat li han exposat la necessitat d'adop-

3. ADG. Carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Escrit de la Comissió adreçat a l'alcalde de Girona. 28 de setembre de 1936.

4. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias Galter. Text mecanoscrit de les «Memòries. Reflex d'una actuació. Relació d'actuacions». Apartat de monuments, p. 41 i 42.

tar unes defenses contra possibles bombardeigs, a base de parapets de sacs de terra o quelcom semblant».⁵ La comissió va acordar esbrinar la necessitat real d'aquesta protecció i actuar en conseqüència. Els testimonis fotogràfics que ens proporciona la col·lecció del Fons Subias de l'IEC, ens estalvia qualsevol comentari; les imatges parlen soles i de manera concloent.

A part de Castelló d'Empúries, que hem cregut que mereixia un tractament ampli, les accions de rescat, que recull el text de les memòries, ens parlen de les imatges de la verge de Sant Miquel de Fluvià, d'Orriols, el reliquiar d'Avinyonet de Puigventós, el tresor de Selva de Mar, la creu de Vilabertran.⁶

L'acció de salvaguarda feta a Sant Miquel Fluvià té les mateixes ressonàncies que la de Castelló: «L'entrada al poble fou memorable, a vora el meu cotxe les dones que em coneixien pregaven que anés a buscar la imatge; havien tingut l'encert de treure bancs i cadires davant de la façana del temple i allí hi prengueren foc. Un camionàs ple de galifardeus amb els màusers enlaire esporuguien a la gent. Vareig detenir l'Austin i el guàrdia, sol, va muntar l'arma i amb un gest resolut comminà a què ens deixessin lliure el pas, i encara que ens semblí impossible imaginar, aquella allau, obeint, va desfilar per davant nostre! La resta, la imatge dins el cotxe i cap a casa!».

Si resseguim les actes, i més enllà dels casos i exemples que ja hem esmentat, ens podem fer una idea del paper i de l'acció de Joan Subias, entre el 18 de juliol de 1936 i els mesos de gener a març de 1938, quan finalment va ser traslladat a Barcelona. Com que ja han estat publicades i es poden consultar fàcilment, ens limitarem a una succinta relació de fets i intervencions.

L'ACCIÓ DES DE LA COMISSIÓ DEL PATRIMONI ARTÍSTIC I ARQUEOLÒGIC DE GIRONA

Subias, fent ús de la seva doble condició de responsable de Cultura de la Comissaria i de membre de la comissió, féu saber a aquesta darrera el pressupost del qual podria disposar (sessió de 12 de desembre de 1936); Subias i Blanch van advertir la comissió del fet que alguns béns artístics s'havien desplaçat de l'Armentera i Sant Joan de les Abadesses a Barcelona, quan corresponien a l'àmbit de Girona (19 de setembre de 1936);

Subias transmeté a la comissió la demanda de Jordi Rubió d'un local per a la Biblioteca de Girona (2 de gener de 1937), advertí dels riscos de la catedral de Castelló d'Empúries i plantejà la necessitat d'intervenir (15 de gener de 1937); en la sessió extraordinària de 16 de gener de 1937, convocada amb motiu de la visita del conseller Antoni M. Sbert, fou Subias qui donà explicacions sobre la instal·lació del Museu Medieval; el 16 de març de 1937, i arran de les discussions sobre els locals per a les biblioteques de Girona, Subias plantejà la llista d'alguns edificis de Girona que necessitaven una restauració: el palau del Vescomtat, la casa gòtica de davant del Govern Civil (casa Forn), la casa romànica del carrer Ciutadans (ex Cambra de Comerç), i l'edifici de l'antiga Universitat; a la mateixa sessió es donà compte del viatge de Subias, Palol i Riuró pel territori, dels dies 4 i 5 de març, a la recerca de béns per protegir i per formular els informes corresponents: Castelló d'Empúries, Fortià, Figueres, Olot, Camprodon, Setcases i Besalú; a Setcases decidiren no traslladar a Girona el retaule barroc de l'església; encara a la mateixa sessió, es donà compte del fet que Subias i Planas es van traslladar a la Bisbal, el dia 8 de març de 1937,⁷ i es feren càrrec de la Majestat de Cruïlles, del retaule de Sant Miquel de Cruïlles i d'una verge gòtica de la Bisbal; i els mateixos Subias i Planas, el dia 9, es feren càrrec, a Besalú, d'un conjunt d'escultures, peces d'orfebreria, el vas de vidre, i els arxius i llibres; també a la mateixa sessió s'encarrega, a Subias, recollir els objectes que erròniament havien anat a parar a Barcelona; també el 16 de març es debat d'entrar les sis escultures subsistents de les dels dotze apòstols, a la plaça dels Apòstols, i Subias pondera que «són l'única mostra de l'obra de l'escultor Joan Claperós, del segle xv que tenim a Girona». Més endavant, a la sessió del 22 de març, es va reportar que Joan Subias i Ricard Giralt Casadesús havien fet una visita a les zones del passeig arqueològic i als entorns de Sant Pere de Galligants i de Sant Nicolau, que s'havien d'urbanitzar per decidir l'ordre de prioritats. A la sessió del 17 d'abril de 1937, Subias es féu càrrec de les gestions de les biblioteques amb el regidor de Cultura de l'Ajuntament, Josep M. Dalmau; també va participar a la visita a Sant Pere de Galligants, on es va debatre sobre la conveniència d'enderrocar el sobreclaustrer; Subias insistí en la necessitat de culminar les gestions de Sant Nicolau. El 3 de maig Subias aparegué intervenint en l'es-

5. NADAL I FARRERAS, Joaquim, i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona 1936-1940*. Girona Ajuntament-ICRPC, 2015, p. 110. Acta de la sessió del dia 15 de gener de 1937.

6. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias Galter. Text mecanoscrit de les «Memòries. Reflex d'una actuació. Relació d'actuacions». Apartat de monuments, p. 37 (Sant Miquel de Fluvià), p. 39-40 (Orriols i Avinyonet), p. 65 (Selva de Mar i Vilabertran).

7. Les actes estableixen que aquest lot de la Bisbal fou recollit per Joan Subias i Pau Planas, el dia 8 de març de 1937. Dos dies abans, però, el 6 de març, Miquel Santaló, com a president de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, Museu del Poble, Girona, féu un escrit adreçat al conseller de Cultura comunicant-li l'entrada, a les sales capitulars, d'aquest lot de tretze peces. L'escrit, però, no té entrada al Departament de Cultura per passar-lo al PHAC fins l'1 de juny, segons consta al fons Jeroni Martorell de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

crit d'oferiment dels locals per a biblioteques de Girona, i s'explicà que conjuntament amb Palol havien visitat la Biblioteca del Seminari que requeria d'alguna actuació. A la sessió del 26 de juny de 1937, Subias i Planas donaren compte de l'inventari de les peces d'orfebreria que hi havia a la caixa forta de la catedral i l'inventari s'inclogué íntegrament en l'acta. El 27 d'agost de 1937, Subias proposà la retolació, amb ceràmica vidriada, dels Banys Àrabs, i en la mateixa sessió, ell i Fiol explicaren i feren transcriure l'acta-inventari que havien fet de la custòdia barroca de la catedral. El 15 d'octubre de 1937, Subias i Fiol presentaren un escrit que s'aprovà i constà en acta per detallar i justificar els treballs de restauració d'objectes que havia fet en Vallmajó. En la mateixa sessió, Joan Subias llegí el text d'una *Guia sumària dels Museus*, que s'aprovà però se'n va suspendre l'edició pel fet que s'havien rebut indicacions de no obrir al públic les sales del museu, i que finalment hem trobat i recuperat a l'Arxiu Diocesà de Girona.

Finalment, el 12 de març de 1938, es donà compte del Decret de reestructuració del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya i del nomenament de Joan Subias per a incorporar-s'hi; la comissió, abans de dissoldre's es va felicitar i felicità Subias pel nomenament.

La documentació complementària, sobretot administrativa, que ha anat aflorant amb posterioritat a la publicació de les actes, demostra que la doble condició de cap del Servei de Museus i Monuments i de membre de la comissió atorgava a Subias un poder d'acció i de decisió, acompanyat de recursos pressupostaris, que la resta de companys de la comissió no tenien; només cal resseguir la abundant correspondència adreçada a Subias que s'ha conservat, per desprendre'n una idea de lideratge en l'acció que, en les actes apareix, forçosament, una mica diluïda.⁸

Però fins i tot els testimonis documentals que ens han arribat, van molt més enllà de la gestió quotidiana, les factures, els encàrrecs, les decisions concretes, els aspectes tècnics i administratius. Així, hem trobat tres documents d'una extensió relativa, tots tres vinculats a l'acció de la comissió i, especialment, als resultats concrets, tant pel que fa a les propostes de desplegament d'un programa museogràfic al Museu del Poble, com pel que fa a l'establiment d'un cert balanç de l'actuació de protecció, salvaguarda i concentració del patrimoni duta a terme per la comissió. La insistència de Subias per deixar testimoni personal, i signat, de la seva vivència i de la seva experiència, sembla com si

volgués ser un acte permanent de rendició de comptes. El primer text, escrit a màquina i a un sol espai, és de poc menys d'una pàgina i mitja, el signa Subias amb data 12 de gener de 1937, es titula «El Museu Medieval» i respon a l'encàrrec que va fer Miquel Santaló als membres de la comissió, en el sentit que havien de fer la *Guia del Museu* per orientar el públic; aquest i els altres materials es van llegir a la sessió del dia 15 de gener de 1937. Subias degué emprar el seu text, també, en la sessió extraordinària del 16 de gener de 1937, en presentar al conseller Sbert els treballs realitzats.⁹

A l'article, Subias hi descriu els treballs d'adaptació realitzats i el contingut i disposició de la sala romànica, de la primera i segona sala gòtiques, de la sala del 1500, i de la disposició dels materials tèxtils.¹⁰ Publiquem el text complet en apèndix com a document III. La idea i la voluntat de presentar tots els materials disponibles, en el format d'un autèntic museu, i de fer-ho amb un disseny acurat malgrat les limitacions pressupostàries de l'època, queda ben palesa en la descripció dels treballs preparatoris de cada sala: «S'han exposat amb decòrum els materials de la Catedral i els nouvinguts. Les parets han estat cobertes a la sala romànica amb arpillera, a les gòtiques amb velluts roigs i daurats, del capítol, i la del Renaixement amb domàs vermell». Les fotografies del Fons Subias que donen testimoni d'aquests treballs d'ordenació, presentació i dignificació mostren, de manera molt explícita, la voluntat unitària que animava els impulsors del museu i el propòsit inequívoc de convertir-lo en un centre d'irradiació de l'art i de la cultura.

El segon text està íntimament vinculat amb aquest primer que acabem d'esmentar; es tracta de l'esmentada *Guia Sumària dels Museus* que, com hem dit, va ser llegida a la sessió de la comissió del dia 15 d'octubre de 1937, o que és un text explicatiu sobre la instal·lació museogràfica de la catedral i les sales capitulars que, redactada amb una orientació explicativa, tractava de fer entenedora la tasca duta a terme i el contingut i el recorregut que es proposaven.¹¹ El contingut agregat

9. NADAL I FARRERAS, Joaquim i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament-ICRPC, 2015. Sessió del dia 15 de gener de 1937, p. 109: «Els companys Subias, Palol i Riuró de les sots-comissions d'Art Medieval, de Biblioteques i Arxius i d'Arqueologia, respectivament llegeixen els escrits que fan referència a l'organització de Museus i Biblioteques. S'aproven».

10. ADG. Carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Text mecanoscrit, signat J. Subias, amb data 12 de gener de 1937. Doc. III de l'Apèndix.

11. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938). Un document manuscrit de sis pàgines: Museus del Poble. Guia Sumària. Catalogació provisional. Amb una indicació al peu del títol general del document, dins un requadre: «Gravat del Pensador de la tomba Pavó», de Bernat de Pau. Incorporat a l'apèndix documental com a document IV.

8. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Hem començat a explorar la primera part de la documentació trobada a l'arxiu mateix, en l'article «La revolució de la màquina d'escriure. Notes sobre la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXVII, 2016, p. 207-234.

d'aquests dos documents dóna força el to del propòsit que animava Subias i la comissió, del capteniment que tenien en relació amb la concreció d'un projecte de museu i, també, sobre la voluntat integradora de la proposta; així, en el paràgraf final d'aquesta guia de les darreries de 1937, hi podem llegir: «Queden en preparació, el Museu Arqueològic, a Galligants; el lapidari, a Sant Nicolau i el Vescomtat; el de pintura moderna, el de les armes i la ceràmica, al nucli catedralici».

El tercer text, també mecanografiat, té setze pàgines de mida quartilla i porta com a data, agost de 1937, i com a peu de signatura, Joan Subias, delegat del Patrimoni Artístic. Es titula «El salvament del patrimoni artístic a Girona» i, en un cert sentit, és una ampliació del primer document, però inclou més elements valoratius i pondera els efectes territorials del procés de concentració. Posa tot l'accent en l'entorn de la catedral i dels museus de Girona, però no es deixa d'esmentar la situació, i l'ambient, de la resta del territori.¹² En aquest document es continua atorgant una gran importància a la intervenció de conjunt a la catedral, nau i sales capitulars, amb una idea unitària de presentació del conjunt com un projecte de museu; en aquest sentit, pren una importància remarcable l'actuació que es dugué a terme en l'àmbit del cor i de l'orgue, modificant la visió de la gran nau tal com havia proposat, tot sigui dit, el bisbe Josep Vila Martínez, en la seva visita pastoral de 1930; aquí, l'opinió de Subias adquireix el valor de ponderar positivament la conservació del cadiram del cor i la potència al centre de la nau, per donar-li elements de referència al risc de buidor excessiva: «Novetats sorprenents presenta el temple catedralici gironí però entre totes elles la que s'imposa per la seva importància és la transformació de la nau, alliberada del lamentable conjunt decadent de l'orgue i dels paraments del cor, recoberts d'uns murs barroerament pintats que impedié un i altre la contemplació i la ponderació de les característiques que l'audaciós arquitecte —Boffi— sabé infondre-li, creant una veritable obra genial, després del magne congrés conegudíssim en què prengueren part tots els personatges i els grans mestres que bastien les Catedrals de la Catalunya Gran, en els inicis del segle xv.

Avui, la visió inèdita, grandiosa, sorpren i admira el visitant i queda compensada la poc menys que excessiva buidor de la gran nau, per la permanència en el seu lloc d'origen de les talles de la potència i el cadiram del cor, que venen a constituir un primer pla i un punt de referència en aquell conjunt grandiosos».

12. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Text de Joan Subias, disset pàgines mecanoscrites, en paper amb capçalera de la Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona. A la mateixa carpeta hi ha el manuscrit del mateix text. El publiquem íntegrament a l'apèndix documental com a document V.

Una mostra d'aquesta preeminència es dedueix de la informació publicada en els mitjans locals sobre la visita, a Girona, el dissabte 14 d'agost de 1937, del director del British Museum, Frederic Kenion, i del director de la Wallace Collection de Londres, James G. Mann, acompanyats d'Agustí Duran i Sanpere, Ernest Martínez Ferrando i Josep Gudiol; si bé les actes de la comissió esmenten Subies, Riuró, Turon i Blanch com a acompanyants de la comissió, la premsa local explicita que «visitaren detingudament, acompanyats del Director del Servei de Monuments Joan Subias i altres personalitats, els Museus del Poble, on pogueren fer-se càrrec de la intensa tasca realitzada per a la conservació del nostre patrimoni artístic i arqueològic».¹³

En paral·lel a l'acció, des de la Comissió, Joan Subias continuava exercint les seves funcions vinculades, ara, a la Comissaria de la Generalitat i en permanent contacte amb els Serveis d'Arxius (Agustí Duran i Sanpere), Museus (Pere Coromines), Monuments (Jeroni Martorell) i Biblioteques (Jordi Rubió). Precisament, la documentació i la correspondència de Jeroni Martorell i la seva relació amb Subias ens assabenten que el 10 d'agost de 1937, Jeroni Martorell va voler definir les comissions de ciutats per formar el Registre del Patrimoni Monumental de Catalunya, i que per a Girona es designaven el regidor de Cultura de l'Ajuntament, conjuntament amb Joan Subias i Carles Rahola.¹⁴ Per altra banda, ja el 23 d'octubre de 1937, des de la Secció de Monuments Històrics, es reconeixia a Joan Subias el paper de número dos de Jeroni Martorell com a cap de negociat de segona, amb la mateixa categoria i retribució que Josep Gudiol Ricart, qui, però, es vinculava a l'equip tècnic com a arquitecte, i just per dessota de la direcció en què figuraven Martorell i Subias.¹⁵

Però la mateixa correspondència amb Jeroni Martorell ens situa davant de l'evolució inexorable dels fets, i de l'impacte de la guerra, en la frustració d'un projecte de museu, molt articulat i materialitzat. La instal·lació museogràfica de les sales capitulars, per a l'època modèlica en molts aspectes, va durar ben poc, i ja el febrer de 1938, Subias explicava: «Per ordre del Conseller, tenim molt avançada la tasca de servir en refugis la col·lecció més preuada del nostre art medieval. Feia pena desfer, però era indispensable, aquelles Sales Capitulars».¹⁶

13. *L'Autonomista*, 16 d'agost de 1937, p. 1, i NADAL FARRE-RAS, Joaquim i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament-ICRPC, 2015. Acta de la sessió del 27 d'agost de 1937, p. 135-138 i nota 8 p. 136.

14. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Fons Jeroni Martorell. 5D.48.12 C28-89.

15. AHCB. Fons Jeroni Martorell. 5D. 48. 12 C29- 34 (4). Text manuscrit «Personal de la Secció de Monuments Històrics».

16. Carta de Joan Subias a Jeroni Martorell. AHCB. JM C28 107. Girona, 7 de febrer de 1938. Carta mecanoscrita en català. Escut. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

La Xarxa de Biblioteques: la directa relació Jordi Rubió i Balaguer-Joan Subias i Galter

De manera complementària, durant els anys de la República i, especialment, durant la Guerra Civil, Subias va mantenir el seu vincle amb el món de les biblioteques, que havia iniciat l'any 1926 en el moment de la seva incorporació a la plantilla de la Diputació de Girona, i que el va portar molt aviat a una estreta relació amb Jordi Rubió i Balaguer, home clau en el desplegament de la Biblioteca de Catalunya (des de 1913) i de l'Escola de Bibliotecàries (1930), i que després de la creació del Servei de Biblioteques, Arxius i Museus, el 1934, i sobretot, després de la victòria del Front Popular en les eleccions de 1936, s'encarregà de la Secció de Biblioteques en el marc del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya.

El març de 1927, just un any després del nomenament de Subias com a director interí dels Serveis de Cultura de la Diputació de Girona, Jordi Rubió va escriure una carta a Carles Rahola, en què li deia: «De bona gana aniria a Girona, però cregui que no puc viure entre tantes coses com he de fer anar. I tinc el Desclot a la impremta que no'm deixa parar. Per altra banda crec inútil fer res sobre biblioteques abans que s'acosti la data de fer els nous pressupostos. I potser fóra bo que primer ne parlessin vs amb en Subias de Figueres».¹⁷

Aquesta competència i la dels arxius queda explícitament reflectida en la resolució que hem esmentat més amunt, de 22 d'abril de 1933, en la qual el conseller de Cultura especifica les funcions que assumia Joan Subias. Així ens consta de manera explícita que des del Departament de Cultura reconeixien regularment aquesta dedicació i li assignaven una retribució complementària, com s'explicita documentalment, almenys per als anys 1933 i 1934.¹⁸

Però la confirmació més contundent de la continuïtat estricta de la competència de Subias en matèria de biblioteques, des de 1926 fins, de fet, el final de la Guerra Civil a Catalunya, la trobem en el conjunt de cartes creuades entre Jordi Rubió i Joan Subias, entre el 23 de gener de 1937 i el 24 de febrer de 1938, que s'han conservat de manera atzarosa i que han de ser, amb total seguretat, només una petitíssima mostra, si bé altament significativa, de l'activisme compartit en-

tre Rubió i Subias i la passió que tots dos hi van esmerçar fins al més petit detall. Aquestes cartes demostren, a més, que malgrat coincidir en el temps amb la participació de Subias en la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, dins i fora de la comissió, i pel fet de ser funcionari de la Generalitat i en exercici de les facultats i el poder que això li atorgava, Joan Subias va mantenir una clara preeminència i la iniciativa per a l'acció. Així es desprèn de tota la correspondència conservada i de la documentació complementària de caràcter pressupostari que acredita que el nostre personatge intervenia en els encàrrecs i els pagaments d'una manera directa.

En el terreny específic de les biblioteques, la correspondència intercanviada entre Jordi Rubió i Joan Subias dona testimoni de dues preocupacions bàsiques: el desplegament, dotació i funcionament de la Xarxa de Biblioteques Populares d'una banda, i la dotació, a Girona, del sistema de biblioteques adequat, amb una de popular i les noves instal·lacions, que haurien d'haver substituït les caduques de la provincial als baixos de l'Institut de Segon Ensenyament, al carrer de la Força.¹⁹ Així, Rubió escrivia, el 23 de gener de 1937, «Gràcies de les seves informacions. Tant de bo que resultin bé les gestions per a obtenir un bon local per a la Biblioteca de Girona. Els qui les fan, no oblidaran que els llibres pesen i que a Girona hem de tenir lloc per a tenir-ne 100.000 ben aviat. No hi ha cap convent bo? Tinc por que perdrem una ocasió única». El 8 de febrer, Rubió, en una carta brevíssima, formula en un paràgraf el disseny que els mou: «Cal adaptar les biblioteques a les necessitats del moment, si no volem que perdin relleu i passin a la categoria de les institucions superades».

19. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. Cartes de Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias i Galter, totes amb la mateixa capçalera, dels dies 23 de gener de 1937 (mecanoscrit) amb capçalera de la Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077. 8 de febrer del 1937, mecanoscrit; 18 de febrer de 1937 (mecanoscrit); 29 de març de 1937 (mecanoscrit); 3 d'abril de 1937, (mecanoscrit); 16 d'abril de 1937 (mecanoscrit); 23 d'abril del 1937 (mecanoscrit); 21 de maig de 1937 (mecanoscrit); 23 de juny del 1937, (manuscrit); 2 de juliol del 1937, (mecanoscrit); 2 de juliol de 1937 (2^a), (mecanoscrit); 31 de juliol de 1937 (mecanoscrit), afegit manuscrit; 9 d'agost de 1937 (mecanoscrit); 21 d'agost de 1937 (mecanoscrit); 1 de setembre del 1937 (mecanoscrit); 14 de setembre del 1937 (mecanoscrit); 5 d'octubre de 1937 (mecanoscrit); 14 d'octubre de 1937 (mecanoscrit); 19 de novembre del 1937 (mecanoscrit); 17 de gener del 1938 (mecanoscrit); 25 de gener del 1938 (mecanoscrit); 1 de febrer 1938 (mecanoscrit); 2 de febrer de 1938 (mecanoscrit); Un total de 23 cartes a les que caldria afegir 5 còpies de cartes de Joan Subias a Jordi Rubió dels dies 9 de juliol de 1937 (còpia mecanoscrita i còpia manuscrita), sense capçalera; 28 de setembre 1937 (mecanoscrit) amb capçalera de la Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona; 9 octubre 1937 (mecanoscrit), mateixa capçalera; 26 nov. 1937 (mecanoscrit), mateixa capçalera; 24 de febrer de 1938 (mecanoscrit), mateixa capçalera.

17. Carta de Jordi Rubió i Balaguer a Carles Rahola. 14 de març de 1927. Publicada a *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*. Barcelona-Girona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Ajuntament de Girona, 1998, p. 470-471.

18. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Núm. 857. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Director de la subcentral de Biblioteques Populares de Girona. El 27 de juny de 1933 se li comunicava que el conseller de Cultura havia acordat una gratificació de 500 pessetes. El 6 d'agost de 1934, pel mateix concepte se li concedia una gratificació de 125 pessetes.

L'ampliació de la Biblioteca de Figueres és un altre tema rellevant, i en una carta sobre aquesta, de 3 d'abril de 1937, sobre tràmits administratius, aprofita però per dir a Subias: «Quedarà bé? Quan ja es treballi, aniré a Figueres i parlarem de tot. Però no vull retardar el dir-li l'alegria que em donen les esperances de resoldre la qüestió de Girona. Es veu que no ens podem moure dels palaus episcopals. De tota manera no es cosa de destorbar amb petits escrúpols una solució tan urgent. La qüestió és que la Biblioteca visqui. Tampoc no era cap lloc ideal el que ens donaren per a Biblioteca de Catalunya i... miri!. Saludi les bibliotecàries...». També apareix, de manera recurrent, la Biblioteca de Palafrugell i les obres que s'hi feien. Parlant de la necessitat d'un projecte d'habilitació, en la carta manuscrita del 23 de juny de 1937, Rubió diu a Subias: «Li agraeixo molt, molt, la seva condolença per la mort del meu pare (acs). Ja sap v. com la veia venir. A desgrat d'això m'ha colpit molt. I cada dia em sento més afligit per dins, de la meua soledat, com desvinculat del passat. Ho coneix v. prou per experiència».

Les cartes poden passar, així, del to més intimista i personal a la proclama programàtica sobre les biblioteques i, d'aquí, al més petit detall exposat planerament i amb estil deliciós; una bona mostra, que transcriu sencera, és la segona carta del 2 de juliol del 1937: «Contesto la seva del 28. Gràcies per tot el que ha fet i ha obtingut a Palafrugell. Vigili v. la pintura de les parets, per entonar-la amb els mobles. Un gris verdós, clar, si l'ensopeguen, pot fer bonic. Quines són les fustes que encara cal que pintem? Demani preus per als aparells d'il·luminació i aconselli'm el que cregui millor. Del taulell voldria saber les dimensions màximes que podrà tenir d'amplada i fondària tenint en compte el joc de la cadira i el pas que ha de quedar lliure entre la porta, que serà tancada d'ordinari, i les ales del taulell. Busqui també la classe de cortines que cregui convenient i dongui'm la solució. Excusi la feina que li dono, però jo no la podria fer amb eficàcia d'ací estant. Creu necessari de posar cortines damunt les prestatgeries? No m'ho imagino ara. Jo enviaré ben aviat llibres a Palafrugell i una bibliotecària, ja sigui en propietat o interina».

La correspondència s'endinsa, també, en el projecte de convertir la Biblioteca Municipal de Girona, a la Rambla, en biblioteca popular a través d'un conveni, i esmena i puntualitza, al més mínim detall, el projecte d'Emili Blanch. El 14 de setembre de 1937 amoroseix la seva posició sobre la galeria, que pretenia fer l'arquitecte Emili Blanch, i diu que si cal no s'hi farà fort i afegeix al final de la carta «Saludi molt en Bohigas. De bona gana l'hagués acompanyat. Passo el dia entre expedients i fusters. Si no fossin les nits...». Pere Bohigas s'havia traslladat a Girona per treballar en els projectes de biblioteques i, principalment, en el de la Biblioteca General de Girona, que responia a criteris de

gran centre de recerca i pretenia la concentració dels fons bibliogràfics dispersos per la ciutat. I, de fet, una carta de Pere Bohigas confirmava les impressions de Jordi Rubió, però afegia detalls de gran interès relacionats amb el to vital de Barcelona i l'impacte de la guerra sobre la vida de la capital catalana: «Tinc moltes ganes de tornar a Girona on es pot treballar tan bé i voltat de tantes atencions. Creieu-me que ara a Barcelona un no s'hi troba bé. Les botigues tanquen a les sis. A la biblioteca tanquem a les set. Els carrers són foscos com una gola de llop. Les alarmes sovintegen. En suma, és molt desagradable. Espero doncs que ens tornarem a veure aviat per Girona i que ací podré treballar sense neguit i sense cap limitació com he fet fins ara. En Rubió us està molt agraït de les facilitats que m'heu donat i de la manera que m'heu tractat».²⁰

El 19 de novembre de 1937, Rubió féu un repàs general, anuncià una visita de dos dies a Girona per posar en funcionament la Popular de la Rambla i afegí: «I de Figueres? Em sembla que hem ralentit. Costa d'acabar. Tal com estan les coses, sóc partidari de fer-les de pressa, al preu que sigui». Rubió posà l'accent en la urgència, com si la inestabilitat i les conseqüències de la guerra apressessin per acabar. És el que deia, molt explícitament, en la carta del 17 de gener de 1938: «Espero que em digui quan puc anar a Girona a fer la tria. Veuré molt avançada la biblioteca de la Rambla? Voldria poder pensar en el personal que hagi de dur-la. Una biblioteca tancada em posa neguitós i per tot arreu n'he de tenir al meu entorn... —i afegeix—, la mort d'en Busquets m'ha afectat molt. Ha sigut desgraciat».

Les poques cartes que tenim de Subias acrediten una total sintonia i una plena disponibilitat per endegar els plans ambiciosos i peremptoris de Jordi Rubió, des de la Secció de Biblioteques del PHAC i, més específicament, des del Servei de Biblioteques Populares, que es volia accelerar. La consciència de la guerra a la rereguarda no impedia pensar, encara, en les necessitats d'una xarxa moderna d'equipaments i serveis culturals que havien d'homologar Catalunya amb els països més avançats.

La sotragada final fou demolidora.

DE GIRONA A BARCELONA, 1938. LA ITINERÀNCIA COM A DESTÍ

Des de principis de 1938, Joan Subias va passar a ocupar llocs de major responsabilitat i d'un abast territorial més general, que van solapar-se durant uns dies

20. ADG. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Carta de Pere Bohigas a Joan Subias i Galter amb data 26 d'octubre de 1937, manuscrita, i amb capçalera de l'IEC. Biblioteca de Catalunya. Palau de la Generalitat. Barcelona. Apartat 1077.

amb les darreres activitats de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic, que es va reunir per darrera vegada el dia 12 de març de 1938.

De fet, el nou conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, havia posat les bases de la reestructuració dels serveis del seu departament en dos decrets, del 5 de gener i del 23 de febrer de 1938, a partir dels quals creava la Direcció General del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. En aquest context, per ordre del conseller de Cultura del 26 de gener de 1938 es nomenà Joan Subias i Galter i Josep Gudiol i Ricart, a la Secció de Monuments Històrics, com a caps de negociat de segona, amb una retribució anual de 9.000 pessetes.²¹ En aquesta reestructuració només Jeroni Martorell i Terrats se situava per damunt de Subias i Gudiol, amb un nivell de cap de negociat de primera. Des d'aquesta nova responsabilitat, l'àmbit d'acció de Subias deixava de ser la demarcació de Girona i acabava abastant tot Catalunya.

Arran de la reestructuració i adaptació del conseller Carles Pi Sunyer, i seguint les indicacions corresponents, el comissari delegat de Girona, Martí Jordi i Frigola, traslladà a Barcelona tota la documentació i l'expedient personal de Joan Subias i Galter, amb un escrit del 28 de febrer del 1938 i una «certificació de l'historial-resum, i còpia de l'última resolució dictada per aquesta Comissaria i que afecta al mencionat senyor per si poden ser d'utilitat».²² En realitat, aquesta resolució, que és de 30 d'agost de 1937, i que s'acompanya d'una certificació del cap del Negociat de Personal de 8 de febrer de 1938, resolvia una reclamació de Subias respecte la seva equiparació en el sou a d'altres treballadors del mateix nivell i amb relació a la seva antiguitat, i el comissari delegat de Girona va resoldre equiparar-lo als treballadors del sou de 9.000 pessetes anuals. En la documentació tramesa s'hi afegeix una certificació de Gil Junqueres Bosch, com a cap del Negociat de Personal de la Comissaria delegada, amb un resum del seu historial professional administratiu (9 de febrer de 1938), un certificat signat per Carles

Rahola (15 de febrer de 1938) de la partida de naixement emesa pel jutge de Figueres Carlos Bosch y Armet, un altre certificat del mateix Carles Rahola de la mateixa data, amb l'acord de 15 de març de 1926 amb el nomenament interí d'inspector dels Serveis Culturals de la Diputació, el text de resum de la missió de la Inspecció de Servicios Culturales, l'acta de presa de possessió i, successivament, totes les altres destinacions que va anar ocupant Subias, i que ja hem explicat.

Un mes més tard, el 16 de març de 1938, Joan Subias Galter fou nomenat representant de la Secció de Museus a la Comissió Servei del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya.²³ Un decret d'11 de maig, publicat al DOGC de 13 de maig, nomenava Joan Subias i Galter cap de negociat de primera adaptat a la plantilla de la Secció de Museus del Patrimoni Històric Artístic i Científic de Catalunya, amb funcions de delegat del cap de la secció,²⁴ i correlativament, causava baixa del nomenament anterior com a cap de Negociat de segona de la Secció de Monuments Històrics, amb un escrit del cap de Secció del Departament de Cultura, de 26 de maig de 1938.²⁵ En la documentació que acompanyava la baixa i l'alta figurava un càlcul complicat dels quinquennis que corresponien a Joan Subias, i que donà lloc a l'Ordre de 13 de juny de 1938, del conseller de Cultura, per la qual se li reconeixia un primer quinquenni de 2.000 pessetes anuals, fet que se li va comunicar amb data del 16 de juny de 1938, després que el dia anterior hagués fet efectius els drets corresponents amb paper de pagaments de l'Estat.²⁶

23. Decret de 16 de març de 1938, emparat en el Decret de 23 de febrer de 1938, de reestructuració de la Conselleria de Cultura, publicat en el Diari Oficial de la Generalitat el 23 de març de 1938.

24. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias Galter. Núm. 587. El trasllat a Subias, de l'Ordre del nou nomenament, era del dia 17 de maig de 1938, i el 18 de maig Subias prengué possessió del nou càrrec «amb l'haver anual de 12.000 pessetes». El Decret del president de la Generalitat, de data 11 de maig de 1938, quedà recollit també a l'expedient personal de Joan Subias, amb el desplegament complet de la plantilla de la Secció de Museus, estructura i noms adscrits. Un delegat del cap de la Secció (Joan Subias i Galter), dos oficials primers i un oficial segon del servei de catalogació; un dibuixant, un emmotllador, un pintor, un fuster, un daurador i un emmotllador auxiliar dels Serveis de Restauració; un cap de Negociat de segona, dos oficials primers i un oficial segon dels Serveis administratius; i un cap i cinc mossos, del Servei d'Instal·lació i Transports.

25. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Núm. 857. Cap de Negociat de Segona. Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya (Secció de Monuments). Per Ordre del conseller de Cultura, de 24 de maig de 1938, causà baixa en la Secció de Monuments arran del recent nomenament per a la Secció de Museus.

26. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Núm. 857. Al dors d'aquestes notificacions figura una carta de M. Tarragó, de l'administració general de la Junta de Museus de Barcelona, datada a Olot el 8 de juny

21. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Departament de Cultura. Certificat de l'Ordre del conseller de Cultura de 26 de gener de 1938, emès el 31 de gener i amb registre de sortida de 2 de febrer. Havia de tenir efectes des de l'1 de febrer. Jeroni Martorell és cap de negociat de primera, Subias i Gudiol, caps de negociat de segona, Josep Carbonell i Josep Bardolet, oficials primers; Horaci Sabater i Pere Pujol, oficials segons; Faust Renom i Joan Pla, delineants; Joan Estorch, auxiliar primer; Roser Pérez i Josepa Colominas, auxiliars segons; Josep Pons i R. de Verger, ordenances; i Segimon Carrencà, xofer mecànic. Hi ha un escrit de trasllat al comissari de Girona, amb data 16 de febrer de 1938, anunciant l'adscripció, per adaptació de plantilla a monuments, de Joan Subias, i demanant el trasllat de l'expedient.

22. Arxiu de la Diputació de Barcelona. Expedient personal de Joan Subias i Galter. Núm. 587. Escrit del comissari delegat de 28 de febrer de 1938.

Incorporat a Barcelona s'integrà en el Patronat dels Museus d'Art de Barcelona, que es constituí el 23 de març de 1938; en la sessió del 17 de juny de 1938 «es dona compte de l'acord adoptat per la Generalitat en virtut del qual ha estat adaptat a aquesta corporació oficial el personal proposat a aquest fi per la Comissaria.

Es dona compte que aquest personal ha pres ja possessió dels càrrecs respectius i que els hi ha estat presentat el nou cap de la Secció de Museus del Patrimoni senyor Joan Subias, amb l'avertiment que en consonància amb les ordres de treball que aquest els dongui, hauran d'exercir aquests càrrecs no solament per a tots els Museus de fora de Barcelona, sinó també pels d'aquesta ciutat que corresponen al Patronat».²⁷

De fet, Joan Subias només assistí a la sessió del 23 de març de 1938 i a la de 17 de juny del mateix any; no consta la seva assistència en les actes de les altres sessions que es van fer fins al final de la Guerra Civil, els dies 1 de juliol, 1, 16 i 29 de setembre, 2 de novembre de 1938 i 12 de gener de 1939.²⁸

DE BARCELONA A CAN DESCALS DE DARNIUS

És en aquesta condició de delegat del cap de la Secció de Museus que comença un itinerari professional i de servei públic, que passa per Barcelona, Olot i, finalment, a les acaballes de la guerra, Darnius i Agullana.

de 1938, que diu: «Amic Branzuelo, He parlat amb el Sr. Subias de la qüestió dels seus quinquennis. Estem d'acord amb els nostres càlculs. Per tant de conformitat amb el que vàrem convenir us dic que podeu tirar endavant la tramitació de la nòmina d'aquests quinquennis per als mesos de maig i juny. Us saluda el vostre afm. Amic. M Tarragó».

27. Arxiu Nacional de Catalunya. Fons 715. Junta de Museus. Acta de la sessió del 17 de juny de 1938 del Patronat dels Museus d'Art de Barcelona. Hi ha, també, una relació del personal a adaptar a les plantilles de la Generalitat, en la qual figura Joan Subias Galter com a delegat del cap de la Secció (12.000 ptes. anuals), Joaquim Borralleras Gras com a secretari (7.290), Joaquim Folch i Torres com a director dels Serveis de Catalogació (12.000), Josep-Francesc Ràfols com a oficial primer, i Josep Gilbert Buch, també com a oficial primer, tots dos amb 7.000 pessetes. A continuació es parla de les quantitats a percebre pel personal de la Secció de Museus que hauria de prestar «serveis especials als Museus d'Art de Barcelona», i Joan Subias encapçalava la llista amb una retribució, que havia d'assumir directament el Patronat, de 2.800 pessetes anuals.

28. Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Actes de les sessions del Patronat dels Museus d'Art de Barcelona, ANC- 715T, 779-780-781-782-783-784-785 i 786. El secretari de la Junta de Museus de Catalunya, restablerta un cop acabada la guerra, va introduir una diligència al llibre d'actes de la mateixa Junta per fer constar que el 30 de juliol de 1936, el conseller de Cultura havia dissolt la Junta de Museus de Barcelona, i que el 23 de març de 1938 s'havia constituït, per substituir-la, el Patronat dels Museus d'Art de Barcelona.

Subias havia compartit amb els seus superiors la decisió del trasllat que va dirigir, de les obres d'art més emblemàtiques i de major càrrega espiritual, i nacional, des d'Olot fins a can Descals de Darnius i al mas Perxés d'Agullana.

Aquí, Subias va seguir de prop el trasllat i la descàrrega de les obres d'art que anaven arribant d'Olot, posà ordre en la seva custòdia i disposició, documentà fotogràficament aquests treballs, com ho mostren els seus fons dipositats, ara, a l'Institut d'Estudis Catalans, i tingué cura de d'altres materials arribats, que va anar inventariant en relacions prolixes i detallades. Així, a tall d'exemple, l'11 de gener de 1939, signà que havia rebut objectes procedents de Tortosa i que havien estat dipositats a can Descals pel Banc d'Espanya: «... el responsable del situado en Darnius, Joan Subías y Galter firmó el día 11 el acta de entrega de una serie de piezas inventariadas bajo el epígrafe 'Objetos retirados del Banco de España procedentes de Tortosa'».²⁹

Aquests dipòsits van ser objecte de controvèrsia entre el Govern de la República i el Govern de la Generalitat i, malgrat que el govern català havia insistit, una vegada i una altra, per conèixer el criteri i la voluntat de la República en relació amb els fons estatals i autonòmics custodiats en diferents dipòsits en poblacions i masos prop de la frontera, no va obtenir mai una resposta clara fins que, a primers de gener de 1939, amb clara voluntat d'intervenir i interferir, el president del Consell de Ministres va comunicar al de la Generalitat (15 i 16 de gener de 1939) que el ministre d'Hisenda havia dictat ordres nomenant els representants a la Junta Central del Tesoro Artístico, i demanava dos representants de la Generalitat per formar una comissió mixta.³⁰

El 17 de gener el president de la Generalitat responia el president del Consell de Ministres i protestava per la conculcació dels principis autonòmics, però finalment informava que «...atès que les circumstàncies aconsellaven l'acció concertada, s'havien designat els senyors Ramon Frontera, sotssecretari del Departament

29. GRACIA ALONSO, FRANCISCO i MUNILLA, GLÒRIA. *El tesoro del "Vita". La protección y el expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013, p. 106. «Se trataba de un total de 54 objetos litúrgicos —faltaba un anillo de oro y diamantes incluido en la relación oficial, en el que destacaban varios cálices de plata, plata sobredorada y oro, relicarios y coronas de la Virgen». Els autors ponderen, p. 107, el rigor de les descripcions fetes pels tècnics de la Generalitat de Catalunya. Ells mateixos expliquen que aquests objectes van ser lliurats a la catedral, el 15 de maig de 1939, pels responsables del Servicio de defensa del patrimonio artístico nacional SDPAN.

30. PI SUNYER, Carles. *La Guerra, 1936-1939. Memòries*. Barcelona, Ed Pòrtic, 1986, capítol 30. «La salvaguarda del patrimoni artístic a les darreries de la guerra», p. 218-222. Versió original catalana de la segona part de les memòries de Pi Sunyer editades l'any 1975 per Ediciones Oasis a Mèxic, traduïdes al castellà.

de Cultura i Joan Subies Galter, Cap dels Serveis de Museus, per a formar part en nom de la Generalitat de la ja esmentada Comissió».³¹

Subias i la seva família s'havien instal·lat a can Descals de Darnius. És aquí on, el 27 de gener de 1939, també s'instal·là el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys:³² «A la fi vam arribar al mas Descals, prop de Darnius, on es guardava una concentració d'objectes de valor artístic i imatges d'alta significació espiritual. Tot estava en ordre, amb Subies, l'encarregat del dipòsit i els Mossos d'Esquadra com a força de protecció».

Els darrers dies de la Catalunya republicana han estat recollits per testimonis de primera mà, que ens han transmès tot el dramatisme i la força de les imatges d'un èxode tristíssim i una evacuació massiva i plena de dificultats; alguns d'aquests testimonis han fet un relat acurat, amb una cronologia precisa, en forma de dietari, com en el cas d'Antoni Rovira i Virgili que, al costat de molts homes de lletres, també es concentraven als masos d'Agullana i Darnius, i que van emprendre el camí cap a França, amb dos autobusos, la matinada del 31 de gener de 1939, després de rebre instruccions de Carles Pi Sunyer, Pere Bosch Gimpera i Ramon Frontera.³³

Uns dies més tard, el 4 de febrer de 1939, va arribar a Darnius el batalló en què estava enquadrat Alexandre Deulofeu, que havia estat alcalde de Figueres i farmacèutic, i que també ens ha deixat el seu testimoni del pas per la frontera on, un cop més, Joan Subias apareix pel seu paper de custodi del patrimoni artístic català. Aquí, Deulofeu decidí abandonar el seu uniforme i vestit de paisà, es posà en contacte amb els elements governamentals: «...i ens dirigim a can Descals una masia senyorial situada a poca distància del poble. En efecte, tot just arribats allí trobem coneguts. Passem a l'interior, l'Sbert, en Bosch Gimpera, l'Antoni Xirau. Els exposem que ens trobem sense passaport i sense francs, i, en efecte, ens confirmen la impressió rebuda: sense aquests elements no es pot passar a França». En contacte amb Tarradellas troben la manera de passar a França, i ho fan efectivament després de passar pel mas Perxés el dia 5 de febrer. Deulofeu ens ha deixat aquest testimoni del seu contacte amb Subias: «Passem la tarda a casa l'amic Subies, a la mateixa finca on ell es trobava com a encarregat de la guarda dels tresors dels nostres museus. (...). Vam passar la resta de la tarda amb el bon amic Subies i la seva família. A can Descals hi havia curosament guardats els quadres dels

nostres museus que havien estat traslladats a la muntanya per salvar-los dels bombardeigs. Era tard ja, i havíem menjat quelcom, quan entrà l'Antoni Xirau, que ens portava els papers despatxats, uns passaports diplomàtics per a entrar a França; a més, ens digué que aquella mateixa nit passàriem la frontera juntament amb el Govern de Catalunya.

Ens vam acomiadar de l'amic Subies i baixàrem al menjador de la finca on donaven sopar. Eren les dotze de la nit. El menjador era una sala de dimensions regulars al costat de la qual hi havia la cuina amb una magnífica llar de foc encesa. (...). Es parlava poc, cadascú s'endinsava en si mateix, cadascú portava la seva tragèdia. Poc després passàvem al menjador. Era l'últim àpat que fèiem a Catalunya. Encara som servits pels criats del president».³⁴

La sortida del president de la Generalitat, i d'alguns dels membres del seu Govern, es va produir, després que ho fes també el president de la República espanyola, Manuel Azaña, la matinada del diumenge 5 de febrer de 1939, havent rebut les instruccions corresponents, cap al tard del dissabte 4.

En quin moment de tots aquests dies degué passar la frontera Joan Subias i la seva família? Sabem que ho féu més tard que els representants institucionals de la Generalitat de Catalunya, al seu màxim nivell, Així es desprèn del relat que ens ha transmès Carles Pi Sunyer de la seva sortida, el 5 de febrer, i de la visita plena d'emoció i de sentit de govern que va voler fer, el dissabte 4 de febrer, a can Descals: «D'altra banda, jo volia fer una darrera visita al mas Descals; assegurar-me que s'havien pres totes les precaucions previstes per tal que el trasllat de les imatges i dels retaules que el Govern de la República contra el nostre parer, havia resolt dur a terme, es fes en les millors condicions possibles de seguretat. També quant a la part del patrimoni que es quedava a Catalunya havia de donar a Subies el ja esmentat document que jo signava explicant el que era aquell dipòsit d'obres de valor espiritual i artístic, i demanant al cap de les forces que l'ocupessin, respecte per ell i pels objectes allà guardats. I també parlar amb tots els Mossos d'Esquadra apostats al mas».³⁵

Subias, doncs, va marxar en els dies posteriors i abans de l'arribada de les tropes franquistes a Darnius,

34. DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*. Figueres, Editorial Emporitana, 2 vols, 1974, vol. I, p. 105-111. Anotacions dels dies 4 i 5 de febrer de 1939.

35. PI SUNYER, Carles. *La Guerra, 1936-1939. Memòries*. Barcelona, Ed Pòrtic, 1986. Capítol 34. La sortida, p. 240-241. «Abans d'anar-me'n vaig voler tornar a veure, potser per darrer cop, les imatges i les obres guardades a can Descals. Allí estaven, algunes embalades, altres cobertes amb un drap per a protegir-les; els retaules girats de cara a la paret, les escultures embolcallades amb una manta. Totes al seu lloc, en ordre, sota les voltes resistents del mas».

31. PI SUNYER, Carles: *La Guerra, 1936-1939. Memòries*. Barcelona, Ed. Pòrtic, 1986, p. 219-220.

32. PI SUNYER, Carles: *La Guerra, 1936-1939. Memòries*. Barcelona, Ed. Pòrtic, 1986, p. 202-203.

33. ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'exode català*. Barcelona, Ed. Proa, 1999, p. 148-157.

Agullana i la frontera francesa.³⁶ A primers de febrer començava un període d'interinitat durant el qual, Subias i la seva família van poder gaudir d'un exili confortable gràcies als contactes de la família de la seva esposa, com veurem més endavant.

Aquest període va durar, exactament, si ens atenem al testimoni personal del mateix Joan Subias i Galter en el seu expedient de depuració incoat per la Diputació de Girona, del 7 de febrer al 10 de maig de 1939.³⁷ «Precisa el declarante que el día que le obligaron a marchar a Francia fue el día siete de febrero de este año», i amb anterioritat, en la mateixa declaració, havia dit que «permaneció en Francia hasta el día diez de mayo en qué regresó a Figueras por su propio impulso». En la declaració s'afegeix que va passar a França obligat per Líster, després que aquest passés per can Descals i, al·legant que estava en edat militar, va ordenar-li que havia de marxar amb ells, i que ho va fer fins a la frontera, on es va posar en contacte amb la tia de la seva dona. Veurem més endavant que a l'hora de defensar-se, en l'expedient de depuració, Subias va al·legar motius de salut per romandre a França durant uns mesos sense tornar, que era el greuge principal que se li imputava.

Del text de les memòries que es conserven, i de la correspondència que va mantenir en els primers mesos de 1939, es desprèn que Subias coincideix, en totes les fonts, amb la versió de la malaltia. Hi ha, en canvi, discrepància entre l'arrabassament de Líster, enduent-se'l cap a França, i el relat de les memòries,³⁸ en què explica que després que fallés l'Austin de què disposaven pogueren passar la frontera *miraculosament* amb el vehicle de Toda, que va anar a recaure a can Descals després que es trobés entrebancat en l'aglomeració de la frontera. Refeta l'expedició passaren la frontera i reberen ajuda al Portús mateix.

No és difícil d'imaginar la vida de la família Subias a can Descals de Darnius, convertit en la base d'operacions per a la concentració de les obres d'art que es considerava que, a l'església de Sant Esteve d'Olot, es-

taven en perill. Durant mesos, en la segona meitat de 1938, els Subias van viure un tragí constant de camions que anaven i venien d'Olot a Darnius. Vivien cada dia més acompanyats de peces cabdals del patrimoni artístic de Catalunya, procedents de col·leccions particulars (és el cas de la col·lecció Cambó) i dels dipòsits públics formats amb el patrimoni de les institucions o de l'Església. A Darnius reposaven, endreçats i arreglats, els frescos de les esglésies de les Valls d'Àneu, procedents del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Als noms de Boí, Taüll, Cardós i també Ginestarre, Pedret, la Seu d'Urgell, Puigcerdà, s'hi afegien dipòsits procedents de Manresa, Vic, Tarragona, Reus, Girona, Olot. Pintures, brodats, retaules, antependis, talles, mobiliari litúrgic, còdexs, acompanyaven cada dia més intensament els Subias. La convivència, amb Grecos, Dalís, Fortunys, Viladomats, o peces de Lluís Borrassà, Jaume Serra, Ferrer Bassa, Pere Serra, representava alhora una gran responsabilitat i una profunda emoció. Saber-se sota les mateixes teulades que la Verge de Montserrat, la Verge de la Mercè, les Majestats més remarcables, el Crist de Lepant, o les peces més emblemàtiques del tresor de Sant Pere de Roda, no podia deixar indiferent ningú, i com més s'acostava l'hora definitiva, la barreja de neguit, angoixa i sentiments més profunds era indestructible; és el que degué sentir Carles Pi Sunyer la nit del 4 de febrer, quan va fer la seva darrera visita a can Descals.

El Govern i els presidents van marxar el dia 5 de febrer. La solitud era creixent; als entorns de Darnius, Agullana i la Vajol ja no hi quedava pràcticament ningú, tret de Joan Subias, Conxita Fages, i els fills Anton, Xavier i Pilar Subias Fages, encara infants, i alguns mossos d'esquadra que, i és ben humà, no van aguantar fins al darrer moment. El 7 de febrer de 1939, els Subias també van marxar. Ja no hi va quedar ningú fins que va arribar l'avançada de les tropes franquistes a fer-se càrrec dels exemplars i ordenats dipòsits de can Descals.

És un fet que Joan Subias s'endugué amb ell els documents bàsics, les relacions i els inventaris de les obres d'art de la Generalitat que havia custodiat i de les quals coneixia, al detall, tots els moviments. Aquestes relacions tingueren una considerable importància passats uns mesos, quan la família Subias tornà del seu exili. A l'Arxiu Nacional de Catalunya es conserva documentació abundant sobre els trasllats d'obres d'art des del Palau Nacional a Olot, i sobre els diversos moviments que, a partir de 1938, es van produir de caixes i camions, principalment cap a les masies de Darnius i Agullana, on s'havia disposat que es custodiessin els tresors del patrimoni artístic català en una proporció important, malgrat que sabem que hi hagué d'altres dipòsits en altres poblacions catalanes i, també, en els entorns de Girona.

Entre Olot i Darnius, com hem vist, el personatge

36. LÓPEZ ROVIRA, Carles. *La conquista de Catalunya. Diario d'operacions de l'exèrcit de Franco*. Barcelona, Ed. Base, 2012. En els plànols de les pàgines 146 i 147 situa les aproximacions del Cos d'exèrcit de Navarra i del Cos d'exèrcit del Maestrat en les poblacions frontereres, entre el 6 i el 10 de febrer de 1939.

37. Arxiu de la Diputació de Girona. Juzgado de Depuración de los funcionarios de la Excma. Diputación de Gerona. 1939. Año de la Victoria. Núm. 129. Diligencias informativas de depuración de D. Juan Subías Galter. Juez Instructor D. Carlos Galán Calderón. Secretario D. José López Pascual. Doc. Núm. 6. Ratificación. 6 de novembre de 1939, ratificació de la declaració jurada feta el dia 24 d'octubre de 1939.

38. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Plec manuscrit amb el títol «La Redorte», que recull l'etapa de l'exili des de la sortida de can Descals fins al retorn a Figueres per les Illes, i els primers temps de la represa. Publiquem aquest text transcrit íntegrament a l'apèndix documental com a document VI.

clau va ser Joan Subias. De tota la documentació esmentada hi ha «advertiments per al Sr. Subias»; «demandar al Sr. Subias el rebut dels objectes que van sortir del Palau Nacional i foren entregats al dipòsit de Darnius» nous «advertiments al Sr. Subias» sobre discrepàncies entre la caixa i la fitxa, uns aclariments «de l'expedició 2 d'agost de 1938 sortida del P. Nacional cap a Darnius amb la col·lecció Cambó», una «Nota de les rectificacions que cal fer als fulls de càrrega dels camions sortits del dipòsit d'Olot», amb dates 30 d'abril, 2 de maig, 10 de maig, 25 de maig, 26 de maig (dues expedicions), 27 i 28 de maig. Conjuntament amb aquesta documentació consten relacions numèriques, escrites a mà, de caixes i objectes, totes amb la inscripció a màquina «Entregado por Subias el 11 de junio de 1939. A.V.». Aquestes relacions numèriques es corresponen amb descripcions de continguts i relacions detallades d'objectes lliurats a Darnius, procedents de Reus i Tortosa, de Tarragona; relacions numèriques de «Sortides d'obres del dipòsit Descals vers Agullana, Perxés»; un «Inventari dels objectes procedents del Patrimoni Històric i Artístic concentrats a la ciutat de Manresa que l'Ajuntament de la mateixa ciutat entrega per a la seva salvaguarda a la Generalitat en virtut de la disposició que en data 2 de maig corrent cursà l'Honorable Conseller de Cultura»; aquest inventari, amb data de 11 de maig de 1938, va signat per J. Rubiral; amb data de 24 de desembre de 1938, una relació d'objectes retirats del Museu de Vic «amb destí a les concentracions de Museus», i dues relacions extenses d'objectes de Vic, una de set fulls de data 24 de maig de 1938, signada per Josep Bardolet i M. Coronado, i una altra de tres fulls, sense data i sense signar, amb el títol «Inventari de les peces embalades en les caixes sèrie B», totes dues, també, amb la inscripció a màquina d'«Entregado por Subias el 11 de junio de 1939. A.V.».³⁹ Aquests llistats i la «Relació d'obres d'art procedents del dipòsit d'Olot que van ser exposades al Museu del castell de Maisons-Laffitte amb motiu de l'exposició d'art medieval català de París, 1937», que ja hem publicat i que també du la inscripció «Entregado por Subias el 11 de junio de 1939, A.V.»⁴⁰ dibuixaren, a partir de finals de maig de 1939, l'estratègia bàsica de la línia de defensa de Joan Subias Galter, acabat de tornar de l'exili, per evitar la depuració que, de manera inexorable, el va fulminar.

Mentre Subias vivia fora de Catalunya, exiliat, es va establir una guerra psicològica entre les autoritats de la Generalitat, les autoritats del govern de la República

i el nou govern del general Franco. Aquests van tenir molt interès a subratllar el desgavell i el risc a què s'havia sotmès el patrimoni, i pretenia instal·lar entre l'opinió pública la idea que els governants republicans s'havien endut el tresor artístic espanyol per mercadejar-hi i treure'n recursos per viure fora d'Espanya. Les interferències entre el govern de la República i les autoritats de la Generalitat ja ens són conegudes i les hem explicat; fou al cor d'aquesta polèmica que Subias va ser requerit per Ramon Frontera i Carles Pi i Sunyer per tal de documentar, de la millor manera possible, la part de patrimoni que havia estat sota la custòdia de la Generalitat.

La destinació dels béns que controlava la República ja ens és coneguda, i si en alguns casos es va liquidar o fondre, en d'altres casos va fer un viatge d'anada i tornada fins a Ginebra, sense massa perill per a la seva integritat. Les obres que el govern de la República s'endugué dels dipòsits de la Generalitat van seguir un camí semblant. Però la part que s'endugué el govern de la República va ser relativament petita i, finalment, de bon recuperar, degut a les dificultats de «temps i transport».

En definitiva, quan els agents franquistes van arribar a can Descals de Darnius, entre el 12 i el 18 de febrer, van trobar la major part dels dipòsits, i van avaluar: «hay multitud de cajas embaladas y en condición para su transporte inmediato, pareciendo preciso disponer de unos 20 camiones sin contar con las pinturas románicas que no deben ser objeto de traslado hasta normalizarse perfectamente la condición de las carreteras catalanas».⁴¹

Podem confirmar que no anaven gaire errats els primers agents que van arribar a Darnius. Per una documentació molt singular, que es conserva al Museu de l'Empordà, podem acreditar que el dia 18 de febrer va sortir un camió de Darnius; el 19 de febrer, sis; el 20 de febrer, dos van pujar a Darnius; el 21 de febrer, en van sortir tres en direcció a Barcelona; el 22 de febrer, se'n van enviar sis a Darnius, que van sortir cap a Barcelona. Devia quedar molta feina per fer, perquè el 26 de març es va encarregar la vigilància de can Descals al fuster i al seu fill, i el 14 d'abril es va instal·lar una *escuadra de guardia en can Descals*. El 20 d'abril va visitar Darnius, J.M. Muguruza; el 12 i el 16 de juny va sortir un camió cada dia amb objectes cap a Girona.⁴² La documentació conservada a l'Institut Ramon Muntaner de Figueres,⁴³ precisa i amplia

39. ANC. ANC-1.Generalitat de Catalunya (Segona República). Codi ANC1-1-T-7593.

40. ANC-1/Generalitat de Catalunya (Segona República). Codi ANC1-1-T-7592. Transcrita i publicada a NADAL I FARRERAS, Joaquim i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona: Ajuntament de Girona-ICRPC, 2015, p. 178-189.

41. Tota aquesta seqüència ha estat molt ben estudiada i documentada a GRACIA, Francisco i MUNILLA, Glòria. *Salvem l'art! La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Ed. La Magrana, 2011, p. 311-318, cita p. 316.

42. Museu de l'Empordà. Quadern amb anotacions manuscrites en forma de dietari 1939. mE1937.

43. Institut Ramon Muntaner de Figueres. Arxiu. Fons dels Dipòsits del Patrimoni Històric Artístic espanyol, 1939.

aquesta informació: primer amb el fet que el dia 2 de març de 1939, també van sortir dos camions i, en segon lloc, perquè concreta qui va ser, en cada cas, el *jefe de convoy*: Baranda (18-2), P. Muguruza (19-2), Baranda (21-2), Alférez (22-2), Baranda (2-3), Almeda (12-6) i Sureda (16-6).

Per altra banda, les diverses relacions elaborades pels serveis de recuperació del patrimoni artístic acrediten l'ordre i el bon estat de conservació de totes les peces que Subias havia deixat embalades i inventariades. Això es desprèn de la «Relación de piezas sueltas existentes en el depósito de Darnius, según las habitaciones donde se encuentran» (9 pàgines), de l'«Inventario de los efectos embalados, existentes en el depósito de Darnius» (4 pàgines, signades per José Navarro, el 24 de febrer de 1939) i d'una relació posterior dels marcs solts que hi havia a la sala número 7 de can Descals, aquesta signada per Almeda l'1 de juny de 1939.

Per altra banda ja hem especificat, en un altre lloc, el camí que van emprendre les obres que havien estat a París, primer al Jeu de Paume i, després, al castell de Maisons-Laffitte.⁴⁴

Les primeres relacions d'obres recuperades a Darnius van ser fetes, només, disset dies després que Joan

Subias i la seva família emprenguessin el camí del Portús i iniciessin el seu exili.

Personatges adscrits, en graus diversos, al Servei de Recuperació del Patrimoni Artístic Nacional, entre els quals hi havia José Navarro, Pedro Muguruza, Lluís Monreal, i els Almeda, Sureda, Baranda i Alférez, entre d'altres, es van fer càrrec de les gestions al voltant d'aquests dipòsits.

Josep M. Bernils i Mach afegeix un factor humà rellevant: «Entre els components d'aquest equip hi havia Joan Sutrà, també figuerenc, restaurador d'art i amic de molts anys de Joan Subias, però a partir d'aquell dia no es van saludar més fins en un sopar cultural fet a Figueres el 1954, on mútuament es van tractar d'amics i es fongueren en una cordial abraçada».⁴⁵ Potser és Sutrà, o també Ramon Reig, qui va deixar el quadern i l'agenda amb anotacions que es guarda al Museu de l'Empordà. No tenim una constància documental directa de la presència de Sutrà a Darnius, però, en canvi, és un fet que en temps de la República, i abans, Subias, havia encomanat treballs de restauració a Sutrà, i que la fractura de la guerra els va situar un a cada banda. Aquest episodi anticipa algun dels tensos moments que va viure Joan Subias quan, passats uns mesos, decidí tornar.

44. NADAL I FARRERAS, Joaquim i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament, 2015. Especialment p. 66-92, i els apèndixs III i IV.

45. BERNILS I MACH, Josep M. *Darnius*. Girona, Quaderns de la *Revista de Girona*, núm. 106, Diputació-Caixa, 2003. Capítol «El tresor de can Descals», p. 44-45.

SEGONA PART

**LES SEQÜELES DE LA GUERRA CIVIL:
L'EXILI, L'EXILI INTERIOR, LA DEPURACIÓ IGNOMINIOSA**

LES SEQÜELES DE LA GUERRA CIVIL

UN EXILI EFÍMER (FEBRER DE 1939 - MAIG DE 1939)

El parentiu de l'esposa de Joan Subias amb la família Bruguiera de Gorgot va facilitar, un cop passada la frontera, al matrimoni Subias i els seus tres fills Antoni, Xavier i Pilar, un refugi segur i confortable de forma immediata al Castell que la família Bruguiera tenia a La Redorte (Aude). Ángeles López Neyra Gorgot y Alvarez, esposa del Sr. Bruguiera, tenia una germana, Mercedes López Neyra Gorgot y Alvarez, mare de Concepció Fages Neyra de Gorgot i de Pilar Fages Neyra de Gorgot. Ángeles López era, doncs, tia de Concepció Fages Neyra de Gorgot, l'esposa de Joan Subias.

És aquí, i en un context familiar amable i ple d'afecte, però políticament hostil, al que Subias representava per la seva relació amb l'administració pública catalana dels temps republicans i de guerra, que Joan Subias i Galter va viure molt malament les dificultats per lligar una contribució econòmica del Govern de la Generalitat a l'exili, malgrat les reiterades promeses de Carles Pi i Sunyer des de París i del seu representant al sud de França, Ramon Frontera, que havia estat el secretari general a la Conselleria.

Per diverses cartes de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer sabem que Subias estava en el pensament dels principals responsables de la Generalitat republicana, pel seu paper en la salvaguarda del patrimoni català prop de la frontera fins els darrers moments de la guerra, i pel coneixement i la relació documentada que posseïa de tot aquest patrimoni.

La confusió dels darrers dies, i la interferència del govern de la República, va desencadenar molts dubtes sobre quina part del patrimoni guardat a Darnius i Agullana havia passat la frontera en camions. Per tal d'aclarir aquest tema, Subias era un personatge clau, i el 10 de febrer de 1939 (només tres dies després de la sortida de Subias de Darnius), Ramon Frontera va escriure a Carles Pi i Sunyer: «Per telegrama he enviat a buscar urgentment a n'en Subias per tal que portés els inventaris i ell personalment, si és que vol fer-ho, procedís a investigar o més ben dit a prendre nota de tot el que ens correspongui a nosaltres».¹ Ramon Frontera va insistir, el 13 de febrer de 1939: «Amb l'amic Subies no he pogut parlar-hi perquè està malalt, havent-me promès que immediatament que puguí vindrà a Perpinyà

per a posar-se a la nostra disposició».² Passaven els dies i no hi havia manera de lligar caps amb Joan Subias i Ramon Frontera començava a neguitejar-se.

És el que ens transmet la carta de 18 de febrer de 1939, de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer, en la qual tornava treure el tema del patrimoni i comentava: «Amb en Subias tampoc he pogut parlar-hi, doncs vaig rebre un telegrama en el que em deia que es trobava malalt, i que quan podria ja vindria per a parlar d'aquest assumpte (impressió meua: deu voler-ne defugir tota intervenció doncs res més he sapigut d'ell)».³

Per la seva banda, Joan Subias no s'estava quiet, i el 7 de març, des del seu refugi de La Redorte, escrivia Carles Pi Sunyer responnent una carta seva, i li deia que ja estava força restablert, però que havia quedat tan atut com quan el va tractar el germà de Pi, Santiago Pi Sunyer; afegia que per tal d'estalviar molèsties, tan bon punt tingués un document d'identitat aniria a veure a Ramon Frontera. Continuava, entrant en el tema: «vull esperar amb vostè, que havent-se salvat de les explosions o incendis finals, que jo més temia, a un lloc o altre les coses persistiran malgrat la ingerència del govern central tan inoportuna, a darrera hora i les oficiositats d'aquells senyors. (...) Ara mateix endegaré les còpies per mirar si puc fer un duplicat de l'inventari. El meu interès per localitzar tots els elements que amb tant d'afany (i amb tants perills) havíem aplegat, és vivísim i per tant no haig de regatejar esforços. He llegit amb detenció l'informe que m'adjunta i me sembla una objectiva exposició de fets senzillament perfecta».⁴

Però les coses no degueren anar gens bé, i les promeses que li feien no acabaven de materialitzar-se; Ramon Frontera va escriure, un altre cop a Pi Sunyer, el 20 de març, i en el cos de la seva carta li incloïa una de Joan Subias, on quedaven sintèticament plantejats els termes de la situació en què es trobava: «Benvolgut amic Sr. Frontera: He fet tots els esforços per no can-

1. Arxiu Carles Pi i Sunyer (ACPiS) - Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera des de Perpinyà a Carles Pi Sunyer a París.

2. ACPiS - Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera des de Perpinyà a Carles Pi Sunyer a París, el 13 de febre de 1939.

3. 18 de febrer de 1939. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer. Publicada a *Des dels camps. Cartes de refugiats i internats al migdia francès l'any 1939*, Quaderns de l'Arxiu Pi Sunyer, núm. 3, 1998, p. 25-26.

4. ACPiS - Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Joan Subias a Carles Pi Sunyer des de La Redorte el 7 de març de 1939. L'informe que comenta és amb tota seguretat el que Pi Sunyer i Bosch Gimpera estaven preparant per neutralitzar l'opinió pública internacional amb relació al crèdit polític del Govern de la Generalitat.

sar-lo amb peticions. Penso tenir de retornar a Espanya en quant sigui humanament possible, donada la realitat de sostenir a la meua dona i els tres fills en un país on tot és vedat a nosaltres. Tot això volia jo que fos objecte d'una conversa, però l'esperat document d'identitat no em permet viatjar; les bones paraules de vostè i del Sr. Pi a aquest respecte han estat per mi sempre recordades com a darrera fiança; per elles em permeto pregar-li amb tota la recança de la meua ànima (car em faig càrrec de tot) vulgui veure si és possible ajudar-me com espero. El meu cosí Frederic Macau, a Béziers, Turventoure 2, té les instruccions meves per rebre el mandat poste que vostè vulgui enviar-me». Dues idees ben simples: pensava que hauria de tornar, però demanava un ajut material, breu una transferència de diners. Ramon Frontera continua el text de la seva carta a Pi, li recorda que n'havien parlat a París, i que havien quedat que Pi enviaria a Subias una quantitat «perquè consideràveu que se la tenia ben merescuda (potser molt més que molts que han cobrat quantitats força importants)». Tampoc no cal afegir-hi res: és una bona síntesi de la complexitat i de les contradiccions, i algunes de les misèries de l'exili. Frontera demana instruccions a Pi per no entrar en contradicció.⁵

L'endemà mateix d'aquesta carta, el 21 de març de 1939, Subias va escriure a Pi des de La Redorte, li agraïa la carta del dia 17, les informacions que li donava de la bona solució de les obres d'art de l'exposició de París, li comentava el contingut de les reticències percebudes en la gestió d'aquests temes i, finalment, l'informava: «Els inventaris dels quals tinc altra còpia, eren tancats fins el moment de l'actuació normal del Servei de Museus, però no inclouen alguns materials entrats a darrera hora», i deia que no tenia les fotografies que li demanava, i que només havia vist a la Conselleria; que només s'havia endut «una tira de negatius que detallen els interiors de la instal·lació de can Descals»; se sentia reconfortat per la carta de Pi i li confessava que amb pena i recança havia acudit a Ramon Frontera demanant un ajut, si bé malgrat tot «Excuso dir-li com això me fa pena i com m'empeny cap a Espanya a ulls clucs, en no veure solució ací».⁶

Les suspicàcies que Frontera havia expressat amb anterioritat, que ja havien desaparegut en la carta del 20 de març, es dissiparen definitivament en una nova carta de Frontera a Pi Sunyer del 3 d'abril de 1939, en què explica que havia anat a veure Subias a La Redorte, que l'havia trobat incòmode en el seu refugi daurat,

preocupat per ell i pels seus, i disposat a tornar a Espanya «i això fa que ell i els seus els trobés en tal forma que tenien ja determinat de marxar a Espanya per Hendaia, determinació que havia modificat el dia abans d'anar-hi en enterar-se de l'afusellament de Carles Rahola i d'altres persones a Girona i pobles de la mateixa...»⁷; en part, també diu Frontera, per no haver rebut cap notícia de la col·laboració econòmica que se li havia promès. Frontera el va reconfortar i fruit d'aquella entrevista instà Pi Sunyer a fer les gestions que calguessin per acollir en Subias i la seva família a la residència de Toulouse.⁸

Pocs dies després, Subias visità la residència de Tolosa de Llenguadoc, i tornà a La Redorte amb el cor encongit⁹. La família Subias va romandre a La Redorte, però ja tenia el pensament posat en el retorn, malgrat els dubtes i els riscos que haurien d'assumir.

Justament la manca de notícies sobre aquesta ajuda és el que portà, finalment, Subias a pensar definitivament que havia de tornar a Espanya i havia de provar a reincorporar-se a la seva professió i a la seva plaça. Discretament, sense deixar rastre, aprofitant contactes i amistats a la frontera, Subias trobà el camí del retorn mentre les autoritats de la Generalitat republicana el continuaven buscant. En aquest punt, els fets que Subias recull a les seves memòries, i el relat que es desprèn de la correspondència de Ramon Frontera, se solapa i entra en contradicció cronològica, justament pel procediment triat per al retorn.

7. Com hem vist més amunt, la relació de Subias i Carles Rahola fou una relació professional i d'amistat entre dos servidors públics vinculats a la Diputació de Girona. El nom de Rahola i la seva signatura apareix en multitud d'oficis i escrits administratius referits o adreçats a Subias. Però, també, l'amistat va donar peu a una certa correspondència, que ja hem esmentat i que es tanca amb una carta del 20 de desembre de 1938, datada a can Descals, en què Subias agraïx la tramesa dels «Estudis Napoleònics», que elogia sincerament. AMGi Fons Carles Rahola. Correspondència.

8. Perpinyà, 3 d'abril de 1939. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer. Publicada a *Des dels camps Cartes de refugiats i internats al migdia francès l'any 1939*, Quaderns de l'Arxiu Pi Sunyer, núm. 3, 1998, p. 48-49.

9. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias i Galter, textos manuscrits i mecanoscrits de les seves *Memòries*; Text incorporat a l'apèndix documental com a document VI. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. També la referència concreta a la carta de Lluís M. Bransuela a Carles Pi i Sunyer des de Toulouse, el dia 17 d'abril de 1939: «Avui s'ha presentat l'amic Subies amb una carta de presentació de l'amic Frontera en la que ens indica que s'admeti al Sr. Subies i als seus familiars en aquest centre d'hébergement. Tractant-se de l'amic Subies i per venir recomanat de vós i dels Srs. Tarradellas, Sbert i Bosch Gimpera, es farà els impossibles per atendre'ls, però sapigueu que aquí a Tolosa ja no hi cap una sola persona més i avui la policia ja ha començat a no deixar-nos tranquils», publicada a *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intellectuals i científics*. Ed a cura de Maria Campillo i Francesc Vilanova. Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, núm. 4. Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, 2000, p. 64.

5. ACPiS - Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer datada a Perpinyà el 20 de març de 1939. Mecanoscrit.

6. ACPiS - Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta manuscrita de Joan Subias a Carles Pi Sunyer datada a La Redorte, el 21 de març de 1939, amb paper de la Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

Resseguim els passos que es van fer, des de França, infructuosament; Ramon Frontera informà Pi, el 25 de maig, que en Subias (era més que probable que ja fos a Figueres) encara no havia rebut res i que això havia endarrerit la seva incorporació a la residència de Montpeller, on finalment havien previst d'acollir-lo; diu a Pi que havia deixat les seves instruccions per a Subias a l'adreça de Béziers que li havia donat.¹⁰ Però al cap de pocs dies, el 13 de juny de 1939, Ramon Frontera descabdellà amb més claredat i precisió el tema Subias:

«Referent a en Joan Subias, passa una cosa veritablement estranya, motivada segurament —encara que sigui trist confessar-ho— per la manca d'interès que hi ha hagut per part de París a donar solució al seu assumpte amb la rapidesa que les circumstàncies exigien, i més tenint en compte la petició per vos formulada i les reiterades indicacions fetes per mi.

Després de l'última vegada que vàrem veure'ns vaig estar en relació amb ell per telèfon durant uns dies, anunciant-li jo l'interès que vos us havíeu pres amb motiu de la vostra estada a París per a que fos solucionat ràpidament el seu ingrés a Montpeller, a l'ensem que també li fos enviada una quantitat.

Posteriorment vaig rebre una lletra dient-me que a partir d'aquella data em dirigís per tot el que fos necessari a l'adreça que m'adjuntava de Béziers, o sigui a casa en Macau. No sé què deuria passar, però el fet és que he enviat tres lletres certificades a l'esmentada adreça essent-me totes elles retornades. Davant d'això vaig enviar-hi personalment —aprofitant un viatge a Agde— el xofer del Sr. Sbert i en Montserrat, funcionari d'aquesta Delegació, per a que s'informessin, havent-los contestat a l'adreça que m'indicava que efectivament el coneixien però que res sabien d'ell.

Han passat molts dies sense que hagi tingut novament cap notícia que pugui deixar-me a entendre on es troba i què ha passat, tement-me que desenganyat i amargat, possiblement hagi retornat a Espanya».¹¹

No hi ha cap mena de dubte que els silencis, les cartes retornades, el misteri, el canvi d'adreça per rebre les cartes ens indiquen ara, amb posterioritat manifesta dels fets, que tota cautela era poca, i que Subias havia ja retornat a Espanya procurant no deixar cap rastre que permetés de seguir-lo o que el pogués comprometre.

A finals de juny, el dia 30 de juny de 1939, les coses s'havien aclarit més: «Primer que tot i amb un profund sentiment, tinc de dir-vos que l'amic Subias, amargat i avorrit, ha retornat a Figueres. Desconec encara si li ha passat algun contratemps, però em temo que si no té

les coses molt ben preparades difícilment ho podrà evitar». Frontera informà Pi que guardava còpia de totes les cartes que havien intercanviat i de les gestions per acreditar que ell i Pi havien fet el que havien pogut, i que havien tingut cura de Subias. Frontera deia que no acabava de saber què podia haver passat, però que quan va enviar en Calvet amb el xofer de l'Sbert, «la seva mare que es trobava en la casa de l'esmentada adreça, ja no va poder o voler donar-nos compte d'on es trobava».¹²

Finalment, Ramon Frontera informà Pi i Sunyer que tenia notícies que Subias havia passat la frontera i vivia reclòs, i de manera discreta, en un poble de l'Empordà tot esperant l'oportunitat propícia per fer-se veure i reincorporar-se plenament a la vida quotidiana «i que fins ara no l'hi ha passat res».¹³

A finals de maig de 1939, o a primers de juny, s'havien aturat les notícies de La Redorte, Subias, de fet, havia emprès el camí de les Illes cap a Darnius acompanyat per la gent amiga, i havia retornat a Figueres. Si ens atenem a la seva declaració jurada, en el moment de l'expedient que se li va obrir, la data del retorn va ser el 10 de maig, i es van establir, en la documentació, com a dates extremes de la seva estada a França el 7 de febrer de 1939 i el 10 de maig de 1939.¹⁴

Ara, si ens atenem al relat del mateix Subias a les seves memòries, un cop decidits a tornar, la Núria de can Palau va preparar el retorn tot i que finalment va ser, diu, un pastor de can Palau qui els va passar; Subias va romandre amagat a can Palau mentre la seva esposa Conxa (així l'anomena familiarment en el text de les memòries) i la Núria feien gestions diverses. El redactat de les memòries no acaba d'aclarir del tot on es van amagar, i instal·lar, de Darnius un cop retornats de l'exili. Una conversa amb el Dr. Miquel Gorgot, actual propietari de can Palau, ha estat del tot aclaridora per precisar més les informacions genèriques que donà Subias en el seu text. Primer de tot, la Núria de can Palau és la Núria Palau; en segon lloc, el pastor de can Palau degué ser més aviat, en Jaumet de can

12. ACPiS-Fundació Carles Pi-Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer datada a Perpinyà el 30 de juny de 1939.

13. ACPiS - Fundació Carles Pi i Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer datada a Perpinyà el dia 15 de juliol de 1939. En el currículum personal del fill de Joan Subias, Xavier Subias Fages, de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, de la qual fou membre com el seu pare, hi diu: «1940. Retorno andando por los Pirineos, por Illes-Darnius y estancia en casa del abuelo Xavier Fages de Climent, en la Rambla de Figueres, que consigue excusa gubernativa por el retorno irregular contra el cese y "depuración" del padre». És evident que aquest va ser el camí, però no el 1940, sinó el maig de 1939..

14. Arxiu de la Diputació de Girona. Juzgado de Depuración núm. 129. Diligencias informativas... Doc núm. 6. 6 de novembre de 1939, ratificació de la declaració jurada feta el 24 d'octubre de 1939.

10. ACPiS-Fundació Carles Pi i Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera a C. Pi i Sunyer del 25 de maig de 1939.

11. ACPiS-Fundació Carles Pi Sunyer. Caixa 9, carpeta 288. Carta de Ramon Frontera a Carles Pi Sunyer datada a Perpinyà el 13 de juny de 1939.

Barris; can Barris és una finca literalment transfronterera, amb propietats a banda i banda i que va des del terme de la Vajol fins a l'entrada de les Illes; és aquí on hi havia ramats i pastor i és per aquí que tot podia ser més fàcil, canviant de país sense canviar de feina ni de propietat. I, finalment, és molt probable que Joan Subias romangués un temps amagat a can Barris, mentre que la seva esposa i els fills es desplaçaven a can Palau i, eventualment, a Figueres.

Un dia, la Conxa va tornar amb un salconduit que li havia preparat el pare Gorgot, oncle seu. Amb aquest document es van desplaçar fins a Figueres, on el sogre de Subias els va acollir durant un mes, fins que ell se'n va anar a Barcelona a començar el seu periple laboral i judicial, mentre la Conxa i els fills s'instal·laven al pis de dalt de la casa Subias, que anaren refent com pogueren.¹⁵ La data del 10 de maig de 1939, confessada per Subias com la del retorn, pot ser certa, però també pot ser una data donada aleatòriament en funció de les conveniències del relat que calia de cara a l'expedient que s'estava substanciant.

Un cop fet públic el seu retorn, si bé no es confirmen els seus pitjors temors, sí que es va trobar, de manera immediata, amb l'esmentat expedient de depuració i de separació del servei, que el deixà a la intempèrie i amb la necessitat de buscar-se la vida en els contractes amb el món editorial i les col·laboracions esporàdiques, de caire cultural, que per l'època anaven més aviat escasses.

Aquesta precarietat convivía amb la batalla legal que Subias plantejà per tractar de recuperar els seus drets i per reivindicar-se com a servidor públic lleial i complidor dels seus deures, protector i defensor del patrimoni del país i encarregat de vetllar-lo a Girona, Olot, Darnius i Agullana i, més específicament, al mas Descals. I la batalla començà per la necessitat d'explicar i justificar la seva sortida del país i els mesos de la seva absència, com si el fet d'haver emprès el camí de l'exili fos ja una mena d'acceptació implícita de culpabilitat per la línia acusadora que la repressió franquista havia establert.

És aquí on va jugar un paper el certificat mèdic que li féu el metge de La Redorte, el Dr. Cathary, en què acreditava que entre el 15 de març de 1939 i el 20 de maig de 1939 havia hagut de tractar reiteradament Joan Subias d'una afecció pulmonar.¹⁶

15. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons personal de Joan Subias i Galter. Text de les *Memòries*, capítol «La Redorta». I final. Retorn a Figueres, publicat com a apèndix documental VI.

16. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de revisió de l'expedient de depuració del funcionari provincial Juan Subias Galter. Al fol. 2 de l'expedient «Fotocopia de un certificado, redactado en francés acreditativo de una enfermedad padecida por el Sr. Subias desde el 15 de marzo al 20 de mayo de 1939». Al fol. 18 «Original del certificado facultativo francés ya citado, autenticado por la Alcaldía de la Redorte. Docteur René Cathary.

«AMARGAT I AVORRIT». EL RETORN, LA TRAVESSIA DEL DESERT, L'EXILI INTERIOR

Encara no havia tornat i la maquinària del nou règim ja s'havia posat en marxa de manera implacable. El seu darrer lloc de responsabilitat, a Barcelona, va ser dràsticament esborrat. En realitat, va formar part del Patronat dels Museus d'Art de Barcelona, però només va assistir a dues de les vuit sessions que va fer el Patronat, com hem vist, sobretot perquè des del mes de juliol de 1938 Subias ja s'havia instal·lat a Darnius, a can Descals. Tant bon punt la Junta de Museus es va tornar a constituir, en la sessió del dia 29 de març de 1939, els seus membres van deixar les coses clares: «Finalmente se da cuenta que el 27 de enero último dejaron de presentarse al servicio, por haber desaparecido de Barcelona a causa de hallarse voluntariamente implicados en la actuación política o militar de los rojos, o bien por ignorarse su paradero, los siguientes empleados de la Junta: Juan Subías y Galter, José Gibert Buch, José Morella Cortés, Domingo Vilalta Sentís, Antonio Taltabull Flores, Juan Sanmiguel Tajuelo, Pedro Prades Moreno. Se acuerda darlos por destituidos».¹⁷

Però això encara no era res al costat del que li esperava un cop materialitzada la seva presència, altre cop a Catalunya. Un mes mig amagat i una lenta reaparició marquen la difícil peripècia del retorn, i dels intents de reincorporació a la vida normal. Subias, naturalment, era funcionari de la Diputació per més que en els anys de la República i de la guerra s'hagués adscrit als serveis de la Generalitat. En un context social d'atemoriment generalitzat, Subias féu totes les passes necessàries per reincorporar-se al seu lloc de treball. El mes d'octubre de 1939 signà la *solicitud de admisión* que, pel seu mateix contingut en forma d'interrogatori, tenia ja tots els elements d'un filtre polític i ideològic humiliant.¹⁸ A la pregunta sobre si durant la *domi-*

Medecine Générale. Accouchements. Téléphone 1. La Redorte. Certificat datat el 27 de març de 1940. Signat «Pour le Maire. L'Adjoint délégué».

17. Arxiu Nacional de Catalunya. ANC1-715-/787. Acta de la Junta de Museus de Barcelona de 29 de març 3-1939. El repàs d'aquesta acta i de les dels anys immediats a la fi de la guerra ens situa davant d'una composició heterogènia de membres, alguns clarament i manifestament implicats amb el nou règim, però d'altres, com Pere Coromines, Pere Bohigas o Joaquim Folch i Torres, que havien jugat papers destacats en els anys de la Generalitat republicana. Subias va trigar força més temps a ser-hi readmès. Quan en la dècada dels anys 60 s'hi va reintegrar hi va trobar vells coneguts, com Miquel Mateu Pla o Frederic Marés.

18. Arxiu de la Diputació de Girona. Sol·licitud d'admissió, signada per Joan Subias Galter el 24 d'octubre de 1939, en la qual es pregunta per: *la Actuación política antes del 18 de julio de 1936; la Actuación política después del 18 de julio de 1936; la Actuación en este organismo oficial; los Cargos que haya desempeñado durante todo el período rojo; Hizo, en tiempo de la dominación Roja, algún servicio a favor de la causa del Generalísimo Franco; ¿Tiene dos per-*

nación roja havia prestat alguna acció a favor de la causa de Franco, Subias contestà: «Procuré en todo tiempo la protección del Patrimonio artístico español»; i quan se li preguntà si tenia dues persones afectes que el poguessin avalar, donà tres noms: «Don José Morera, canónigo doctoral; Don Joaquín Pla Cargol, editor, académico; Don José Puig Bayer, catedrático del Instituto Nacional».

Aquesta declaració jurada fou tramesa, el mateix dia 24 d'octubre de 1939, pel president de la Diputació al «Ilmo. Sr. Presidente de la Audiencia Provincial, Juez Depurador de los Funcionarios de la Diputación»,¹⁹ acompanyada d'una certificació que el mateix Subias havia presentat annexa a la declaració com a *documento de prueba*; aquesta certificació signada per José M. Muguruza Otaño porta la data de 30 de juny de 1939, i en la part més rellevant diu literalment «Que Don Juan Subias, a cuyo cargo estuvo el depósito formado por los rojos en la casa llamada can Descals, en Darnius, facilitó a esta Comisaría por intermedio de las Autoridades eclesiásticas de Gerona, información detallada de las obras de arte que existían en dicho depósito. Posteriormente e inmediatamente a su entrada en España amplió verbalmente su información completándola en días sucesivos en forma que ha permitido localizar muchas obras de Arte de aquel depósito cuya situación aparecía como desconocida o dudosa».²⁰

El dia 5 de novembre, el jutge instructor Carlos Galán signà una providència, a Girona, per la qual citava Subias pel dia 6 de novembre, a les onze, amb la finalitat d'instar-lo a ratificar-se en la seva declaració, i ordenava que s'obtinguessin els testimonis de les persones que el mateix declarant havia aportat i les que espontàniament s'adrecessin al jutjat,²¹ i reclamava informes de la Jefatura de Policía, de la Falange Española T. y de las JONS, del Jefe de la Guardia Civil de Figueras, sobre la conducta i el grau d'afecció o desafecció de Subias amb el Glorioso Movimiento Nacional. Subias es ratificà en la seva declaració el 6 de novembre i, com hem vist més amunt, a una altra pregunta sobre la seva

sonas, en Gerona, muy afectas al Régimen actual, que puedan garantizar su personalidad política y moral?. El document, en el format imprès, abans del peu de signatura posa la data del 1939, III Año Triunfal.

19. Arxiu de la Diputació de Girona. Juzgado de depuración de los funcionarios de la Excm. Diputación de Gerona. 1939. Año de la Victoria. Diligencias informativas de depuración de D. Juan Subias Galter. Juez Instructor D. Carlos Galán Calderón Secretario D. José López Pascual.

20. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient esmentat a la nota anterior. Certificació del Ministerio de Educación Nacional. Servicio de defensa del Patrimonio Artístico Nacional. Zona de Levante (imprès). A màquina: JMM/MF 1.047. José M. Muguruza era el comisario de la zona de levante del SDPAN.

21. Edicte publicat i signat amb data 6 de novembre pel Jutge i el Secretari, atorgant un termini de deu dies per presentar testimonis sobre Juan Subias Galter i sobre Don Francisco de Llobet de Foxá.

estada a França precisà el sentit de la seva marxa, el context en què es va produir, el lloc on trobà refugi, els seus contactes amb les autoritats eclesiàstiques de Girona, els seus contactes posteriors amb el Sr. Muguruza i acredita «que el día que le obligaron a marchar a Francia fue el día siete de febrero de este año».²²

Convé recordar, ara i aquí, que les circumstàncies reals del seu exili difereixen en part de la declaració jurada que formula, i a la qual es veu obligat per tal de tractar de rebaixar les conseqüències de l'expedient. Per tal d'acreditar les discrepàncies entre la seva declaració i la realitat, n'hi ha prou amb la seva solemne afirmació que no va tenir cap relació amb els elements republicans, quan també sabem que va mantenir el contacte amb el que fou el darrer conseller de Cultura, Carles Pi Sunyer, i el seu secretari general, Ramon Frontera.²³

A l'expedient figuren, a continuació, les declaracions de Joaquim Pla Cargol²⁴ i de Josep M. Morera Sabater.²⁵ Joaquim Pla digué que el coneixia bé i que el considerava «persona de orden, de tendencias derechistas y de ideas religiosas», però sorprenentment, atesa la realitat, Pla continuà dient que «de su actuación política durante el dominio rojo no sabe nada el declarante, porque el Sr. Subias no residía en Gerona pues que su cargo lo tenía en Barcelona»; amb tot, Pla afegí que sabia que moltes obres d'art de la catedral i dels museus de la ciutat s'havien salvat gràcies a l'acció de Joan Subias. Per la seva banda, el canonge Morera explicà coses semblants pel que fa a la conservació de les obres d'art de la catedral, i afegí que trobant-se ell fent treballs forçats a l'Arxiu de la Diputació, sempre que podia en Joan Subias li parlava discretament i li expressava el desig que triomfés el *Movimiento*.

Fins aquí, els testimonis *de part* aportats pel mateix Subias, i que és evident que en coneixien la trajectòria sobradament, com ho palesa el fet que Joaquim Pla i Cargol, abans de la guerra, fou un dels signants de la proposta per fer Subias membre corresponent de la Reial Academia de Bellas Artes de San Fernando. Pels temps que corrien, cada declarant procurà mostrar aspectes favorables a Subias, si calia maquillant la realitat i, al mateix temps, buscant cautelarment la pròpia cobertura.

Però a l'expedient consten també declaracions espontànies en contra, com és el cas de Concepció Ma-

22. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient esmentat. Ratificación de 6 de novembre de 1939.

23. Vegeu més amunt, p. 73-75 on també s'explica la seva visita a la Residència de Tolosa de Llenguadoc a la qual finalment no es va instal·lar i, sobretot, l'intercanvi epistolar d'aquests mesos amb Ramon Frontera i Carles Pi Sunyer..

24. Joaquim Pla Cargol. Declaració del 6 de novembre de 1939. Editor de 57 anys d'edat, casat i amb residència al carrer Sant Josep 5, 1r.

25. Josep M. Morera Sabater. Declaració del 6 de novembre. Natural de Calonge, canonge, de 52 anys d'edat i amb domicili al carrer Bellmirall, 4, 3er.

llart Jue, de Sant Llorenç de la Muga, que digué que el seu marit, Narcís Roura Subirós, era propietari d'un cotxe marca Opel «que fue requisado por las autoridades rojas, pasando a manos de un tal Paladella de Caldas de Montbuy, director que fue de la Granja de dicha población». La declarant afirmà que per amistat va passar a utilitzar el vehicle en Joan Subias, i que no el va voler tornar i, a canvi, va oferir al marit de la declarant de ser el seu xofer.²⁶ Molt més radical és un escrit a màquina, presentat sense signar i carregat d'improperis i expressions despectives, que comença per afirmar que Subias «es persona más que simpatizante con los prohombres de izquierda y sus compinches revolucionarios»; el fa culpable de la destrucció d'obres d'art, de la profanació del sepulcre de Sant Narcís, i espera que es faci justícia contra ell «por más que esté emparentado con familias derechistas y que algunos pocos sacerdotes cobardes le abonen su proceder en tiempo de los rojos».²⁷

Finalment, consten dues declaracions manuscrites de caràcter molt favorable a Joan Subias Galter i signades, respectivament, per Juan Carrera Dellunder, escultor (16 de novembre de 1939), i per Joan de Puig Roca (8 de novembre de 1939). Carrera va aportar el seu testimoni d'haver rebut bon tracte i protecció per part de Subias, primer anticipant-li de la seva butxaca un deute de la Generalitat i, més tard, portant-li menjar. Més singular és el testimoni que aporta, de dos operaris que estaven treballant, durant el mes de desembre de 1937, a la pujada de la Catedral, davant de les Escolàpies, i que quan van veure passar en Subias van dir «mira, ahora pasa el Sr. Subias; éste también es un faccioso pues le he visto ir con el Obispo». Per la seva banda, Joan de Puig va acreditar, amb exemples concrets, la salvaguarda de béns de la catedral, objectes de culte valuosos i la preocupació per la salvaguarda dels documents conservats en els arxius.²⁸

26. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Document del 2 de desembre de 1939. Año de la Victoria.

27. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Un full solt escrit a màquina. El darrer paràgraf no té pèrdua i destilla una extrema mala bava: «Es un hombre que baila según tocan y es capaz de engañar al mismísimo San Pedro (mas ladino que Rahola, su íntimo amigo, que fusilaron), es más tonto y empaquetado, pues se las da de intelectual y de anticuario cuando en realidad es un simple bachiller por Figueras. Los gerundenses no le perdonaremos nunca la profanación que hizo con el cuerpo de San Narciso y la intervención en las juntas rojas de antigüedades, y esperamos que si le queda un adarme de vergüenza renunciará a todos sus cargos arqueológicos y se irá lejos de donde le conozcan a plantar patatas... pues como a cada puerco le llega su sanmartín a él debele llegar el suyo, por más que esté emparentado con familias derechistas y que algunos pocos sacerdotes cobardes le abonen su proceder en tiempo de los rojos». En un altre apartat s'afirma que ell i «el judío Blanc(h)» són els culpables de moltes destruccions.

28. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Hi ha un document del dia quinze de novembre de ratificació de la declaració de Joan de Puig.

Consten, després, a l'expedient, els informes demanats pel jutge a la Direcció General de Seguretat de Figueres. Inspección de investigación y vigilancia (12 de novembre de 1939), el Delegado de Información e Investigación de Falange Española T- y de las Jons (22 de novembre de 1939), de la Guardia Civil, puesto de Figueras (9 de desembre de 1939) i de la Comisaría de investigación y Vigilancia de Girona (4 de desembre de 1939). El primer és el més favorable, perquè el considera una bona persona i de bona conducta, i només li retreu una actitud indiferent i passiva, sense fer res, per la Pàtria «ante la cual se ha colocado como el cómodo burócrata que espera la fecundidad en el sacrificio de otros». Els altres tres escrits coincideixen a acreditar el seu paper de secretari i amic del comissari i diputat Josep Puig Pujades, el seu paper a la Comissió del Patrimoni, les seves afinitats *izquierdistas*, i el darrer que diu que després de la rebel·lió militar «se puso abiertamente en favor de la causa roja...» tot i que «No se le tiene conocimiento de que hiciera servicios de armas, ni tomara parte en asesinatos».²⁹ En els documents del procediment de depuració contra Subias, també s'inclou la referència de l'acta de l'obertura del sepulcre de Sant Narcís, del notari Jaime Lasala, que consta incorporada a l'expedient contra Juan Turon Algans. En aquest acte, diu el secretari judicial, que Subias va fer fotografies i va signar l'acta.

El 2 de desembre de 1939, el jutge Carlos Galan va tancar les diligències informatives, i va proposar que, vist que pels informes reunits, tots coincidien a presentar «a dicho funcionario, como persona no afecta al Glorioso Movimiento Nacional», la Diputació de Girona li obrís un expedient.³⁰

La Diputació acordà, en sessió del dia 30 de desembre de 1939, fer cas de la proposta del jutge i formar expedient a Joan Subias Galter.³¹

Començà, així, el procediment sancionador directe, la citació de l'afectat i la formulació del plec de càrrecs. La Diputació va traslladar, el 4 de gener de 1940, les diligències informatives al jutge, amb l'acord de formació d'expedient, per tal que seguís el procediment.³² El dia 11 de gener de 1940, el jutge acordà citar l'expe-

29. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Informes de la Policia, la Guàrdia Civil i la Falange.

30. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Providència del jutge Sr. Galán Calderón i proposta d'incoació d'expedient que trasllada a la Diputació.

31. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. En el mateix document de la Providència del jutge esmentat en la nota anterior hi ha una diligència de la Diputació en la qual el secretari certifica que a la sessió del 30 de desembre es va acordar, per part de la Comissió gestora, obrir expedient a Joan Subias i retornar les diligències al jutge instructor.

32. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. El president de la Diputació Joan Tarrús comunica al jutge que li torna les diligències que afecten a diversos funcionaris que se citen: Juan Subias Galter, Juan Santaló Sors, José Suris Soler i Carlos Elps Vila.

dientat per al dia 17 de gener de 1940, a les cinc de la tarda.³³ I el 12 de gener de 1940, el jutge Carlos Galán formulà el corresponent plec de càrrecs:

«Primero, haber estado identificado con los dirigentes marxistas hasta el punto de ser secretario particular de Puig Pujadas...

Segundo, haber desempeñado el cargo de encargado del tesoro artístico de la Generalidad, director de bibliotecas y museos de la Diputación, profesor de la Escuela de Artes y Oficios y profesor auxiliar del Instituto de Segunda Enseñanza de Figueras, sin título para ello...

33. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Providència de citació per al dia 17 de gener a les 17, i diligència conforme la notificació s'ha efectuat a través del Jutjat de Figueres.

Tercero, haber dado ocasión con sus intervenciones a que se destruyeran muchos objetos artísticos o que se enviasen al extranjero, tanto de las Iglesias como de casas particulares...

Cuarto, haber concurrido a la profanación de las reliquias de San Narciso, patrón de la ciudad, subscribiendo el acta y obteniendo fotografías...

Quinto, haberse marchado a Francia con los rojos cuando huyeron en febrero del pasado año y no regresar a España hasta el mes de mayo sin un motivo poderoso y justo».³⁴

34. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias Galter. Plec de càrrecs, 12 de gener de 1940. El jutge instructor Carlos Galán.

UN SERVIDOR PÚBLIC A LA INTEMPÈRIE. EXPEDIENTAT I REPRESALIAT (1940-1949)

LA DEPURACIÓ I LA SUSPENSIÓ DE SOU I FEINA

Un cop acabades les diligències informatives, acordat el 30 de desembre, per part de la Diputació, incoar el corresponent expedient i formulats els càrrecs per part del jutge instructor, Carlos Galán, Joan Subias Galter passava a ser formalment expedientat. Citat a declarar, com hem vist, amb un ofici del 12 de gener de 1940 per al dia 17 a les cinc de la tarda, el jutge cursà, també, oficis als mateixos organismes oficials que havien opinat durant les diligències informatives, per repetir els seus informes. El delegat d'informació i investigació interí de Falange reiterà, el dia 17 de gener de 1940, la col·laboració amb Puig Pujades, la tasca a la Diputació, la docència i conclouia: «En la vergonzosa retirada roja, dicho individuo se escondió en Darnius, en donde estaba escondido el Tesoro Artístico y al ver que las Tropas Nacionales llegaban, se marchó a Francia abandonándolo todo, demostrando con esto poco interés a la causa Nacional».¹ Quan Subias va comparèixer, el 17 de gener, davant el jutge va signar una declaració, amb el jutge i el secretari, en què afirmava: «son infundados e inciertos los cargos que se le hacen», i en una diligència va signar haver rebut una còpia del plec de càrrecs.²

El dia 26 de gener de 1940, Joan Subias va presentar les seves al·legacions, que va acompanyar d'una certificació, del 21 de març de 1935, signada per José Francés, secretari de l'Academia de Bellas Artes de San Fernando, amb el seu nomenament com a acadèmic corresponent; d'un certificat del dia 14 de novembre de 1924, signat per Alfons Sala, president de la Mancomunitat, i pel secretari del consell, Lluís Sans Buigas, en què s'acreditava la realització d'Estudis Normals de la Mancomunitat i que, amb data de 9 d'octubre de 1920, «mereció ser revalidado con laudable califica-

ción en la especialidad de Historia del Arte por su memoria presentada sobre *La pintura clásica española*»; d'un certificat, de 31 de gener de 1938, del nomenament que havia fet el conseller de Cultura, el dia 18 de gener, d'en Subias com a cap de negociat de segona de la Secció de Monuments Històrics, i d'un certificat, d'11 de febrer de 1937, amb la relació dels objectes de Girona que havien d'anar a l'exposició de París, i signat pel conseller Antoni M. Sbert.

La línia argumental de l'escrit de Subias,³ força dens, era molt clara i tota ella estava orientada a tractar de desmuntar els càrrecs del jutge instructor per mirar d'esquivar la depuració definitiva amb separació del servei. Així, negava qualsevol condescendència amb els elements marxistes i s'apartava de les acusacions de col·laboració com a secretari de Puig Pujades, negant cap mena de relació contractual, tret de la dependència jeràrquica de superior a funcionari i afegia, potser exagerant i desvirtuant una realitat que el va acabar desmentint, que la relació amb Puig Pujades va quedar interrompuda el dia 8 de setembre de 1934. En segon lloc explicava les seves funcions com a director dels serveis culturals de la Diputació, i el conjunt de documentació aportada i els corresponents nomenaments que «destruyen la pretendida inculpación de intrusismo». Convé concretar que les funcions que esmentava es referien «a las bibliotecas, escuelas de artes y oficios y monumentos, correspondiendo a este último servicio los aspectos de catalogación y conservación de monumentos». Desplegava, després, totes les seves aptituds en matèria d'arqueologia i art, els seus estudis, la correspondència entre les places ocupades i els concursos realitzats, exhibia el seu currículum extens i que «Por sus estudios de Arqueología e Historia del Arte, que justifican sus actividades profesionales, ganó por concurso la Cátedra de Historia del Arte de la Escuela Nocturna Fundación Clerch de Figueras, de la que fue desposeído por el Comité de la propia ciudad en los primeros días del Movimiento». Més endavant exposava la tasca arriscada de defensa i salvaguarda del patrimoni artístic i la col·laboració amb les noves autoritats, aportant relacions de béns que havien de ser recuperats, sempre en compliment de les seves funcions i dels seus deures («que ejercía gustoso por responder a su manera de pensar y sentir»). Pel que fa a l'acta de revi-

1. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Escrit del dia 17 de gener de 1940 adreçat al president de l'Audiència pel cap local de Falange (Galán) i el delegat d'informació i investigació interí (J. Casals Rosell). En el mateix expedient consta, també, un escrit del delegat provincial de Falange (Modesto Reverendo López), amb data de 14 de desembre de 1939, encara en la fase de diligències informatives, que conclou que Subias era «persona católica-practicante pero de tendencia política izquierdista».

2. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Declaració de Joan Subias Galter. A Girona el 17 de gener de 1940, signen Subias, el jutge i el secretari; i Subias i el secretari signen la diligència per la qual es dona per lliurat i rebut el plec de càrrecs i Subias es compromet a respondre'l en un termini de vuit dies.

3. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Escrit de Joan Subias Galter, amb data 26 de gener de 1940, «en contestación a la copia del pliego de cargos». Dues pàgines mecanoscrites a un sol espai.

sió del sepulcre de Sant Narcís, equiparava la seva presència a la del notari Lasala, que hi assistien obligats, tant l'un com l'altre, per raó del seu càrrec. I, finalment, «Se ratifica en todos los puntos que a este respecto expuso en la declaración jurada, añadiendo tan solo que vio en su no resistencia la posible evitación del desastre total, voladura e incendio y como único remedio para la recuperación de las obras de Arte que allí se guardaban la entrega de los inventarios conforme se llevó a efecto». I conclou amb un estil retòric, però contundent: «Y deja confiado al elevado criterio de VE el distinguir entre apasionadas, infamantes denuncias y la ponderada respuesta de quién, desde tantos años se viene dedicando al estudio del Arte Español y a su conservación, en cumplimiento de un patriótico deber».

Amb posterioritat a la declaració de Subias, i a les seves al·legacions, el jutge instructor s'adreça directament al bisbe de Girona, amb data 2 de febrer de 1940, i li demanà que informés sobre el «concepto que le merezca la actuación de dicho funcionario en lo referente a la conservación o destrucción de los objetos artísticos de carácter religioso que fueron sustraídos de las distintas iglesias de esta población y comarca» i, també, que precisés en quines dates Subias va, potser, contactar les autoritats eclesiàstiques per facilitar la recuperació d'obres d'art.

El bisbe de Girona, José Cartañá e Inglés, contestà el dia 6 de febrer de 1940, en els termes següents: quan el bisbe va retornar al Palau Episcopal, el dia 18 de febrer de 1939, hi va trobar diversos objectes artístics, salvats per Subias per informes que té; que va demanar a Subias, a través de mossèn Llambert Font, la relació dels diferents dipòsits, i que li foren donats; que Subias havia facilitat el nom de la persona que podia donar alguna dada sobre on es podien trobar les despulles de Sant Narcís, i que ja l'any 1934, Subias havia mostrat bona disposició per a la restauració de l'altar de l'església de Canapost.⁴

Malgrat tot, el 15 de febrer de 1940, el jutge, encara que no es va poder pas estar d'esmentar tots els informes favorables que acreditaven un comportament positiu de Joan Subias i Galter, va considerar que de cap de les maneres havia quedat justificada l'absència de Subias d'Espanya, i la seva permanència a França, sense excusa, per un període de tres mesos, i sense que es pogués descartar que la seva presència a França obeïa a d'altres motius. I per tot plegat, el jutge proposà a la corporació provincial «la separación definitiva del servicio del Sr. Juan Subias, con pérdida de todos los derechos, salvo los pasivos».⁵

4. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Escrits del jutge depurador al bisbe, del 2 de febrer de 1940, i del bisbe al jutge instructor, del dia 6 de febrer de 1940.

5. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Su-

El 22 d'abril de 1940, el secretari de la Diputació Provincial va signar una diligència en la qual feia constar que la Diputació havia nomenat «Juez especial encargado de la tramitación y revisión de los expedientes de depuración de los funcionarios provinciales a D. José Mª Prat Roca, Abogado y Ex-Combatiente».⁶

És, doncs, José M. Prat Roca, qui, el dia 26 de març de 1940, va acabar proposant la separació definitiva de Joan Subias Galter, que la Comissió Gestora de la Diputació, en una sessió començada el 4 i acabada el 6 de maig de 1940, va ratificar i decidir comunicar la decisió al governador provincial, a l'interessat i a l'interventor de fons, fent seva la proposta del jutge: «Acordó separar definitivamente del servicio al funcionario Don José (sic) Subias Galter, Jefe de Negociado al Servicio de la Sección de Bibliotecas, Museos y Escuelas de Bellas Artes, con pérdida de todos los derechos excepto los pasivos...».⁷

LA LLUITA PER LA SUPERVIVÈNCIA. IL·LUSTRACIÓ, RECERCA, DOCÈNCIA I DIVULGACIÓ EDITORIAL

Entre 1940 i 1949, Joan Subias va viure separat, i en un cert sentit proscrit, del que havia estat la seva dedicació professional i la seva activitat apassionada abans de la Guerra Civil: l'art i el patrimoni. Tallats tots els vincles amb l'administració, Subias hagué d'explorar diversos camins per sobreviure, i per recuperar acceptació social i trencar l'aïllament. En aquest darrer aspecte, finalment, va trobar un pont amb el passat: la seva condició de membre corresponent, des de 1935, de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando li donava dret, almenys sobre el paper, a formar part de les Comissions provincials de Monumentos Históricos i Artísticos. Vivint com vivia, a Barcelona, Subias va tractar d'incorporar-se a la comissió de Barcelona, en la qual exercia de secretari un gironí, Josep Grahit i Grau, fill del que havia estat alcalde de Girona, Emili Grahit i Papell. Però en el llibre commemoratiu del centenari de les Comissions de Monumentos, que Josep Grahit dedicà a la de Barcelona, i que es tanca el 1944, Joan Subias i Galter no apareix en la relació dels membres per la seva condició de corresponents de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.⁸ La me-

bias. Providència del jutge de 15 de febrer de 1940 i nota del secretari fent constar que amb la mateixa data s'havia remès a la Diputació l'expedient.

6. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias. Diligència del secretari de la Diputació fent constar el nomenament del jutge especial.

7. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient de Joan Subias Galter. Escrit de José M. Prat Roca de 26 de març de 1940 i diligència del secretari de la Diputació de Girona, José M de Lacy y Zafra, amb el vist i plau del president, amb data 8 de maig de 1940.

8. GRAHIT Y GRAU, José. *Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Barcelona. Memoria de la labor*

mòria s'edità el 1947. Subias no n'era encara membre i, en canvi, sí que en fou uns anys més tard, com consta a la memòria de 1955.⁹ De fet, i per a aquesta època, Joan Subias no apareix ni a la Comissió de Monuments de la província de Barcelona ni a la Junta de Museus de Barcelona; no hi fa res que alguns amics seus en formessin part, i que alguns col·legues també, o que Miquel Mateu fos l'alcalde de Barcelona, i qui va articular les accions de la Junta de Museus. Veurem més endavant com en la dècada posterior, Subias va acabar formant-ne part, recuperant el seu paper de l'època republicana, d'una i altra; però, en el moment que tractem Subias continuava proscrit i, en realitat, després de la culminació del seu expedient de depuració amb separació de les seves funcions, era un home assenyalat amb una creu que li barrava el pas a la represa de la normalitat.¹⁰

Un altre camí que Joan Subias va provar va ser el de la Diputació de Barcelona, considerant-la en part hereva de la Conselleria de Cultura i del Servei de Monuments i Museus de Barcelona, al qual va ser adscrit els dos darrers anys de la guerra. Però ja hem vist que la Junta de Museus, del 23 de març de 1939, el va donar per destituït. Malgrat aquest antecedent fulminant, mentre l'expedient de depuració de la Diputació de Girona anava fent el seu curs, Subias va provar de jugar la carta de la seva amistat amb Ferran Valls i Taberner. Li explicà, en un escrit del 13 d'abril de 1940, que s'havia entrevistat amb Francesc de Paula Condeminas, amb una carta de presentació de Joan Ferrer, i que quan li va demanar referències i va dir el nom de Valls i Taberner, Condeminas va respondre que no en calien més. L'1 de maig de 1940, en una nova carta a Valls, li explicà que s'ha vist altre cop amb Condeminas i que

aquest havia demanat hora al Sr. Rivière i que li havia recomanat que adrecés una instància al president. Recordem que pocs dies més tard, el 6 de maig de 1940, va recaure la decisió definitiva de la Diputació de Girona separant-lo dels seus càrrecs i suspenent-lo de sou. Però les gestions degueren donar algun fruit, perquè el 3 de juny de 1940 va explicar a Valls que havia començat a treballar sota la direcció de Francesc de Paula Condeminas, i afegia: «excuso decirle como deseo que este primer paso pueda pronto ser convertido en un nombramiento».

En una darrera carta localitzada, fins ara, i citada fa un cert temps per Francesc Vilanova i Vila-Abadal, del 2 d'agost de 1940, li explicava que havia mantingut una entrevista amb la Ponència i que el mateix Rivière havia donat a entendre que es tractava d'un cas especial *sin inhabilitación alguna*, tot i que no ho volia resoldre sense haver-ne parlat amb el Sr. Simarro.¹¹ Rivière havia recomanat a Subias que tractés d'aspirar a un càrrec més important vinculat a la Secció de Monuments, i per a aquests efectes li va proposar que tracté de ser ben vist pel marquès de Lozoya i per Xavier de Salas; però a la mateixa carta, Subias ja va donar a entendre que els camins no eren planers i que Duran i Sanpere li havia insinuat la possibilitat de desistir de ser nomenat per a algun càrrec i que es limités a rebre encàrrecs de treball.¹² Fet i fet, però, per les dades biogràfiques que tenim i les fonts d'arxiu que hem consultat no sembla que Subias acabés assolint cap vinculació institucional estable. I un dels seus interlocutors, Lluís Rivière, va durar molt poc a la Diputació, ja que fou cessat el 2 d'octubre de 1940.

Ara bé, per altra banda, tot i maldar per un reconeixement acadèmic i professional en el marc de les recuperades comissions de monuments, i per tractar de trobar una feina en l'àmbit institucional, Subias no havia perdut el contacte i els vincles amb l'Institut d'Estudis Catalans, i apareix documentada una relació fluïda, fins i tot amb contrapartida econòmica, per tirar endavant el seu treball sobre la història de l'orfebreria catalana, el qual no va acabar mai del tot, malgrat que entre els seus papers i els seus articles hi ha moltes referències a aquest àmbit. Sabem que l'IEC, en

realizada por la misma en su primer siglo de existencia (1844-1944), redactada por el secretario de la corporación don José Grahit y Grau. Barcelona, Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos, MCMXLVII.

9. GRAHIT Y GRAU, José: *Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la provincia de Barcelona. Memoria de su actuación durante el año 1955, redactada por el secretario de la Corporación, don...* Barcelona, MCMLVI. La relació distingeix entre la Junta de Govern, els vocals nats, els corresponents de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando el 1955, i els «corresponents de la Real Academia de la Història. Dels 16 corresponents de la de San Fernando, Joan Subias Galter apareix a la relació amb el número 12., p. 25.

10. Alguns treballs confonen i encavalquen, en les seves anàlisis, dos organismes diferents: d'una banda, les esmentades comissions de monuments provincials i, de l'altra, la Junta de Museus de Barcelona. Per fer un repàs d'aquesta etapa i rastrear l'absència de Subias n'hi ha prou amb consultar SALA TUBERT, Lluïsa. *La Junta de Museus i les exposicions de belles arts durant la postguerra*. Barcelona, Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi i Sunyer, 2010, i PÉREZ VALLVERDÚ, Eulàlia. *La política cultural municipal de l'etapa de l'alcalde Miquel Mateu i Pla (1939-1945). Aspectes generals*. Barcelona, Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi i Sunyer, 2010.

11. Antoni M. Simarro i Puig, president de la Diputació de Barcelona del 13 setembre 1939 al 9 de juliol de 1943, i Lluís Rivière Manen, membre de la Comissió gestora de la Diputació, nomenat el 30 de gener de 1939 fins al 2 d'octubre de 1940, en què «es va fer cessar Lluís Rivière». Vegeu RIQUER I PERMANYER, Borja de. *Història de la Diputació de Barcelona*. 3 vols. Barcelona, Diputació, 1987-1988. Vol III. *La Diputació de la postguerra, 1939-1949*, de Carme Molinero i Pere Ysàs, p. 10-41, cita p. 13.

12. Arxiu Nacional de Catalunya. Arxiu particular de Ferran Valls i Taberner. L327/40, 13 d'abril de 1940; núm. 4 330/40, 1 de maig de 1940; L330/40, 3 de juny de 1940; L 321/40, 2 d'agost de 1940. Dec les còpies d'aquestes cartes, encara pendents de classificació definitiva, al Dr. Manuel J. Peláez de la Universitat de Màlaga.

la seva reunió de gener de 1944, va decidir editar l'obra de Subias, amb el patronatge de l'entitat benèfica Minerva, que es proposava «evitar el perill de ruptura amb la tradició cultural catalana de pre-guerra que amenaçava de ser definitiva (...) es féu extensiu a la publicació d'obres, com ara l'ambiciós estudi de Ferran Soldevila sobre Pere el Gran, el treball sobre l'orfebreria catalana de Joan Subias Galter, l'edició de la Crònica universal Flos Mundi a càrrec d'Aramon i Coll i Alentorn, o la investigació sobre la prehistòria de Mallorca de Josep Colomines».¹³ Aquesta voluntat va tenir una concreció econòmica, i unes despeses «apuntades en un dietari des del novembre de 1943 fins al setembre de 1944. Sumen 69.274 pessetes. Els encàrrecs suposaven 3.000 pessetes mensuals distribuïdes entre les 500 pessetes pagades a Ferran Soldevila pel seu llibre sobre Pere el Gran, les 750 rebudes per Font i Quer per la Flora, la mateixa suma a Subias per l'orfebreria, a les quals s'afegiren des de setembre el Cançoner de l'Ateneu preparat per Aramon».¹⁴ A la memòria de 1945-1946 es recull, encara, un cop més, un esment explícit a l'obra de Joan Subias sobre l'orfebreria.¹⁵ Aquesta relació amb l'Institut desmenteix en bona mesura les visions interessades dels que han volgut transmetre una imatge del Subias de post-guerra molt orientada i esbiaixada cap a la reconciliació amb les noves autoritats, i acredita també les raons per les quals, a l'hora de decidir de donar els materials conservats a casa seva, el mateix Subias, en un apunt manuscrit de 1974, indicava la clara voluntat de donar-ho a l'Institut d'Estudis Catalans. El judici dels comportaments exigeix un coneixement acurat de les circumstàncies i de les actituds, i em sembla que estem davant d'un cas d'un personatge que reclama una revisió i una reivindicació més ajustada a la realitat.

I això no és contradictori amb el fet que, en paral·lel al seu intent de reivindicar-se com a funcionari de la Diputació de Girona, tractés de buscar camins per guanyar-se la vida també en els entorns de la Diputació de Barcelona, on creia poder tenir uns valedors més efectius i directes que a la de Girona, de cara a trobar encàrrecs i feines esporàdiques.

13. BALCELLS, Albert, IZQUIERDO, Santiago, i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. II, *De 1942 als temps recents*. Barcelona, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXII, 2007, p. 24 i p. 28.

14. BALCELLS, Albert, IZQUIERDO, Santiago, i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. II, *De 1942 als temps recents*. Barcelona, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXII, 2007, p. 32.

15. BALCELLS, Albert, IZQUIERDO, Santiago, i PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. II, *De 1942 als temps recents*. Barcelona, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXII, 2007, p. 411, de la «memòria dels treballs fets per l'Institut d'Estudis Catalans durant el curs 1945-1946: Han prosseguir els treballs del Sr Subias sobre la *Història de l'Orfebreria Catalana*».

Un altre camí que Subias va explorar i en el qual, amb les seves aptituds, va anar trobant un cert encaix és el de la docència, i també en els equipaments patrimonials; en tots dos casos de la mà del seu amic empordanès, Frederic Marés.

Així, malgrat que no tenim les dades prou aclarides, és cert que mentre Joan Subias estava lluitant per la seva readmissió a la Diputació de Girona, anava fent feines (dibuixava, feia tasques editorials, rebia alguns encàrrecs puntuals, publicava articles), entre les quals hi havia, també, la docència encara d'una manera no reglada, però sí regular, si fem cas d'un certificat de Frederic Marés segons el qual Joan Subias «ha venido desempeñando su Cátedra de Estética y Filosofía del Arte, sin interrupción, durante seis cursos consecutivos a partir del de 1942-1943».¹⁶

Les coses no degueren ser gens fàcils, i Joan Subias es va anar espavilant com podia. Però tota la seva trajectòria, totes les seves relacions, les feines esporàdiques, els articles i els treballs editorials no li van pas estalviar un sacrifici, que hem de suposar dolorós.

Recordem, ara, els quadres de Salvador Dalí, *Cadaqués* de 1923 i *L'Estació de Figueres* de 1924. Com hem recordat en un capítol anterior, les relacions entre Subias i Dalí foren molt estretes i aquests quadres havien de figurar entre els objectes estimats per Joan Subias. El seu fill Xavier ha explicat com recordava un d'aquests quadres, utilitzat per tapar una de les finestres trenca-des pels bombardejos a la casa de la plaça de l'estació. Per la seva banda, Ramon Boixadós, president de la Fundació Gala-Salvador Dalí, m'ha explicat com, l'any 1946, quan va morir, a Ciutat de Mèxic el cunyat de Subias, Joaquim Xirau, atropellat per un tramvia, va anar a acompanyar el seu pare a donar el condol a Joan Subias al seu domicili del carrer Aragó; Boixadós recorda perfectament com, encara, almenys un dels dos Dalí penjava de les parets del pis. Anys més tard, quan Boixadós va preguntar per aquest quadre a Xavier Subias, aquest li va explicar que la penúria dels anys quaranta i cinquanta, i la necessitat de pagar els estudis dels fills havia obligat Subias a vendre els dos quadres.

Segurament, un fet tan simple i tan excepcional com aquest explica moltes coses.

LES PUBLICACIONS DE JOAN SUBIAS EN EL PERÍODE DE 1940 A 1948

En paral·lel a tots aquests intents, Joan Subias s'obrí camí en el món editorial, i la seva producció bibliogrà-

16. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias Galter. Escrit de Frederic Marés del 9 de març de 1950, com a director de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. De fet, però, certifica la col·laboració de Subias amb l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona, escola de Llotja, amb caràcter previ a l'Escola de Belles Arts.

fica i les característiques i contingut dels seus llibres recullen el bagatge del passat immediat, la seva condició d'investigador i la seva intuïció i expertesa artística. Hi ha un paral·lelisme cronològic entre la represa de la producció bibliogràfica de Subias (1941, primer llibre després de la guerra), i la recuperació del seu paper d'articulista, que començà amb força a la revista *Lecturas*, de febrer de 1942 a gener de 1945, amb una continuïtat remarcable i sempre amb articles extensos i ben il·lustrats sobre catedrals, monestirs i castells.

L'any 1941 va iniciar la seva col·laboració amb l'editorial Seix i Barral, amb la qual va publicar algun dels seus llibres més notables. Començà, però, modestament en una col·lecció de petites síntesis de divulgació, en l'anomenada Colección Estudio. Sense constar, sembla que les portades responien a dissenys específics per a la col·lecció de Ricard Giralt Miracle. El format, característiques i contingut eren d'una gran modernitat per l'època i s'assemblava, amb èxit, a la col·lecció *Que sais-je?* de les Presses Universitaires de France que acabava de sortir. Subias apareixia en tots quatre volums com a corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que era l'únic lligam que en aquell moment podia mostrar amb el món de l'art i el patrimoni, que havia estat el seu però que ara li estava vedat.

De 1941 a 1944 hi publicà quatre llibres: *El monasterio* (Barcelona, Ed. Seix y Barral. Colección Estudio de conocimientos generales núm. 3, 1941); *La Catedral gótica* (Barcelona, Ed. Seix y Barral. Colección Estudio de conocimientos generales núm. 9, 1942); *Construcciones romanas* (Barcelona, Ed. Seix y Barral. Colección Estudio de conocimientos generales núm. 15, 1942) y *Museos* (Barcelona, Ed. Seix y Barral. Colección Estudio de conocimientos generales núm. 37, 1944).

Les «Ediciones selectas» es van plantejar la publicació d'un repertori d'iconografia per acostar-nos, a través de la seva Biblioteca de Arte Hispánico, a les obres més significatives de cada tema iconogràfic. Subias va publicar-hi dos volums: *Imágenes españolas de la Virgen, La Virgen Madre, La Piedad*, (Barcelona, Ediciones selectas, 1941. Biblioteca de Arte Hispánico, 2. Pròleg de Josep M. Junoy), i *Imágenes españolas de Cristo, El Cristo Majestad, El Cristo de Dolor*, (Barcelona, Ediciones Selectas, 1943. Biblioteca de Arte Hispánico. Pròleg de Manuel Trens). En el pròleg del primer, Josep M. Junoy no s'està de recordar les destruccions iconoclastes i d'explicitar que les que s'havien salvat figuren en aquest llibre «docto y divulgador a la par que piadosísimo». Per la seva banda, mossèn Manuel Trens subratllava la tria del repertori de Joan Subias i concretava que la representació de la imatge de Crist a la Creu «era un escándalo para los judíos y una locura para los paganos».

Encara amb l'únic crèdit de l'Acadèmia de Bellas Artes de San Fernando, Subias va abordar a *Tres aspectos*

del románico español. Los claustros. Las portadas. Los capiteles, (Barcelona, Editorial Pedagógica, 1943) una presentació didàctica i divulgativa d'un itinerari temàtic pel romànic de les terres d'Espanya, en un exercici que s'anticipava a algun dels viatges d'estudis que va acompanyar al llarg de la seva vida i que l'acostaven a la temàtica a què havia dedicat, abans de la Guerra Civil, els seus esforços investigadors.

És el que fa, també, però baixant a un terreny més concret, o si voleu amb un fil conductor més europeu a *España histórica y monumental. El camino de Santiago*, (Barcelona, Ed. Aymà, 1943. Amb una coberta de Ricard Giralt Miracle),¹⁷ amb el qual va inaugurar una sèrie de llibres que va dedicar a la mateixa temàtica en els anys cinquanta i seixanta.

L'Antología del Arte Hispánico, (Barcelona, Ed. Comitalia, 1946) és un cas una mica singular en l'obra de Joan Subias, perquè enlloc del llibre no apareix esmentat el seu nom; malgrat aquest presumpte anonimat, del qual en desconeixem les causes, sabem que el llibre se li ha d'atribuir perquè així ho fa d'una manera explícita Joan Sales.¹⁸ Així, doncs, amb aquesta certesa l'incorporem aquí i reproduïm la síntesi que fa la portada del llibre, molt en l'estil de la producció de Subias: «Esta obra representa una síntesis en imágenes de la historias del arte hispánico en tres aspectos principales de su exuberante floración: La arquitectura, la escultura, la pintura. En un conjunto de 450 reproducciones críticamente seleccionadas y anotadas se da una visión panorámica de nuestro arte, desde los remotos tiempos de la Iberia que colonizaron los griegos hasta la España del siglo XVIII».

Una fita singular, per moltes raons, en l'obra de Joan Subias, fou *El monestir de Sant Pere de Roda* (Barcelona, Ed. Ariel, 1948).

Aquest volum va ser, en molts aspectes, la culminació d'anys de dedicació a refer la història del gran monestir medieval alt-empordanès, que havien començat amb l'impuls de la declaració com a monument nacional (1926). Refer, en un sentit molt ampli, historiogràfic i material. Es tractava de reconstruir el trencaclosques a partir d'aturar el que havia estat un procés inexorable de degradació i espoli, d'identificar parts dels elements procedents del monestir dispersos per la geografia de l'Empordà, en cases i masies, amb ele-

17. «La cubierta de esta monografía, dedicada al camino de Santiago, e interpretando una imagen del apóstol, trabajo de orfebrería conservado en Compostela, es original de Giralt Miracle». Barcelona, Ed. Aymà, 1943, amb fotografies de l'Arxiu Mas. A part del tiratge normal es va fer una edició de «30 ejemplares en papel de hilo de fabricación especial con la filigrana de ediciones Aymà, numerados del I al XXX».

18. Així apareix, en diversos peus de fotografia de la *Historia de España*, de Ferran Soldevila, d'editorial Ariel i en notes a peu de pàgina amb la referència explícita, Juan Subias Galter: *Antología del arte hispánico*, Barcelona, 1946 (*aparecido sin nombre de autor*).

ments reaprofitats o en col·leccions particulars de lletraferits excepcionals, que custodiaven per al seu gaudi personal, alguns elements. Però es tractà d'una edició molt singular; primer per ser un llibre en català i, en segon lloc, per tractar-se de l'edició d'un llibre de bibliòfil d'un cert preu, que calia promocionar i vendre en el que serien els precedents de la venda a domicili. I, sobretot, perquè es vincula als inicis d'un projecte editorial, l'editorial Ariel, que havia arrencat l'any 1941 per iniciativa d'Alexandre Argullós i Pep Calsamiglia, i en el qual s'hi havia incorporat feliçment Joan Sales.

Em sembla interessant recollir les impressions de Joan Subias en un apartat de les seves memòries: «Passaven els últims anys de l'eufòria del Llibre de Bibliòfil, i a can Muntaner i Simon, en Gallach feia els darrers esforços, quan el comte del Valle de Canet —o sigui el senyor de Capmanyel— el vell galopador, a propulsió del bon pare Hilari, va escoltar-me amable i va confiar-me que malgrat haver estat l'amo de la casa: 'no sé si farem res!' I amb ell no, però amb Calsamiglia, renovant amistats, sí! A can Muntaner hi havia quasi mort un taller amb operaris que sabien compondre a mà i tirar paper de fil i es va acordar fer el meu Sant Pere de Roda, en edició limitada a 120 exemplars numerats, fototípies i lletres cabdals noves per al color... fixació del text per Josep Selva (a prec meu) i la venda a càrrec d'un home que no sé com va fracassar i ens deixà a la meitat de la venda, quan ja eren fets la meitat de compradors, fins que aparegué feliçment Joan Sales, retornat de Mèxic, qui es va fer càrrec de la gestió, reeixint en situar els exemplars restants en altres tantes cases de 'patricis' com ell deia. Jo vaig acceptar el tracte de Calsamiglia: cobrar el percentatge de la primera part venuda i deixar-los-hi la resta: vaig cobrar 8.000 pessetes, però en fer amistat amb Sales em vaig donar per satisfet».¹⁹

Aquest aspecte de l'edició del llibre sobre Sant Pere de Roda, i la seva promoció i venda, queda recollit en la correspondència entre Joan Sales i Joan Coromines; Sales demanà a Coromines si podria intercedir prop de la Universitat de Chicago perquè adquirís alguns exemplars de l'obra, i Coromines respongué que miraria d'influir per fer-ho possible: «Acabem de llançar una monografia sobre Sant Pere de Roda, feta per Subias Galter, acuradíssima. Com que ara no hi ha autorització per fer en català temes històrics, ens hem hagut de limitar a un tiratge de 125 exemplars, cosa

que eleva el cost per exemplar a 400 pts. ¿Podria interessar a la Universitat de Xicago l'adquisició d'un? El llibre és bo sota tots els punts de vista.»²⁰

Precisament, de la cooperació amb Editorial Ariel, i de l'amistat amb Joan Sales, en va sortir una altra línia de col·laboració que consistia en l'assessorament artístic per a l'edició de la *Historia de España*, que Ariel va encomanar a Ferran Soldevila, i que traduïda al castellà per Joan Sales, i amb il·lustracions i peus de foto triats per Sales, es va publicar el 1952, com recull i esmenta el mateix Soldevila en el pròleg de l'edició: «En la parte artística, siempre que alguna duda se nos ha ofrecido, hemos tenido un excelente asesor en la persona del profesor Subías Galter, y le expresamos aquí nuestro agradecimiento».²¹

Per la mateixa època, i aprofitant la relació que havia mantingut amb Seix i Barral des dels inicis de la dècada dels quaranta, amb els llibres de divulgació de la col·lecció de Conocimientos generales, com hem vist, Subias va publicar *El arte popular en España*. (Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1948), que va ser el primer volum de la història de la cultura, i que va esdevenir un llibre reconegut amb la declaració d'obra d'utilitat pública. Amb 493 il·lustracions, el llibre tracta d'aquest concepte ampli i controvertit de l'art popular, que inclou des de les que en un temps s'han anomenat les arts menors fins a les manifestacions més anònimes i, en aquest sentit, més pròpies de l'imaginari col·lectiu que les expressions artístiques ens han deixat.

LA REVISIÓ DE L'EXPEDIENT I LA REHABILITACIÓ (1949). LA LLUITA PER LA DIGNITAT

Acabem de veure en quina situació va deixar Joan Subias, l'any 1940, la separació del servei actiu de la

20. FERRER, Josep, i PUJADAS, Joan. *Epistolari Joan Coromines i Joan Sales*. Pròleg d'Albert Manent. Barcelona, Fundació Pere Coromines- Ed. Curial, 2004. Carta 8, de Joan Sales a Joan Coromines. Barcelona, 16 de setembre de 1948, p. 85. Citat també a SELFA SASTRE, Moisès. «Al voltant de la relació epistolar entre Joan Coromines i Joan Sales: un recull d'antroponímia i toponímia de Vallclara (1954)». *Zeitschrift für Katalanistik*, 25 (2012), p. 283-303, p. 285. No parla d'aquesta edició SAMSÓ, Joan. *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vols, 1994-1995. Potser no en parla perquè es tractava d'un llibre de bibliòfil i en edició molt limitada, però potser també per desconeixement, ja que a l'apartat que dedica a l'editorial Ariel esmenta altres edicions semblants.

21. SOLDEVILA, Ferran. *Historia de España*. Prefaci de la primera edició, p. XVII, 2a edició. Ed. Ariel, 1959. Hi ha, en aquesta edició, reproduccions de fotografies del llibre de Joan Subias sobre Sant Pere de Roda, i nombroses citacions en notes bibliogràfiques i en extrems textuais d'obres d'història de l'art de Subias, que il·lustren peus de foto en els vols I, II, IV i V. En els crèdits, amb lletra molt petita, hi figura la nota: «Versión castellana. Edición ilustrada, pies de grabados e índice alfabético por J. Sales».

19. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias i Galter. Text mecanografiat de l'apartat dedicat a comentar la seva producció editorial, amb recull de cartes, comentaris i crítiques incorporats al cos mateix de les memòries. En el mateix apartat, Subias fa constar que arran del *Sant Pere de Roda* va col·laborar en la selecció de les il·lustracions per a la *Historia de España* de Ferran Soldevila, que Ariel va editar en castellà, amb la traducció del text original de Soldevila escrit en català. «En Soldevila em donà les gràcies en el primer volum de la gran obra».

Diputació, i de quina manera es va haver d'espavilar per sobreviure, tirar la família endavant, fer front a les despeses dels estudis dels fills i tractar de refer la seva vida i la de tots els seus, de la patacada de la Guerra Civil i de les seves conseqüències. Alguns autors que han esmentat Subias de passada, en treballs sobre l'exili català, han desmerescut la seva peripècia vital, pel fet que el seu exili va durar molt poc i va optar, finalment, per tornar. Tornar, esclar, amb risc i incertesa per acabar, com molts altres, separat de la seva vida professional anterior i deixat a la intempèrie d'un món hostil i ingrát. Deu anys és aviat dit, però segur que en el moment i sobre la marxa, a Joan Subias li devien semblar una eternitat.

El fet és que el 2 de juliol de 1948, Joan Subias va entrar un escrit adreçat al president de la Diputació, en el qual li manifestava que com que disposava d'una nova prova documental que desvirtuava el plec de càrrecs de 1940, acollint-se a les disposicions vigents sol·licitava la revisió del seu expedient i que s'acordés la readmissió.²² El document que Subias esmenta en el seu escrit, el qual inclou adjunt i considera d'especial rellevància, és un certificat mèdic datat a La Redorte el dia 27 de març de 1940, presentat en fotocòpia i en el qual el Dr. René Cathary certifica que va tractar Joan Subias a La Redorte, entre el 15 de març i el 20 de maig de 1939, d'una afecció pulmonar.²³

Amb aquests dos documents, davant el secretari accidental i cap de personal de la Diputació, va presentar un escrit de proposta a la Comissió Gestora, en el qual després de diverses consideracions proposava a la Diputació sol·licitar de les autoritats competents (director general d'Administració local), a través del Govern Civil i amb el seu preceptiu informe, l'autorització necessària per revisar el seu expedient sancionador i de depuració. La proposta passada pel Ple el dia 20 de juliol de 1948, fou aprovada. I a l'expedient consta la certificació literal de l'acord pres per la Comissió Gestora de la Diputació, i el seu trasllat al director general d'Administració local, depenent, en aquell context, del Ministeri de Governació. L'acord recollia l'escrit de

Subias, els drets que l'emparaven a fer revisar el seu expedient, incorporava el certificat mèdic que fou considerat peça clau per a la revisió, i sol·licitava l'autorització corresponent per a la corresponent revisió.²⁴ La resposta del Ministeri va arribar a la Diputació amb un escrit de data 11 d'octubre de 1948, signat pel Governador Civil i traslladava la decisió del sots-secretari de Governació en el sentit d'autoritzar la reobertura de l'expedient i la corresponent revisió, que s'havia de fer d'acord amb les disposicions vigents i donant trasllat a la mateixa sots-secretaria per a la resolució definitiva, un cop s'haguessin conclòs les diligències corresponents. Aquesta resolució es va traslladar a Joan Subias, amb un escrit del president accidental de la Diputació, de data 23 de desembre de 1948, i li anunciava que quan s'escaigués, la Comissió Gestora prendria els acords que estimés convenient. Havien passat dos mesos i mig llargs des de la resolució del sots-secretari fins a aquest trasllat, que encara no comportava l'inici de la revisió. Però com és evident, dos mesos i mig ja no eren res després de nou anys separat del servei.

Finalment, el 20 de desembre de 1948, el cap del negociat central de secretaria de la Diputació va signar una proposta d'acord a la Comissió Gestora, que aquesta va veure en una sessió del Ple del dia 30 de desembre (sessió extraordinària), en la qual s'acordà la revisió de l'expedient, tal com s'havia autoritzat el mes d'octubre, i es va nomenar com a jutge instructor, el vicepresident de la Diputació, Sr. Jaime Genover Codina, assistit del secretari de la Corporació, com així consta en un a diligència que s'afegeix manuscrita al text de la proposta. Aquest acord, en la seva literalitat, es va traslladar als senyors Jaime Genover, nomenat jutge, i a l'interessat, Joan Subias Galter.

A les dotze del dia 10 de gener, el jutge Jaume Genover i el secretari José María García de la Rosa van prendre possessió davant del president de la Diputació, en un acte en el qual compareguren el president de la Diputació, el jutge i el secretari. Però el 15 de febrer de 1949, el secretari amb el vist i plau del jutge instructor es veié obligat a fer una diligència a l'expedient per fer constar que la tramitació «ha tenido que sufrir diversas demoras, a causa de enfermedad del funcionario encargado del Negociado de Personal y a obligadas ausencias del que suscribe, motivadas por la gestión en la Capital de la Nación, de varios asuntos

22. Arxiu de la Diputació de Girona. Excma. Diputación Provincial de Gerona. Secretaría. Años 1948-1949. Sección central de secretaría. «Expediente incoado para revisión del expediente de depuración del funcionario provincial Don Juan Subias Galter». Aquest expedient disposa d'un índex dels documents que conté, exactament 41 documents en 48 folis, que no citarem separatament perquè la sola referència a aquest expedient de revisió i a l'índex esmentat situa qualsevol lector sobre la pista de tots els documents.

23. Vegeu més amunt, capítol, «Les seqüeles de la Guerra Civil. Un exili efímer, febrer-maig de 1939», p 73 i ss. les circumstàncies dels mesos d'exili de Joan Subias i la seva família al castell de La Redorte, acollits per la tia de l'esposa de Subias, Ángeles López Neyra de Gorgot, i el text de l'apèndix documental V, La Redorta, que inclou els records memorialístics d'aquests mesos d'estada a terres de l'Aude, mirant a la muntanya d'Alaric.

24. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a revisió. Acord de la Comissió Gestora del 20 de juliol, amb el segell del registre de sortida del 3 d'agost de 1948. L'acord incorpora la traducció al castellà de l'informe mèdic del Dr. Cathary, i que en la part necessària del diagnòstic diu que com a doctor ha presat els seus serveis a Joan Subias Galter «por pulmonía lobular en el vértice o parte alta derecha del pulmón desde el 15 de marzo de 1939 al 20 de mayo de 1939». L'expedient incorpora tres còpies del mateix certificat de sortida adreçades al governador civil, al director general d'Administració local i a Joan Subias Galter.

de importancia para los intereses provinciales, acompañando al señor Presidente de la Excma. Diputación Provincial».

Per evitar més demores, el jutge va dictar una providència, amb data 22 de febrer de 1949, en què nomenava Don Gabriel Gómez Soler per substituir el secretari en casos d'absència necessària, i acordava obrir l'expedient i citar Joan Subias per al dia 4 de març de 1949, a les onze del matí, en el Saló de Plens de la Diputació, amb la finalitat que es ratifiqués en la seva declaració del 24 d'octubre de 1939 i l'ampliés amb l'aportació de noves proves, si en disposava. Subias fou citat amb un escrit del secretari, de data 25 de febrer de 1949, que rebé i signà el dia 28 de febrer, al carrer Aragó 181, de Barcelona.

Subias va comparèixer, efectivament, el dia 4, i va fer la seva declaració, no en el saló de Plens com deia la providència del jutge, sinó en el despatx del president de la Diputació, amb quinze minuts de retard respecte a l'hora prevista, segons la citació. Aportà còpia del certificat mèdic, que ja hem esmentat, adjuntà dos documents nous i plantejà que podien declarar a favor seu el bisbe de Girona, el Dr. Joan Tarrús Bru, el Sr. Joaquim Pla i Cargol i el Dr. Josep Maria Morera Sabater, en aquell moment auditor de la Rota. Els documents nous que presentà eren una carta del Dr. Morera del dia 10 de juliol de 1940, en la qual aquest manifestava a Subias que sempre havia considerat que la seva actuació havia salvar moltes obres d'art i havia estat beneficiosa per als canonges que se sentien perseguits, i un saluda, també del Dr. Morera, en aquest cas com a vicari general de Barcelona, del 5 d'abril de 1944, en el qual deia: «siempre me resultan muy interesantes sus estudios y publicaciones, con las cuales hace verdadero honor a la Academia de San Fernando que le ha querido en su seno. Ojalá hubiesen procedido así otros organismos, que tenían motivos para ello...».²⁵ A continuació, el dia 4 de març de 1949, el jutge dicta una providència per la qual citava a declarar, per a l'endemà, 5 de març a la una del migdia, el Dr. José María Morera Sabater.

Aquest, en la seva compareixença, va respondre diverses preguntes del jutge, va reconèixer com a seves la carta i el saluda, digué desconèixer si Subias havia anat forçat o voluntari a l'acte d'obertura del sepulcre de Sant Narcís, digué, també, que tenia un excel·lent concepte del Sr. Subias, afirmà saber que Subias s'havia posat malalt quan va arribar a França, a principis de febrer de 1939, i afirmà que «dicho señor trabajó incansablemente cuando las hordas rojas quemaron los objetos artísticos y procuró concentrarlos en casas

de campo u otros lugares para salvarlos de la furia iconoclasta».

Feta aquesta declaració, el jutge va determinar, el mateix dia 5 de març, que es publicués un anunci donant un termini de vuit dies per comparèixer en l'expedient que s'estava revisant. L'anunci es va publicar el dijous 10 de març de 1949.²⁶ L'endemà, 11 de març, dictà una providència citant a declarar, per als dies 17 a les sis de la tarda i 18 a les dotze del migdia, el Dr. Joan Tarrús i el Sr. Joaquim Pla Cargol, respectivament, i acordant demanar al bisbe que es ratifiqués en les seves anteriors declaracions o que afegís, si ho creia convenient, nous elements. Tots dos, en sengles declaracions, semblaven cenyir-se estrictament al guió, afirmaven tenir un bon concepte de Subias, el consideraven incapaç d'haver anat voluntàriament a l'acte d'obertura del sepulcre de Sant Narcís, i creien que si no va tornar a Espanya abans degué ser perquè es trobava malament.

Per la seva banda, el bisbe va respondre, amb data 18 de març de 1949, el requeriment del jutge insistint en tot el que ja havia declarat amb anterioritat i afirmant que, en molt bona mesura, la recuperació fàcil de la immensa majoria dels objectes artístics es degué al fet que s'havien obtingut «por su mediación listas completas de los mismos».

Continuant amb el mateix esquema de l'expedient de depuració de 1940, el dia 21 de març, el jutge va acordar demanar l'opinió als responsables de Falange, Guàrdia Civil i Policia.²⁷ Per Falange va respondre, el dia 11 d'abril, el Sr. Antonio Franquet, i tant la Guàrdia Civil com la Policia van repetir els arguments de deu anys abans.

Finalment, el dia 22 de març de 1949, el secretari José María García de la Rosa, amb el vist i plau del jutge, va certificar que durant els vuit dies habilitats per a comparèixer en l'expedient «No se ha presentado ninguna persona a declarar en pro ni en contra del ex-funcionario Don Juan Subías Galter, ni remitido ningún documento, como consecuencia del meritado Anuncio, para ser unido al expediente».

Aquesta vegada, les denúncies i delacions ja no es portaven tant, i els ànims excitats dels anys 39 i 40 s'havien començat a calmar. Tota la documentació de l'expedient de revisió sembla destil·lar una tramitació planera i gairebé per inèrcia, on tot semblava previst i es desenvolupava segons un guió implícitament preestablert.

Considerant tots els antecedents que hem esmentat, el jutge instructor va fer balanç de tota la instruc-

25. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a la revisió... A la declaració de Subias s'hi afegeix una còpia del certificat mèdic amb la compulsa de la signatura feta per l'alcalde de La Redorte i, per delegació, el tinent d'alcalde, i les còpies corresponents de la carta i el saluda del Dr. José María Morera Sabater.

26. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a la revisió... *Boletín Oficial de la provincia de Gerona* amb l'anunci publicat per la Diputació Provincial a la pàgina 226.

27. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a la revisió... Els escrits s'adrecen, concretament, al Jefe Provincial de FET y de las JONS, al Teniente Coronel de la Guardia Civil i al Sr. Comisario Jefe de la Policía Gubernativa.

ció i va concloure proposant a la Diputació, el 20 de maig de 1949, que acordés “READMITIR al funcionario D. Juan Subias Galter en el cargo de Jefe de Negociado de esta Corporación, sin imposición de sanción. DEJAR sin efecto el acuerdo de la Comisión Gestora provincial de 4-6 de mayo de 1940 por el que se acordó separar definitivamente del servicio al referido funcionario Sr. Subias Galter. QUE el reingreso en el Escalafón del Funcionario Sr. Subias será en el lugar que le hubiere correspondido estar si no hubiese sido baja en el mismo, de conformidad al artículo 3º del Decreto de 22 de abril de 1940 de provisión de vacantes derivadas de depuración. QUE se le reconozca el tiempo en que ha estado separado, a los efectos de percepción de quinquenios y derechos pasivos. QUE desde la fecha de este acuerdo se le reconozca el derecho a la percepción de haberes; a reserva ello de la aprobación definitiva por el Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación, a quien se comunica lo acordado por conducto del Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia a efectos de su preceptivo informe”.

Quatre dies més tard, el 24 de maig, el Ple de la Diputació aprovà la proposta que feia el jutge Genover. Els temps de l'administració són sempre insondables i el trasllat d'aquest acord a totes les parts es féu amb data del 30 de juny de 1949, i registre de sortida de la Diputació el 5 de juliol de 1949.

L'itinerari administratiu continuà amb la resolució del sots-secretari de Governació traslladada al governador civil, amb data 24 d'octubre de 1949, i modificava l'acord de la Diputació en el sentit que calia donar validesa efectiva al temps de vigència de la resolució sancionadora de 1940 i, en conseqüència, la readmissió que acordà el Ministeri i hauria d'aplicar la Diputació era «con pérdida del tiempo y haberes dejados de percibir». El governador envià aquest acord i l'expedient a la Diputació, el dia 27 d'octubre; el mateix dia, el

secretari de la Diputació signà la proposta d'acord matisada en els termes que havia dit el Ministeri i, elevada al Ple de la Diputació, aquest aprovà la readmissió, en un ple extraordinari del dia 8 de novembre de 1949.²⁸

Finalment, a dos quarts de dotze del dia 19 de desembre de 1949, el secretari i Joan Subias van signar, a la Diputació de Girona, l'acta de presa de possessió «retrotraída al día veinticuatro de octubre último del cargo de Director de Servicios Culturales de esta Excm. Diputación Provincial, dotado, en su categoría de Jefe de Negociado Especial con el haber de trece mil pesetas más los quinquenios que le correspondan por su antigüedad». Immediatament es van fer les notificacions oportunes a l'interventor de fons i, en un escrit del secretari es precisava que el sou que corresponia a Subias era de 13.000 pessetes anuals i 2.600 per dos quinquennis del 10% que es consideren vençuts el dia 21 de març de 1936 «no correspondiéndole el tercero hasta el 13 de diciembre de 1950».

S'acostaven les festes de Nadal de 1949 i el mateix dia de la presa de possessió, el secretari signà un document que deia: «ha tenido a bien conceder a (Joan Subias Galter), a partir de mañana día 20 de los corrientes, ocho días de licencia».²⁹

28. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a la revisió... Entre l'informe i proposta del secretari i l'acord del Ple hi ha un escrit de la Diputació de Girona, a Joan Subias, amb data del 3 de novembre de 1949, en què li comunicava el contingut de la resolució ministerial i li anunciava la imminent aprovació d'un acord del Ple.

29. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient incoat per a la revisió... A l'expedient figuren, també, l'intercanvi d'escrits entre el Govern Civil i la Diputació pel fet que el Ministeri només havia retornat l'expedient de revisió, però no l'expedient originari de 1940. Finalment, el primer expedient apareix extraviat al Govern Civil i el governador el retorna a la Diputació, completant tot el circuit de la documentació.

TERCERA PART

**UN PASSAT FEIXUC I UN FUTUR INCERT.
DE GIRONA A BARCELONA. L'ESFORÇ PER REFER LA VIDA**

DE GIRONA A BARCELONA, L'ESFORÇ PER REFER LA VIDA

DE LA BAIXA PER MALALTIA A L'EXCEDÈNCIA VOLUNTÀRIA, I A LA JUBILACIÓ (1949-1962)

Immediatament passat Nadal, Subias ja va presentar un certificat mèdic del Dr. Jaime Vendrell Villaronga, amb data del 27 de desembre de 1949, en què es deia que Joan Subias, de cinquanta-dos anys d'edat, tenia «flebitis en extremidad inferior izquierda». S'anaren encadenant certificats mèdics, mes a mes, des de finals de 1949 fins a finals de 1951.¹ L'any següent, Subias abandonà ja el sistema de defugir la seva incorporació a la feina per la via dels certificats mèdics i començà a demanar successives excedències voluntàries. Va demanar la primera el 31 de març de 1952, que li fou concedida amb data 16 d'abril. Hi tornà el 14 de març de 1953, i la Diputació l'hi concedí amb data onze d'abril. Per a 1954, la va demanar el 18 de març i se li va concedir el 6 d'abril i, finalment, una nova petició de pròrroga es produí el 10 de març de 1955 i se li atorgà el 23 d'abril.

Havia anat encadenant baixes i excedències per no haver d'ingressar de facto a la seva plaça de Girona. Subias ja tenia una nova vida feta a Barcelona, com hem vist, i el reconeixement de la seva plaça de Girona era la reparació d'un greuge històric i una guardiola per al moment de la jubilació. Així, a primers de 1962, amb un escrit al president de la Diputació de Girona, del dia 17 de gener, li exposava que «terminando el día 31 de marzo próximo el plazo máximo de 10 años de excedencia que le fuera concedido a tenor del artículo 62 del vigente Reglamento de Funcionarios de Administración Local, y no encontrándose en condiciones de reintegrarse al meritado cargo en el que ingresó por Concurso Oposición el 16 de marzo de 1926, a Vuestra Excelencia, RUEGA, se sirva concederle la jubilación que pueda corresponderle».

El 16 d'abril de 1962, el jefe de negociado Letrado, Jorge Masgrau va preparar la proposta d'acord i el càlcul dels drets que li corresponien, amb un càlcul

que incorporava els dos anys, quatre mesos i quatre dies de servei militar (en document adjunt figura la certificació de l'acord del capità general de la IV Regió militar acreditant el temps de servei i la llicència absoluta), i els quatre anys de carrera de magisteri que, als efectes de drets passius, li havia reconegut la Generalitat (també figura la certificació corresponent), l'any 1933, i una certificació del 12 d'abril de 1962 per acreditar els ingressos que efectivament percebia Joan Subias, per tal de fer amb tots aquests elements, el càlcul corresponent. Aquest darrer aspecte el van certificar primer, José Gratacós, interventor de fons de la Diputació, el 12 d'abril de 1962, i el senyor Ramon Xifra i Riera, el 14 d'abril del mateix any. Un quadre pautat de la Mutualitat Nacional de Previsió de l'Administració Local (MUNPAL) i emplenat per Ramon Xifra era la base de càlcul per remetre l'expedient de jubilació a l'esmentada Mutualitat, el dia 24 de maig de 1962, un cop el Ple de la Diputació, en la seva sessió del dia 18 de maig de 1962, havia acordat els termes efectius de la jubilació proposada, com va certificar el secretari José M. García de la Rosa, amb el vist i plau del president, amb data de 24 de maig de 1962. La MUNPAL va resoldre el 20 de juliol de 1962.

Finalment, i en el moment de complir els 65 anys, Joan Subias Galter es va jubilar en els termes que li havia comunicat el secretari de la Diputació, amb data de 29 de maig de 1962, fent-li saber l'acord del Ple i l'acceptació de la seva jubilació voluntària de «su cargo de Director de los servicios culturales de la Corporación, equiparado a jefe de Negociado, con efectos desde el día 17 de julio próximo, fecha en que cumplirá los 65 años de edad con el haber pasivo de 16.100 pesetas anuales equivalentes al 70% de su haber regulador y 23.000 pesetas por contar con 22 años, 11 meses y 5 días de servicios abonables».² En principi acabava un malson del qual, probablement, en sentit moral, Subias mai no s'havia refet. Li quedava sempre una recança pel fet d'haver-se sentit injustament maltractat, i el seu cap no parava de barrinar la manera de reivindicar-se constantment.

1. Arxiu de la Diputació de Girona. Sèrie 60301. Expedient personal de Joan Subias Galter. Del 6 d'octubre de 1925 al 29 de maig de 1962. UINS 1069. Signen certificats el Dr. Antonio Miquel Pons, el 27 de gener, el 27 de febrer i el 27 de març de 1950; el Dr. Jaime Vendrell Villaronga, el 27 d'abril; el Dr. Juan Martínez Sardà el 27 de maig; el Dr. Manuel Roig, el 27 de juny i el 27 de juliol de 1950; el Dr. Antonio Llorens el 28 d'agost; el Dr. Manuel Roig, el 28 de setembre i el 28 d'octubre de 1950; el Dr. Antonio Miquel Pons, el 27 de novembre, i el Dr. Manuel Roig, una sèrie encadenada, mes a mes, que va des de el 28 de desembre de 1950 a 28 de desembre de 1951.

2. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias. 29 de maig de 1962. Escrit del secretari.

LA VIDA A BARCELONA. LA REINVENCIÓ D'UN HISTORIADOR DE L'ART. PROFESSOR DE L'ESCOLA DE BELLES ARTS (1948-1967)

Com hem vist, durant la dècada de 1940 Subias es veié obligat a reinventar-se i buscar, per diversos camins, els ingressos que li calien per tirar endavant la família. Apartat de tota responsabilitat pública s'allunyà de la recerca i es concentrà en les seves habilitats d'il·lustrador, la seva capacitat de divulgació i les seves dotes pedagògiques que, en part, li venien de família i, també en molt bona mesura, havia mamat entre el professorat de l'Institut de Figueres, més i tot, que en la Universitat, on havia trobat un panorama desolador.

Ja hem vist en un capítol anterior que l'amistat i la procedència empordanesa compartides amb Frederic Marés van de ser de molta ajuda a Joan Subias Galter, que va dedicar, a partir de l'inici de la dècada de 1950, la major part dels seus esforços a l'Escola de Belles Arts, al Museu Marés i a les publicacions. Però abans d'entrar en la seva peripècia per l'Escola de Belles Arts, convé que deixem apuntat el fet que Subias degué buscar per diversos camins i que apart de l'Escola de Belles Arts el trobem com a professor d'història de l'art al Centro de Influencia Católica Femenina (CICF). Ens manca precisar millor la cronologia d'aquesta col·laboració, però sabem amb certesa que l'any 1953 hi treballava; així ho manifestava en una carta a Miquel Oliva i Prat, del Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligants de Girona: «Un grup d'alumnes i professors del centre d'ICF, on dono la classe d'Història de l'Art, vol preparar una excursió a Empúries...». Subias tenia un altre viatge i no podia ser, ell, el guia. L'excursió es va fer i Oliva ho confirmà a Subias, en una carta del 28 de juny de 1953, en què li explicava que havia rebut un llibre com a mostra d'agraïment immerescut.³

Vinculat a aquesta activitat docent, sabem que el curs 1952-1953 va dirigir les visites artístiques dels alumnes del CICF en un viatge per Itàlia, del 1 al 16 de novembre de 1952, i que el curs següent, 1953-1954, va fer el mateix, del 9 al 26 d'abril de 1954, per terres de França, Bèlgica i Holanda. Aquesta activitat dels viatges

3. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona. Centre de Pedret. Correspondència de Joan Subias Galter amb Miquel Oliva i Prat. Carta manuscrita de Subias a Oliva, de 5 de maig del 53, en què proposava l'excursió, i demanava a Oliva que comunicés la resposta bé a ell mateix, bé a Maria Castanyer, al CICF. Carta de Subias a Oliva, de l'11 de maig del 53, en què insistia i proposava que l'excursió fos el 31 de maig. Totes dues amb textos manuscrits. Carta mecanoscrita de Miquel Oliva a Subias, de resposta, amb data de 13 de maig de 1953, acceptant però indicant la preferència pel dia 7 de juny. El 28 de juny de 1953, en carta, també mecanoscrita, Oliva donava notícia del llibre que havia rebut. En aquest creuament de cartes apareix, també, Sant Pere de Roda com un tema en el qual tant Subias com Oliva estaven intervenint.

va ocupar un cert temps de Subias, i ell la va vincular a la seva profusió de conferències i classes.⁴

El canvi en aquesta nova etapa, marcada per la progressiva adaptació a les condicions dures de la postguerra, fou radical i així ho percebé, subtilment i suauement, el perfil biogràfic que li dedicà l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona que, després de ponderar el seu treball de més de quinze anys de consolidació de monuments i estudi, fins a 1939, per referir-se a les etapes posteriors a la Guerra Civil digué: «En una fase posterior de su vida trocó aquellas funciones técnicas por las editoriales, publicando hasta cuarenta libros de arte, intensificando al propio tiempo sus tareas docentes en la Escuela Superior de Bellas Artes...»⁵. De l'expedient i la separació de feina i sou, aleshores se n'havia de dir «una fase posterior de su vida»!

Va ser en aquesta època que va desplegar la seva activitat de publicista en múltiples revistes. Portat per l'afany de mostrar-se en tribunes públiques i alhora buscar una retribució, el trobem reprenent la seva activitat d'articulista, que havia començat en la dècada anterior amb *Lecturas* (1942-1945), ara, en publicacions com *Revista* (1952-1956), *Ensayo* (*Boletín de la Escuela de Artes y Oficios de Barcelona*) (1954-1962), *Distinción Revista Gráfica española* (1954-1960), *San Jorge* (1957-1965); i amb col·laboracions escasses i molt esporàdiques a *Diario de Barcelona*, *El Noticiero Universal*, *Turissa*, *Ampurdán*, *Miranda*. La regularitat i freqüència més altes les trobem, a més de *Lecturas*, a *Revista*, *Distinción*, *Ensayo* i *Canigó*. *Ensayo* era la més acadèmica; *Canigó*, una revista de marcat accent empordanès amb projecció, i *Distinción*, que tenia de director literari Carles Soldevila, i de director artístic i editor, Enrique Gabernet era, salvant totes les distàncies d'estil i gustos, la versió, en època franquista, del *D'ací d'allà*, que havia impulsat el mateix Soldevila; però, era, potser, la que feia més evident que hi havia un abans i un després de la Guerra Civil, i la que feia més concessions a la nova situació.

El lligam amb *Revista* i l'editorial Barna, dos dels projectes d'Alberto Puig Palau, al costat dels seus vincles amb les dues Reials Acadèmies amb les que va estar vinculat, el situen en el punt de contacte entre l'anti-franquisme, el catalanisme resistent a l'interior, i el franquisme tou o el falangisme descontent, que és el que Jordi Gracia ha anomenat «el despertar de una conciencia crítica». A *Revista* hi van col·laborar, tant Carles Riba i Jordi Rubió (el corresponent de Subias en matèria de biblioteques), com Jaume Vicens Vives i Lluís Pericot, o Dionisio Ridruejo i Pedro Laín Entralgo, entre molts

4. L'actual Patronat del CICF m'ha confirmat les dades i les dates d'aquests dos viatges. I m'ha fet arribar el contingut dels opuscles de propaganda que es van editar.

5. «Notas biográficas de los nuevos profesores», *Ensayo. Boletín de la Escuela de Artes y oficios artísticos de Barcelona* núm 3,

d'altres. Però Subias que per altres costats, com hem vist, col·laborava amb l'Institut d'Estudis Catalans, havia quedat massa escaldat i va adoptar una actitud clarament compromesa, però no belligerant. La seva prioritat encara havia de ser refer l'economia domèstica i establir-se en el món de l'edició i de la docència.

Per sort, les seves constants anades i vingudes ens consten per les reiterades recopilacions del seu currículum i del seu historial que, a tall d'inventari, Subias anava recollint i es veia obligat a presentar, per tal de fer-se reconèixer els seus drets o la seva antiguitat. Aquesta mena de certificacions recopiladores consten, també, en el full de serveis de l'Escola de Belles Arts, i ens permeten reconstruir fil per randa l'activitat docent de Subias en els anys de la seva depuració, i posteriors. En molt bona mesura, pel crèdit que havia adquirit en els anys de la República, pels seus contactes figurencs i pel nou crèdit guanyat en el món editorial amb tasques diverses de divulgació de la història de l'art, Subias veié com, a poc a poc, se li obrien les portes del camp de l'ensenyament a la ciutat de Barcelona, acompanyat sempre pel seu amic empordanès, Frederic Marés. El 6 d'octubre de 1947 fou nomenat «profesor numerario de entrada, interino de la Escuela de Artes y Oficios Artísticos» i l'any següent ja el trobem nomenat, el 12 d'abril de 1948, com a «catedrático interino y gratuito de 'Estética y Filosofía del Arte' de esta Escuela de Bellas Artes».⁶

D. Juan de Contreras López, marquès de Lozoya, director general de Belles Arts va signar el nomenament el dia 12 d'abril, i el 14 del mateix mes, Subias va prendre possessió del càrrec de professor, pel qual l'acreditava el títol esmentat, davant del director de l'escola Frederic Marés i del secretari Luis Gil de Vicario. En la recopilació de documents, que el mateix Subias va presentar a l'Escola de Belles Arts, i que fou objecte d'un certificat del 14 de gener de 1956, els anys 1948, 1949 i 1950 va ser confirmat en la plaça de «profesor numerario de entrada, interino, de la Escuela de Artes y oficios artísticos de Barcelona». L'any següent, per l'Ordre Ministerial de 26 de juny de 1951 va ser nomenat «Profesor de entrada, de Teoría e Historia de las Artes Decorativas de la Escuela de Artes y Oficios Artísticos». Sengles Ordres Ministerials dels dies 30 d'abril de 1953 i 12 de desembre de 1954, el nomenaren, aquesta vegada, «Profesor de Término, interino, de 'Nociones generales del Arte' de la Escuela de Artes y Oficios Artísticos».⁷

6. Arxiu de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona. Ministerio de Educación Nacional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Personal docente. Hoja de Servicios de Juan Subias Galter. Certificat emès pel secretari de l'escola, Luis Gil de Vicario i amb el vist i plau del director accidental, Luis Muntané, de data 12 de maig de 1956, amb el cessament de la presa de possessió de 1948.

7. Arxiu de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de

Per altra banda, el dia 19 d'octubre de 1953, el Ministro de Educación Nacional, Joaquín Ruiz Jiménez, va nomenar Juan Subias Galter «Catedrático interino de 'Dibujo decorativo'» de l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona, i amb aquest títol va prendre possessió el dia 5 de novembre de 1953, davant del director de l'escola, Frederic Marés i del secretari Luis Gil de Vicario.⁸ L'any 1954, el 27 de novembre, va tornar a fer-se càrrec del dibuix decoratiu i, de la història de l'art, fins a l'any 1956. Consta que va cessar, el 12 de maig de 1956, de la posició de catedrático interí i gratuït d'estètica i filosofia de l'art, com diu el certificat: «en virtud de nombramiento de catedrático numerario de Historia del Arte en virtud del correspondiente concurso-oposición», per Ordre Ministerial del 24 de maig de 1956.⁹

Encara, el 23 de setembre de 1958, el director general de Belles Arts, Antonio Gallego Burín, marquès de San Calixto, va dictar una ordre que situava Subias, *por corrida de escalas*, en la categoria de 26.640 pessetes, com a catedrático numerari de l'Escola Superior de Belles Arts; Subias va prendre possessió d'aquest ascens, el dia 3 d'octubre de 1958, davant del secretari de l'escola Juan Benavent, i amb el vist i plau del director Frederic Marés. El 26 de juny de l'any 1963 hi va haver una nova *corrida de escalas*, va ser ascendit a 28.200 pessetes i va cessar en la categoria anterior, el dia 29 de juliol de 1963, aquest cop amb un certificat que signava F. Guillén, secretari accidental de l'escola, també amb el vist i plau de Frederic Marés.¹⁰ Els anys 1965 i 1966 es van produir nous canvis retributius d'especial significació, sobretot el de 1965, com a conseqüència de la Ley de retribuciones de los funcionarios civiles del Estado.

Finalment, el 17 de juliol de 1967, en el moment de complir els setanta anys (nascut el 17 de juliol de 1897), Joan Subias i Galter, com diu un text manuscrit

Barcelona. Ministerio de Educación Nacional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Personal docente. Hoja de Servicios de Juan Subias Galter. Certificat emès pel secretari de l'Escola, amb data 14 de gener de 1956, amb un recull de dades aportades pel mateix Subias del seu historial docent des de 1947 fins a 1956, així com la relació dels seus títols i distincions, activitat docent, activitats artístiques i publicacions. Dos fulls mecanografiats signats pel secretari i amb el vist i plau del director.

8. Arxiu de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona. Ministerio de Educación Nacional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Personal docente. Hoja de Servicios de Juan Subias Galter. Còpia del certificat emès pel secretari de l'Escola i amb el vist i plau del director, de data 5 de novembre de 1953.

9. Vegeu els documents esmentats a les notes 6 i 7.

10. Arxiu de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona. Ministerio de Educación Nacional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Personal docente. Hoja de Servicios de Juan Subias Galter. Còpia del certificat, de 29 de juliol de 1963, de cessament i corresponent ascens de categoria retributiva. Full manuscrit amb la seva trajectòria acadèmica docent 1948-1967.

seu de síntesi del seu currículum a l'escola, «Cesa por jubilación. Edad Reglamentaria». Tancava una etapa i continuava la seva lluita en els tribunals per assegurar-se el reconeixement dels seus drets i de la seva antiguitat, en un context i en una època en què l'historial de les cotitzacions i els drets era més enrevessat, i estava menys controlat, que en els temps presents. No ens pot sorprendre, doncs, la prolixitat reiterativa d'ordres, nomenaments i cessaments, que s'encadenaven des d'iniciatives que se centralitzaven en els nivells ministerials o de direcció general, com acabem de veure.

UNA HIPERACTIVITAT DISCURSIVA. CONFERÈNCIES I VIATGES

Hem esmentat més amunt la proliferació d'articles de divulgació que va publicar, Joan Subias, en múltiples revistes, i que hem reconstruït amb la màxima fidelitat i moltes recerques minucioses en hemeroteques. L'abundància de lletra escrita tenia la seva estricta correspondència en aquesta activitat discursiva, que ara comentarem.

En els quatre volums relligats que es conserven a l'IEC, Joan Subias recopila la referència a 538 conferències i cursos. La relació detallada que publiquem en l'apartat en què establim l'obra de Joan Subias, ens estalvia en gran part ponderar gaire més aquesta voluntat imparable de prodigar-se en públic, fent valdre els seus coneixements i les seves capacitats didàctiques. Sovint són conferències in situ, lligades a visites a monuments o a recorreguts arqueològics, en la majoria dels casos a la ciutat de Barcelona o als diversos monuments de l'Empordà, que coneixia tan bé.

Amb anterioritat al seu primer llibre sobre *Les taulles gòtiques de Castelló d'Empúries*, Joan Subias va esmerçar un gran esforç en la conferència que va pronunciar, el 6 de juliol de 1923, a la Biblioteca Popular de Figueres; aquesta conferència, que s'ha conservat mecanoscrita, sobre «La pintura gòtica a Catalunya», va tenir, a Figueres, la repercussió d'un gran esdeveniment local, i tota la ressonància d'un acte primerenc, un baptisme de conferenciant.

Els temes de les conferències són sempre els que van ocupar la seva vida i la seva activitat intel·lectual i docent; les catedrals, les peregrinacions, les imatges, els cors de les catedrals, Castelló d'Empúries, Vilabertran, Sant Pere de Roda, la catedral de Barcelona, el Palau de la Generalitat, la catedral de Girona, el retaule de plata de la catedral de Girona, els museus, el Museu de l'Empordà, el Museu Marés, les pintures de Belcaire, el retaule de Canapost, Sant Miquel de Fluvià i, molt sovint també, els seus viatges i el seu continuït cultural i artístic.

D'aquests viatges ens en consten diversos, alguns

amb data coneguda i d'altres no. El primer, que el mateix Subias va relacionar, és un viatge de 1950, amb alumnes de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi a França: Orléans, els castells del Loire i Versalles; París, els museus de París, el Louvre, Chartres, els monuments de París.

Segueix un viatge per terres de Castella, amb els alumnes i professors de l'Escola de Belles Arts, amb parades a Zamora, Toro, Tordesillas, Valladolid, San Juan de Baños, Palencia, Burgos, Logroño, Salamanca, Àvila, Toledo, El Escorial, Madrid i Saragossa.

Ens en consta un altre per terres de Castella, en aquest cas a Saragossa, Madrid, Toledo, El Escorial, el Valle de los Caídos, Àvila, Valladolid, Medina del Campo, Madrigal de las Altas Torres, Tordesillas, Palencia, Medina de Rioseco, Segovia i el castell de Coca.

Dels diferents viatges en tenim constància diversa. Així, com hem esmentat més amunt, el curs 1952-1953 va dirigir les visites artístiques dels alumnes del CICEF per terres d'Itàlia, i va fer el mateix, el 1954, per terres de França, Bèlgica i Holanda. En el cas d'Itàlia, va visitar i va explicar Florència, Padova, Verona, Venècia, Assisi, Roma, Siena, Pisa, Milà, Venècia. Encara, l'any 1957, hi va tornar, en un recorregut més extens, aprofitant l'anada i la tornada per Perpinyà, Arles, la Provença, Gènova, Pisa, Lucca, Florència, Assisi, Padova, Roma, Ravenna, Venècia, Verona, Bol·senza, Milà i Montpeller.

En el viatge per terres de Bèlgica i Holanda, l'any 1954, va fer parada a Brussel·les, Gant, Bruges, Lovaina, Malinas, Utrecht, Nimega, Audenarde, Overloo, Amsterdam, La Haia, Anvers, Cahors, Toulouse, París, Dijon i Reims.

Cada ciutat, cada monument, cada museu, era una conferència preparada a consciència i feta sobre el terreny amb l'esperit de encomanar la passió per la cultura europea, que impregna i assaona la totalitat dels llocs esmentats i visitats per Subias i els seus alumnes.

UNA CONSTANT VITAL. SANT PERE DE RODA

Si algun tema té un recorregut total, de principi a fi, per la vida de Joan Subias Galter, és Sant Pere de Roda. Ja ho hem recordat abans i ens hem referit a una primeríssima excursió quan tenia divuit anys. Hi va dedicar energies i esforços, des de temes de gran abast, com la declaració de monument nacional, que ell mateix va impulsar des de la Diputació, fins a temes aparentment menors, com les necessitats concretes i quotidianes del vigilant del monestir.

Recordem-ho un cop més. Joan Subias havia elevat a la Diputació la proposta per a la declaració de monument nacional, el 19 d'abril de 1927; en el tràmit el 13 de novembre de 1928 va ser Subias qui va comunicar, a la Diputació, el sentit i el contingut de l'informe de l'aca-

dèmic i vicerector de la Universitat de Madrid, Elias Tormo. La declaració de Sant Pere de Roda com a Monument Nacional es va produir per la Reial Ordre de 4 de juliol de 1930. Des d'aquesta data, va visitar el monestir amb Rafael Masó, i potser també, amb Jeroni Martorell, que és qui va començar a definir els criteris de restauració de la ruïna memorable, que havia esdevingut l'esquelet inert de Sant Pere de Roda.¹¹

Mentre, Subias va continuar amb la seva tasca i va denunciar l'espoli, va identificar les restes disperses i va contribuir a refer els elements que s'havien disgregat, per facilitar un treball de recerca posterior molt meticolós, que ell ja no estava en condicions de fer. I per damunt de tot, va emprendre una incessant tasca d'activisme divulgatiu que va desplegar amb entusiasme juvenil fins a una edat molt avançada, com acrediten algunes fotografies. Les fites extremes van ser la visita, que hem documentat, del 10 de juny de 1928, amb estudiants de la Bisbal, i la darrera de la qual tenim constància documental explícita, va ser la conferència que va fer, amb posterioritat al 23 de març de 1973, amb el títol «San Pedro de Roda. Algo más».¹²

Les fites intermèdies són, sense cap mena de dubte, el llibre que ja hem comentat, de l'any 1948,¹³ i l'article al primer volum dels *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, de 1959, que recull molts passatges del llibre.¹⁴ D'un cap a l'altre d'una vida ens consten un bon nombre d'articles periodístics dedicats a Sant Pere de Roda, que recollim en la seva bibliografia i, també, perquè ell mateix les va recollir i inventariar, prop de trenta conferències, xerrades, excursions o tot alhora.

De Sant Pere de Roda en va fer una vocació, un exercici, un itinerari vital, sempre acompanyant grups, de joves o grans, en una mena d'apostolat incansable. Els alumnes i professors de la Fundació Clerch (1933),¹⁵ i potser alguna altra vegada; Un grup de Port de la Selva (1935); la colònia de Llançà (1940); un grup de visitants valencians (1941); els Amics de Sant Pere de Roda (1942); altre cop, la colònia de Port de la Selva (1943); un grup escolar empordanès (1944); l'escola de Llançà (1945); els Amics de Sant Pere de Roda (1948); els Amics del monestir de Palau i Roses (1949); mestres de Figueres i de Barcelona amb l'inspector Sr. Vi-

llegas (1950); una visita amb Martín Almagro, Alejandro Ferrant, i un grup d'amics (1950); un grup de Llançà i Port de la Selva (1951); i conferències amb els Amics de Sant Pere de Roda, al domicili dels Srs. Puig-Gabarró de Barcelona (1951);¹⁶ visites amb els arqueòlegs i escolars del Rosselló (1952) i estudiants de Calella de la Costa (1952) i, sense data, conferències a la Casa del Metge, a l'Escola de Belles Arts, al primer Curs d'història de l'art espanyol, a Barcelona i visita i conferència als inspectors i professors de la Normal, de la província de Girona.¹⁷

L'any 1948 o 1949, a la Selva de Mar degué tenir una significació especial la seva intervenció sobre Sant Pere de Roda a l'acte que, amb motiu i com a homenatge de la publicació del llibre, que Ariel acabava d'editar, va organitzar el poeta Tomàs Garcés.

En aquesta etapa, si bé ja no podia actuar i influir directament en les polítiques sobre la restauració de Sant Pere de Roda, Joan Subias va mantenir un reconeixement moral per la feina feta, que comptava també amb un nombre molt considerable de fotografies que feien de testimoni de la dispersió i l'espoli que s'havien produït amb anterioritat a la Declaració de Monument Nacional. Aquest reconeixement moral, la seva vinculació amb els Amics de Sant Pere de Roda, i la seva presència a la Comissió provincial de Monuments de Barcelona, el mantingueren sempre en contacte amb el monument.

Des de la publicació del seu llibre fins ara, la bibliografia i la recerca sobre Sant Pere de Roda ha fet uns grans avenços i, avui, és molt més fàcil identificar les peces del trencaclosques, recompondre l'escultura del monestir, analitzar les atribucions, i fins la personalitat del mestre de Cabestany. Però si se li ha reconegut la primacia en el coneixement, i en la captació gràfica, d'alguna de les peces notables (una escultura de Llàtzer ressuscitat, i el relleu de la vocació, per exemple)¹⁸ i,

11. Hi hem dedicat dos apartats anteriors, un en el procés cap a la declaració de monument nacional i l'altre que repassa l'acció durant els anys de la República. Vegeu més amunt, p. 45-46 tot citant el testimoni de Francesc Riuró.

12. Plecs solts. Vuit pàgines manuscrites. Arxiu de l'IEC Fons Joan Subias i Galter.

13. SUBIAS I GALTER, Joan. *El monestir de Sant Pere de Roda*. Barcelona, Ed. Ariel, 1948. Edició de bibliòfil. 125 exemplars numerats.

14. SUBIAS I GALTER, Joan. «El monestir de Sant Pere de Roda», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 1, 1959, p. 79-89.

15. «Conferencias de Arte», vol 3. Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. El text són 41 pàgines manuscrites en català.

16. «Conferencias de Arte», vol 2. Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. «El monasterio de San Pedro de Roda». 36 pàgines manuscrites. Es tracta de la casa d'Alberto Puig Palau i Margarita Gabarró, amb qui Subias tenia contacte i hi col·laborava a través de l'editorial Barna i de *Revista*. La conferència a casa el matrimoni Puig-Gabarró va ser parcialment publicada a l'opuscle *Grupo de Amigos del Monasterio de San Pedro de Roda. Resumen de la sesión constitutiva*. Barcelona, 1951, 16 p. El text de Subias de la 4 a la 10. Sobre Alberto Puig Palau, vegeu FABRE; Jaume i FEBRÉS, Xavier. *Tío Alberto: vida, secreto y fiestas de Alberto Puig Palau*. Madrid, La esfera de los libros, 2007.

17. «Guiones de conferencias». Arxiu de l'IEC, Fons Joan Subias i Galter. Corresponen, entre d'altres als números 5, 33, del 54 al 69, 73 i 286 del vol. IV.

18. BARRACHINA, Jaume. «L'espoli de Sant Pere de Rodes, de la col·lecció al Museu», al catàleg de l'exposició *La fortuna d'unes obres. Sant Pere de Rodes, del monestir al Museu*. Barcelona, Quaderns del Museu Frederic Marés, 2006, p. 113-141, i les referències concretes a les pàgines 117, 131 i 132. En l'apartat de catàleg de les peces de l'exposició, les peces 13, 14, 15, 16, 18, 23, tenen la referència, entre d'altres, en la bibliografia, del llibre de Subias.

per altra banda, tenim constància que moltes altres peces van ser també fotografiades per ell, potser algun dia algun expert haurà d'acabar de fer la feina, agafar totes les fotografies de peces provinents de Sant Pere de Roda del fons Subias i assegurar-nos que no hi ha, encara, alguna informació nova. No es pot descartar que hi pugui haver, en aquest fons, alguna sorpresa i aquesta és la impressió que vaig treure d'un repàs molt, elemental, que vam fer del fons, un dia a Girona, amb la professora Imma Lorés.

Precisament, per acabar de donar la dimensió justa sobre la intervenció de Subias, encara en aquesta etapa, a Sant Pere de Roda, potser n'hi ha prou d'esmentar dos episodis més.

Primer, el que es planteja, en dues cartes de Miquel Oliva Prat, en què comenta a Subias la urgència de resoldre els temes materials de la gestió i la vigilància de Sant Pere de Roda i, específicament, es refereix a la necessitat de comprar una burra per al guarda; en la segona, pressiona més, i diu: «Li escric interessant-me per la petició que amb molta insistència torna a fer el guarda de Sant Pere de Roda, referent a la compra de la burra, que diu li és d'absoluta necessitat. Jo crec que té raó, ja que se li havia promès».¹⁹

I en segon lloc, i de més significació, una altra carta, també de Miquel Oliva a Joan Subias, aquesta del 23 de novembre de 1962, en resposta a una de Subias de l'1 d'octubre, per tractar de desfer un malentès que circulava en algun mitjà i que Oliva descartava dient: «suposo que vostè no es creurà que jo hagi sigut el creador de la llegenda de què vostè sabia un lloc de Sant Pere de Roda a on hi hagués quelcom amagat. Ja crec recordarà que alguna vegada n'havíem parlat i era precisament el nostre comú amic Ainaud qui m'ho deia...». I en la mateixa carta precisava, «...després de transcorregudes les darreres setmanes de treballs a St. Pere de Roda s'ha donat precisament en algunes troballes, que qui sap si serien aquestes a les que es referien les notícies... Al extreure els pilons de pedres del claustre s'han descobert una bona quantitat d'elements bases de columnes esculpides i fustes de les mateixes que els hi corresponen, com també bona part d'un ossari i algun altre element dispers. Per altra part, a la Vall de Sta. Creu he donat amb un altre dipòsit d'elements, capitells i altres peces esculpides que he recollit tot depositant-ho al Museu de Girona, d'acord amb Belles Arts. Ara ja crec que ben poca cosa faltarà del que era conegut a través de les fotografies, bona part de les quals són obra de vostè i es refereixen als elements descoberts quan les obres anteriors a 1936».²⁰

19. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona (Pedret). Cartes de Miquel Oliva a Joan Subias dels dies 13 de maig i 28 de juny de 1953.

20. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona (Pedret). Carta de Miquel Oliva Prat a Joan Subias del 23 de novembre de 1962.

Vet aquí, doncs, com fa cinquanta-cinc anys, pràcticament, Miquel Oliva situava ja la tasca de conservació i catalogació de Joan Subias, amb les seves fotografies, al cor mateix de les referències necessàries sobre Sant Pere de Roda, i deixava apuntada aquesta tasca d'una comparació necessària entre els objectes i les fotografies, que ara tenim conegudes i accessibles de manera digitalitzada.

LES PUBLICACIONS DEL PERÍODE 1949-1967

La hiperactivitat, que hem vist amb les conferències i els viatges, es traslladava també a les seves aportacions escrites, en una panòplia de publicacions que abastaven des de els articles de divulgació a l'àmbit local, en els diaris i revistes de Barcelona, i els articles de contingut i divulgació científica, en les revistes acadèmiques de l'època, al costat d'una abundant producció bibliogràfica.

Hem vist, en un capítol anterior, com des del seu retorn de l'exili i la seva depuració fins la rehabilitació el 1949, Joan Subias s'havia dedicat a molts diferents camps en un intent de guanyar-se la vida de la millor manera possible i amb dignitat. D'aquesta etapa hem remarcat que, l'any 1948, va significar la culminació de la seva recuperació com a publicista amb el llibre, de difusió molt restringida, sobre Sant Pere de Roda i el de més àmplia difusió sobre *El Arte Popular en España*. Un i altre signifiquen, potser, dues línies diferents del treball de Subias, una descendent i en declivi, i una altra ascendent i en expansió.

La vida va portar Subias a frenar, a alentir i acabar deixant l'alta erudició i la recerca, i a continuar produint-se en les grans síntesis i la divulgació.

En aquest sentit, el llibre sobre Sant Pere de Roda és, amb tota seguretat, la continuació de la línia que havia assajat, l'any 1930, amb *Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries*. Però malgrat l'enorme coneixement directe del monument, malgrat la seva implicació personal reiterada, malgrat l'abundància de dades que havia recopilat sobre la dispersió i l'espoli de peces singularíssimes de l'escultura del monestir, i malgrat l'abundància de fotografies que ell mateix n'havia fet i que proporcionen dades rellevants, el cert és que el llibre no assolía, amb plenitud, l'erudició que hi estaven aplicant, a la mateixa època, persones com Jeroni Martorell o Josep Puig i Cadafalch. Cal dir que, potser tampoc, no ho volia i que el sentit i la intencionalitat del llibre era tota una altra. I cal afegir que, a vegades, algun judici que s'ha emès sobre Subias i Sant Pere de Roda parteix d'un prejudici ucrònic, com si en els primers anys quaranta haguessin estat possible algunes de les monografies posteriors que ha produït la recerca sobre el monument. És molt probable que l'estat dels coneixements i el nivell de les excavacions no perme-

tessin, en els darrers anys quaranta, anar més enllà. I, malgrat tot, l'apassionament emocional, la vibració per Sant Pere de Roda, la va reiterar, amb paràgrafs sencers del llibre de 1948, en un article al primer volum dels *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, publicat l'any 1959, i dedicat, un cop més, al monestir; en català, sense cap nota a peu de pàgina, però amb una pulsio literària pròpia de qui havia fet del monestir una raó de vida.

Els límits que hem trobat en la recerca sobre Sant Pere de Roda és el que també degué passar amb el llibre, finalment no culminat, associat als ajuts de l'Institut d'Estudis Catalans, sobre l'orfebreria catalana. Subias havia aplegat un nivell de coneixement molt considerable sobre aquesta matèria, però potser mostrant-se insegur pel que fa a l'abast global de l'encàrrec, ens en va donar a conèixer molt tímidament algunes mostres. La primera de totes, la seva contribució a la *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, de l'IEC, amb un treball sobre «Els pal·lis d'or i argent a l'orfebreria romànica catalana» (1951), i va continuar, successivament, amb «El retablo de plata de la Seo de Girona» (1953), «Los portapaces en las colecciones del Museo Marés» (1955), i unes notes sobre «Orfebreria medieval empordanesa» (1966-1967).

De manera voluntària va limitar molt l'aparell crític i va aprofitar materials d'alguna de les seves conferències, pel que fa la part discursiva, i els materials de les seves recerques per donar-nos una mostra de coneixement aprofundit de la matèria. Un coneixement que va demostrar, també amb passió empordanesa, quan es tractava de ponderar el valor artístic de la creu de Vilabertran, amb clara connexió amb les mostres gironines d'orfebreria de l'època, que ell també estava estudiant. No només això, sinó que com ha ponderat adequadament Francesc Fontbona, la dedicació de Subias al tema de l'orfebreria s'ha de considerar una dedicació pionera, capdavantera, i excepcional, en el sentit que molt poca gent més s'ha dedicat a aquests temes amb posterioritat. I voldria afegir que, en els treballs que recentment s'han dut a terme en el gran conjunt d'orfebreria litúrgica de la catedral de Girona del segle XIV, les creus, el baldaquí i el retaule, els experts que han intervingut en aquesta delicada i minuciosa restauració admeten que el treball de Subias és el que consideren més ajustat a la realitat històrica, encara que amb posterioritat s'hagin fet avenços en el coneixement tècnic i material.

Convé afegir i remarcar que en els articles sobre orfebreria, Subias va combinar segons els llocs de publicació, o el temps, la llengua catalana i la llengua castellana, en un manteniment explícit de la seva vella tradició catalanista, mostrada en els anys immediatament anteriors a la Guerra Civil espanyola. El llibre sobre Sant Pere de Roda, o la col·laboració en l'homenatge a Puig i Cadafalch, s'han d'inscriure, així, en

el marc del compromís que Subias va mantenir, durant tota la seva vida, amb l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquest grup d'obres d'una orientació investigadora, que Subias estava perdent o deixant progressivament de banda, hi hem d'incloure també *Un siglo olvidado de pintura catalana, 1750-1850* (Barcelona, Amigos de los Museos, 1951). Aquesta obra, entre altres aspectes, ha valgut un comentari de Francesc Fontbona a la seva síntesi sobre la «Historiografia de l'art catalana», indicant que calia destacar-la «pels camins de novetat que obrí». ²¹ Un cop més, Subias començava a tocar un tema sense explorar fins a aquell moment i, potser fins i tot, arraconat o menystingut per considerar-lo de valor menor per la història de la producció artística catalana, però, en qualsevol cas, imprescindible per captar-ne el sentit i la continuïtat. De manera pacient i laboriosa, Subias confegeix a l'engròs el catàleg de l'exposició que es va presentar, a Barcelona, el mes de desembre de 1950, al Palau de la Virreina, i que amb aportacions principalment de col·leccions particulars, del Museu d'Història de la Ciutat, de les col·leccions dels museus d'art de Barcelona i, molt especialment, dels fons de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, ens presenta una panoràmica de l'art que va imperar a Catalunya i, principalment, a Barcelona des de la instauració de la dinastia borbònica i amb l'arribada de gustos i tendències importats, principalment de França; en aquest context, l'anàlisi i inventari de l'academicisme dreça un pont entre dues dates extremes, que van voler mostrar i analitzar els Amics dels Museus de Barcelona. ²²

A la llista d'obres d'aquesta orientació, també publicat l'any 1950, hem d'inscriure en el bagatge dels coneixements artístics, teòrics i pràctics, bibliogràfics i documentals, que exhibia sempre Joan Subias, la seva contribució sobre les «Verges trobades», que li demanà el seu amic Tomàs Garcés, per al recull antològic que el mateix Garcés va editar, en alguns casos amb encàrrecs específics com aquest, en el *Llibre de la Mare de Déu de Núria* (1950). ²³

En el vessant més subsidiari, difícil d'encaixar en una o altra tipologia de llibres, de l'inici de la dècada

21. FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc. «Historiografia de l'art catalana», dins el volum dirigit per BALCELLS, Albert. *Història de la historiografia catalana*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 271-299, citació p.288.

22. Insistent en la valoració de Fontbona, Victòria Durà es refereix al llibre de Subias com «una obra molt important» a «Cap al reconeixement com a Museu de la col·lecció de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Una reivindicació històrica» publicat en el llibre coordinat per GRAS, Irene i FREIXA, Mireia. *Acadèmia i art. Dinàmiques, transferències i significació a l'època moderna i contemporània*. Barcelona, Universitat de Barcelona edicions, 2016, p. 65-85.

23. SUBIAS GALTER, Joan. «Les Verges trobades», *Llibre de la mare de Déu de Núria*, selecció i nota preliminar a cura de Tomàs Garcés. Barcelona, Ed. Selecta, 1950, p. 39-53.

dels anys cinquanta, encara que es tracti d'obres compartides i en les quals Joan Subias hi va aplicar tots els seus coneixements del món de les imatges i de la il·lustració de les edicions de llibres, hem de destacar, per la rellevància de la seva aportació i pel marc editorial en què es produïren, els dos volums de la *Historia de la cultura española. El siglo de oro*. (Antonio Igual Úbeda i Joan Subias Galter. Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1951), i *Historia de la cultura española. El imperio español*. (Antonio Igual Úbeda i Joan Subias Galter. Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1954).

A partir de l'èxit del llibre sobre *El arte popular en España*, la dècada dels anys cinquanta va veure la plenitud dels llibres de síntesi, de divulgació i de vocació pedagògica que va produir Joan Subias, bé directament relacionats amb el seu treball docent a l'Escola de Llotja i a l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi, bé els relacionats amb els seus viatges i les seves conferències de divulgació dels diferents moviments artístics.

La *Guía del arte español. Itinerario a través de sus obras más representativas* (Barcelona, Producciones editoriales del Nordeste, 1953) recull els apunts de les classes que feia Subias a l'Escola d'Arts i Oficis, i després a la de Belles Arts, i que com a conseqüència tenien una demanda assegurada que va animar Ricard Giralt Miracle a incorporar els apunts com a llibre, en el catàleg de la seva editorial. El llibre fou imprès a Filògraf, la impremta de Giralt-Miracle.

El mateix sentit i orientació, però ara referit a l'art universal, hem d'atribuir a *El arte. Sus manifestaciones desde la prehistoria hasta nuestros días* (Barcelona, Ed. Fama, 1955). En una nota inicial de justificació, Subias explica la relació entre un volum i l'altre, i la relació de causa a efecte: «Cuando en el decurso de nuestras lecciones dictábamos el programa dedicado al arte español, fuimos amablemente requeridos por un núcleo de adictos seguidores de nuestros cursos para que aquello que en un principio constituía sólo una visión sintética de las culturas artísticas de nuestro país, se hiciera extensivo al arte universal». Tots dos volums es van publicar profusament il·lustrats, però aquest darrer no només amb fotografies, sinó també amb gravats a la ploma, per a fer més entenedor el seu contingut.

La divulgació de l'art i la presentació didàctica dels contextos culturals de la producció artística va marcar, també, un altre camí de l'obra de Joan Subias Galter, que ja hem vist en la producció de la dècada anterior, amb un llibre sobre *El Camino de Santiago* (1943), i que ara veurem reiterat de la mà de les excel·lents publicacions de la Polígrafa primer, amb *Peregrinación románica. Barcelona-Santiago. Agenda 1962 de la Polígrafa* (Barcelona, Ed. La Polígrafa, 1961), text de Joan Subias i fotografies de Juan Dieuzalde Yan, i tres anys més tard amb, *Las rutas del románico* (Barcelona, Ed. La Polígrafa, 1965). En tots dos casos domina l'abundància d'il·lustracions fotogràfiques, però també en

tots dos casos, Subias va incorporar una bibliografia bàsica, una tria intel·ligent de les il·lustracions i una interpretació, amb voluntat globalitzadora, de l'impacte de les peregrinacions a Compostel·la, en el camí cap a la unificació dels estils artístics i la iconografia associada al viatge pel camí, en la doble vessant material i espiritual.

La *Historia de la pintura hispánica. De la prehistoria a Goya* (Barcelona, Ed. Aedos, 1962. 2a ed. 1970) és el primer volum d'una síntesi en tres volums que havia projectat l'Editorial Aedos i que s'havia de completar amb un volum, que es va encarregar a Rafael Benet sobre la pintura dels segles XIX i XX, i un tercer volum dedicat a l'art pictòric d'Amèrica llatina. Aquí, Subias combinava les seves aptituds pedagògiques amb la seva capacitat de síntesi, però les característiques i la dimensió de l'obra el van allunyar dels simples manuals d'iniciació, que hem vist que havia publicat en els primers anys cinquanta.

El llibre *El arte como espectáculo*. (Barcelona, Editorial Científico-médica, 1964) va obrir una nova col·lecció i es va publicar, amb un pròleg de José Luis Gómez Caamaño, director de la nova Biblioteca de actividades humanas. El propòsit del llibre va ser trençar les inèrcies de la passivitat contemplativa i de la superficialitat en la contemplació i la interpretació de l'art, per ajudar a veure i mirar, escoltar, interpel·lar, preguntar i ajudar a fer un recorregut artístic pels museus, les ciutats, els camins i les característiques del museu modern; Subias s'anticipava, també, al tema dels públics i a les orientacions d'estudis contemporanis sobre aquesta qüestió.

La producció editorial de Joan Subias conclou amb un tema que el va acompanyar, de manera constant, en els darrers anys de la seva vida. Es tracta del Museu del Prado, que havia visitat tantes vegades, sol o acompanyant els seus estudiants. No és estrany, doncs, que Joan Subias triés aquest tema com a lliçó magistral de jubilació com a catedràtic d'història de l'art de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi; el dia 22 de novembre de 1967 va dissertar sobre «Una visita al Museo del Prado»,²⁴ que va plantejar com una visita col·lectiva tractant de comprendre l'abast immens dels fons del museu i fixant la mirada, sobretot, en els grans pintors de l'escola clàssica espanyola, no sense fixar-se de manera singular en les peces de referència d'altres èpoques i moments, com per exemple la *Dama de Elche*.

Aquest exercici va esdevenir un llibre de síntesi i d'alta divulgació l'any següent, *Museo del Prado* (Barcelona, Ed. La Polígrafa, 1968 i 1972). Si he dit que el

24. Una visita al Museo del Prado, lección magistral que pronunció con motivo de su jubilación, el catedrático de historia general de las artes plásticas de esta escuela, Don Juan Subias Galter. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona 22 de noviembre de 1967.

tema no el va deixar al llarg dels darrers anys de la seva vida és perquè, potser ple de malenconia i enyorament, un cop l'any 1973 va morir la seva esposa Conxa Fages, Subias feia estades sovintejades al domicili de la seva filla Pilar, que vivia, i viu, a Madrid. En aquestes estades, acompanyat de fills i néts, guardava sempre llargues estones per a passejades solitàries i nostàlgiques pel Museu del Prado. En aquelles sales farcides de les obres d'art que l'havien acompanyat tota la vida, Subias refeia, una vegada i una altra, el seu itinerari vital, que escrivia i reescribia compulsivament quan arribava a casa. D'aquesta manera tancava el seu cicle i el seu cercle vital i intel·lectual, que havia començat l'any 1920, amb la seva memòria de graduació dels estudis normals i que culminava, gairebé cinquanta anys més tard, tornant als clàssics.

El mateix any de la seva jubilació Subias, va ser convidat, també, a fer la presentació introductòria de l'exposició que l'Escola Superior de Belles Arts va dedicar a l'obra artística-històrica dels que n'havien estat professors, i que es va plantejar com un repertori i un repàs de tècniques i de temes, presentat per inaugurar la nova sala d'exposicions de la nova escola. Un tema que li esqueia molt bé a Subias, que sempre havia mostrat intuïció per descobrir, en la penombra dels temps poc innovadors, el fil conductor d'una pulsio artística que es manté viva, fins i tot, en els períodes més grisos i de més crisi de la creativitat.²⁵

De fet podem ben bé dir que amb la jubilació i els immediats sotracis familiars que la vida li va deparar, Subias va afliuixar de cop la seva tasca de publicista i, de fet, tancava l'etapa creativa de la seva vida.

EL PONT ENTRE DUES ÈPOQUES TRENCADES PER LA GUERRA: L'ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE SAN FERNANDO (1935) I LA DE BELLES ARTS DE SANT JORDI (1957)

Les comissions de monuments van ser, en un cert sentit, el pont entre les dues vides de Joan Subias. Abans i després de la Guerra Civil espanyola va trobar, en aquestes comissions, el reconeixement de la seva trajectòria, de la seva acció per la recuperació, salvaguarda i difusió del patrimoni. I les acadèmies, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, abans de la guerra (1935), i la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, després (1957), eren els estreps del pont.

Les accions concretes en el patrimoni romànic i

preromànic de la Catalunya vella li valgueren, l'any 1935, la incorporació com a acadèmic corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Van signar la proposta el secretari de la Comissió de Monuments de la província de Girona, Joaquim Pla i Cargol, i el president Manuel Almeda. L'expedient que conserva l'acadèmia acredita els mèrits concrets i tangibles en què s'empara la decisió de proposar-lo i admetre'l; va ser elegit en la sessió del 18 de març de 1935, després que tres membres de l'acadèmia, d'acord amb la proposta de la Comissió de Monuments de Girona, signessin, l'11 de febrer de 1935, la proposta per al nomenament com a acadèmic corresponent. El 21 de març, el secretari general de l'acadèmia comunicà l'elecció a Joan Subias, i aquest correspongué amb l'agraïment i l'acceptació, amb un escrit del 30 de març de 1935. Gairebé un any més tard, José Francés, amic seu de terres empordaneses i secretari general de l'acadèmia li enviava el títol acreditatiu, que Joan Subias agrai el 7 de gener de 1936, amb un saluda.²⁶ Sense solució de continuïtat va continuar essent-ne acadèmic fins a la data de la seva mort, el 1984.

Hem comentat com, acabada la Guerra Civil, i retornat a Catalunya, un dels camins que Joan Subias va intentar per adaptar-se a la nova vida, per tenir un reconeixement social i assolir una certa normalitat va ser fer valdre el seu dret a formar part de les comissions provincials de monuments. Hem recordat com, l'any 1947, encara no se l'havia readmès i, en canvi, com el 1955 ja figurava normalment en la relació de membres de ple dret, com a corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Ell mateix ho va reconèixer en un fragment de les seves memòries, en què referint-se a una consulta que li va fer *La Vanguardia* sobre el cor de la catedral va explicar que li va arribar un cop «Recuperada en part la personalitat acadèmica mercès al reconeixement, per part de Mayoral, del meu dret a formar part de la Comissió de Monuments i havent ingressat a l'Acadèmia de Sant Jordi...».²⁷

En paral·lel, al final de la dècada dels anys cinquanta i principis de la dècada dels anys seixanta, Joan Subias va recuperar durant un temps el seu paper, del qual havia estat destituït, a primers de 1939, en la Junta de Museus de Barcelona, de la qual ens consta que va ser membre entre 1960 i 1963, i tenim constància de les seves assistències a les sessions del 15 de gener, 30 de maig i 10 de novembre de 1960, 25 d'abril i 20 de novembre de 1961, 12 d'abril, 10 de maig de 1962 i 13 de desembre de 1962.²⁸ També aquí ens són una guia,

25. *Justificación*, per Juan Subias Galter, de la «Exposición-homenaje dedicada a antiguos profesores de este centro, desde su fundación hasta principios de nuestro siglo, con motivo de la inauguración oficial del salón de exposiciones, instalado en la nueva sede de esta escuela, situada en el recinto de la ciudad universitaria». Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge de Barcelona. Barcelona 30 de septiembre de 1967.

26. Archivo-Biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 7-59-1. Expediente. Académico correspondiente. Gerona. Juan Subias Galter. Amb una extensa i detallada biografia.

27. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias Galter. *Memòries*, apartat «Monuments».

28. ANC. ANC1-715-T-839, 841, 845, 850, 852, 854, 855, 862. A la sessió del 14 de febrer de 1963 (ANC1-715-T-864), p. 1,

sense gaire precisions cronològiques, però amb un evident interès d'ambient, les seves memòries, on explica l'origen del seu retorn esporàdic a la Junta de Museus; en un fragment referit a Miquel Mateu Pla, diu: «Quan jo era poc menys que l'únic teòric de l'Acadèmia, es va produir la baixa del que aquesta tenia com a representant a la Junta de Museus que el mateix que l'Acadèmia, presidia el Sr. Mateu i aqueix senyor, davant la mica de sorpresa de la Junta reunida, tot seguit que es plantejà l'afer assenyalant-me amb el dit va proclamar: 'Vostè, que ja havia pertangut als Museus serà el nostre representant',²⁹ i en el mateix text afegeix: «Un mot final, quan el Sr. Mateu, delicadament, va renunciar a la Presidència de l'Acadèmia, vaig considerar-me rellevat de les meves assistències a la Junta de Museus».

Hem mirat de seguir el rastre de les actes de la Comissió provincial de Monuments per tractar de reconstruir el procés que dugué Subias a reincorporar-se, però no l'hem trobat degut a l'enorme dispersió i a la fragmentació de la documentació corresponent. Hem trobat, en canvi, la constància d'una carta de Subias a Frederic Marés, en qualitat president de la Comissió provincial de Monuments, en què li comunica la seva irrevocable decisió de dimitir de secretari de la comissió, el dia 8 de juny de 1962,³⁰ tot indicant que només havia acceptat fer-se càrrec d'aquesta feina amb caràcter temporal per adhesió personal al president (Marés) i «por la simpatía que siento por la Institución a la cual desde tantos años pertenezco». Però lamentablement, no ens ha estat possible fixar el marc cronològic d'una pertinença que, en termes legals es va originar el 1935, però que de fet va quedar interrompuda durant, com a mínim, una dècada arran dels fets i els trencaments de la Guerra Civil.

Sabem també que el dia 30 de desembre de 1966 es va reunir la Junta de la Comissió provincial de Monuments, sota la presidència de Frederic Marés, en una sessió a la qual Joan Subias es va excusar, com consta en l'acta;³¹ en aquesta sessió, Marés es planteja-

va les causes de la feble activitat de la comissió, i emparant-se en el RD de l'11 d'agost de 1918,³² proposava que per l'any següent es reactivés la vida de la comissió en els termes que plantejava l'esmentat Reial Decret. Així es va fer en la sessió del dia 13 de gener de 1967, en una reunió especial molt concorreguda, a la qual sí que va assistir Joan Subias, i en la qual hi havia de convidats especials el governador civil, el president de la Diputació de Barcelona, el primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona i el rector de la Universitat.³³ En aquesta sessió es va debatre l'estructura, l'organització i les funcions de la comissió, i es va formular, per part de Marés, la necessitat de reestructurar-la.

No ens consten més detalls. Ho esmentem perquè queda prou clar que el lligam entre l'acadèmia de Madrid i la de Barcelona foren les comissions provincials de monuments, que depenien de la de Madrid, però que es volien vincular a la de Barcelona, també en la reforma que propugnava Frederic Marés. No podia ser d'una altra manera; competencialment, les comissions provincials de monuments es vinculaven a l'acadèmia de Madrid, mentre que, en paral·lel, els membres de l'acadèmia de Barcelona n'eren els principals impulsors i membres, a Catalunya. Aquesta va ser la raó per la qual la presència de Subias a la Comissió provincial de Monuments de Barcelona, que acabem de relatar, s'encavalcava i entrecruava amb la vida de l'acadèmia, i per això, també, acabem de saltar-nos l'ordre cronològic dels fets, en benefici de respectar la unitat temàtica de la narració.

El paral·lel català de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando es, en la biografia de Joan Subias, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Joan Subias hi tenia una bona colla d'amics amb qui havia coincidit a l'Empordà i a Barcelona, abans i després de la guerra, respectivament, i aquests amics es van mobilitzar per incorporar-lo a la seva acadèmia, amb la qual, per altra banda, Subias tenia relació per

«Se acuerda felicitar a Don Juan Subias Galter por haberle sido concedida en Llaná la distinción denominada 'Llances d'or'...».

29. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Joan Subias i Galter. *Memòries*, apartat «Museus».

30. Museu Frederic Marés, (MFM), 6904. Carta de Joan Subias a Frederic Marés, en castellà, manuscrita. No hi ha actes d'aquest període ni a la Casa de l'Ardiaca, ni a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, ni a l'Arxiu Nacional de Catalunya, i només n'hi ha algunes, ben poques i disperses a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, on les hem anat a buscar; així ho confirma TORNER, Jordi. *Catàleg del Fons documental de la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la província de Barcelona (1844-1983)*. Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura, 2002.

31. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Carpeta de la Comissió provincial de Monuments. Acta de la sessió de la Junta de la Comissió provincial de Monuments del dia 30 de desembre de 1966. Hi assistiren: Marés, Llopart, Nogué, Riquer, Mateu i Llopis, Monreal, i s'excusaren Subias i Florensa.

32. A la carpeta on hi ha actes i esborranys d'actes de la Comissió provincial de Monuments, a l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, hi ha un exemplar de: REALES ACADEMIAS DE LA HISTORIA Y DE SAN FERNANDO. *Reglamento de las Comisiones Provinciales de Monumentos Históricos y Artísticos, aprobados por SM el día 14 de agosto de 1918*. Madrid, Gráficas Matesanz, 1961. En aquest reglament s'hi llegeix: «Estas Comisiones estarán compuestas por todos los individuos correspondientes de dichas dos Reales Academias que residan en la provincia respectiva». Argument decisiu a favor de Subias, malgrat totes les reticències que va trobar.

33. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Carpeta de la Comissió Provincial de Monuments. Acta de la sessió de la Junta de la Comissió provincial de Monuments del dia 13 de gener de 1967. Hi assistiren: Tomás Garicano Goñi, el marquès de Castell-Florite, Juan Bautista Beltrán Flores, Alfonso García Valdecasas i Marés, Mateu i Llopis, Felipe de Salvador, Nogué Masó, Benavent, Martinell, Subias, Trens, Llopart, Monreal, Florensa, Udina, Riquer i Voltes.

la seva docència a l'Escola de Llotja i per alguna de les seves publicacions.

La proposta per nomenar-lo acadèmic es va votar en la sessió del 24 de maig de 1957, va tenir vint vots a favor i no n'hi va haver cap en contra, ni cap en blanc;³⁴ Subias havia de rebre la medalla n. X de la secció de pintura, i havia de substituir Santiago Julià i Benet. La sessió va ser el 26 d'octubre de 1957,³⁵ la presidia Miquel Mateu i Pla, hi assistiren els acadèmics Labarta, Clarà, Bonet, Llopart, Vidal-Quadras, Ollé Pinell, Ros Vila, Vila Arrufat, Mn. Grieria, Juan Mas, Sedó, Renart, Toldrà, Navarro i Benavent de Barberà. Varen sortir a buscar-lo, a les 7,15h de la tarda, els acadèmics Eduard Toldrà Soler i Vicente Navarro Romero, i un cop al saló va pronunciar el discurs «Grandeza y servidumbre de la crítica de arte».³⁶ Després de fer l'elogi dels seu predecessor Santiago Julià Benet, Joan Subias s'endinsà en un discurs de caire especulatiu i genèric sobre la crítica d'art, les tendències, les escoles, les interpretacions i les valoracions, els canvis de moda i de gust, els salts cronològics, les percepcions subjectives, en un exercici culte i erudit per evidenciar els límits de la crítica d'art i la necessitat d'obrir la mirada a totes les tendències i a totes les manifestacions artístiques, sense la cotilla de les fàcils adhesions a les tradicions més arcaïques o als gustos consolidats; una obra d'art té sempre una aura de misteri que ens interpel·la i ens demana un esforç de comprensió i apassionament.

La resposta va anar a càrrec de Pedro Benavent de Barberà, que va obviar el repàs de l'obra de Subias per enfil·lar-se pels camins d'una retòrica molt acadèmica: «La academia no podía menos de llamar a sus escaños a una personalidad de tan ciertos conocimientos y de tan altos y callados prestigios»; malgrat l'exageració ditiràmica, el discurs de Benavent acabava concretant els valors de Subias i espigolats enmig de frases grandiloqüents definien perfectament el perfil del personatge: discret, honest, erudit, treballador, entès, home d'acció, professor, defensor de les manifestacions de l'art i del patrimoni, estudiós, divulgador,

publicista, restaurador i home carregat d'humanitat. Tots els adjectius i tots els substantius s'esqueien a la trajectòria que l'acadèmia reconeixia, i que resumia el segon paràgraf del discurs, contraposant dos mons diferents: «En los tiempos afanosos que vivimos, espolcados en exacerbado vértigo por el ansia acuciante de lucro, de bienestar o de poder, constituye un auténtico solaz encontrar de tarde en tarde uno de esos hombres del temple del profesor Subias, que por su naturaleza y su temperamento, por su inteligencia y su corazón, por su saber y su bondad, por su noble y elevado concepto de la vida y de su quehacer en ella, son como plácidos oasis donde se ven florecer las más bellas esencias humanas y el más puro de los goces de este mundo: la amistad».³⁷

A la sessió següent, del 30 de novembre de 1957, el president accidental li va donar la benvinguda pel fet d'ocupar per primera vegada el seu seient.³⁸

Dos anys més tard, el 18 de desembre de 1959, es va produir la recepció de Joaquim Folch i Torres, i Joan Subias i Galter, que havia estat alumne, deixeble i subordinat seu va fer la intervenció de resposta.³⁹ Folch va tractar de «Fortuny y Barcelona», amb un repàs extens de la vida, l'obra i les circumstàncies del pintor de Reus. Joan Subias, en un parlament relativament breu, va exposar el context generacional de Folch i Torres i va plantejar l'existència d'un grup d'impulsors de la nova política cultural de Catalunya, que tenia un caràcter autènticament fundacional i ambiciós, coherent, al servei de la cultura d'un país que, per primera vegada, pensava la política en el marc d'un projecte.

37. BENAVENT DE BARBERÀ Pedro. *Discursos leídos en la solemne recepción pública de Don Juan Subias Galter el 26 de octubre de 1957*. Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1957, p. 21.

38. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Libro de actas de sesiones plenarias de la Real Academia de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona, 1950-1981. Sessió del 30 de novembre de 1957, fols. 115 r i v, i 116 r i v.

39. FOLCH I TORRES, Joaquim. *Discursos leídos en la solemne recepción pública de Joaquín Folch i Torres el 18 de diciembre de 1959*. Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1959. Discurs de contestació de Joan Subias i Galter. Sobre aquesta sessió vegeu, també, CIRICI PELLICER, Alexandre. *Diari d'un funàmbul. Les llibretes d'Alexandre Cirici Pellicer*. Edició de Glòria Soler. Barcelona, Ed. Comanegra, 2014, p. 404. Anotació del 18 de desembre de 1959: «Al vespre vaig a Llotja a presa de possessió de Joaquim Folch i Torres com acadèmic de Sant Jordi. Sec al costat d'en Sempronio, que fa bromes. Solervicens dorm. En Francesc de Paula Gambús ve amb jaquette, cordó verd i medalla per exhibir-se com acadèmic. Subias, entusiasta, m'encarrega conferència sobre Velázquez (penso fer cosa social). En Rebull duu cabells tenyits de blau. Conxita diu que hi anem. La muller de Mompou músic en rol nou i ell jugant amb el cordó. Pugem amb Sempronio. Via Laietana (...). Curiosament, a l'índex onomàstic d'aquests diaris de Cirici, la referència a Subias, en aquesta entrada, s'atribueix a Xavier Subias Fages, fill de Joan Subias Galter. Pel context, aquesta entrada es refereix indiscutiblement al pare.

34. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Libro de actas de las sesiones plenarias de la Real Academia de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona, 1950-1981. Sessió del 24 de maig de 1957 als fols. 108v, 109 r i v, i 110r; la votació al fol. 109r.

35. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Libro de Actas de las sesiones plenarias de la Real Academia de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona, 1950-1981. Sessió del 26 d'octubre de 1957, Fol. 113 r i v.

36. SUBIAS GALTER, Juan. «Grandeza y servidumbre de la crítica de arte», *Discursos leídos en la solemne recepción pública de Don Juan Subias Galter el 26 de octubre de 1957*. Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1957, amb discurs de resposta de P. Benavent de Barberà i Abelló. Aquest acte de recepció d'acadèmic va tenir una gran repercussió a Llançà, i *Miranda, Boletín del Centro Cultural de Llançà*, en el núm. 16, del quart trimestre de 1957, li va dedicar un «Pequeño álbum de recuerdos», de vuit pàgines, amb fragments dels discursos.

Fet el marc, Subias obvià tots els episodis compartits en els anys de la República, la guerra, el moment de l'exposició d'art medieval català a París i la reincorporació, restitució del patrimoni i la corresponent depuració, a què cadascun d'ells dos havia estat sotmès. Era l'any 1957, i potser no calia refrescar la memòria dels acadèmics aixecant ferides que encara estaven molt tendres.

El cert és que primer, una acadèmia, i després, l'altra, van atorgar a Joan Subias el reconeixement social que se li havia negat reiteradament. Finalment, l'any 1989, quatre anys després de la mort de Subias, el nou acadèmic que el va substituir, Francesc Fontbona i de

Vallescar no va escatimar elogis, des d'una visió ponderada i equilibrada, del valor de l'obra i de l'acció de Joan Subias Galter. En l'encadenament d'anelles successives, l'acadèmia ha estat sempre bressol i refugi, àgora i temple, espai de serenitat per ponderar justament la trajectòria dels seus membres.⁴⁰

40. FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. *Elogi de l'Acadèmia*, Discurs d'ingrés de l'acadèmic electe, llegit al Saló Daurat de la Casa Llotja de Mar, el dia 7 de juny de 1989. Amb discurs de contestació de Joan Ainaud de Lasarte. Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1989.

LA JUBILACIÓ I L'OBLIT. REIVINDICACIÓ PÒSTUMA (1967-1984)

De fet, com hem vist en els dos apartats anteriors, el procés cap a la jubilació de Joan Subias es va produir en dos temps. D'una banda, el 17 de juliol de 1962, es va jubilar de la que havia estat, amb plenitud, la seva feina des de 1926 fins a 1939, que va recuperar el 1949 i a la qual ja no es va tornar a dedicar, i el 17 de juliol de 1967 es va jubilar com catedràtic de l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi.

En la seva nova situació no va deixar pas de treballar. Ho va fer de manera diferent i dedicat, sobretot, a temes de divulgació o de presència social i institucional, fent valdre justament la seva experiència i fent escoltar la seva veu acreditada.

Però per molt que durant pràcticament vint anys, Subias pogués viure tranquil i sentir la satisfacció d'haver refet la seva vida i el seu perfil professional, hi havia un corc que no el va deixar mai.

Aquest va ser el motiu d'un escrit al president de la Diputació de Girona, del mes de maig de 1981, en què explicava que havent-se adscrit d'una manera efectiva a la Generalitat de Catalunya, l'any 1938, havia demanat acollir-se al Decret d'amnistia als funcionaris d'administració local 2393/1976, a través de la Diputació de Barcelona i que aquesta li va denegar pel fet que la separació del servei s'havia produït amb la Diputació de Girona. Així, tancada la porta de la via barcelonina, probablement més fàcil i de millor retribució, va insistir al president de la Diputació de Girona i li demanà: «que le sean abonados los haberes del tiempo de su arbitraria separación del servicio, reconociéndose tiempo y pasivos a tenor del citado decreto, y compensando una tan gran diferencia entre cuanto percibe y cuanto le corresponde»¹ La Diputació, sense fer cap cas del decret d'amnistia, i atenent-se a la reglamentació vigent i al fet que, des de passada la guerra i un cop readmès el 1949, mai no s'havia produït la incorporació efectiva de Subias al seu lloc de treball, acordà, en sessió del 21 de juliol de 1981, desestimar la petició de Joan Subias, i amb un escrit del 22 de juliol de 1981, signat pel secretari, li traslladaren.

Davant d'aquest acord, Subias es va decidir a presentar un recurs de reposició, amb data de 16 d'agost de 1981, davant el president de la Diputació de Girona, en què invocava el decret d'amnistia i feia un repàs de la seva trajectòria, de les seves penalitats i de les re-

solucions que li havien estat favorables finalment, amb el fonament de les quals demanava: «sea declarada nula de pleno derecho la resolución de 21 de julio por no responder al motivo central de la petición: aplicación de amnistía y reconocimiento de los haberes del interesado negados por el “perdón” de 1949, correspondientes a Jefe de Negociado de primera de la Generalitat en 1938. Aceptar el reconocimiento de tiempo y haberes del tiempo en que el interesado fue excluido del servicio que corresponden al interesado a la luz de las razones expuestas. Solicitar dictamen a la dirección general de administración local relativo a qué organismo de la administración: Diputación Provincial de Gerona, de Barcelona o Generalidad actual, deberán satisfacer tales beneficios, sin que ello pueda demorar o perjudicar los derechos que la legislación vigente le confieren».

El 14 de desembre de 1982, i entenent desestimat el seu recurs de reposició per silenci administratiu, va decidir repetir tots els seus arguments i presentar el corresponent recurs contenciós-administratiu. En aquest escrit demanava el reconeixement de l'antiguitat i els triennis, com si no hagués estat separat del servei; demanava també el canvi de cap de negociat per cap de secció; la incorporació en els drets passius de tots els complements, la modificació de l'*haber regulador* i l'abonament de totes les diferències, i els corresponents interessos.²

La mort de Subias, el 22 de març l'any 1984, va arribar amb el contenciós encara viu i amb els darrers tràmits, assumits *post-mortem*, pels tres fills Antoni, Xavier i Pilar Subias Fages. Així, el 29 de maig de 1984, els tres fills Subias Fages i, en el seu nom, el procurador, demanaren a la Diputació aclariments sobre la situació professional i d'escalafó de funcionaris que, el 1940, haguessin estat en la mateixa posició que el seu pare. Reiteraren escrits el 7 i el 14 de juny de 1984, demanant més dades per ampliar la prova, i el 20 de juny van formular un recurs de súplica demanant la suspensió de l'auto de denegació de prova dictat per la sala, amb data 14 de juny de 1984. Aquest recurs de súplica va ser desestimat amb data 9 de juliol de 1984.³

2. Hi ha còpies d'aquest escrit tant a l'Arxiu de la Diputació de Girona com al Fons Joan Subias Galter de l'Institut d'Estudis Catalans. La reconstrucció de les passes del contenciós es pot fer de manera força completa complementant la documentació existent en un i altre arxiu.

3. Tots els escrits dels fills figuren a l'arxiu de l'IEC. Fons Subias. Caixa 1. Carpeta 1/1. Activitat professional.

1. Arxiu de la Diputació de Girona. Expedient personal de Joan Subias Galter. Escrit de maig de 1981 amb l'encapçalament «Juan Subias Galter, de ochenta y tres años de edad, viudo, domiciliado en Barcelona, Paseo de Manuel Girona, 21, 5º, 1ª...».

Finalment, el 23 d'abril de 1985, la sala 2a, integrada per Félix Ochoa Uriel, president, i els magistrats Emilio Aragonés Beltran i José Félix Méndez Canseco, va dictar la sentència núm. 308 del contenciós núm. 481/82, que deia «Fallamos: Que estimamos en parte el recurso contencioso administrativo interpuesto por Don Juan Subias Galter contra las resoluciones a que se contrae la presente litis, las que anulamos por no ser conformes a derecho en cuanto no computan a efectos del correspondiente aumento de los haberes pasivos originados en aplicación del Decreto

Ley 10/76, de 30 de julio, el tiempo en que aquél estuvo separado del servicio activo, con desestimación del resto de las pretensiones deducidas en la demanda; sin costas».

Subias ja no ho pogué veure. Va morir pensant que les autoritats sorgides del procés de la transició, en el nou context democràtic de la Constitució de 1978, no havien volgut tancar el cercle diabòlic dels efectes de la Guerra Civil retornant-li la plena dignitat i els drets. El que no va voler fer l'administració, ho va acabar fent, amb efectes pòstums, l'Administració de justícia.

EL FINAL D'UNA VIDA

Un cop jubilat, Subias va anar disminuint la seva activitat i el cop de la mort de la seva muller el va deixar molt melangiós i trist. Així ho confessava, descarnadament, al seu amic Frederic Marés en una nota escrita amb motiu del Nadal de 1976, en què li explicava que havia viscut un temps a Madrid amb la seva filla i la seva família, que de tornada havia passat per Figueres i li deia: «Ara estic al redós de fills i néts sobrevisquent l'absència de la meua muller (que Déu t.g.), la qui fou el més cordial costat. Altrament us sóc deutor de tantes atencions que, en aquest Nadal —al final de la vida, quan tot ens fa paura— me plau agrair-vos. Vós vàreu prodigar-me eficiències davant dels oligarques de les arts».¹

Segurament no calen més paraules per expressar tot el patiment dels anys de privacions i la constatació que algunes ferides mai no es van curar del tot.

Frederic Marés, amb qui Subias havia tingut una llarga i lleial relació, i una bona amistat, a la sessió del 25 d'abril de 1984, es va encarregar de tancar la pàgina de la vida de l'acadèmic Joan Subias Galter, i ho va fer posant l'accent en algun dels aspectes centrals de la biografia del seu amic figuerenc: «El President (F. Marés) comentà l'òbit de l'il·lustre acadèmic Il·lm. Sr Joan Subias i Galter, esdevinguda el 22 de març de 1984, ressaltant la gran tasca patriòtica duta a terme pel finat en els temps difícils de la guerra civil i la labor pedagògica posterior a l'Escola. Abundant en aquest particular, el President plantejà la possibilitat de redactar les necrologies dels darrers acadèmics difunts restant aquesta resolució per a la Comissió de publicacions, la creació de la qual estava prevista per la sessió d'avui».²

Un mes abans, l'endemà mateix de la mort de Subias, en la seva sessió plenària del dia 23 de març de 1984, a la sala Puig i Cadafalch, l'Institut d'Estudis Catalans acordava «manifestar el seu sentiment per la mort de (...entre d'altres cinc morts recents) del senyor Joan Subias i Galter, antic col·laborador de l'Institut».³

1. Museu Frederic Marés. Arxiu. 6909. Carta de Joan Subias a Frederic Marés datada «Nadal 76».

2. Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Llibre d'actes del 25 de febrer de 1981 fins el 16 de desembre de 1987. Acta de la sessió del 25 d'abril de 1984. Fol. 43v, 44 r i v, i 45r. La redacció de les actes en català havia començat amb l'acta de la sessió del dia 26 d'octubre de 1977. A la sessió del 16 de maig de 1984. (fol. 46v i 47r), es va insistir en la idea de les necrològiques i es va quedar que Frederic Marés s'encarregaria de la de Joan Subias Galter. Però finalment aquesta publicació de necrològiques no es va fer mai.

3. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Acta de la sessió plenària del dia 23 de març de 1984, reunida a dos quarts de vuit del vespre.

No podem pas dir que la mort de Joan Subias passés desapercebuda. Però sí que ens podem atrevir a dir que va tenir, finalment, un ressò massa limitat i injust. És veritat que *Los Sitios* li va dedicar una columna pocs dies després del seu traspàs, però no és menys cert que la seva defunció es perdia, a les pàgines d'*El Punt*, en l'anonimat de les necrològiques sense esquila. I la premsa barcelonina que en la dècada dels anys cinquanta li havia dedicat molta atenció, i un reconeixement molt explícit, (només cal fer una cerca simple a la col·lecció digitalitzada de *La Vanguardia*), amb motiu del seu traspàs li va dedicar més aviat poca atenció amb l'excepció d'alguns dels seus amics més directes com Rafael Santos Torroella, José Tarín Iglesias i Cesáreo Rodríguez Aguilera.

Qui primer va trencar el glaç de l'oblit va ser Francesc Fontbona i de Vallescar que, l'any 1989, el 7 de juny, en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, per ocupar justament la vacant que havia deixat Subias, va dedicar-li unes cinc pàgines molt ajustades, precises i intel·ligents en la valoració dels múltiples mèrits que concorrien en la seva trajectòria.

La plena reivindicació de Joan Subias, però, no va arribar fins a l'any 2000, quan l'Ajuntament de Figueres, a proposta de l'Institut d'Estudis Empordanesos, el 9 de setembre, va descobrir oficialment la placa del carrer que li acabava de dedicar, i amb una intervenció, sintètica, ben documentada i carregada d'emotivitat que va fer, en el mateix acte, Eduard Puig Vayreda, exalcalde i president de l'Institut esmentat. Aquest text va obrir, al segle XXI, les portes per a una plena reivindicació de totes les vides de Joan Subias Galter, trencades, partides, pel drama de la Guerra Civil i les seves conseqüències de silenci i oblit pels que s'havien mantingut fidels servidors de la col·lectivitat amb les institucions catalanes.

Ara, en el moment de tancar aquesta biografia es plantegen diverses qüestions; la primera de totes, la dificultat objectiva amb què es va haver de moure Joan Subias Galter per manca d'una titulació universitària convencional. Aquesta circumstància, però, no va ser cap impediment per assolir, l'any 1956, la càtedra d'Història de l'Art de l'Escola (ara Facultat) de Belles Arts, després d'una oposició i esdevenir, així, professor numerari i superar la interinitat amb què s'havia mogut durant, pràcticament, tota la seva vida docent.

La segona qüestió que crec haver deixat molt ben establerta és la inequívoca capacitat de gestió de Subias; es movia bé entre els pressupostos i les partides, les ges-

tions registrals, l'administració directa, les obres i les factures. No és pas un tema menor, atès el comès que se li va encarregar, a partir de 1926, des de la Diputació de Girona. Íntimament relacionat amb aquestes responsabilitats de gestió, hem de situar el coratge i la decisió que Subias va aplicar a la defensa del patrimoni, en els moments complexos de la Guerra Civil, en un recorregut pels pobles i els monuments, i una tasca de protecció i recollida de béns patrimonials, que està farcida d'exemples. I malgrat la situació d'emergència social i nacional, Subias va saber mantenir un to institucional, un compromís amb la cultura, amb la gestió del patrimoni i de les activitats culturals diverses.

Crec que ha quedat prou ben definida la peripècia de la ruptura de la guerra, l'exili i la liquidació de tots els drets i els mèrits adquirits durant anys d'abnegada dedicació. La fractura de la guerra va situar, Subias, en una cruïlla difícil; tenia les portes tancades a la gestió cultural i patrimonial, i el camí emprès al voltant de la recerca, amb el llibre sobre les taules gòtiques de Castelló d'Empúries, que tan bones crítiques li va valdre i que li va donar ressò nacional i internacional, no semblava ser un camí fàcil. De fet, acabada la guerra, Subias va publicar, encara, algun treball de recerca i de divulgació del patrimoni artístic català, però fa tota la impressió que no li quedaven ànims per seguir el camí de l'alta recerca; en el panorama català n'hi havia d'altres més preparats que ell.

El mèrit de Subias va ser, en aquella tessitura, saber reinventar-se. La mateixa intuïció que havia demostrat en edat molt jove, a l'interpretar i valorar l'obra primerenca de Salvador Dalí, la va aplicar a l'anàlisi de la pintura catalana de l'etapa 1750-1850, en una obra, a la qual Francesc Fontbona atribueix el valor de capdavantera, d'obertura, d'un tema que no estava de moda i que no havia atret l'interès dels experts; l'any 1951, doncs, Subias continuava obrint camins i marcant pautes, alhora que desplegava totes les seves capacitats de divulgació pedagògica en un conjunt de llibres que «són noves mostres d'aquest gènere, al qual sembla que Subias se sentia més afí: el de la divulgació de l'art clàssic entre un públic més ampli que el dels més directes interessats en ell, o si es vol, amb unes altres paraules, una actitud didàctica, pedagògica, influïda per la seva antiga vocació de mestre i posterior condició de professor».⁴ Aquesta passió per la pedagogia el va acompanyar tots els dies de la seva vida, i acredita una dedicació a la docència que va deixar un gran record i una profunda petjada entre els seus alumnes.

Finalment queda un tema que no podem obviar; en alguns ambients, de manera més tàcita que explícita,

s'ha volgut veure Joan Subias com un home condescendent amb la situació política posterior a 1939, més per adaptació que per actitud. Però aquest és un judici injust i esbiaixat, que s'aplica a vegades subjectivament a aquells responsables de les administracions que no van fer l'opció irreductible de l'exili i van prendre la decisió de tornar. En la decisió de tornar hi havia, com sabem, un risc objectiu i un dubte obert sobre si tornar volia dir jugar-se la vida. La mort de Carles Rahola havia colpit Subias i li havia fet evident com anaven les coses a l'Espanya franquista. No va ser el seu cas i, finalment, no va haver de témer per la vida; però en el món dels vius, les penúries són també infamants i el mínim que es pot dir és que Joan Subias va ser sotmès a una pressió asfixiant i a unes proves molt dures, a les quals va sobreviure amb èxit. I això és un mèrit rellevant. Ja hem dit, en un altre punt d'aquest llibre, que algun altre responsable cultural del seu mateix nivell se'l podia trobar en diversos organismes oficials sense major problema i, simplement, fent valdre les seves capacitats professionals. Res a dir, esclar. Però el preu que va haver de pagar Subias va ser més car. La seva vinculació des d'abans de la Guerra Civil amb l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, i la continuïtat de la seva col·laboració, després, amb l'Institut d'Estudis Catalans foren el pont que el lligava amb la seva trajectòria anterior al conflicte. En darrer terme, l'homologació social i acadèmica de Subias, en els primers anys cinquanta, va venir de la mà de la connexió empordanesa en la persona de Frederic Marés, que trobem tant a l'Escola de Llotja primer, a l'Escola de Belles Arts després, i a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, finalment.

Per diferents camins, quan he parat l'orella o directament he preguntat, he trobat una gran unanimitat en la ponderació de les virtuts pedagògiques de Joan Subias i Galter. En darrer terme, i per tancar aquesta biografia, m'he decidit a preguntar més obertament sobre les diverses qüestions que afloraven en la seva biografia. La resposta més clara que he obtingut és, em sembla, suficientment significativa i explícita, i en aquest sentit si bé és un testimoni oral, el recullo atorgant-li valor documental: «No feien viatges (parla una alumna de Llotja), però a les classes sempre passava diapositives. (...). Era un home obert, força antifranquista i catalanista, que havia salvat patrimoni durant la guerra... Era simpàtic, es preparava les classes d'història de l'art. Sí que recomanava llibres: ella va comprar els de Josep Pijoan, *Historia del Arte* (4 vols) (...). Demanava que els alumnes anessin al mercat de llibre vell de Sant Antoni a buscar-ne d'art. (...). Els portava al barri gòtic».⁵

4. FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc. *Elogi de l'Acadèmia*, discurs d'ingrés de l'acadèmic electe, llegit al Saló Daurat de la Casa Llotja de Mar, el dia 7 de juny de 1989. Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1989, p. 8.

5. Agraïxo molt aquest testimoni de Maria Rius, que m'ha fet arribar, en resposta a preguntes meves, a través del seu marit Alfred Pérez-Bastardas.

I una darrera cosa. La contribució de Joan Subias i Galter a la protecció del patrimoni artístic i arqueològic català no s'ha silenciada mai, però no ha passat d'una o dues ratlles en les seves biografies. Espero que amb tota la documentació aportada, aquesta serà una tasca més reconeguda, més ben coneguda, i adequadament valorada, perquè té una dimensió de primer nivell i no es correspon amb la visió de comparsa que alguna ve-

gada s'ha volgut donar de Joan Subias Galter. Un nom que mereix situar-se a un nivell similar al que s'ha reconegut a d'altres personatges, tots reincorporats a la vida cultural catalana en la més immediata postguerra, i tots sotmesos a vexacions similars a les que es van aplicar també a Subias, i aquest, i tots, van haver de resistir estoicament.

L'OBRA DE JOAN SUBIAS I GALTER. APROXIMACIÓ A UNA BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries. Girona, Diputació, Gràfiques Darius Rahola, 1930.

Imágenes españolas de la Virgen, La Virgen Madre, La Piedad. Barcelona, Ediciones selectas, 1941. Biblioteca de Arte Hispánico, 2. Pròleg de Josep M. Junoy.

El monasterio. Barcelona, Ed. Seix y Barral, colección Estudio de conocimientos generales, 1941.

La Catedral gótica. Barcelona, Ed. Seix y Barral, colección Estudio de conocimientos generales, 1942.

Construcciones romanas. Barcelona, Ed. Seix y Barral, Colección Estudio de conocimientos generales, 1942.

Imágenes españolas de Cristo, El Cristo Majestad, El Cristo de Dolor. Barcelona, Ediciones Selectas, 1943. Biblioteca de Arte Hispánico. Pròleg de Manuel Trens.

Tres aspectos del románico español. Los claustros. Las portadas. Los capiteles. Barcelona, Editorial Pedagógica, 1943.

El camino de Santiago. España histórica y monumental. Barcelona, Ed. Aymà, 1943.

Museos. Barcelona, Ed. Seix y Barral. Colección Estudio de conocimientos generales, 1944.

Antología del arte hispánico. Barcelona, Editorial Comtalia, 1946 (publicada sense nom de l'autor, però explícitament atribuïda a Subias per Joan Sales).

El monestir de Sant Pere de Roda. Barcelona, Ed. Ariel, 1948.

El arte popular en España. Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1948.

Un siglo olvidado de pintura catalana, 1750-1850. Barcelona, Amigos de los Museos, 1951.

Historia de la cultura española. El siglo de oro. (Antonio Igual Úbeda i Joan Subias Galter). Ilustraciones seleccionadas y clasificadas por Juan Subías Galter. Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1951.

Guía del arte español. Itinerario a través de sus obras más representativas. Barcelona, Producciones editoriales del Nordeste, 1953.

Historia de la cultura española. El imperio español. (Antonio Igual Úbeda y Juan Subías Galter). Ilustraciones seleccionadas y clasificadas por Juan Subías Galter. Barcelona, Ed. Seix y Barral, 1954.

El arte. Sus manifestaciones desde la prehistoria hasta nuestros días. Barcelona, Ed. Fama, 1955.

Peregrinación románica. Barcelona-Santiago. Agenda 1962 de la Polígrafa. Barcelona, Ed La Polígrafa, 1961. Text de Joan Subias i fotografies de Juan Diezalde Yan.

Historia de la pintura hispánica. De la prehistoria a Goya. Barcelona, Ed. Aedos, 1962. 2a. edició 1970.

El arte como espectáculo. Barcelona, Editorial Científico-médica, 1964.

Las rutas del románico. Barcelona, Ed. La Polígrafa, 1965.

Museo del Prado. Barcelona, Ed. La Polígrafa, 1968 i 1972.

ARTICLES ACADÈMICS

«Cartells», dedicat a S. Dalí, *Alt Empordà. Periòdic nacionalista adherit a la Lliga Regionalista*. Any V, núm. 214. 2 de maig de 1921. Signat Joan Subias, amb peu de 27 d'abril de 1921.

«Salvador Dalí», *Alfar*. Any IV, núm. 40. La Corunya, maig de 1924.

«Sant Pere de Roda», *Arxiu del Centre excursionista de Terrassa*. Any XV, segona època, març-abril de 1933, núm. 82, p. 123-124 (Gravats: Capítell trobat suara a Sant Pere de Roda. Capítells del creuer de Sant Pere de Roda p. 125-126. Clixés J. Subias.).

«Tresor Artístic Nacional», *Víctors*, juny de 1936, 8 pàgines sense numerar, compostes i editades amb il·lustracions fotogràfiques del mateix autor, per al número 6 de la revista que mai no va veure la llum.

«Les Verges trobades», *Llibre de la Mare de Déu de Núria*. Pròleg de Manuel Trens. Selecció i nota introductòria de Tomàs Garcés. Barcelona, Ed. Selecta, 1950, p. 39-53 (col·laboració signada el 28 de maig de 1950).

«Els pal·lis. Or i argenteria a l'orfebreria romànica catalana», *Miscel·lània Josep Puig I Cadafalch*. Barcelona, IEC, 1947-1951, p. 373-382

«El retablo de plata de la Seo de Girona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. VIII, 1953, p. 218-228.

«El monasterio de San Pedro de Roda», *Barcelona atracción* núm. 340, XXXV, 1953, p. 170-174.

«La iniciación al estudio de la historia del arte. Experiencias de una clase teórica», *Ensayo. Boletín de la Escuela de Artes y oficios artísticos de Barcelona* núm. 1, 1954, p. 17-18.

«Los portapaces en las colecciones del Museo Marés», *Ensayo. Boletín de la Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona* núm. 3, 1955, p. 19-23.

«Las nuevas salas del Museo Marés de Barcelona», *Goya* núm. 10, 1956, p. 229-231.

«Relicarios del Museo Marés», *Ensayo*, núm. 7, 1956, p. 19-23.

«Las grandes esculturas del Museo Marés», *Ensayo* núm. 8, 8 de maig de 1957, p. 35-40.

«El monasterio de San Cugat del Vallés», *San Jorge* núm. 25, 1957, p. 31-37.

«La significación de las nuevas salas del Museo Marés», *Ensayo* núm. 9, 1957, p. 31-32.

«Discursos leídos en la solemne recepción pública de D. Juan Subías Galter el 26 de octubre de 1957», «Grandeza y servidumbre de la crítica de arte» per Juan Subías Galter, i discurs de resposta de Pedro Benavent de Barberà i Abelló. Barcelona, Real Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1957.

«La historia del arte. Nuestros antecesores», *Ensayo* núm. 10, 1958, p. 11-13.

«El monestir de Sant Pere de Roda», *Anales del Instituto de estudios Ampurdaneses*. Figueres, vol. I, 1959, p. 77-89.

«A don César Martinell», *Ensayo* núm. 11, 1959, p. 31-32.

«Discursos leídos en la solemne recepción pública de D. Joaquín Folch y Torres el 18 de diciembre de 1959», «Fortuny y Barcelona» per Joaquim Folch i Torras, i discurs de resposta de l'acadèmic Joan Subías i Galter. Barcelona, Real Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1959.

«Velázquez y sus comentaristas», *Estudios Velazqueños*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1960, p. 17-34.

«Marés, el mecenas», *Ensayo* núm. 12, 1960, p. 27-36.

«Un donativo de la Diputación al Museo Marés», *San Jorge* núm. 41, 1961, p. 52-55.

«Los caminos del arte de peregrinación», *Ensayo* núm. 13, 1961, p. 39-43.

«El portal de Belén en el románico», *Ensayo* núm. 14, 1962, p. 25-26.

«Los libros de pasantías», *Goya*, 1963, p. 224-228.

«Santiago y Cataluña», *San Jorge* núm. 60, octubre de 1965, p. 52-57.

«Orfebrería medieval empordanesa», *Anales del Instituto de estudios ampurdaneses*, vol. VI (1966-1967), p. 333-337.

«Una visita al Museo del Prado. Lección magistral que pronunció con motivo de su jubilación el catedrático de historia general de las artes plásticas de esta escuela». Barcelona, Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge, 1967 (llició magistral de jubilació de 22 de novembre de 1967).

«Exposición homenaje dedicada a antiguos profesores de este centro desde su fundación hasta principios de nuestro siglo, con motivo de la inauguración oficial del salón de exposiciones instalado en la nueva sede de esta escuela, situada en el recinto de la ciudad universitaria». Barcelona, Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge de Barcelona, 30 de setembre de 1967. (Escrit d'introducció de Joan Subías Galter).

Introducció en català a MARÉS DEULOVOI, Fre-

deric: *Port de la Selva. Notas Históricas*. Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 1970-1971, IX-XIII.

ARTICLES DE DIVULGACIÓ

«Las pinturas murales de San Andrés del Terri (Gerona)», *La Hormiga de Oro*. Any XLV, núm. 25, 21 de juny de 1928, p. 411.

«La signatura dels retaules», *Mirador* núm. 87, 25 de setembre de 1930, p. 7

«Amics de Sant Pere de Roda», Suplement literari de *L'Autonomista*, octubre, 1933.

«L'escola d'arts i oficis», *Empordà Federal* núm. 878, 10-I-1934, p. 8.

«Home d'alts destins», dedicat a Josep Puig Pujades, *Empordà Federal* núm. 941, 11 d'abril de 1936, p. 5.

«Una exposició de pintura», *Canigó (esports)*, revista mensual de vida deportiva del centre de excursions i sports. Figueres, 1 de maig de 1936, p. 4.

«Les arts a l'escola», *Empordà Federal* núm. 1005, 3 de setembre de 1937, p. 3-4.

«El camino de Santiago. La Catedral de Compostela», *Lecturas. Revista de artes y literatura* núm. 208, any XXII, febrer de 1942, p. 22-26.

«Santo Domingo de Silos», *Lecturas* núm. 209, any XXII, març de 1942, p. 23-26.

«La Catedral de León», *Lecturas* núm. 210, any XXII, abril de 1942, p. 22-26.

«El monasterio de San Juan de la Peña», *Lecturas* núm. 211, any XXII, maig de 1942, p. 23-26.

«Jaca y su Catedral», *Lecturas* núm. 212, any XXII, juny de 1942, p. 24-26.

«Loarre, el monasterio fortaleza», *Lecturas* núm. 21, any XXII, juliol de 1942, p. 31-33.

«San Lorenzo de El Escorial», *Lecturas* núm. 214, any XXII, agost de 1942, p. 33-35.

«La Catedral de Toledo», *Lecturas* núm. 215, any XXII, setembre de 1942, p. 19-21.

«La Catedral de Sevilla», *Lecturas* núm. 216, any XXII, octubre de 1942, p. 17-20.

«La Catedral de Burgos», *Lecturas* núm. 217, any XXII, novembre de 1942, p. 17-20.

«El monasterio de San Pedro de Roda», *Lecturas* núm. 218, any XXII, desembre de 1943, p. 18-19.

«La Catedral de Gerona», *Lecturas* núm. 219, any XXIII, gener de 1943, p. 29-32.

«El monasterio de Guadalupe», *Lecturas* núm. 220, any XXIII, febrer de 1943, p. 33-36.

«Salamanca y sus dos Catedrales», *Lecturas* núm. 221, any XXIII, març de 1943, p. 29-31.

«La Catedral de Córdoba», *Lecturas* núm. 222, any XXIII, abril de 1943, p. 37-40.

«La Seo y el Pilar de Zaragoza», *Lecturas* núm. 223, any XXIII, maig de 1943, p. 30-32.

«La Catedral de Barcelona», *Lecturas* núm. 224, any XXIII, juny de 1943, p. 33-35.

«El monasterio de Poblet», *Lecturas* núm. 225, any XXIII, juliol de 1943, p. 34-36.

«Santa María de Castellón de Ampurias», *Lecturas* núm. 226, any XXIII, agost de 1943, p. 39-42.

«El de San Salvador», comença la sèrie "Historia y leyendas de castillos", *Lecturas* núm. 231, any XXIV, gener de 1944, p. 21-24.

«El castillo de Olite», *Lecturas* núm. 232, año XXIV, febrer de 1944, p. 25-28.

«Perelada», *Lecturas* núm. 235, any XXIV, maig de 1944, p. 22-24.

«El castillo de Coca», *Lecturas*, núm. 237, a ny XXIV, juliol de 1944, p. 33-35.

«El de la Mota», *Lecturas* núm. 243, any XXV, gener de 1945, p. 35-37.

«Piedras de España. El palacio y la casa en Aragón», *Diario de Barcelona*, 21 de novembre de 1945.

«El monasterio de San Pedro de Roda y la fiesta de la Santa Cruz», text en català a *Vida parroquial*. Figueres, 30 d'abril de 1948.

«Leonardo en España», *Revista* núm. 1, 17 d'abril de 1952, p. 7.

«Iconografía de San Jorge», *Revista* núm. 2, 24 d'abril de 1952, p. 8.

«Acrópolis barcelonesa», *Revista* núm. 3, 1 de maig de 1952, p. 4

«Pedralbes abre sus puertas», *Revista* núm. 6, 22 de maig de 1952, p. 5-7

«La exposición de custodias», *Revista* núm. 7, 29 de maig de 1952, p. 6.

«Visita rápida a dos museos», *Revista* núm. 12, 3 de juliol de 1952, p. 6-7. (fotografies de P. Català-Roca).

«El tema eucarístico en el arte de España», *Revista* núm. 15, 24 de juliol de 1952, p. 8.

«Exposición de primitivos», *Revista* núm. 23, 18 de setembre de 1952, p. 12.

«Los retablos custodias de Aragón», *Paz Cristiana*, 1952, p. 7-8.

«Santassusagna», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 1, any 1, març de 1954, p. 75-79.

«J. Serra», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 2, any 1, juny de 1954, p. 73-77.

«Mallol Suazo», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 3, any 1, setembre de 1954, p. 83-87.

«Togores», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 4, any 1, desembre de 1954, p. 79-83.

«J. Palau», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 5, any 2, març 1955, p.81-88.

«La Santa Cruz», *Canigó*, 1 de maig de 1955, p. 11.

«Domingo Carles», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 6, any 2, juny de 1955, p. 79-84.

«Ramon Casas», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 7, any 2, setembre de 1955, p. 7-10.

«Llansá y el turismo», *Canigó*, 1 de setembre de 1955, p. 3.

«Pedro Clapera», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 8, any 2, desembre de 1955, p. 103-108.

«Venerando el arte», «Homenaje y recuerdo a Manuel Brunet», *Canigó*, 1 de febrer de 1956, p. 10.

«Evaristo Vallés», *Canigó*, 1 de març de 1956, p. 5.

«El coro de la Catedral de Barcelona», *Diario de Barcelona*, 22 de març de 1956.

«Imágenes de Semana Santa», *Diario de Barcelona*, 29 de març de 1956.

«Alberto Muñoz», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 10, any 3, juny de 1956, p. 10.

«Altars de oro y plata», *Diario de Barcelona*, 4 d'agost de 1956.

«Llansá entre el mar y la montaña», *Canigó*, 1 d'agost de 1956, p. 3.

«España ante la historia. Síntesis del arte español», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 11, any 3, setembre de 1956, p. 95-100.

«Ante las frondes otoñales», *Diario de Barcelona*, 1 de desembre de 1956.

«El Museo del Ampurdán», *Canigó*, 1 de desembre de 1956, p. 7.

«Pablo Picasso. Su obra gráfica», *Revista* núm. 198, del 26 de gener a l'1 de febrer de 1956, p. 12.

«El arte Popular en Europa», *Revista* núm. 200, del 9 al 15 de febrer de 1956.

«Castillos de la Costa Brava» *Revista* núm. 232, del 20 al 26 de setembre de 1956.

«Mariano Llavanera Miralles», *Canigó*, 1 de gener de 1957, p. 7.

«Mariano Llavanera Miralles» (segona part de l'article), *Canigó*, 1 de febrer de 1957, p. 15.

«Paul Gauguin, 1848-1903», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 13, any 4, març de 1957, p. 13.

«El Museo Ideal», *Canigó*, 1 de maig de 1957, p. 9.

«En torno a la cruz de mayo», *Diario de Barcelona*, 1 de maig de 1957.

«José María Vidal Quadras», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 14, any 4, juny de 1957, p. 54-57.

«Llansá entre luces y colores», *Canigó*, 1 de juliol de 1957, p. 11 (signat a Roma, juny de 1957).

«Marés el mecenas», *Canigó*, 1 d'octubre de 1957, p. 37-42.

«Kristian Krekovic», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 16, any 4, desembre de 1957, p. 58-60.

«Consideraciones sobre la crítica de arte. Algunos aspectos del románico», *Canigó*, 1 de gener de 1958, p. 10-11.

«Contacto con Italia», *Diario de Barcelona*, 17 d'abril de 1958.

«Carnet de Arte. Valdemi», *Distinción. Revista gráfica española*, núm 17, any 5, abril de 1958, p. 51-52.

«El Ampurdán Monumental», programa comercial *Ferías y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1958 (Por

especial deferencia del autor publicamos estos apuntes de un estudio que dedica a la riqueza arqueológica de nuestra comarca).

«D.F. Alvarez Des», *Distinción. Revista gráfica española*, núm. 18, any 5, juliol de 1958, p. 61-64.

«Viaje artístico por Italia. De maravilla en maravilla», *Diario de Barcelona*, 5 de juliol de 1958.

«La cerámica y La Bisbal», *Canigó*, 1 d'agost de 1958, p. 10.

«Tablas góticas de Castelló de Ampurias», *Canigó*, 1 d'octubre de 1958, p. 10-11.

«Ramon Sanvicens», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 19, any 5, octubre de 1958, p. 55-57.

«Ramon Sabí», *Distinción. Revista gráfica española* núm. 20, any 5, desembre de 1958, p. 91-93.

«Navidad», *Correo de las artes* núm. 13, 23 de desembre de 1958, p. 4.

«La significación de las nuevas salas del Museo Marés de Barcelona», *Canigó*, 1 de febrer de 1959, p. 9.

«La iniciación al estudio de la historia del arte», *Canigó* (Temas pedagógicos), 1 de març de 1959, p. 5.

«Consideraciones acerca del arte románico», *Canigó*, 1 de maig de 1959, p. 24-25.

«La Navidad en el arte», *Canigó*, 1 de desembre de 1959, p. 3-5.

«Ferias de la Santa Cruz», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1960. (Pòrtic de Dolores Gallego).

«Pintura. Tarrasó, su arte religioso», *Distinción. Revista gráfica española*, any 7, juny de 1960, p. 57-59.

«Dos joyas de la orfebrería gerundense. El arca de plata de San Martirián de Bañolas y la Custodia de Girona», *Canigó*, 1 de juny de 1960, p. 7.

«Visita rápida a dos museos. Museo del Prado. Museo de arte de Cataluña», *Canigó*, 1 d'octubre de 1960, p. 5-6.

«Una fecha. 23 de abril. En la festividad del patrón de Cataluña. Iconografía de San Jorge», *Canigó*, 1 d'abril de 1961, p. 9.

«El vino en el arte», *Canigó*, 1 de setembre de 1961, p. 9.

«Camino de peregrinación», *Miranda. Boletín del Centro Cultural de Llansà* núm. 32, setembre de 1961.

«La exposición internacional de arte románico. Destacadísima aportación de la provincia de Girona», *Canigó*, 1 d'octubre de 1961, p. 10-11.

«El maestro Mateo», *Canigó*, 1 de novembre de 1961, p. 7-8.

«Luis Masriera y Rosés», *In Memoriam*, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Barcelona, Gràfiques Marina, 1961.

«La Catedral de Santiago de Compostela», *Canigó*, 1 de març de 1962, p. 3-4.

«Monasterios de la Marca Hispánica», *Canigó*, 1 de setembre de 1962, p. 6.

«Viaje artístico por Italia», *Canigó*, 1 de novembre de 1962, p. 6.

«El portal de Belén en el románico», *Ensayo* núm. 14, 1962, p. 25-26.

«El paisaje. Temas de arte», *Canigó*, 1 de maig de 1963, p. 37.

«San Pablo de la Calzada», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1963 (Pòrtic Dolores Gallego).

«Los caminos del arte de peregrinación», *Canigó*, 1 d'octubre de 1963, p. 3-4.

«Arte 1964. Promociones procedentes de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Sala de exposiciones del conservatorio de las artes del libro. Recinto del antiguo Hospital de la Santa Cruz, del 2 al 16 de mayo de 1964». Text de Joan Subias.

«El Ampurdán y los caminos de peregrinación», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1964. (Pòrtic de Dolores Gallego).

«Mi don José Francés», *Canigó*, 1 de juliol de 1964, p. 8.

«También entre los puchereros», *El Noticiero Universal*, 15 de desembre de 1964.

«Cruces doradas», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1965. (Pòrtic de Dolores Gallego).

«En torno a la Cruz de Mayo. Figueras y la 'Creu de la Ma'», *Canigó*, 1 de maig de 1965, p. 7-9.

«El mosaico romano de Tossa», *Turissà* núm. 7, any I, desembre 1965, p. 11.

«Goya» del llibre de l'autor *El arte como espectáculo*, programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1965. (Pòrtic de Dolores Gallego).

«La Catedral de Barcelona», *Correo de las Artes*, maig de 1966, (text taquigràfic de la conferència pronunciada per l'autor).

«La Cruz de Vilabertrán», *Ampurdán*, 24 d'abril de 1968, p. 7.

«La casa de la Cultura», programa comercial de les *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1968, (Codefi-Domingo Gallego).

«Una visita al Museo del Prado», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1969. (Codefi-Domingo Gallego).

«El Museu de l'Empordà. Suggestions al·lusives a la riquesa monumental del país i al seu reflex en la ciutat», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1971. (Codefi-Domingo Gallego).

«Notes sobre l'Empordà Arqueològic», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1972. (Codefi-Domingo Gallego).

«Museos», programa comercial *Ferias y Fiestas de la Santa Cruz*. Figueres, 1973. (Codefi-Domingo Gallego).

TEXT MECANOSCRIT SENSE DATA

Estudio monográfico de unos altos relieves procedentes del imperial monasterio de San Pedro de Roda. Text meca-

noscrit (ca 1945). 10f. 6 Fotografies. Al full posterior de la portada diu: Colección Fages de Climent. Biblioteca general d'Història de l'Art del MNAC.

TRADUCCIÓ

BRUHN, Wolfgang: *Historia del traje en imágenes: enciclopedia del vestido de todos los tiempos y pueblos, que comprende el traje popular en Europa y fuera de ella*. Pròleg del Marqués de Lozoya. Traducció de Joan Subias Galter. Barcelona, Ed. Gustavo Gili, 1957.

ENTREVISTES

«La veritat sobre les pintures antigues de Castelló d'Empúries. Entrevista amb en Joan Subias», per Josep Puig Pujades. *La veu de l'Empordà*, 14 de juny de 1928, p. 5.

«Més sobre les pintures de Castelló d'Empúries», extracte de l'entrevista de Josep Puig Pujades (*La Nau i La Veu*) a Joan Subias i Galter. *Diario de Gerona*, 13 d'abril de 1928, p. 1-2.

«La torre romànica de la plaza. Diálogo con el profesor Juan Subías», *Miranda. Boletín del Centro Cultural de Llsansá* núm. 11, 3r trimestre de 1956.

«El traslado del coro de la Catedral», resposta a «Una encuesta de *La Vanguardia* sobre tan interesante cuestión», signada per L. Sargatal. *La Vanguardia Española*, 24 d'abril de 1958, p. 18.

«Tres lanzas y tres torres. Hablando con don Juan Subías en la redacción de Miranda», *Miranda. Boletín del Centro Cultural de Llsansá* núm. 23-24, 3r i 4t trimestre de 1959.

«Impresiones ante San Pedro de Roda, Sugerencias sobre las ruinas del monasterio». Resposta a l'enquesta plantejada per Pedro Piferrer. *Revista de Gerona*, núm. 9, 1959, p. 38.

Resposta a l'enquesta sobre els millors moments de la província de Girona plantejada per Pedro Piferrer. *Revista de Gerona* núm. 16, 1961, p. 81-82.

«12 preguntas al profesor don Juan Subias Galter autor del libro *El arte como espectáculo*», per José Luis Gómez Caamaño. *Canigó*, 1 d'abril de 1964, p. 9.

ARTICLES AMB CÒPIA AL FONS JOAN SUBIAS I GALTER DE L'IEC, PENDENTS DE LOCALITZAR-NE LA PROCEDÈNCIA

«Ciudades y paisajes de Castilla. Segovia y Ávila de los Caballeros. Platino»

«Ramon de Capmany»

«Relicarios»

«Jordi Aluma, pintor de retablos»

«Barcelona monumental»

«Entorno a la crítica de arte»

«Museos y monumentos»

CONFERÈNCIES¹

Plec mecanoscrit. «La pintura gòtica a Catalunya». 6 de juny de 1923. Biblioteca Popular de Figueres. (Ara volum relligat).

«**Conferencias de arte**» vol. I (relligat)

«La Imagen». 109 pàgines manuscrites en castellà.

«El Císter y el arte en España». 69 pàgines manuscrites en castellà.

«La escultura del Museo Marés. Centre Excursionista de Catalunya». 28 de febrer de 1955. 69 pàgines manuscrites en català.

«Itinerario Monumental de Barcelona». (Casa del Arcediano. Delegación del Turismo). 86 pàgines manuscrites en castellà.

«El Coro de la Catedral de Barcelona». F.A.D. 70 pàgines manuscrites en castellà.

«**Conferencias de Arte**» vol. II (relligat)

«El Palacio de la Diputación de Barcelona». Al Saló Daurat. 25 pàgines manuscrites en castellà. Amb motiu de la inauguració d'una exposició de pintura.

«Cien años de pintura olvidada». Al Palau de la Virreina. 22 pàgines manuscrites en castellà.

«Arte del año mil». Al monestir de Sant Cugat del Vallès. 32 pàgines manuscrites en castellà.

«Lo prerománico». A l'Escola superior de belles arts, 1952. 34 pàgines manuscrites en castellà.

«El retablo de plata de la Seo de Gerona». 100 pàgines manuscrites en català. Encàrrec de Josep Grahit i Grau.

«El Monasterio de San Pedro de Roda». Domicili dels senyors Puig-Gabarró, 1951. 36 pàgines manuscrites en castellà. Als Amics de Sant Pere de Roda.

«Pintura y poesía». 54 pàgines manuscrites en castellà.

1. Fons Joan Subias Galter. Institut d'Estudis Catalans. «Conferencias de Arte, 3 vols. Guiones de conferencias, 1 vol.». Reproduïm el contingut d'aquests volums relligats, de manera correlativa i volem subratllar que el relligat no contempla cap ordre ni temàtic, ni cronològic.

Hi ha referència d'aquests volums a l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Académico de número D. Juan Subias Galter. Medalla núm. X. Sección de Pintura. En l'escrit de proposta dels acadèmics Labarta, Benavent i Marés presentat a l'Acadèmia el 18 de febrer de 1957 hi figura una relació dels mèrits de Joan Subias. Aquesta relació inclou la referència a «Conferencias de arte (Tres vols). Guiones de conferencias (un vol.), artículos de arte (un vol.)». Al Fons Subias de l'IEC hi ha el volum relligat d'«Artículos de Arte». A l'Arxiu de l'Acadèmia no hi ha cap dels altres volums, els quals degueren ser presentats i posteriorment retirats. Aquests quatre volums estaven en poder de la família de Joan Subias i els han dipositat al Fons Subias de l'IEC, l'any 2016.

«Amigó Cuyás». A l'Escola superior de belles arts. 12 pàgines manuscrites en castellà.

«El Santuario y la Imagen». 65 pàgines manuscrites en castellà.

«Siete paisajes». Al domicili dels Srs. Bas-Dalí. 28 pàgines manuscrites en català.

«**Conferencias de Arte**» vol III (relligat)

«La Purísima» 2 pàgines manuscrites en català.

«San Pedro de Roda». A la Fundació Clerch. 41 pàgines manuscrites en català.

«El Arte en Castellón de Ampurias». 35 pàgines manuscrites en català.

«Orfebrería». Al Centre Excursionista de Catalunya. 37 pàgines manuscrites en català.

«Cuxá-Ripoll y San Pedro de Roda». Als amics dels museus. 50 pàgines manuscrites en castellà.

«Arte y Espíritu». (Instituto de Figueras). En realitat «Art i esperit de l'Empordà». 49 pàgines manuscrites en català.

«**Conferencias de Arte**», plecs no relligats que acompanyen els 3 volums

«Velázquez e Italia». 72 pàgines manuscrites en castellà.

«Velázquez». 103 pàgines manuscrites en castellà.

«Los estilos y su evolución». Una nota diu: «Nueva versión 1975. Inaugural del cursillo dedicado a los opositores, organizado por el Colegio de profesores de bellas artes en su local de la calle Via Layetana. A esta lección siguieron hasta doce clases, con guiones que conservo y múltiples casetes».

«El hombre y su vivienda». Text mecanoscrit d'11 fols. 1 fol manuscrit amb un esquema. Paper amb capçalera del Ministerio de Educación Nacional. Dirección General de Bellas Artes. Escuela de Artes aplicadas y oficios artísticos. Barcelona.

«Conferencia última en Bellas Artes. Un año después de una visita al Museo del Prado». Feta per invitació del director Francisco Ribera. Sobre Història de l'Art. 38 fols. manuscrits, apaïssats, en castellà.

«Sobre Sant Pere de Roda». 5 pàgines manuscrites en català.

«San Pedro de Roda. Algo más». Posterior al 23 de març de 1973 perquè encapçala el text una cita de *La Vanguardia* d'aquest dia. 8 pàgines manuscrites en castellà.

Inauguració de curs de l'Escola de Belles Arts. 16 pàgines manuscrites en castellà.

«El oro, la plata, los esmaltes, marfiles y miniaturas de Códices». 20 pàgines manuscrites en castellà. A petició del director del Centre Tomás Sayol.

«**Guiones de conferencias**» vol. IV

«Relación de conferencias de arte pronunciadas desde 1923 a 1956-57-58». El volum, relligat, agrupa a raó de conferència per pàgina, un repertori de conferències, de cronologia desordenada i, sovint, només amb el títol. Excepcionalment hi ha un guió

escàs. Recull amb numeració correlativa fins a 538 conferències de tota mena i característiques, inclosos els viatges d'estudis de l'Escola de Belles Arts i les seves classes d'història de l'art.

Els temes més reiterats són Barcelona i els seus museus, monuments, palaus, esglésies, els períodes de la seva història, aspectes sectorials dels monuments, les exposicions commemoratives; el Museu Marés; París i França; Castella; el viatge a Itàlia... Mantenim la numeració però agrupem les que, pel seu contingut, sobretot els viatges, són conferències instrumentals vinculades al mateix itinerari. Només reproduïm, íntegrament, el viatge a França que pot exemplificar com es desplegava el contingut dels viatges amb conferències de presentació sobre la marxa. Respectem el contingut de les referències majoritàriament en castellà.

1. «El Museo de San Pedro de Galligans. Arte y arqueología de Gerona».

2. «Los Baños Árabes de Gerona». Alumnos Escuela de Artes y Oficios de Figueras.

3. «La Seo de Gerona». Alumnos de la clase de Arte de la Escuela Clerch de Figueras.

4. «Santa María de Vilabertran». Alumnos de la clase de Arte de la Escuela Clerch. Figueras.

5. «San Pedro de Roda». Alumnos de la Escuela de Artes Clerch de Figueras.

6. «Ampurias». En las excavaciones. Alumnos Escuela Artes y Oficios. Fundación Clerch.

7. «Santa María de Castellón de Ampurias». En la parroquial de la propia población.

8. «Arte y espíritu en el Ampurdán». Antiguos alumnos del Instituto General y Técnico de Figueras.

9. «Iconografía mariana». Liceo. Figueras, 1923.

10. «La pintura gótica catalana». Biblioteca de Figueras, con proyecciones, 1922.

11. «La gran casa monàstica de San Pedro de Roda». Acompañando Profesores, director y alumnos de la Escuela de Bellas Artes de La Bisbal.

12. «La Diputación de Barcelona y su palacio». Salón Dorado. Amigos de los Museos.

13. «Ripoll, Cuxá y San Pedro de Roda». Amigos de los Museos. Casa del Médico.

14. «Un siglo olvidado de pintura catalana». Amigos de los Museos. Palacio de la Virreina. Inauguración de la Exposición.

15. «El arte del año mil». Sala Capitular del Monasterio de San Cugat del Vallés.

16. «Árbol y flor en pintura y poesía». Barcelona, Amigos de los Jardines, 1953.

17. «Goya, su vida y su obra». Facultad de Letras de la Universidad de Ginebra.

18. «El Santuario y la Imagen». Cursillo de verano de la Escuela de Béjar (Universidad de Salamanca).

19. «Siete paisajes españoles». Salones de los Sres. Bas-Dalí. En conmemoración del viaje a Castilla.

20. «Cursillo de Historia del Arte». Lección de apertura: «Antecedentes prerománicos».
21. «Primer Cursillo de Historia del Arte». Biblioteca Popular de Figueras. 3ª lección. «Lo medieval».
22. «Primer Cursillo de Historia del Arte». Biblioteca Popular de Figueras. 2ª lección. «Ampurias».
23. «Primer cursillo de Historia del Arte del Ampurdán». Biblioteca Popular de Figueras. «Prehistoria».
24. «Qué es la escuela de Lonja en la actualidad». Acompañando a un grupo de profesores y alumnos de diversas regiones de España.
25. «Un benemérito de la Escuela». Escuela de Bellas Artes. Reconocimiento a Amigó-Cuyás.
26. «Poblet y Santas Creus». Amigos de los Museos. Visita 1, nov. 1952.
27. «Los monasterios de Poblet y Santas Creus». Alumnos y profesores de la Escuela de Artes y Oficios.
28. «La escultura del Museo Marés». Amigos de los Museos. Primera gran sala de los Arcos.
29. «Un siglo olvidado de pintura catalana». Palacio de la Virreina. 3ª visita.
30. «Un siglo olvidado de pintura catalana». Palacio de la Virreina. 2ª visita.
31. «San Juan de las Abadesas y Ripoll». Alumnos asistentes al cursillo del FAD, 1932.
32. «San Juan de las Abadesas». Grupo de excursionistas del FAD. Sesión preparatoria, 1932.
33. «Los caminos que conducen a San Pedro de Roda y las rutas de peregrinación». Profesores y alumnos de la Escuela de Bellas Artes.
34. «El castillo de Recasens». Alumnos de la Escuela de Artes de Figueras.
35. «El castillo de los Rocabertí, en Peralada». Alumnos del Instituto de Figueras.
36. «Peralada y su recinto fortificado». Profesores y alumnos figuerenses.
37. «El Claustro de Santa María de Vilabertran». Estudiantes barceloneses y figuerenses.
38. «El Monasterio de San Pedro de Roda». Fundación Clerch, 1932.
39. «San Miquel de Colera y el hallazgo de sus pinturas murales». Estudiantes y profesores de arte figuerenses.
40. «El Servicio de Patrimonio Artístico Nacional y sus funciones».
41. «El Museo que se debe al Ampurdán». (Con motivo de la reagrupación de retablos y esculturas comarcales antes de su traslado a Girona).
42. «El Museo del Ampurdán». Ateneo de Figueras. Centenario de Goethe.
43. «Tossa de Mar y sus fortificaciones medievales». Escuela de Artes de Figueras.
44. «Los mosaicos de Tossa de Mar». Ante el Patronato de la Vila Vella.
45. «El Claustro de la Seo de Girona y el M^o Arnaldo Gatell». Escuela Normal Gerundense.
46. «El Claustro románico de la Catedral de Girona». Alumnos de la Escuela de Artes de Figueras.
47. «El retablo pintado de Canapost». Ante un grupo de artistas figuerenses y gerundenses.
48. «El retablo pintado de Castellón de Ampurias y su clasificación y valoración». Ante un grupo de personalidades del arte barcelonés y figuerense.
49. «Castellón de Ampurias y su retablo gótico». Estudiantes y profesores figuerenses.
50. «Las excavaciones de Ampuria». Alumnos de la Escuela de Artes de Figueras.
51. «Las Salas Capitulares de la Catedral de Girona». Alumnos de la Escuela de Artes del Ampurdán.
52. «San Miguel de Cruïlles». Alumnos de la Escuela de Artes de Figueras y Girona, Escuela Normal.
53. «Los amurallados de la costa gerundense». Alumnos de la Escuela de Artes de Figueras.
54. «San Pedro de Roda». Conferencia-visita estudiantes de Calella de la Costa, 1952.
55. «San Pedro de Roda». Visita guiada a arqueólogos y escolares roselloneses, 1952.
56. «San Pedro de Roda». Visita de grupo de Llansá y la Selva, 1951.
57. «San Pedro de Roda». Visita de los Dres. Almagro, Ferran Arquitecto y un grupo de amigos, 1950.
58. «El monasterio de San Pedro de Roda». Maestros de Figueras y Barcelona y el inspector de Primera Enseñanza Sr. Villegas, 1950.
59. «San Pedro de Roda». Amigos del Monasterio de Palau y Rosas, 1949.
60. «San Pedro de Roda». Amigos del monasterio, 1948.
61. «San Pedro de Roda». Escuelas de Llansá, 1945.
62. «San Pedro de Roda». Grupo escolar ampurdanés, 1944.
63. «San Pedro de Roda». Colonia de Port de la Selva, 1943.
64. «San Pedro de Roda». Amigos, 1942.
65. «San Pedro de Roda». Grupo de visitantes levantinos, 1941.
66. «San Pedro de Roda». Colonia de Llansá, 1940.
67. «El monasterio de San Pedro de Roda». La Selva de Mar. Homenatge organitzat per Tomàs Garcés a Subias amb motiu de la publicació del llibre.
68. «El Monasterio de San Pedro de Roda». Grupo de Puerto de la Selva. 1935.
69. «San Pedro de Roda». Primer grupo de Amigos.
70. «La gran Cruz de orfebrería de Vilabertran». Alumnos de la Escuela de Artes y Oficios de Figueras.
71. «El Tesoro de la Seo de Girona». Alumnos y profesores de la Escuela Clerch de Figueras.
72. «El paseo arqueológico de Girona». Alumnos de la Escuela de artes y oficios de Figueras.

73. «El Monasterio de San Pedro de Roda» Inspectores de la provincia de Gerona y profesores y alumnos de la Escuela Normal.

74. «La Catedral de Castellón de Ampurias». Profesores y alumnos de la Escuela Normal de Maestros de Gerona.

75. «Las excavaciones de Ampurias». Alumnos de la Escuela Normal de Maestros de Gerona.

76. «San Miguel de Fluviá». Alumnos de la Escuela Normal de Maestros de Gerona.

77. (*en blanc*)

78. «La Orfebrería Catalana». CEC, 1944.

79. «El cenobio de Santa María de Ripoll». Profesores y alumnos de la Escuela Clerch de Figueras.

De la 80 a la 105. Un viatge de l'Escola de Belles Arts de Barcelona a França, el 1950:

«Preparació d'un viatge a París».

«Orleans, la Catedral y la ciudad».

«El Loire y el castillo de Amboise».

«El Loire. El castillo de Blois».

«El Loire y el castillo de Chambord».

«El Loire y el castillo de Chaumont». París.

«Versalles. Palacios y jardines».

París. «Museo de los Impresionistas. Jeu de Paume».

París. «Museo del escultor Rodin».

París. «Museo Carnavalet».

París. «Petit Palais. Arte Mariano».

París. «Museo del Louvre».

París. «Trocadero. Museo de escultura comparada».

París. «Montmartre».

Chartres. «La Catedral».

El Loire. «Su visión. Los castillos. El de Chatodon».

El Loire. «El castillo de Chenonceaux»..

«El Museo del Louvre. La orfebrería de la Galería de Apolón».

«El Museo del Louvre. Las culturas de la antigüedad».

«El Museo del Louvre. Segunda Visita. La pintura primitiva y los grandes maestros del Renacimiento».

«El Museo del Louvre. Primera visita. La escultura clásica y paleocristiana».

«París. La Cité».

«El Museo de Cluny de París».

«La Sainte Chapelle de París».

«Visita a Nôtre Dame».

«Visión global de la capital de Francia. Tour de la ciudad».

De la 106 a la 151 i la 153 i 154. Un Viaje por Castilla. Preparación. Profesores y alumnos de la Escuela de Bellas Artes de Barcelona. Zamora, Toro, Tordesillas, Valladolid, San Juan de Baños, Villamuriel de Cerra, Palencia, Burgos, Logroño, Salamanca, Castilla, Ávila, Viaje a Castilla, Toledo, Castilla, El Escorial, Madrid, Zaragoza.

152. «La orfebrería de la Seo de Barcelona». Alumnos becarios de la Escuela Superior de Bellas Artes de Barcelona.

De la 155 a la 232. Conferències i classes d'història de l'art sobre la ciutat de Barcelona, en les seves múltiples facetes monumentals i artístiques.

De la 233 a 277. Viatge per Itàlia. Florència, Pàdua, Verona, Venècia, Assís, Roma, Siena, Pisa.

278-279. Barcelona.

280 a 285, continua Itàlia. Milà i Venècia.

286. «San Pedro de Roda». Grupo del primer curso de Historia del Arte Español en Barcelona.

287. «El retablo de plata de la Seo de Gerona». Caja de Jubilaciones del Ministerio de Trabajo. Delegación en Barcelona.

288. «Visión global de Barcelona y sus monumentos antiguos». Segundo cursillo oficial de Guía del Ministerio de Información y Turismo. Palacio del Arcediano. Archivo de la Ciudad.

289. «El Coro de la Catedral de Barcelona». Sección de Arquitectura del FAD. Cúpula del Coliseum.

290. «San Bernardo y el influjo de la orden del Cister en el arte español». Amigos de los Museos. En el Centenario de San Bernardo. Instituto Francés de Barcelona.

291. «La Inmaculada en la Historia de la pintura española». Mataró. Asociación de alumnos y ex-alumnos.

292 a 306. Conferències als alumnes de tercer i quart curs d'història de l'art sobre aspectes de Barcelona.

307 a 343. Brussel·les, Gant, Bruges, Lovaina, Malinas, Utrecht, Nimega, Audenarde, Overloo, Amsterdam, La Haia, Anvers, Cahors, Toulouse, París, Dijon, Reims.

344. «Giotto y Massaccio y los fondos de paisaje». Seminario Conciliar. Alumnos de final de carrera.

345 a 358. Barcelona.

359. «Momentos de arte medieval». Biblioteca Sibbuda. Alumnos de la Escuela-institución Sibbuda.

360. Inclou en una sola pàgina cinc conferències sobre Barcelona.

361. «El arte de Mariano Llovera y el Museo del Ampurdán». Nov. 1956. Instituto de Figueras.

362. «El arte de las procesiones de Semana Santa en España». Amigos de los Museos.

363. «Las iglesias benedictinas de...», Fin de curso de 2º y 3º de la Escuela de Bellas Artes, 1957.

Acaba aquí el volum relligat. Amb posterioritat, Joan Subias va anar omplint amb més conferències fins a la 538, el dors dels fulls ja relligats en una escriptura apaisada. L'escriptura es fa apressada i amb un cert desordre. Sembla com si Subias volgués atrapar el temps.

364 a 429. Viatge a Itàlia de l'1 al 16 de juny de 1957. Perpinyà, Provença, Arles, Gènova, Pisa, Lucca, Florència, Assís, Pàdua, Roma, Ravenna, Venècia, Verona, Bolsena, Milà, Montpel·lier.

430 a 461. Temes de Barcelona.

462 a 506. Viatge per Castella, Saragossa, Madrid, Toledo, El Escorial, Valle de los Caídos, Ávila, Valladolid, Medina del Campo, Madrigal de las Itas Torres, Tordesillas, Palencia, Medina de Rioseco, Segovia, castillo de Coca.

507 a 513. Barcelona.

514 a 515. Preparación (junio 1959) y fijación de conceptos en el regreso (octubre de 1959).

515 a 538. Barcelona. Diverses conferències sobre exposicions, museus, Centenari de Velázquez, el Museu Marés.

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT I

**Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
Delegació de Girona. Fons Rafael Masó**

Carta de Joan Subias Galter a Rafael Masó i Valentí i Carles Rahola i Llorens. Document 261. 4 fulls manuscrits.

Capçalera: Conservaduria del Museu Provincial.
El darrer full sense capçalera.
Figueres 27 Sept. 1934.

«Benvolguts amics Rahola i Masó:

Avui fa 21 dies que vareig caure malalt. Porto ja vençuda la gàstrica, però sóc ara en aquell delicat i melangiós estat de convalescència!

Entremig de la febre, anava assabentant-me de què el laboratori me lliurava les ampliacions que avui, amb plaer, faig a mans de vostès.

I, encara que no és tasca meva, crec que podríem interpretar-les així: El turista parteix de l'escala magna de la Catedral (Foto núm. 1, la numeració és al dors de la còpia). Escales amunt (foto 2) entra al pati blau per admirar l'agulla de Sant Feliu (foto 3), i ràpidament recerca l'absis de la Catedral (foto 4), ascendint seguidament pel carrer de les cases dels Canonges (foto 5), que el condueix a la primera panoràmica, damunt el petit fortí: la gran muralla de la Catedral, fins a Sant Feliu (foto 6); allunyant-se convenientment, pel camí de la Font d'en Pericot, tenim l'espectacle dels campanars (foto 7) i girant-nos vers la Gironella, els grans agambolaments de les runes heroiques (foto 8). Ja dins el clos de la torre romana, i damunt mateix dels seus blocs, s'emmarca

entre muralles i construccions bèl·liques de més precari arqueologisme, el conjunt de Galligans (foto 9), i la Seu, per damunt de la muralla gòtica (foto 10), i el lloc on cau la porta de la Reina Joana (11) i la torre i el llenç que tanca Sant Domènec (12) i el murallam llarguíssim fins la torre rodona (13). I de retorn veiem el pas i la porta i la capella de Sant (...) (14), al frec de quins murs passem per veure en un conjunt imprecís tot el recinte heroic de la Girona vella (15) i les terrasses àmplies per les que deambulem, contemplant la delicada vall de Sant Daniel (16), per entre les exuberants frondes al peu del mur que clou les finques de la Catedral (17), fins a dominar amb detall el burg de Sant Pere (18) i veure de prop la ignomínia nova i la ignomínia vella que cal enderrocar (19) i, travessant el riu, donem per finida la ruta a la mateixa porta de la muralla de Sant Pere, amb el conjunt romàntic de xiprer i campanar (20). És a dir però que aqueix romanticisme s'acaba tot seguit, ja que els prego vetllin per la íntegra conservació d'aquestes 20 ampliacions, propietat del Servei de Monuments. Si el Municipi en vol una col·lecció, amb gust la faríem copiar; el cost és de 2,50 pts. per exemplar.

Perdó per aquest detall, però el considero indispensable tenir-lo precisat, no per vostès, naturalment, sinó per la Corporació que en definitiva ens va encarregar l'afer i avançar la promesa d'atendre la petició formulada per nosaltres.

Feia molts dies que no havia escrit tant. És evident que dono mostres de debilitat, però en defecte de la conversa amb vostès i, per no demorar-nos aquesta obra conjunta, vagin les meves impressions acompanyades de la més afectuosa salutació amical. Signat: Joan Subias».

DOCUMENT II

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de documents de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938)

Text manuscrit de Joan Subias sobre el Passeig Arqueològic, sense datar, però de 1935 i amb posterioritat al 12 de juliol, data de la mort de Rafael Masó. 5 fulls manuscrits en paper amb capçalera de l'Escola d'Arts i Oficis de Figueres. Fundació Joan Clerch. Amb cooperació de la Generalitat i de l'Ajuntament. L'escriptura en sentit horitzontal, contrari a la capçalera de papers verticals.

«El traspàs del bon amic en Rafael Masó, ha tret o poc menys, tot l'interès d'aquestes notes que, com un dels tres encarregats de portar a terme la tasca, constituïts en ponència designada per l'Il·lustre Comissió de Monuments, avui redacto. Resta però ben entès, que si bé aquestes són una cloenda obligada de la tramitació amb què l'Alcaldia volgué assessorar-se i que la Comissió ens féu l'honor de confiar-nos, serà per lo que a mi respecta un esmorteït ressò d'aquells entusiasmes que per l'obra sentia aquell traspàs que tant va estimar-la.

Admirador fervorós de tota cosa Gironina, entusiasta d'aquells indrets que amb molta més encertada tasca descriurà el bon company Sr. Carles Rahola, Rafael Masó volgué fer assequible al turista encuriós, a l'arqueòleg, al viatger entusiasta i al passejant espiritual, tota la zona gironina que s'estén des del burg religiós de Sant Pere, fins a recórrer tota la muralla des de Pedret fins a les restes heroiques de la Torre Gironella, més tot el llenc de muralla que resta, i concretà com en uns lleus apunts

de llibre de notes íntim, en un pla base de un futur projecte, el circuit, el trajecte del que ell somiava, el noble passeig arqueològic gironí.

Amb ell fou recorregut per mi, reiteradament tot el trajecte, i, les petjades nostres foren la ruta que apareix en el pla, i les fotografies que acompanyen aquestes línies breus, són, podríem dir-ne, la gràfica expressió d'aquells indrets on hi fixàvem la mirada.

Una preocupació dominava el conjunt del projecte que tenia concebut el noble amic: la simplicitat. Al seu entendre, el passeig arqueològic devia ésser solament un element utilitari que fes possible la contemplació adequada de la meravellosa defensa gironina. I, sense que restés mai oblidat el detall d'interès arqueològic, el sector heroic, o la miranda egregia, ell anava valoritzant els punts de vista i assenyalant per mitjà de graderies i terrasses tots els indrets dignes d'ésser camins espirituals, rutes arqueològiques del major interès, constitutius del més exemplar i característic passeig arqueològic.

Pobre, migrada és la meva aportació personal. Glossar les fotografies que acompanyo, prou expressives per justificar el passeig, fora endebades. Únicament pot ésser un justificant del comentari, el record de l'amic del qui havem pretès evocar-ne tan sols el concepte que a ell, tan amorós coneixedor, li mereixia el passeig arqueològic de Girona. Que el seu pla que respectuosament contemplem, junt amb la evocació històrica que el Sr. Rahola com cap altre farà tinguin la virtut de convertir en realitat el somni dels gironins selectes que les fotografies adjuntes transparenten».

DOCUMENT III

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de documents de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona , 1936-1938

Document mecanoscrit a un sol espai en dos folis, signat per Joan Subias, amb data 12 de gener de 1937 i titulat «El Museu Medieval».

«El Museu Medieval.

És del tot nova la instal·lació de les sales capitulars.

Els materials que les omplien, armaris, escons, mobiliari de despatxos no eren disposats en forma de Museu i convivia els utilitaris amb exemplars de tanta vàlua com el Tapís de la Creació.

Es buidaren íntegrament quatre de les cinc sales, deixant tan sols les llibreries de la torre Cornèlia. I, amb un principi d'ordenació cronològica, s'han establert la Sala Romànica, les dues Gòtiques i la dels materials que inicien el Renaixement.

S'han exposat amb decòrum els materials de la Catedral i els nouvinguts. Les parets han estat cobertes a la sala romànica amb arpillera, a les gòtiques amb velluts roigs i daurats, del capítol, i la del Renaixement amb domàs vermell.

S'ha verificat una selecció dels materials que integren la col·lecció de les Capitulars, deixant els de segon ordre per decorar la Catedral quant sigui possible fer-ne una perllongació del Museu; les tapisseries, els retaules i les teles que es serveixen, junt amb les escultures i relleus dignes, podran donar al conjunt monumental de la Seu aquell aspecte que avui mancada d'aqueixos elements no té, i constituïran un complement dels retaules barrocs que, considerant-los exemplars de vàlua s'han conservat.

La biga romànica de Cruhilles, la Magestat i les Creus de Sant Joan les Fonts, el calvari de Galligans, i alguns elements del que fou Museu Diocesà incipient, formen el conjunt aportat a la Catedral, i completen la sala romànica on hi ha dos mobles de primer ordre: l'ara i el tapís, a més de un conjunt

vitrinable excel·lent; Beda, Apocalipsis, Evangeliari, les arquetes i les Creus.

A la primera sala gòtica, procedeixen de fora, el gran retaule de Púbol, el Crist de la parròquia de Sant Feliu i la Verge de la Pia Almoina. La resta, retaule de plata i esmalts, baldaquí de plata (al que es reserva el seu lloc damunt l'altar, si es renuncia a tornar-lo al primitiu), retaules pintats i orfebreria, són provinents de les col·leccions catedralícies. Únicament el relleu de fusta policroma de Sant Narcís, procedeix de les Caputxines.

Petites vitrines i capitells seleccionats, completaran aqueixa sala on hauran de figurar els grans còdex miniats: Bíblia de Mòdena i Martirologi, especialment.

La segona sala gòtica, reuneix la important sèrie dels antependis brodats, dels quals, un sol, el de Sant Feliu, és aliè a la col·lecció de la Catedral. Les escultures són també del mateix origen i sols dos relleus de fusta i un d'alabastre, amb la tauleta atribuïda a Luini, aquests dos darrers elements de Galligans, han vingut de fora de la Capital (sic).

La sala del 1500 s'ha omplert amb les grans taules de Sant Feliu, les escultures exemptes del propi retaule de l'altar major i un conjunt de pintura sobre fusta, de les capitulars, de l'escola del mestre Mates.

La indumentària que s'ha reunit procedeix de les comarques; destaquen la casulla de Setcases, el tern i les casulles de Cabanes, les de Palau Sator, etc. Igual procedència forana té l'orfebreria seleccionada a incautacions, la qual ha vingut a nodrir la col·lecció ben rica del capítol.

La instal·lació en conjunt, malgrat esser provisional, estimem que cal tan sols garantir-la (vigilància especial durant les visites, electrificació i timbres de portes i finestres) i fer-la extensiva com s'ha indicat a la Catedral i a les dependències que foren Sagristia.

Girona, 12 gener 1937.

Signat: Joan Subias».

DOCUMENT IV

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de documentació de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938).

Document sobre els museus del poble. Guia Sumària. 6 fulls manuscrits per Joan Subias Galter en paper amb capçalera amb l'escut de la Generalitat i el text: Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

MUSEUS DEL POBLE

—Guia Sumària—

(Catalogació Provisional)

En un requadre s'hi llegeix «Gravat del Pensador de la tomba de Pavó».

S'inicia la visita per la que fou porta de l'apostolat, on queden les mènsules escultòriques de Morei, (a la dreta) i de Pere Johan (a l'esquerra).

Es penetra a la gran nau de la Catedral, obra de Bofi, en el primer quart del s. xv. És la més ampla del món. La part del presbiteri i deambulatori, amb disposició de tres naus, és obra del segle xiv.

(Entre claudàtors al marge es llegeix: Dins l'àmbit de la Catedral es conserven provisionalment uns exemplars destacats de retaules del s. xvi i del que fou abundant art barroc; avui dia són poc menys que els últims exemplars que resten.)

Al mig de la nau es conserva la talla del chor, obra catalana del s. xiv, que els documents sembla volen assignar al mestre Aloy.

En la part alta del presbiteri, coronant l'escala doble, la Càtedra, possiblement contemporània de la primitiva catedral romànica de 1038.

El Museu medieval seriat, s'estén al llarg de les que foren Sales Capitulars. Davant d'elles s'obre el Claustre, obra cabdal de l'època romànica en el moment del seu esplendor escultòric —s. xii. Ensenms s'hi conserva parcialment el campanar de la Catedral del s. xi, conegut per torre de Carlemany.

Les Sales

La sèrie cronològica és regressiva, cal passar fins l'última per trobar la romànica que enclou materials dels segles x al xiii.

És destinada al gran Tapís de la Creació avui exposat a París, obra única, cabdal del s. xi.

S'hi destaquen l'ara del que fou altar major de la primitiva catedral, possiblement del 1038.

Una biga romànica, pintada, s. xii, de S. M. De Cruïlles.

La Majestat de Cruïlles i la de S J. Les Fonts, de època romànica.

La sèrie (en 4 quadres) tèxtil antiga més rica del país — un fragment àrab, uns maniples romànics, un frag-

ment de tela persa del xiii, i un coll brodat d'època semblant.

Un conjunt escultòric de transició romànic-gòtica atribuït al mestre Bartomeu.

Una talla romànica del s. xii, representant la Verge i el Nen.

Pintura sala gòtica.

Retaules pintats

Es destaquen per la seva importància el de Púbol, del s. xv, atribuït al Mestre de Sant Jordi, pintor català anònim.

El de Cruïlles, atribuït a Lluís Borrassà, pintor de Girona, qui es mostra molt actiu especialment en el primer quart del s. xv

Aquests són els més complerts i importants. Cal destacar el de l'Anunciata, anònim català del xv avançat i el dels dos sants d'iguals característiques, i on apareix amb esplendor el fons daurat amb relleus.

Segona sala gòtica

Cal destacar la sèrie de brodats, frontals rics, executats sovint seguint el patró d'un pintor de renom. Va des de principis del s. xiv (el primer) fins a les darreries del mateix segle (el segon) i dels inicis del xv (el tercer), vers les darreries del mateix (el 4t).

Ensenms és notable la sèrie escultòrica, d'Anunciata, atribuïda a l'escultor català Pere S'Anglada.

La sèrie de les tres figures del seguici funeral de la tomba del bisbe Pavó, atribuïdes al Mercadante de Bretanya, obra de les darreries del segle xv

Sala del 1500.

Amb aqueixa fineix aquesta sèrie cronològica.

Es destaquen els sis grans plafons del que fou retaule de Sant Feliu, obra anònima datada l'any 1518. És un mestre important que impulsa la pintura, aquí, a Girona, en la primera meitat del xvi i dóna lloc a l'Escola del mestre Mates representada ací per els retaules de Montagut, Millàs, Segaró, etc.

Ensenms cal notar el tríptic flamenc de la Pia Almoina.

Cal travessar la Catedral.

A diverses capelles, riques tombes gòtiques dels s. xiv

i xv, dels prelats Pavó i Montrodó, Berenguer d'Anglesola i d'altres. En el creuer les dues més conegudes de Ramon Berenguer (Cap d'Estopes) i de la comtessa Ermessenda executades al s. xiv i probablement obra de l'escultor Morei.

Una escala medieval, passant per una capelleta on es conserva fins a destinació definitiva un retaule pintat del primer quart del s. xiv, s'arriba a les dependències del que fou palau episcopal.

Ací es reuneix el conjunt del moble i de l'interior gironí, especialment de l'època romànica (I).

(I) A la dreta del vestíbul segon, una vitrina amb vidres d'aparador i després de pujar una breu escala passem a un petit recinte convertit provisionalment en Tresor de la Catedral.

És famós arreu per les peces d'orfebreria: les més destacades el retaule de plata i esmalts i el baldaquí que el resguardava són també a París junt amb les dues grans creus de plata daurada.

Resten ací, però, valuosos exemplars, dels que cal esmentar la gran Custòdia, obra gironina del s. xv, d'estil gòtic deguda al mestre Artau.

La Creu de les Perles també gironina dels mestres Coll.

Nombre de reliquiers, pixis, calzes, etc. de procedència i marca o punxó de Girona, també.

De les estrangeres és assenyalable la plaqueta repujada de Donatello.

Les altres vitrines contenen,

Còdex, llibres miniats i relligats amb luxe primorós d'èpoques diverses,

L'Apocalipsi, del 975

L'Evangeliari amb tapes esculpides, s. xi

La Bíblia miniada de Mutina, s. xiv.

És notable el gran vidre de Besalú, s. x.

Les arquetes aràbigues i cristianes. Entre les primeres la d'Ixem, s. x

I la col·lecció d'orfebreria (*paraula il·legible*) en vitrina separada.

Són destacables la serietat de la primera i la sòbria decoració de la segona, formant contrast amb el luxe daurat de l'esplendor dels anomenats estils francesos, de la tercera, on s'obre una arcoba amb mobles estil imperi.

Una quarta saleta amb mobles de marqueteria ens mostra vitrines amb rams i altres objectes femenins. Un llit de tipus mallorquí és parat a l'arcoba corresponent.

La cinquena reuneix laques, xaineries, objectes decoratius selectes moderns i les obres originals de l'historiador gironí Francesc Montsalvatge (instal·lació provisional).

A la sisena de silleria, decorada en roig s'obre una cambra on dominen els esplendors daurats de mobles i del domàs groc.

A la setena, entre mobles entapissats en groc, del tipus més Lluís, apareixen rams en vitrines i ultra un quadret atribuït al pintor cretense El Greco, fins a cinc quadres del famós pintor de Reus, Marian Fortuny.

La darrera sala forma un saló de tapisos de la sèrie (*paraula il·legible*), dels quals es destaca el de figures gòtic, dit del Toisó, procedent de Galligans.

Queden en preparació el Museu Arqueològic a Galligans, el lapidari a Sant Nicolau i el Vescomtat; el de pintura moderna, el de les armes i la ceràmica, al nucli catedralici.

DOCUMENT V

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de documentació de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938)

Document sobre «El salvament del patrimoni artístic a Girona», datat agost de 1937, mecanoscrit en 17 fulls apaïssats amb capçalera de la Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona. Subias signa com a delegat del Patrimoni Artístic.

«El Salvament del Patrimoni Artístic a Girona.

Breus dies després del moviment revolucionari del juliol del 1936 sorgia, espontània, una organització encarregada de la salvaguarda del Patrimoni Artístic. El Servei de Monuments fou requerit per aquella Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic i poc després va presidir-la el Comissari Delegat de Museus.

Així, en el decurs de les primeres jornades, hi hagué ja a totes les comarques de Girona, a més dels impulsos i les activitats particulars, un organisme que vetllava i recorria tot el territori de la seva demarcació per atendre degudament les mostres de Patrimoni artístic que la revolució havia posat en mans civils.

En aquells dies de ràpida improvisació calgué atendre els materials mobles que corrien el perill de no ser degudament valoritzats, i paral·lelament, els immobles, els locals adients per servir aquells i que, per les seves condicions de monuments extraordinaris, calia també protegir i conservar.

Així fou resolt a la capital —Girona— el doble problema, habilitant per a Museu i Arxius, el nucli arquitectònic més notable de la Ciutat: la Catedral i els seus annexes, convertit ja avui en Museu Medieval i de les Arts Decoratives en el seu aspecte més romàntic: el moble i l'interior gironí.

Ensems es destinarà a lapidari i arqueològic pròpiament dit el que fins a la data era conegut com a Museu de Galligants.

Amb aquella mesura, la mil·lenària Catedral gironina podia conservar totes les essències arqueològiques, sense altra modificació que el seu trasllat que convertia en peces de Museu, en general importantíssimes, els que havien estat mobles litúrgics. I de la vella Santa Maria, consagrada l'any 1038, es conservava a la saleta romànica tot just establerta i presidida pel portentós tapís de la Creació, obra del segle xi, l'ara de l'altar major catedralici, amb els seus relleus torbadors i els seus problemes arqueològics latents, germana cronològica de la gran catedral amb relleus i d'aquell mig campanar que ha volgut conservar-se amb el nom de Torre de Carlemany.

La Catedral gironina, amb les seves escultures preuades que marquen la Història de l'Art d'esculpir a la Catalunya medieval, el timpà del mestre Bartomeu, el por-

tal de Morei i els seus sarcòfags arreu ponderats i coneguts (de la comtessa Ermessindis i de Ramon Berenguer); l'obra que la documentació publicada vol concedir a mestre Aloy, en les talles del cor, i la que l'agut sentit arqueològic vol assignar a Pere s'Anglada; la sèrie anònima de les escultures funeràries — d'entre les que es destaca el gran sepulcre del bisbe Pau- i la que formen les obres atribuïdes al mestre Cascalls, de les que cal situar en primer terme el Carlemany, Pere IV d'Aragó, i el Crist jacent de Sant Feliu.

L'àmbit que clou aqueixa producció extraordinària, serva avui ja decorosament instal·lada, formant sales com la romànica, les dues dels segles xiv i xv i la del mil cinc-cents, tota la sèrie de materials que amb criteri rigorista han estat seleccionats del gran nucli agomolat a la capital de les comarques.

Novetats sorprenents presenta el temple catedralici gironí però entre totes elles la que s'imposa per la seva importància és la transformació de la nau, alliberada del lamentable conjunt decadent de l'orgue i dels paraments del cor, recoberts d'uns murs barroerament pintats que impedié un i altre la contemplació i la ponderació de les característiques que l'audaciós arquitecte —Boffi— sabé infondre-li, creant una veritable obra genial, després del magne congrés conegudíssim en què prengueren part tots els personatges i els grans mestres que bastien les catedrals de la Catalunya Gran, en els inicis del segle xv.

Avui, la visió inèdita, grandiosa, sorprèn i admira el visitant i queda compensada la poc menys que excessiva buidor de la gran nau, per la permanència en el seu lloc d'origen de les talles de la potència i el cadiram del cor, que venen a constituir un primer pla i un punt de referència en aquell conjunt grandios.

En diverses capelles es poden apreciar retaules pintats del segle xvi, esculpits del mateix segle, com el dels Agullanes i la selecció rigorosa dels barrocs que calia conservar com a especimens veritables d'obres d'art destacades: d'entre aquests una mostra de cada tendència ha estat conservada dins de l'ambient ombrívol i multicolor de la Seu, que conserva en el seu deambulatori la policroma riquesa de les vidrieres vetustes i els encants dels més suggestius punts de vista del seu trifori.

Sense que s'hagi volgut prescindir dels nuclis formats a les contrades importants, com Olot i Figueres, on es pot gaudir ja de la contemplació de concentracions d'obres selectes degudament instal·lades amb primor, ni desvirtuar iniciatives locals ben lloables, com ho és la de Castelló d'Empúries, on es vol conservar en son lloc tot el més important: les taules pintades, el retaule d'alabastre amb la prodigiosa Verge empordanesa, i, l'orfebreria, com s'ha respectat íntegrament el temple per catedral inaconseguida, amb la seva portalada única i el seu apostolat, sols superable pel conjunt escultòric del timpà anònim dels inicis del segle xv.

Bo i respectant les iniciatives comarcals —que en tot cas s'han inventariat i estudiat els seus fons— s'han reunit a les que foren sales capitulars gironines les riques sèries dels brodats, que omplen els segles xiv i xv, des dels inicis del primer a les darreries del segon, amb mostres exemplars on es transparenten els que pogueren ésser projectes dels pintors Serra i Borrassà.

La sèrie d'escultures exemptes d'aquells autors esmentats més amunt, procedents de sepulcres oblidats o de racons poc vistents són avui situades en lloc d'honor, destacats i visibles en bones condicions: les del seguici funeral del bisbe Pau, atribuïdes al Mercadante de Bretanya: les de la tomba del prelat Montrodó, obra la més gentil de Pere S'Anglada...

La sèrie dels retaules pintats, on hi figuren obres de tanta transcendència com els grans retaules de Sant Miquel de Cruïlles, del gironí Lluís Borrassà, i el de Sant Pere de Púbol, del Mestre de Sant Jordi; les taules de fons daurat en relleus i de paisatges entre les columnetes dels finestrals, com són les de Girona, conegudes pels temes que representen i per les identitats d'estil amb el gòlgota que possiblement coronà aqueix gran retaule gironí, del qual pot ser-ne una altra mostra el sumptuós plafó dels dos sants, on tota la riquesa dels ors en relleu és ostentada.

La no menys notable sèrie tèxtil arcaica, amb exemplars preuats dels tipus del tiraz aràbig, dels temes de les àligues enfrontades de la Pèrsia Sassànida i dels arcaïsmes romànics de la terra. I la notabilíssima de l'orfebreria. D'entre aquesta, que la integren les grans creus d'esmalts —de la catedral i les foranes tan notables com la de Vilabertran i la de Peralada— el nucli de les arquetes amb la de Hixem que encapçala i presideix el de les aràbigues— amb les de Lladó i el Tresor de Selva de Mar, procedent de Sant Pere de Roda. Cal destacar-ne, sense oblidar la Custòdia gòtica gironina, d'Artau, ni el conjunt mobiliari litúrgic de material ric, or esmalts i pedreries, les grans obres de fama mundial: el retaule d'argent i esmalts en què intervenen dos platers gironins, Bartomeu i Andreu, amb la final cooperació del palatí valencià Berneç que completa i finalitza l'obra. I el gran baldaquí que, aixoplugant l'altar, salvaguarda la imatge de Santa Maria, la talla que avui es conserva i que un dia fou coberta de plata, motiu de tota l'obra de l'argenteria que avui perviu com a Tresor gironí que permet apreciar

—únic entre els varis altars que hi hagué a Catalunya— el que fou i on arribà l'art de repujar a Catalunya durant l'edat mitjana.

La sèrie de còdexs valuosíssims culmina en interès en l'Apocalipsi del Beat de Lièbana, obra datada en 975, signada per Ende i Emeterius com a il·luminadors, i per la qual desfilen totes les fantasies temàtiques d'èpoques anteriors incorporades a la cultura que li fou contemporània: el gran evangeliari de tapes esculpides en cedre, possiblement del segle xi i els grans còdexs gòtics, com la Bíblia de Carles V il·luminada per Bernardí de Mutina, al segle xiv, i el que fou troballa famosa dels primers jorns de la revolta, conegut per el Martirologi de les Bernardes, on amb faciúndia extraordinària resta establert el rècord de la miniatura decorativa.

Fins el tombar del mil cinc-cents, tan precari en l'art de Catalunya, té a Girona una representació notable en el retaule suara a Sant Feliu, la parròquia del campanar de fletxa única —avui ornament principal de la primera sala dels domassos vermells— I com fent-li ressò llunyà —d'un gran mestre potser de València a un ponderat deixeble de Girona— la sèrie dilatada de les taules que en la primera meitat del segle xvi, van sortir del taller de pintor que assenyala les obres amb un característic anagrama: M A T A S.

Com eixides de les darreres diades, cal ponderar troballes d'alt interès per la Història de l'Art i l'Arqueologia, com el vidre musulmà de Sant Vicenç de Besalú, i la doble copa 'argentea' de Girona; o reaparicions com el vigorós relleu donatel·lesc de la Verge i el Nen, o el prodigiós retaule del Luini, que fou de Galligants.

Breu: en contrast amb els conjunts de les col·leccions del que fou Palau dels comtes de Peralada, on tot segueix en el seu lloc d'origen i serva el brillant aspecte de la conservació més exigent, arreu de les terres gironines, amb mà pacient i criteri ponderat, s'ha anat reunint en dipòsits quantiosos primer, s'han establert i organitzat en col·leccions sistemàtiques després, tots aquells elements de procedència diversa, han arribat a mans dels organismes que, amb l'esperit del que compleix un deure ineludible, han estat col·locats en les millors condicions possibles per la seva contemplació i el seu estudi.

Girona, agost del 1937

J. Subias. Delegat del Patrimoni Artístic.

DOCUMENT VI

Memòries de Joan Subias i Galter. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans (fragment de 35 fulls)

FJS. 2/5-1

Primer full. (Plecs manuscrits de les memòries).

«La Redorta. I final. Retornats a Figueres

INTIMITATS. VIII (*amb un gran cercle*). La Redorta. Can Fages. Can Gorgot

LA CASA- Figueres (Can Galter. Figueres. Can Guanter. Llansà). Els pares i els fills

La Redorta

Homenatge a Concha! Artífex gentil i delicat, de la reconciliació familiar amb tia Angeles!.. En complir-se el semestre de la seva mort! Q.D. I. G. I. 18 febrer 74

...«peindre, comme écrire es une delivrance, et souvent une joie. CL ROGER MARX¹

“cet petit monde d'autrefois que je porte encore en moi et qui va disparaître à jamais quand je serais pas là...” CL MAURIAC²

Evocar La Redorta, significa per a mi gairebé la història de la meua vida unida a la de Concha. Hi (ha) una prehistòria del nostre arribar a La Redorta, de quin esdeveniment he fet ja un comentari ràpid en tractar el capítol del desgavell final de la guerra, vist des del refugi de Darnius...

El precedent és llunyà d'aqueix final; sovint, en les converses familiars sortia La Redorta i la seva reina i senyora, la tia Angeles!

D'ella, del *tio* Gustavo, de la Charlotte i d'en Jorge, en sabíem un niu... amb les noies quan ho eren, jo en sabia més ja que per la seva amistat amb en Quimano, havien vingut a la pista de tennis de la pista de can Maucáu... en aquells matins primaverals en els que hi jugàvem al tennis casolà d'aleshores on una pilota havia fet blanc en l'abundós darrera de no sé quina de les dos! De la Charlotte en tinc una memòria de coqueteria femenina al Saló, llavors luxós i distingit del Liceo... ballant amb en Onofre Santaló que feia de cavaller-galant. I prou... de la tia en canvi en sabia més.

Que havia cobert el quebrat patrimoni de Don Bruno, el meu avi —deia sempre Concha, recordant-ho tendríssim, plorant, acompanyant-la en les fosques nits a la sortida del Col·legi de la Presentació— allí on se li digué la darrera missa, *in corpore*!

I de la seva ternura d'avi contemplant-les furtivament, des de les finestretes de la Ca'Ma aquí està casi a

nivell de segon pis! On vàrem festejar i des del que vares baixar, de bracet del teu pare! Per a la cerimònia nupcial a l'Oratori de la casa on tan endiumenjats t'esperàvem tots.

De la tia Ángeles no se'n podia parlar sempre, però es recordava la boda de les noies a La Redorta, en la que Concha hi va jugar el paper de noieta maca, joveníssima encara.

De Jorge sí, les seves entremaliadures i el seu triomfal arribar a Figueres, on de les cosinetes, Concha era la Suprema representació i les anades a matar gats al camí de ronda de la muralla antiga...

De la tia sí que en teníem visions “Els de França són aquí” deia la meua sogra amb certa melancolia... però no es deia més que han passat, i volia dir que la seva germana magníficament sempre, senyorialment vestida, havia fet voltes pels carrers de la Rambla dins d'un coupé blanc que conduïa un negre assegut a l'aire lliure donant una nota vibrant de luxe i elegància.

Del *tio* Gustavo i d'en Jorge en tinc també l'estampa d'una tarda de Dijous Sant, anant a seguir monuments amb levita i copalta! Saludant-se cerimoniosament amb els meus pares!

I prou fins a la nostra entrada a França.

Per telèfon des de Le Pertús, Concha trencà el glaç amb la tia. Tot plegat un instant ja ple de cordialitat. Aneu a Narbona a casa d'en Jorge i allí us saludaré i portaré a La Redorta! Fins ara! L'entrada a can Jorge tingué la mínima violència de veure com ell aplicava sobre la taula —delicadament perquè no ens fes mal efecte— un retrat d'en Franco.

Tot foren compliments i garanties de confort i càlida acollida.

Els nens, temorencs, no gosaven dir res a Maria Àngels i la seva mare els empenyia al seus diguent-los-hi “embrassades, son tous cousins!” Durant sis mesos tant els nostres com els seus visqueren hores i dies de confidències i cordialitats.

Vingué la tia i tota la efusió esclatà amb Concha i els nens; se'ns emportà a la magníficament Redorta; ens destinà cambres sumptuàries i de refinada comoditat. Se'ns refeu físicament! I va iniciar-se un periple difícil per les angúnies que sofrien tots, però que per Conchita eren inquietuds, pel que significava caure a plom en un indret poderós però en què s'havia estat distanciat! I venint d'un ambient radicalment hostil al que trobàvem, ple de germanismes i fins histerisme per part d'en Jorge. Val a dir però que l'amor familiar ho va superar tot i que mai es produí la menor violència.

La tia tractà la Concha com a una filla estimadíssima i a mi amb la més alta consideració: “Ja sé que ets home d'ideals elevats”, va dir-me i hem lliurà la clau de la seva preuada i privadíssima biblioteca. Un amplíssim prodigi de llibres relligats en pell beige, on extasiar-me i on tro-

1. Claude Roger Marx (1888-1977). Escriptor, crític i historiador de l'art francès.

2. Claude Mauriac. Escriptor francès (1914-1996), fill de François Mauriac.

bat per primera vegada en la vida, fons antics mai més que percebuts! I a distància. Vull destacar tot Saint Beuve i d'ell les *Causeries de Lundi*, i d'elles els dos volums dedicats a paisatges, encara em reca de no haver-los demanat. Ja que en tinc la seguretat de que me'ls hauria entregat complagudíssima de què algú sabés apreciar els seus tresors bibliogràfics. Val a dir que un dia va manifestar-me que el *Figaro Littéraire* havia estat la seva Universitat!

La seva cultura, discreció, elegància de maneres i talent natural feia d'ella persona d'excepció i la seva bona fama s'estenia arreu de les finques, dels poblats on tenien palaus també senyorials i vinyes i més vinyes on treballava tota la que, en Jorge, en deia la Caballeria: 100 perxerons imponents que ara han estat en vida dels nêts tractors i més tractors que omplen, com abans els cavalls trotadors, els patis de la Meterie. L'annexa del sumptuós palau de La Redorta, obra exquisida de l'imperi francès, construïda o almenys utilitzada per un general napoleònic, uns anys després passà a ésser propietat dels rics vinyataires, pares del *tio* Gustavo el quí, per no ésser menys que la seva esposa amb la seva bonhomia i el seu posat de Renan, també tenia una magnífica, lluenta biblioteca integrada per obres cares dedicades al seu ídol: Napoleó.

Fugitiu de la guerra del 70, digníssim, s'havia refugiat a Figueres on sorgí l'idil·li amb una de les tres prodigioses filles de don Bruno de Gorgot, hisendat lliberal, generós i ex-alcalde republicà. Eulàlia, la gran; Ángeles, la bellíssima, i Mercedes, hermosa, la menor que havia de ésser àvia dels meus fills.

La seva vivesa, gràcia i simpatia eren bessones de la seva entrega familiar fecundíssima! I de les seves aficions musicals realment tan extraordinàries pel bel canto amb el qual havia de recrear-se i fer-nos un fons musical per els nostres inicials idil·lis, amb Concha, en aquell saló del pis segon, allí on vivien austerament els meus sogres, i en llurs balcons, quant hi apareixia Concha, a fora, o sols darrera els vidres es consumia tota la meua ànima adolescent.

Recordava la figura de Beatriu en el vers de Dante "Tanto gentile e tan honesta pare" o la versió hispànica: "Tan gentil se aparece y recatada la dama que si un saludo ofrece, que toda lengua tiembla y enmudece y la vista mirada no es osada". Mirem-la en la fotografia del casament d'en Vié, conversant intel·ligent i fina amb l'avi de la Mª Pià! O baixant l'escaló de la Mercè en sortir del casament seu.

Així mateix era a La Redorta en ple ambient suntuari, que a la cuineta de can Descals, servint la taula a tota la gentada fugitiva! No es pot oblidar la sortida en defensa quan un bèstia va demanar-li pa o vi: "Noia!!!", l'Antoni Xirau va dir, "la senyora és l'esposa d'en Joan Subias!".

(Aquest preludi de La Redorta l'ha comportat l'emoció dels records gairebé juvenils en el passeig de la Rambla dels que deia jo que mirava l'ala del sombrero, tanta fou la seva vergonyosa, encantadora modèstia! "Tanto gentile"!)

La vida a La Redorta

Els nens jugaven i vivien grans parts de la jornada en una galeria on hi tenien una *pajarrera* monumental i uns armaris amb llibres i revistes. Tot seguit arribaven els tres germans de Narbona i ja tothom corria pel parc de la finca o es jugava al jardí prop del Perron, o es recorrien les estances del pis principal i del baix, on el menjador i el rebost curull de confitures donava accés als salons de prestància, al billar i a la sala de jocs dels nens, tot plegat cara als finestrals per on es veia amplíssim el paisatge que creuava amb un pont senyorial per dessota del seu nivell la ruta minervoise.

La tia sortia dels seus recintes on dormitava encara, en un silló, el tio i ja no es feia esperar el Citroën d'en Jorge que, amb la Charlotte, venien a dinar. El to de l'acte tenia tot el cerimonial previst i s'anava processionalment del Fumoir, pel camí vorejat de finestrals, com a Versailles i com a Aranjuez, d'un saló a l'altre fins al menjador. No cal dir que obríem la marxa, de bracet, la tia i jo, que seguien Concha i don Gustavo, i darrera d'ells fent broma la Charlotte, en Jorge i el nuvolet dels sis cosins en plena gatzara. Així, cerimoniosament, sèiem per odre a taula, i si no hi venia algun altre invitat, el dinar transcorria en família tot cercant converses agradables i intentant allunyar-nos de tot mal record de les penes passades sols en part.

Si el foraster era d'upa, com per exemple "el general" o "l'Almoïner" dels jesuïtes, o bé *messieur le Notaire*, etc. la tia dirigia les converses i allí sortia tota la seva informació: religiosa, cultural, mundana o financera. Enllestit l'àpat, suculent i acuradament servit, es desfeia cerimonialment també el camí vers el saló on vora el foc —era l'hivern! I el Narbonnais és fred, es prenía el cafè.

No varen faltar mai les iniciatives per a fer-nos passar la tarda o si calia, per la més llarga distància, el dia! recorrent les vinyes o sortint de la finca; corrent els petits per la Rosaleda o portant-nos als grans, en un o dos cotxes si calia, als indrets atraients del paratge.

Així, amb la tia anàvem reiteradament a Narbona, als comerços o a les institucions, com Biblioteca i Museu, o amb major solemnitat a la Catedral on ens rebé l'arquebisbe que coneixia l'espanyol i aprofitant la paradoxal condició d'una volta ressonadora, ens digué, un a un cap i nosaltres en l'oposat i distant de l'estança: "Arriba Espanya!!!". Amb en Jorge vàrem conèixer la meravellós Carcassonne, amb totes les seves cases, palaus i muralles sorprenents i grandioses; en altra ocasió el cenobi antecendent pobletà de Fontfroide tot de pedra rosada com si fos una "maqueta" grandiosa de Poblet i, amb la tia, el país de cassulet: Castelnaudary! On ella convidava i jo pagava amb el seu moneder per mor de la meua cavallerositat, segons ella delicadament al·ludia. O bé en dies de més intens viatjar arribàvem a Toulouse, on vaig poder veure La daurda, el Museu i l'incomparable conjunt de Saint Zernin!

Amb el *tio* Gustau havíem anat a la fira de cavalls de Narbona, on els venedors el coneixien bé i sabien de les seves capacitats econòmiques. L'hi feien exhibicions dels exemplars més llunts, que en no poques ocasions passaven del mercat a les quadres de la Méterie...

I així haurien passat els sis mesos més brillants de

l'existència de no haver pesat sobre nosaltres la tragèdia de la guerra i les inquietuds dels parents i familiars, i la caseta blanca de Figueres! De la qual no teníem més referència que els estralls dels intensos bombardeigs

Jo tenia la meua mare a Bésiers en la bona companyia dels Macau i Ferran! Però quina pena! La mare tan vella!

La tia ho sabé tot seguit i volgué anar-la a veure! I jo vaig repetir sovint aquell llarg viarany de carreteres poblades dels cars verds que em portaven, si no fèiem l'expedició amb cotxe amb Concha i nens! Allí, a Bésiers els meus fills estrenaven vestits d'americana, comprats en un magatzem, i la Pili anava vestideta com per a fer dignament la Primera Comunió a la parròquia de La Redorte. Emoció, agraïment, tristesa, tot era poc per correspondre a les atencions de la tia i els seus.

La tia mai ens privà de res, ni ens minimitzà la llibertat de rebre amics, cosa que fèiem en part mínima. Em vingueren a veure en Carles Pi amb en Frontera i en Girós, a quina dona havíem acollit a Darnius encara que no valia ni per collir-se les mitges! Varen oferir-me un refugi a Toulouse. La tia no ens va voler desenganyar davant les nostres insistències i m'hi va acompanyar; discretíssima es va quedar a casa els pares de la Charlotte, on ell acaba de rebre les palmes acadèmiques. La tia en deia graciosament "flor i la botonière". Jo vaig fer el trist trajecte fins la vella caserna de bombers habilitada per a refugi d'intel·lectuals catalans! Allí hi eren els de la Institució de les Lletres que havien passat per Darnius, i en situació precària el Dr. Bellido i en Joan Petit!

A mi se'm va encongir el cor davant de l'espectacular contrast entre La Redorta on eren Concha i els fills... i allò que veíem!

No cal dir que la tia va reobrir-nos la Redorta i que reiterà la voluntat del nostre recolliment a casa seva. Veia que era ben distint el nostre cas del que hi havien sojornat tan llargament durant la guerra; el pobre Jorge en deia egoisme meu per no voler deixar-los tornar a casa i jo quedar-me allí!

Ni un mot! La Núria, miraculosament feu les gestions i un bon o mal dia tornàrem per les Illes. En Jorge fins l'últim moment me retenia! La muntanya! Alta! Alta! Causà a Concha un síncope que pot ser preludiava ja els mals futurs, i guiats per un pastoret de can Palau anàrem primer amunt i després, silenciosament, de fugir els carabiners, a l'hora del seu relleu, avall, ells, Concha, Núria que va venir a esperar-nos a can Palau i jo, al mas de la Núria, a la Vajol o als seus termes, era el mas on

havia passat les darreres hores hispàniques l'Azaña, i mentre jo era a sota teulada —els havia vist venir de lluny— celebraven la gran gatzara tots els de l'Estat major que gaudien de les seves triomfals jornades pírriques!

Quan foren allunyats jo vareig veure venir a la Núria acompanyant la Chita, que em venien a buscar ja amb un *salvoconducto* que en Gorgot pare m'havia estès.

L'Antonio ens recollí i portà a Figueres. A la porta de can Fages, el meu sogre m'obria els braços.

Hi vareig passar un mes fins que la boníssima Concha em va deixar a Barcelona.

Jo no vaig sortir mai de casa. Concha i els nens visitaven la caseta blanca tan, tan brutalitzada i ocupada pel militarim. Com van poder habilitaren el pis de dalt. Vingué la meua mare, que de Besiers havia passat a Llançà —on tot hora es portà bé—; va haver de vendre el botam del celler per poder pagar-los-hi un viatge a Concha i els nens amb ella, per venir a veure'm. Després empenyent i fent ús de una gran diplomàcia, quin pes va portar tota sola Concha es va poder treure la gent del pis i baixar al principal.

Entremig jo feia viatges en tercera, i de cinc hores, per a venir a Figueres a veure'ls.

En una ocasió corrien mals vents i es féu saber a Concha i nens que havien d'abandonar la casa, car jo era a l'estranger!

Concha molt serena va dir que jo era a Barcelona, però no s'ho cregueren i un dissabte en que jo havia acabat d'arribar es presentà un oficial de la Guàrdia Civil, insistint en la pretensió. Concha va cridar-me i jo vaig entrar en escena: l'esverament d'aquell home no tenia fi i es va limitar a allargar-me la mà tot dient, "sigue usted bien?, sigue usted bien?". Qui dimoni devia ser el bèstia que ens donava aquells mal de caps?

Passades mil penúries, fins la Concha va rescatar el piano i el globus terraquí dels nens, vàrem restablir la casa a baix. La mare emmalaltia va venir una temporada a la dispesa —un quarto interior— per tots dos i l'Ignasi Figueres l'hi va fer un tractament. Fatal, va desenganyar-me i s'entornà a Figueres. Per gràcia divina no sé quina feina vaig emportar-me i la vàrem poder cuidar en la gran malaltia. Concha i nens eren a Llançà i encara els veig arribar en el tren del matí. Dos dies després la mare moria.

Concha em va consolar tant! I ara ella no hi és! I fan sis mesos! Déu meu avui.

Dia tristíssim quan faig aquestes precipitades notes lamentades!

DOCUMENT VII

«Una fúria epistolar»¹. Primera aproximació a un epistolari de Joan Subias i Galter

Presentem els corresponsals ordenats segons l'antiguitat de la seva primera carta localitzada, sigui quin sigui l'abast cronològic del seu intercanvi epistolar amb Joan Subias. Els corresponsals amb una sola carta els situem en el punt que correspon, segons la cronologia general, intercalats entre els corresponsals múltiples, d'acord amb la data de la primera carta de cadascun.

En nota a peu de pàgina donem, per a cada corresponçal, una breu nota biogràfica. Malgrat que en algun cas de personatges de gran notorietat pot semblar redundant, subratllem sempre els aspectes relacionats amb el període de la relació amb Joan Subias Galter. De cada carta fem un registre.

Jeroni Martorell²

Les cartes de l'AHCB van ser copiades per Eva Subias i incorporades al Fons Subias de l'IEC. Caixa 6/2. 4. Correspondència. S'indiquen, també, les que són d'una altra procedència.

1

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

AHCB. Fons personal Jeroni Martorell, 5D-48-15.

Figueres, 29 de maig de 1921. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Subias agraeix a Martorell el seu interès per les seves fotografies. N'hi envia més i en el futur ho farà d'altres retauls que creu que són d'una mateixa mà (retaula de Castelló d'Empúries).

2

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

AHCB. Fons Jeroni Martorell.

Figueres, 19 de juny de 1923. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Subias agraeix a Martorell les diapositives que li proporcionarà per a la seva conferència de Figueres i

1. Carta de Joan Subias a Francesc Martorell, del dia 28 de gener de 1933: «Perdoni la meua fúria epistolar».

2. Jeroni Martorell i Terrats (1877-1951). Arquitecte. Des de 1925, director del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de la Diputació de Barcelona. El 1929 fou, també, arquitecte conservador del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. El 1936 va ser nomenat cap de la Secció de Monuments i en algun moment de la Guerra Civil va ser el cap directe de Subias.

que li ha demanat, en nom seu, Josep Puig Pujades. En PS (*post scriptum*) li demana la diapositiva d'un absis qualsevol de les pintures murals catalanes.

3

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

Arxiu de la Diputació de Barcelona. C14/E3/D1.

Figueres, 6 de març de 1927. Tarja, en castellà. Capçalera: Juan Subías Galter. Inspector de servicios culturales de la Excm. Diputación Provincial de Gerona.

Li mostra el seu agraïment per la tramesa del projecte de restauració d'Hostalric.

4

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

AHCB. JMC2 221.

Figueres, 5 de desembre de 1928. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Dirección de servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Li comunica que el seu nom s'ha inclòs en la relació dels pocs funcionaris que tindran permís per visitar els Banys Àrabs i li demana de fixar una data de visita.

5

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

AHCB JM C 222.

Figueres, 12 de desembre de 1928. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Dirección de servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Li confirma que ha rebut la trucada i la carta del dia 11 confirmant la seva visita pel 16. L'esperarà a l'estació per l'arribada de l'express de les 11,49. No s'oblida d'Hostalric i compta que l'any que ve la torre quedarà lliure d'afegits.

6

De Joan Subias a Jeroni Martorell

AHCB JM C2 266

Figueres, 26 de febrer de 1930. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Dirección de servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Li recorda la carta que li ha enviat el 18 i la nota per a la seva conferència. Li demana que li faci de bo amb Josep M. Masramon, nou diputat de Cultura.

7

De Joan Subias a Jeroni Martorell.

AHCB JM C2 270

Figueres, 12 de maig de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Dirección de servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Li diu que va saber que havia anat a Peralada i això el tranquil·litza; el trasllat del claustre l'havia preocupat. El rector de Vilabertran l'ha advertit del risc de venda a un col·leccionista d'una de les finestres del conjunt abacial. Li demana intervenció.

8

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C2 267.

Figueres, 25 de maig de 1930. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li pregunta sobre un reial decret referit a catàlegs monumentals i el cessament de les comissions provincials. Li demana un informe favorable per fer el de Girona, si és el cas.

9

De Jeroni Martorell a Joan Subias.
AHCB JM C2 268.

Barcelona, 30 de maig de 1930. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li contesta cartes seves. Desaconsella el canvi o desplaçament d'un monument a Peralada. S'interessa per Vilabertran i la finestra amenaçada, i diu estar disposat a fer el que calgui per impedir-ne la venda. Parlarà de Subias amb en Gómez Moreno en una visita a Madrid. Diu que no l'afecta el RD de 15 de maig esmentat a la seva carta.

10

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C2 269.

Figueres, 2 de juny de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Diputación Provincial de Girona. Servicios culturales.

L'informa sobre la finestra de Vilabertran: és la del pany lateral de la muralla que clou el recinte i el propietari és Lluís López, pastor protestant. La incoació per a Monument Nacional és de 1926, i té informe favorable d'E. Tormo, de 30 d'abril de 1928. Li agraeix la resposta sobre els catàlegs.

11

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C2 270.

Figueres, 12 de juny de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Diputación Provincial. Servicios culturales.

Li demana una intervenció per ajudar a fer treure el transformador de la societat Hidroeléctrica del Ampurdán, adossat a l'absis de Sant Miquel de Fluvià. Anuncia accions al campanar de Molló, on pensen

anar diumenge amb el diputat Sr. Masramon. S'està ocupant de les pintures murals de Marenyà.

12

De Jeroni Martorell a Joan Subias.
Arxiu de la Diputació de Barcelona. A/C36/E4/01.

Barcelona, 18 de setembre de 1935. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

L'adverteix que el furt de Pamplona alerta de perills similars i es mostra preocupat per la creu de Vilabertran. Suggereix «fer un buit dins d'una paret gruixuda», il·luminar-ho, tancar-ho amb pany i clau, i que el rector i Girona tinguin la clau.

13

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres.

6 de juny de 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria delegada. Girona.

El felicita pel seu restabliment i per la creació de la secció publicada al Butlletí que diu li fa justícia. S'ofereix per col·laborar. Li inclou, també, un pressupost de Besalú i li trasllada l'interès de l'alcalde; subratlla la necessitat de solucionar el campanar.

14

De Jeroni Martorell a Joan Subias.
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Barcelona, 15 de març de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Secció de Monuments Històrics.

Vol contactar telefònicament amb Subias i li prega de ser demà dimarts, al telèfon del Palau Episcopal de Girona, al migdia. Vol anar dimecres a Olot i Besalú i abans vol passar per Girona.

15

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB. Fons Jeroni Martorell.

Girona, 4 de juliol de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Museus del Poble. Girona

Planteja la regularització de la retribució de Pere Ubach, guarda dels Banys Àrabs, que cobra una part del sou de les entrades «en plena fallida actualment». Li diu que recordarà Boada i en un *post scriptum* diu que ve de Boada, que no hi ha novetat i que cal intervenir.

16

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB 128-76

Girona, 9 d'agost de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Continua amb el tema Ubach i en adjunt li fa arribar una nota del comissari d'Ordre Públic (que no hi és).

17

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM 028-77a.

Girona, 13 d'agost de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

Li fa arribar els antecedents personals de Pere Ubach, que figuren al revers de la carta mecanoscrites.

18

De Jeroni Martorell a Joan Subias.

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Barcelona, 20 d'octubre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Secció de Monuments Històrics. Direcció.

L'informa que un cap de les Forces de l'Aire li ha indicat que si Subias vol visitar Peralada ha de contactar el capità Robles, *jefe* de l'aeròdrom de Celrà, qui ho sollicitarà del tinent coronel Reyes, Jefe de las Fuerzas del Aire de la 3ª Región Barcelona. En un *post scriptum* diu que a Barcelona, de Transports, els han donat un permís de circulació per a tot un mes.

19

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM 028-99.

Girona, 21 d'octubre de 1937. Carta manuscrita en català. Escut. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

Li agraeix les informacions sobre Peralada. Li demana un permís pel seu Austin 5840-GE per accelerar els tràmits que, per part de transports de Girona, són plens de dificultats. Parlen, també, de la retribució de Carrera, que vol Emili Blanch, i que Subias voldria que Martorell resolgués directament.

20

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C29 83a.

Girona, 28 de gener de 1938. Carta mecanoscrita en català i comentaris en forma d'instància al revers. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

Ha llegit el decret al DOGC d'organització de la Secció de Monuments i li planteja l'equiparació dels treballadors de la vegueria de Girona com a assimilats a una Delegació de la Secció.

21

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C28 107.

Girona, 7 de febrer de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

Li planteja diverses qüestions sobre l'estructura de la seva retribució (sou, quinquennis, gratificació, desplaçaments, materials d'oficina i recerques i materials fotogràfics). I afegeix: «Per ordre del Conseller, tenim molt avançada la tasca de servir en refugis la col·lecció més preuada del nostre art medieval. Feia pena desfer, però era indispensable, aquelles Sales Capitulars».

22

De Joan Subias a Jeroni Martorell.
AHCB JM C29-84.

Girona, 14 de febrer de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

Li fa arribar les fotografies breument historiades del salvament. Li prega que digui al senyor Miquel que la informació demanada arriba via Martorell. A l'oficina de personal estan copiant el seu expedient, que faran arribar, certificat, al Sr. Vila. I diu que escriu al Sr. Pla per a les autoritzacions.

23

De Jeroni Martorell a Joan Subias.

Arxiu de la Diputació de Barcelona A/65/E12/d2.

Barcelona, 17 de desembre de 1948. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Jerónimo Martorell. Arquitecto. Barcelona, Bruch, 21.

Informa Subias de la publicació, a L'Havana, del llibre de F. Prat Puig: *El prebarroco en Cuba* i li demana si pels seus contactes «en el comerç del llibre», el pot assessorar de com vendre'n alguns.

Agustí Duran i Sanpere³

Cartes procedents del Fons Agustí Duran i Sanpere de l'Arxiu Comarcal de la Segarra a Cervera.

1

De Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

11 de juny de 1921. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Agraeix la seva carta i li promet unes notes. Subias envia fotografies i lamenta que no siguin més perquè els «retaules s'ho mereixen».

2

De Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

3. Agustí Duran i Sanpere (1887-1975). Historiador i arxiver. Impulsor de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona. En el període de 1936 a 1939 va dirigir el Servei d'Arxius del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya.

Figueres, 25 d'agost de 1921. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Recorda la tramesa de fotografies del retaule de Segueró, de les quals espera comentaris. Tem que s'hagin perdut i demana confirmació i opinió.

3

De Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

Figueres, 29 de gener de 1932. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Subias comenta una carta rebuda per indicació de Duran i anuncia que té la feina enllestida i enviarà més projeccions.

Troba encertat que la conferència la faci el Sr. Martorell.

4

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

Figueres, 5 de març de 1932. Carta manuscrita en català. Capçalera: Diputació Provincial de Girona. Biblioteca Popular de Figueres. Amb un segell de goma sobreimprès creuat de la Generalitat de Catalunya..

Subias envia una ampliació del relleu de Girona. Diu a Duran que fa dies que no sap res del comú amic, Francesc Martorell. Diu també que avui ha rebut una carta de Bagué per temes de l'IEC i això li fa témer que Martorell continuï malalt.

5

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

6 d'agost de 1932. Carta mecanoscrita en català. Capçalera. Generalitat de Catalunya. Catalogació de monuments. C. Rubau 14. Figueres.

Demana reglaments de l'Escola Massana per redactar els de l'Escola de Belles Arts que s'està creant a Figueres.

6

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

Figueres, 8 de gener de 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de monuments.

Subias aporta informacions bibliogràfiques sobre el Retaule de Canapost (*La Hormiga de oro*, 19 de juliol de 1928, núm. 29).

En relació amb una demanda de Carles Grau no acaba de trobar informació.

Prepara fotografia del castell de Cartellà.

7

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

Girona, 7 de febrer de 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Monuments.

Continua sense trobar el que, amb Carles Grau,

Agustí Duran i Sanpere demanava a Subias. Busquen un recull documental sobre un castell.

Informa que com a fons documental pensa en el de la família del baró de Terradas.

Diu que li ha fet il·lusió veure publicada a *La Vanguardia* la seva fotografia del castell de Cartellà.

8

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere.

Girona, 24 maig 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria delegada. Girona..

Subias s'interessa per la salut d' Agustí Duran i Sanpere

9

De Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938.

18 de juliol de 1936. Carta mecanoscrita en català. Paper en blanc (còpia).

L'escriu per un afer particular. «Ja no cal que parlem de muralles per haver-se extingit tot el soroll». Li demana que vetlli per uns concursos que volia convocar el conseller de Finances i que afectaven la seva plaça. Voldria que en les condicions del concurs es valoressin els mèrits de l'experiència específica en la feina que correspongui a la plaça «així els meus serveis prestats tindrien un valor, jo m'hi podria recolzar i evitaríem que anés a caure entre la multitud administrativa després de tants anys de lluites i afanys».

10

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere

22 de novembre de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Artístic. Girona.

No vol endarrerir més la tramesa de fotos per les deficiències de la Leica.

Una del capitell del claustre de Girona és de Guadiol. Els relleus de Santa Elena, prop de Sant Pere de Roda, avui al domicili del Sr. Puxan, de Figueres, són seves de fa anys; les del relleu de Corbera de Púbol i les dels capitells del claustre estan pendants de revelar. Li afegeix una informació sobre l'arxiu dels ducs de Medinaceli.

11

Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere

5 de setembre. Sense any. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li reclama un original perquè ja estan picant els originals.

12

De Joan Subias a Agustí Duran i Sanpere

27 de maig de 1957. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Subías escriu a Duran, que és secretari del concurs del Premi Massana, donant-li la seva opinió sobre les obres presentades, una de Pere Bohigas i l'altra de Manuel Trens. Subías s'inclina per votar el treball de Pere Bohigas: «La ilustración de códices en Cataluña durante el período románico».

13

De Joan Subías a Agustí Duran i Sanpere
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Francesc Martorell (barrejada amb les d'aquest).

Figueres, 17 de setembre (s.a) Pel context ha de ser d'entre 1933 i 1935. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El cap del servei.

Demana un dictamen sobre el retaule de Canapost.

Salvador Dalí⁴

1

De Joan Subías Galter a Salvador Dalí

Figueres, 7 de març de 1925. Carta manuscrita en català. Subías escriu des del c. Rubaudonadeu, 14. Arxiu de la Fundación Federico García Lorca. Madrid.

Publicada amb transcripció i reproducció facsímil per Roger Tinnell. «Joan Subías Galter escriu a Salvador Dalí (Carta inèdita trobada a l'arxiu de la Fundación Federico García Lorca de Madrid)», *Revista de Catalunya* núm. 249, 2009, p. 59-70.

Subías demana a Dalí que li torni el llibre *Un Salón de otoño*, que era un obsequi de la seva esposa.

2

De Salvador Dalí a Joan Subías

Centre d'Estudis Dalinians, registre 38978, ms 419.

Paris, 7 rue Becquerel, París 18ème. De 1930 o més endavant, posterior a la publicació del llibre *L'Immaculée Conception* (d'André Breton i Paul Éluard. Paris, Éditions Surréalistes, 1930, amb un gravat de Salvador Dalí). Carta manuscrita en català sobreescrita en el fulllet de propaganda de l'esmentat llibre.

Salvador Dalí anuncia a Subías que li envia un exemplar del llibre per a la biblioteca i que en pocs dies en tindrà més que enviarà per a Puig Pujades i «un d'exclusivament per tu».

4. Salvador Dalí i Domènech (1904-1989). Artista i pintor, amic d'infància i adolescència de Joan Subías.

Jordi Rubió i Balaguer⁵

Un primer grup de cartes datades entre 1927 i 1934 procedeixen de l'Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres (IRMF). Fons personal del professor Joan Subías Galter, 1927-1938.

Totes les cartes dels anys 1937 i 1938 provenen de l'Arxiu Diocesà de Girona, carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic (1936-1938).

1

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subías

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subías Galter, 1927-1938.

Barcelona, 27 de setembre de 1927. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Dirección Técnica de Bibliotecas Populares de la Diputación de Barcelona.

Arran d'una petició de recomanació per a les places de bibliotecària d'Olot i Figueres, que li havia fet la senyoreta Balló, Rubió fa avinent el seu criteri a Subías: «Jo sóc partidari que les bibliotecàries facin de bibliotecàries. El dia que, sigui on sigui, s'obri la mà, ens serà molt difícil mantenir la indispensable unitat de mètodes i d'ideals de treball de les biblioteques». La senyoreta Balló té totes les qualitats, però no va acabar la carrera.

2

De Jordi Rubió Balaguer a Joan Subías

Barcelona, 23 de novembre de 1927. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Barcelona. Bibliotecas Populares.

No pot fer un certificat de pràctiques que no va fer de la Srta. Balló. L'informa que de l'Enciclopèdia Espasa, el darrer volum pagat per Olot és el 26, amb factura del 18 d'abril de 1925, i que a l'agost de 1923 s'havia pagat el 50, «Ja sap V. Que per aquell temps l'Enciclopèdia publicava simultàniament els volums corresponents a la llacuna ocasionada per la guerra i els de les darreres lletres».

3

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subías

Barcelona, 9 de gener de 1932. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares. Diputació Provincial de Barcelona. Amb un segell sobreimprès: Generalitat de Catalunya.

«La seva carta escrita des del llit, vaig agrair-li molt». Per Xirau ja sap que està millor. Li envia les instruccions

5. Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982). Director de la Biblioteca de Catalunya (1914), director del Servei de biblioteques populars (1915), director de l'Escola de Bibliotecàries (1930), durant la Guerra Civil va tenir cura de la protecció del patrimoni bibliogràfic i impulsà la creació de noves biblioteques.

que ha donat a les bibliotecàries arran de la novena reunió de bibliotecàries.

4

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, Palau de la Generalitat, 13 de juliol de 1932. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Biblioteca de Catalunya. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Ha rebut la de Subias de l'11. Tracta d'unes conferències fetes a Olot i organitzades, amb poc temps, pel pare Basili de Rubí (Martí Aubanell, història local; Pare Nolasc, català; i Srta. Sala, gimnàstica femenina). Comentat amb el conseller V. Gassol va avisar a la bibliotecària Srta. Font. També comenta una conferència d'Aurora Bertrana, presumptament feta sense permís, però «per altra banda ja pot pensar que no em dol gens que aquella conferència hagi estat donada. Va tenir un gran èxit». També comenta que la bibliotecària Srta. Font li parla de lots circulants a St. Jaume de Llierca i St. Feliu de Pallerols.

5

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 5 de gener de 1934. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya.

Li demana que un cop repassats els pressupostos («Ja pensava jo que el *barato* és car»), encomani els treballs a la casa Quera, malgrat els problemes que origina la pròrroga de pressupostos.

6

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 7 d'abril de 1934. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya.

Vol atendre els suggeriments fets per algunes bibliotecàries per a la celebració del dia del llibre, en el sentit de dotar la compra de llibres per a les biblioteques i només repartir llibres als infants que més s'ho mereixin, reduït «a un acte privat, fet amb tota senzillesa». Per aquest motiu diu que ha escrit a Olot i Figueres, dotant cadascuna amb 250 pessetes per a la compra de llibres bé per a la biblioteca, bé per als infants, amb la recomanació que les compres es facin a les llibreries de la localitat.

7

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona.

Barcelona, 23 de gener de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Diversos comentaris sobre temes organitzatius. Sobre el local que es busca per a Girona i les gestions «els qui les fan no oblidaran que els llibres pesen i que a Girona hem de tenir lloc per a tenir-ne 100.000 ben aviat». Li comenta que la Sra. Riera l'ha consultat sobre el criteri de les biblioteques *incautades*: han d'anar a la Biblioteca de la Generalitat tots els anteriors al segle XIX i els que no siguin escaients per a l'Escola del treball i la popular de Figueres. I acaba: «No prengui a boutade si li dic que em refio poc de les biblioteques que no controli el servei».

8

De Jordi Rubió Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 8 de febrer de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Ha rebut la carta del 22 i el pressupost. Creu que se'n sortirà. «Cal adaptar les biblioteques a les necessitats del moment, si no volem que perdin relleu i passin a la categoria de les institucions superades».

9

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 18 de febrer de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Li comunica que el conseller ha aprovat, el dia 16, el projecte d'ampliació de la Biblioteca de Figueres, i que cal posar-s'hi immediatament.

10

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 29 de març de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Rubió apressa Subias per Figueres.

11

De Jordi Rubió i Balaguer a Joan Subias

Barcelona, 3 d'abril de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populares de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Continuen les gestions per Figueres. Li mostra esperança pel tema de la Biblioteca de Girona, ara al Palau Episcopal. És urgent i és bona solució; li recorda la Biblioteca de Catalunya.

12

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 16 d'abril de 1937. Carta mecanoscri-

ta en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat. Apartat 1077.

Ha rebut la de Subias del 13. Concreta telegràficament gestions econòmiques.

13

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 23 d'abril de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Li diu que és el moment de la Biblioteca de Girona. «O ara o mai». Comenta la marxa de Figueres i entra en el detall sobre Palafrugell: «al despatx uns armaris horriblement pintats de verd tampoc ho eren més que per fora», la recepció, les escalinates i cremalleres, el taulell, per mirar que no quedi tan fred.

14

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 21 de maig de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

«Sento haver de parlar de negocis amb V., tan poc temps després del gran cop sofert».

Li comunica que el DOGC d'avui publica el decret que estableix la Biblioteca de Girona. Ara cal posar-s'hi i concretar, també, el tracte del traspàs a la Generalitat de la municipal de la Rambla.

15

De Jordi Rubió a Joan Subias

23 de juny de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Li comunica que el 18 es va donar ordre de fer les gestions per resoldre la situació administrativa de Carles Palol i fer que treballi a la biblioteca. Urgeix que l'arquitecte faci un projecte de la Biblioteca de la Rambla. Li agraeix la condolença i li expressa els sentiments més íntims de dolor i de solitud que ha experimentat amb la mort del seu pare.

16

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 2 de juliol de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Per Serra Ràfols ha sabut l'obtenció del Palau del Vescomtat; només caldrà canviar Palau Episcopal per Vescomtat en el Decret. Hi ha 50.000 pessetes per a la Popular de Girona, que és urgent. De la Biblioteca de la Generalitat no es pot fer res fins que els arquitectes hagin esbossat un projecte.

17

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 2 de juliol de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Agraeix les gestions de Palafrugell i entra en els detalls més petits: «Vigili la pintura de les parets, per entonar-la amb els mobles. Un gris verdós, clar, si l'ensopeguen, pot fer bonic».

18

De Joan Subias a Jordi Rubió i Balaguer

Girona, 9 de juliol de 1937. Carta mecanoscrita en català. Hi ha esborrany manuscrit. Paper en blanc.

Subias comenta les cartes rebudes del dia dos i dona compte de diverses gestions relatives al palau del Vescomtat per a la Biblioteca de Girona, sobre les de Figueres i Palafrugell, l'Escola de Figueres, els conserges de les biblioteques, el mobiliari, els colors, els cortinatsges...

19

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 31 de juliol de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Ha rebut de la bibliotecària bones notícies de Figueres (comunicació de la part nova amb la Sala de Lectura). Es pregunta què passa amb les biblioteques de Girona. El projecte de la Popular li semblava fàcil.

20

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 9 d'agost de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Contesta la de Subias del 4. Pressupostos de mobles de Figueres, el preu de les persianes, les característiques de les prestatgeries. Està content que els llibres del Seminari es vegin en prestatgeries i ja no estiguin amuntegats.

21

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 21 d'agost de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

L'ha fet feliç veure la planta de la Popular de Girona. I li retorna. Hi fa comentaris pràctics des del punt de vista bibliotecari. Desplega tots els interrogants sobre Olot i els edificis oferts, i les possibilitats reals al Casino, després de vençudes les resistències. Apunta a una competència corrosiva de la biblioteca municipal.

22

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 1 de setembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Discuteix el projecte d'Emili Blanch i insisteix en l'eliminació o la reducció al mínim de la galeria. Li fa avinent que si fins ara la biblioteca havia funcionat amb galeria no es justifica destinar-hi la meitat del pressupost; «Hem d'aprofitar-lo bé en coses necessàries perquè com V ja haurà observat, cada vegada s'observa major parsimònia en la concessió de crèdits i hem d'evitar el trobar-nos després amb les obres empantanegades».

23

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 14 de setembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Respon les de Subias del 3 i de l'11. Comunica la tramesa de llibres i el taulell per a Palafrugell. Afluixa amb el tema de la galeria de Girona, sempre que es garanteixi un dipòsit per als llibres. Considera bones notícies les que arriben d'Olot. I acaba, «Saludi molt en Bohigas. De bona gana l'hagués acompanyat. Passo el dia entre expedients i fusters. Si no fossin les nits...».

24

De Joan Subias a Jordi Rubió i Balaguer

Girona, 28 de setembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Noves dades i informacions sobre Girona, Figueres, Palafrugell, etc.

25

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 5 d'octubre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Comunica que envien llibres i el taulell de Palafrugell. Està d'acord amb Girona i demana que es prepari el públic per al canvi. Durant les obres haurà de tancar, i això alliberarà en Busquets. Ha fet un suplement pressupostari per Figueres, molt ajustat, perquè l'ha tret de les seves partides. Busca les bibliotecàries adients per Girona: «Estic buscant la bibliotecària que pugui reorganitzar el fons de llibres. No ho pot fer tothom».

26

De Joan Subias a Jordi Rubió i Balaguer

Girona, 9 d'octubre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Ha rebut la seva carta del 5. Avancen amb Girona al Vescomtat, amb Figueres estan d'acord i, en canvi, els d'Olot no s'han mogut i està aturat.

27

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 14 d'octubre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Pregunta dades de sou i feina d'un ordenança

28

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 19 de novembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Extensa carta de recapitulació. Centrada en Girona, sobre el Vescomtat i la Popular. Ell vol amb urgència la Popular. Planteja una estada de dos dies amb una bibliotecària per triar, seleccionar i catalogar llibres. Li anuncia la sortida cap a Girona, per anar després a Palafrugell, de les bibliotecàries Matosas i Portella.

29

De Joan Subias a Jordi Rubió Balaguer

Girona, 26 de novembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Parla del nomenament del Sr. Gelada com a porter del Vescomtat, tal com li havien demanat que ell i Josep M. Dalmau Casademont s'interessessin prop del comissari. Les interferències el tenen fregit. Un porter, un mosso i la senyoreta Rahola treballen per quan Rubió vagi a veure-ho. Té l'autorització de les despeses de la Biblioteca Popular de la Rambla de Girona.

30

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 17 de gener de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de les Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

S'excusa per no haver donat senyals de vida a la conferència de Joan Subias a l'Escola de Treball. Consta els dels dies 3 i 5. Demana quan podrà anar a Girona a triar llibres i es pregunta si veurà les obres molt avançades. «La mort d'en Busquets m'ha afectat molt. Ha sigut desgraciat».

31

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 25 de gener de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Han rebut l'acta de cessió de la Biblioteca Municipal a la Generalitat, i això li genera encara més impaciència.

32

De Jordi Rubió a Joan Subias

Barcelona, 2 de febrer de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Demana a Subias que esbrini les causes de la detenció de la bibliotecària de Palafrugell, Carme Portela, i que s'interessi per ella.

33

De Jordi Rubio a Joan Subias

10 de febrer de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Direcció Tècnica de Biblioteques populars de la Generalitat de Catalunya. Apartat 1077.

Ha rebut la postal del 4. Li demana la relació de biblioteques adscrites al Servei per donar compliment al decret de 5 de gener sobre el Patrimoni Històric, Artístic i Científic, PHAC.

34

De Joan Subias a Jordi Rubió i Balaguer

24 de febrer de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Parla de la Biblioteca provincial i de l'inventari que els han demanat del Ministeri. Primera notícia; tot el que hi ha és un inventari fet per Antonia Corrales (octubre 1933-gener 1934) que va servir per als traspassos i que havia demanat el conseller Sbert, i les fitxes d'un catàleg del darrer bibliotecari.

Adolf Mas i Arxiu Mas⁶

Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-14. Sèrie de 6 postals manuscrites en català.

1

De l'Arxiu Mas a Joan Subias

Postal amb mata-segells de 29 d'octubre de 1927 (s.d). Creu del primer període romànic dels Museus Municipals de Barcelona.

6. Adolf Mas i Ginestà (1861-1936). Impulsor de l'Arxiu Mas. Fotògraf. Va col·laborar amb la Mancomunitat i l'IEC en la formació d'un fons fotogràfic del patrimoni monumental de Catalunya.

Nota breu sobre una errada amb facturació de més que proposen compensar.

2

De l'Arxiu Mas a Joan Subias

Postal amb mata-segells del 2 de novembre de 1927. La mateixa postal.

Abonen una quantitat en compte de la Diputació de Girona i ho comuniquen a Subias donant les «gràcies per la vostra gentilesa i maneu als vostres amics devotíssims».

3

De l'Arxiu Mas a Joan Subias

Postal amb el Desconsol de Llimona. Museus Municipals. Datada 12 de desembre de 1927.

Fan arribar a Subias les proves que havia seleccionat i li acompanyen la factura. I pregunten: «Que cobrem antes de Nadal?».

4

De l'Arxiu Mas a Joan Subias

Postal com l'anterior. Datada 14 de desembre de 1927.

Comuniquen a Subias que el paquet de les proves el van lliurar al transportista Moncanut, del carrer Cervantes, 3 de Figueres; per anar de pressa es van equivocar de transportista i li pregunten que ho reclami.

5

De l'Arxiu Mas a Joan Subias.

Postal sense data i mata-segells il·legible. Ceràmica grega. Museus Municipals.

Comuniquen a Subias haver rebut un xec i que per saldo d'un albarà abonen la quantitat de 359,75 ptes. a la Diputació de Girona.

6

De l'Arxiu Mas a Joan Subias

Postal com l'anterior. Datada 24 de desembre de 1927.

Li comuniquen que envien per *recader* 146 proves i la factura, demanen que acusi rebut i li desitgen bones festes i bon any.

7

D'Adolf Mas a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

24 de novembre de 1930. Paper de l'Arxiu Mas. Capçalera: Repertori Iconogràfic d'Espanya. Freneria 5, Barcelona.

Li demana dos exemplars del llibre de les Taules per enviar a Post i Cook, i afegeix que prenen nota del tema del castell de Requesens.

8

D'Adolf Mas a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

22 de maig de 1936. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Repertori Iconogràfic d'Espanya. Un gravat/ Arxiu Mas. Freneria, 5. Barcelona Telèfon 21156.

Comenta que ha rebut la seva carta del dia 19 i que l'interventor es va endur un paquet important de lliuraments per pagar, signats pel conseller. Autoritzen Subias a cobrar en el seu nom i esperen rebre un gir, un cop deduïdes les despeses. Les factures són de 205 pessetes (Casa dels Vells) i de 551,50 (Ensenyament i Assistència Social). «No trobo paraules prou encomiàstiques per expressar-vos el nostre pregon agraïment».

Martirià Butià⁷

1

Arxiu de la Diputació de Girona. Sant Andreu del Terri. UINS 1472-15.

Figueres, 25 d'abril de 1928. Carta manuscrita, en castellà, adreçada al Diputat Provincial, a Banyoles. Capçalera: J. Subias Galter. 4 pàgines.

Li confirma la carta d'ahir, li envia els informes, i li comenta la troballa transcendental de les pintures murals de Sant Andreu del Terri, de les quals li acompanya una fotografia que ell mateix ha fet. Exposa el mètode d'extracció com la manera més segura d'evitar-ne el comerç. Li parla també del retaule de Canapost, que ja Montsalvatge havia ponderat l'any 1908, explica el seu pessim estat de conservació i proposa que Joan Sutrà Viñas en faci la restauració. Sutrà s'ofereix a fer-ho gratuïtament i l'urgeix a obtenir el permís del bisbe per treballar-hi la setmana del 10 al 15 de maig.

Carles Rahola⁸

1

De Joan Subias a Carles Rahola

AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 3264.

Figueres, 10 de maig de 1928. Carta manuscrita en català. Capçalera: J. Subias Galter.

Subias agraeix a Rahola una nota elogiosa a *El Autonomista*, li agraeix, també, la tramesa d'exemplars i es

7. Martirià Butinyà i Oller (1861-1930). Alcalde de Banyoles (1912-1914), (1924-1925) i (26-2 a 15-3, de 1930). Diputat provincial (1919-1929), electe, de la Mancomunitat, i de nomenament directe, el 1927, en plena Dictadura. En diferents ocasions va ser membre de la Comissió Permanent de la Diputació.

8. Carles Rahola i Llorens (1881-1939). Escriptor i historiador. Vinculat amb el seu germà Darius al diari *L'Autonomista* de Girona. Pels seus ideals de llibertat i les seves idees republicanes fou assassinat pels franquistes.

posa a la seva disposició per anar, amb ell i Pelai Negre (cosí meu, diu), a Castelló d'Empúries. Ell i Joan Sutrà després aniran a Canapost, o tan bon punt ho autoritzi el bisbe. Felicita Rahola per la seva «magna iniciativa» de proposar un Centre d'Estudis Històrics de to universitari. Finalment recorda que les pintures murals de Boada havien sigut estudiades per Rafael Masó, i que les que ell ha estudiat ara són inèdites.

2

De Joan Subias a Carles Rahola

Arxiu de la Diputació de Girona. UINC 1472. D.

14 Canapost

Figueres, 18 de maig de 1928. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Direcció de Servicios Culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Escrit oficial on li demana l'autorització del bisbe per anar a Canapost per presentar al rector.

3

De Joan Subias a Carles Rahola

Arxiu de la Diputació de Girona.. UINC 1472 UDOC 14.

Figueres, 3 de juny de 1928. Canapost. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Escut. Direcció de Servicios Culturales. Catalogación y conservación de Monumentos.

Informa Rahola d'una visita al bisbe en presència de tots els canonges, per parlar de les obres de restauració del retaule de Canapost. Demana que es donin les gràcies a les Sres. Puig Sastreger, que hi han col·laborat i són les que guarden les claus, i demana en nom de Joan Sutrà, un exemplar de la conferència de Rahola «L'amor al llibre».

4

De Carles Rahola a Joan Subias

Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21

8 de gener de 1929. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Particular.

Rahola diu a Subias que li sembla bé que en el primer *Boletín* informi de les obres de les pintures murals de Belcaire.

A la mateixa carta hi ha el text manuscrit en castellà de la resposta de Subias a Rahola. Datada a Figueres el dia 10 de gener de 1929.

Subias agraeix a Rahola la bona disposició i l'informa que està pendent de la resposta de Martorell al darrer tràmit dels Banys Àrabs. Li demana còpia de l'informe dels arquitectes per redactar la seva memòria.

5

De Joan Subias a Carles Rahola

AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1521.

Figueres, 7 de maig de 1929. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: J. Subias Galter

L'escriu engripat. Va visitar les pintures murals de Belcaire amb en Massanet, en Ramon Oliveras i el Sr. Camps, de Belcaire. La part descoberta correspon a la meitat del quart d'esfera de la volta i s'hi veuen sis figures, quatre intactes. La resta requereix una delicada intervenció i obres de consolidació a les cobertes, finestres i porta. El Sr. Camps s'ha quedat la clau, en comptes del campaner, i el monument resta protegit.

6

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1519.

Figueres, 12 de juny de 1929. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Direcció de Servicios Culturales. Bibliotecas Populares.

Fa gestions diverses i l'informa que gràcies a Rahola, el Sr. Solés l'ha rebut molt bé, s'ha interessat pel tema i es va comprometre a enviar informació que Subias demana que quan arribi li sigui tramesa.

7

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1518.

Figueres, 24 de setembre de 1929. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Servicios Culturales.

Informa Rahola que ja està en marxa el Congrés d'Arqueologia, però no sap si hi podrà anar (a Barcelona i Empúries). Està sempre pendent d'un tema familiar. El comte de Monseny vol informació turística a tots els estands, i Subias proposa enviar-hi les memòries. Demana permís a Rahola per copiar i citar, en el cartell anunciador dels Banys Àrabs, un fragment de *La ciutat de Girona*.

8

De Carles Rahola a Joan Subias
Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21.

16 de desembre de 1929. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut. Diputación Provincial de Gerona. Particular.

Ha rebut unes fotografies del Servei de Monuments que li semblen molt bé per a la «Hoja Oficial». Li diu que ja li ha pagat i que li envia el carnet amb la inscripció al Congrés d'Història.

9

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1520.

Sense data. Finals 1929/ primers 1930 (Feliz Año Nuevo). Carta manuscrita en castellà. Capçalera: J. Subias Galter.

Demana a Rahola que gestioni permisos per visitar els Banys, per als Srs. Cardelús i Ferran, i proposa que

sigui extensiu a tota la Comissió provincial, el secretari, Rahola i Subias, i dona per fet que Emili Blanch ja en té.

10

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1522.

Figueres, 28 de maig de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut. Diputación Provincial de Gerona. Servicios Culturales.

Li agraeix una carta del 26 i li diu que té molt interès a formar part del comitè delegat dels Amics de l'Art Vell. Diu que té carta de Bosch Gimpera en què li diu que l'IEC s'ocuparà del mosaic de Tossa.

11

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 2343.

Figueres, 14 de febrer de 1932. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Biblioteca Popular de Figueras. Amb segell de goma creuat en diagonal: Generalitat de Catalunya.

Subias aporta dades biogràfiques de la partida de naixement d'Abdó Terradas. Sobre Tutau, informa que ha trobat, al Menestral, «Las crisis», però que no l'ha pogut consultar. Pregunta si vol que li copii passatges concrets. Informa que, de moment, ha buscat infructuosament els «Medios de levantar la agricultura».

12

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 3402.

Figueres, 9 de juny de 1932. Carta manuscrita en català. Paper blanc.

Li agraeix un llibre que Rahola acaba de publicar. «És realment una obra magna».

Li diu que no recorda on és la Memòria d'en Carre-
ra, i que pot ser en un lligall retolat «Escoles».

13

De Joan Subias a Carles Rahola
AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 3285.

Figueres, 14 de febrer de 1933. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona. Biblioteques Populares. Escrit a dalt: C. de paraula.

Felicita Rahola pel premi atorgat per la Comissaria al seu *Breviari de Ciutadania*. Agraeix la petició de dades biogràfiques seves, però diu «no veig en mi res biografiàble». Sobre Puig Pujades diu no conèixer res dedicat als infants, però sí una conferència, al Monturiol, que era més una iniciació literària per a adolescents.

14

De Joan Subias a Carles Rahola

Arxiu de la Diputació de Girona. 1645-20. Sant Pere de Roda.

30 de març de 1933. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

Remet informe sobre la petició dels Amics de Sant Pere de Roda, i demana que activi el tràmit i, així, dis-sabte Puig Pujades pugui signar el decret.

15

De Joan Subias a Carles Rahola

AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1517.

Darnius, 17 de novembre de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

Subias felicita Rahola pel naixement d'un nét.

16

De Joan Subias a Carles Rahola

AMGi. Fons Carles Rahola. Reg. 1803.

Descals, 20 de desembre de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

Subias agraeix a Rahola la tramesa, a través d'en Viñals, dels *Estudis Napoleònics*.

«Fa goig de mirar la llarga llista de les seves produccions que justifiquen, per elles soles, tota una vida digna i activa. Enhorabona per l'edició en si i pel que significa de coratge i esperit despert en els moments presents».

17

De Joan Subias a Carles Rahola

Arxiu de la Diputació de Girona, Bell-lloc, D. 2794-01.

(s.d). Previsiblement de desembre de 1933. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i lleons. Comissaria Delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona. Biblioteques Populars.

Subias fa arribar a Rahola còpia de l'article de Maragall i un retrat. En document adjunt li envia l'esborrany de l'acord amb els propietaris de can Pau Birol, que li ha fet arribar Josep de C. Serra i Ràfols, per tal que comenci a preparar el text de l'acord i els tràmits corresponents.

Conde de las Infantas, director general de Belles Arts⁹

1

Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC 1.

Carta de Joan Subias al Conde de las Infantas, director general de Bellas Artes.

Figueras (Gerona), 26 de juny de 1928. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Servicio de Catalogación de Monumentos. Dirección. Particular.

Recorda al director general els expedients de Declaració de Monument Nacional de Sant Pere de Roda (*sito casi en la cima de la montaña de Verdera*) i de Vilabertran (*a dos kilómetros de Figueras*), que la Diputació va tramitar el 1927. L'objectiu es «la salvación de lo esencial en el primero y para detener el malévolo proyecto de desmontar la fachada más importante del segundo». Li prega que vulgui accelerar els tràmits.

2

Arxiu de la Diputació de Girona. UINS 1646 UDOC 4.

Carta de Joan Subias al director general de Belles Arts.

Figueras (Gerona). 16 de març de 1929. Mecanoscrita en castellà (particular). Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Servicio de Catalogación de Monumentos. Dirección.

L'insta de manera urgent a la declaració de Vilabertran per facilitar la compra, per part de la Diputació, i vèncer les resistències dels propietaris.

J. Romero Serís¹⁰

1

De J. Romero Serís a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

24 de juliol de 1929. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Junta para la Ampliación de Estudios. Centro de Estudios Históricos. Madrid. Almagro, 26. Hotel. Teléfono 30735. Particular.

Li agraeix la seva adhesió a la iniciativa que ha tingut de constituir una Associació de Bibliotecaris, a Espanya.

9. Joaquín Pérez del Pulgar y Campo, conde de las Infantas. Director general de Belles Arts a Madrid de 1925 a 1930, sota el seu mandat es va produir la declaració de Sant Pere de Roda i Santa Maria de Vilabertran com a monuments nacionals.

10. J. Romero Serís, de la Junta para la Ampliación de Estudios, Centro de Estudios Históricos.

Francesc Martorell¹¹

Totes procedents de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Francesc Martorell, llevat d'algunes en què s'explicita la procedència d'algun altre fons del mateix arxiu o d'altres arxius. Tota la correspondència entre Joan Subias i Francesc Martorell és en català.

1

De Joan Subias a Francesc Martorell

Carta manuscrita sense data, en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Girona. Escut. Servei de Monuments i Museus. 4 pàgines.

Tracta primer de Vilabertran i de l'arranjament del refetor per al possible arxiu de l'Empordà. Té permís del mossèn per fer una entrada independent pel claustre, a canvi d'arranjar la teulada de la sagristia. Explica la *violació* de la llauda de l'Ildefonsus sense cap resultat, perquè ja havia estat violada amb anterioritat. Finalment planteja la possibilitat d'autoritzar el canvi de sala de la Biblioteca provincial a l'Institut, i la contractació del jove Lluís Batlle, de qui s'havia parlat també amb el conseller Sbert, per fer el catàleg de la Biblioteca provincial.

2

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres 18 de setembre (s.a.). Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El Cap del Servei.

Subias s'excusa amb Martorell per una malaltia. No han trobat la carta a què Martorell al·ludia en escriure a Busquets.

3

De Joan Subias a Francesc Martorell

Barcelona 9 de maig (s.a.). Carta manuscrita.

Només ha passat a saludar-lo aprofitant un viatge a Barcelona. Li demana, per encàrrec de Josep Puig Puigades, una o dues fotografies de la Venus «suara apareguda a Empúries» per «inspirar un segell de l'Escola de Bells Oficis de Figueres».

4

De Joan Subias a Francesc Martorell

Tarja manuscrita. Sense data. Text imprès: Joan Subias Galter.

És un recordatori per defensar al Consell de Cultura 1.000 pessetes per viatges que han sigut suprimides.

5

De Joan Subias a Francesc Martorell

Carta mecanoscrita. Sense data. Paper en blanc.

Còpia manuscrita d'aquesta carta a l'Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El cap del servei.

Subias diu que ha enviat el pressupost de Lladó. Informa també que Busquets fa un mínim croquis de les vitrines que podrien anar als Banys.

6

De Joan Subias a Francesc Martorell

3 d'abril (s.a.). Carta manuscrita. Conservaduria del Museu Provincial.

Tracta primer dels drets passius del treballador Devessa. A Girona, ni a la Diputació ni a la Comissaria no se'n donen als qui no són treballadors de la casa. Ho havien provat i es van denegar a Coromines de la Bisbal i a un professor de Llagostera. Informa sobre l'escola d'Olot i creu que hi ha dubtes, a la Comissaria, sobre si cal forçar les coses.

7

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 10 de juliol de 1929. Carta manuscrita. A la capçalera, un gravat.

Li adjunta un dibuix de l'aparent signatura que apareix en un requadre del retaule gòtic de Castelló d'Empúries. Li demana interpretació i diu que no voldria donar res a la impremta sense abans tenir la seva opinió.

8

De Joan Subias a Francesc Martorell

14 de juliol de 1929. Carta manuscrita. A la capçalera, un gravat.

Agraïx les opinions de Martorell. Li pregunta si es podria llegir *Nicholaus*. Li explica que la inscripció en el retaule instal·lat pot quedar a uns quatre metres d'alçada.

9

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 28 de juliol de 1929. Carta manuscrita. A la capçalera, un gravat.

En adjunt li envia una fotografia de l'Arxiu Mas on apareix, encara que defectuosa, la inscripció.

10

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 10 de novembre de 1929. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Diputació. Dirección de servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos

11. Francesc Martorell i Trabal (1887-1935). Historiador de l'art vinculat amb l'Institut d'Estudis Catalans. Fou secretari de la Secció històrico-arqueològica.

Li envia un detall fotogràfic de la inscripció del retaule de Castelló d'Empúries. Li demana la interpretació.

11

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 15 de novembre de 1929. Carta manuscrita. Capçalera Escut Diputació. Dirección de Servicios culturales. Catalogación y conservación de monumentos.

Li deixa, a la Biblioteca de Catalunya, una nova fotografia del retaule de Castelló. Li apressa la interpretació perquè ha de presentar un article sobre retaules signats per a la *Gasetta de les Arts*, i voldria tenir-ho resolt.

12

De Francesc Martorell a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias, Caixa 6. Carpeta 6/1.

20 de novembre de 1929. Carta manuscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació, Barcelona.

Li comunica que el que li ha enviat de Castelló per ell no és cap signatura, sinó dos colors: carmini blach (blanc).

13

De Joan Subias a Francesc Martorell

10 d'abril de 1931. Carta manuscrita. Capçalera. Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Serveis culturals.

Agraeix les salutacions que li porta, de part de Martorell, el seu cunyat Joaquim Xirau. Li està sempre molt agraït per tot i, especialment, per l'acord entre l'Institut i la Diputació.

Diu que continua com temps enrere: «esperant una reorganització de serveis que m'alliberi de la burocràcia, la qual frena les meves activitats ara precisament que hauré lograt un pressupost discret». Dóna per tancat l'afer Tossa, per part de la Diputació.

14

De Joan Subias a Francesc Martorell

17 de juny de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Serveis culturals. Sobreimprès amb segell de goma circular. Inscrit escut de Catalunya amb corona i dos lleons. Tot volt Govern de la Generalitat de Catalunya. Sota l'escut: Comissaria delegada. Girona.

El felicita pel seu nomenament com a conseller d'Instrucció Pública i espera molt per a les «nostres coses».

15

De Joan Subias a Francesc Martorell

Llançà, 26 d'agost de 1931. Carta manuscrita. Paper blanc. Adreça: carrer Rubaudonadeu, 14, pral. Figueres.

Ha sabut per Joaquim Xirau que l'Institut es farà càrrec del Catàleg Arqueològic, i es posa a la seva disposició. Li dóna l'adreça de Figueres com a més permanent i segura.

16

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 22 de novembre de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Li parla de la fotografia d'un interior i de les còpies que li envia. Proposa que esperi a unes fotos que farà «amb un meu aparell un xic més gran angular». Li explica l'estat del catàleg, amb despullament de textos i fitxes gràfiques, que donen un conjunt important. «Estic però un xic atabalat per el gran moviment que he pogut constatar en les iglésies foranes, d'on van sortint coses que teníem per existents...». Finalment li comenta que està assabentat de les diferències que han sorgit entre els arquitectes dels Banys Àrabs i celebra el patronatge de l'Institut.

17

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 26 de novembre de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments

Li envia una nova fotografia del temple dels Banys. Informa que els treballs de Sant Pere de Roda van molt bé, amb bon ambient i que les excavacions donen abundants mostres de capitells sencers i trencats «suficients per reunir un bon nucli de futur Museu de l'Empordà». Li demana una comunicació, en nom de l'Institut, per mostrar als rectors.

18

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 1 de desembre de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Dóna compte del treball del catàleg i les fitxes. Es proposa fer un viatge a Puigcerdà, Ripoll, Sant Joan, Santa Coloma, Olot i Sant Feliu per contrastar les paperetes amb erudits locals.

19

De Francesc Martorell a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias. Caixa 6, carpeta 6/1.

2 de desembre de 1931. Text mecanoscrit en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans.

«Tinc l'honor de comunicar-li que l'Institut d'Estu-

dis Catalans ha acordat confiar-li la catalogació dels monuments artístics i arqueològics de les comarques gironines. En comunicar-li aquest acord li prego que en quant sigui possible visiti directament els monuments i els fotografii amb l'objecte de tenir el catàleg monumental i artístic de la comarca el més complet possible».

20

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 17 de desembre de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Li comunica que a Tossa fan bona feina. Per encàrrec de Martorell ha visitat un campament que no coincideix amb el que ell li demanava, aparentment. El que ha vist, diu, és el que va visitar Schulten i que segons ell era el campament de Cató; hi ha una cisterna, murs, règula i poca terra sigilata. No acaba de coincidir l'emplaçament amb el que diuen haver visitat els Srs. Serra i Colomines.

21

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 29 de gener de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Li comenta que Duran i Sanpere li havia encomanat una conferència sobre història de l'art a Ripoll-Sant Joan, per substituir Martorell arran d'una indisposició. Al final, la conferència es va suspendre. Li desitja un bon restabliment.

22

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 23 de febrer de 1932. Carta manuscrita. Paper en blanc.

El va trobar a faltar a la darrera sessió de l'Institut, perquè no té amb ningú la confiança que té amb ell.

23

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 11 d'agost de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de Monuments.

Es trasllada, com cada any, a Llançà amb els seus, però no serà inconvenient per culminar les gestions d'Ullastret, si hi ha respostes a les negociacions que havien fet amb el Sr. Colomines. El pot trobar a la biblioteca, al telèfon 83 de Figueres.

24

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 24 d'octubre de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i dos lleons rampants. Comissaria delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona. Biblioteques Populares.

Li retorna un projecte després d'haver-lo estudiat, i es pren uns dies per respondre a la Ponència.

25

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 11 de novembre de 1932. Carta manuscrita i en mecanoscrit el pressupost de la Comissaria de Girona, en temes de Cultura.

Actes culturals i subvencions 7.000; Biblioteca de Figueres 7.935; Biblioteca d'Olot 7.551; Altres biblioteques 15.000; Llibres i revistes 20.000; Monuments històrics i artístics 15.000; Museus 10.000; Subvencions i beques 25.000; Escola d'estudis mercantils 100.000; atencions a la direcció tècnica 1.500.

26

De Joan Subias a Francesc Martorell

16 de novembre de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i lleons. Comissaria delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona. Biblioteques Populares.

Li envia negatius. Lambert Font, de Sant Feliu de Guíxols, li ha demanat una fórmula per exterminar els microbis que se li mengen els llibres miniats de pergamí. Li prega li vulgui proporcionar.

27

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 19 de gener de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat a Girona. Biblioteques Populares.

Li envia *la llista* com si el Consell de Cultura ja li hagués encarregat. És perfectible i neix, però, del buidatge i resum de les paperetes del catàleg. Falta entrar a les col·leccions privades i detectar els darrers moviments d'obres d'art.

28

De Joan Subias a Francesc Martorell

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Catalogació de Monuments. Inventari, caixa 1, carpeta 3.

Figueres, 28 de gener de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat a Girona. Biblioteques Populares.

Li trasllada l'interès de Josep Irla per la compra de l'església de Boada. Li recorda que el primer pas seria modificar l'esborrany d'escriptura i atendre la voluntat del propietari: que no hi hagi cap tanca. També diu que té 7.000 pessetes de pressupost de la Comissaria, alguna de les quals es podria dedicar a aquest tema. Li planteja la necessitat que l'IEC atengui, a partir d'ara, les despeses del guarda de Sant Pere de Roda, un cop acabades les possibilitats dels Amics de Sant Pere de Roda. Caldria atendre la petició de l'Ajuntament de

Port de la Selva, que ell ha promogut, i conclou: «Deixar allò abandonat ara fora lamentabilíssim», i afegeix: «Perdoni la meva fúria epistolar».

29

De Joan Subias a Francesc Martorell

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fons Catalogació de Monuments. Inventari, caixa 1, carpeta 3.

Barcelona, 16 (s.d.). Carta manuscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Diputació Barcelona.

Per insistència del Sr. Irla han buscat antecedents del tema de Boada i només han trobat l'esborrany d'escriptura del notari de la Bisbal, i li demana que si no està aturat pel mateix motiu que el tema d'Ullastret, li ho digui i continuarà amb les gestions.

30

De Joan Subias a Francesc Martorell

13 de març de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

Li agraeix una postal. Desitja que s'hagin superat els conflictes domèstics del Sr. Duran i que puguin emprendre el viatge. Si li escriu, mostrarà la carta al Comissari com a molt tard dimecres.

31

De Joan Subias a Francesc Martorell

14 de març de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya, corona i dos lleons. Govern de la Generalitat de Catalunya. Comissaria delegada. Girona.

Li diu Puig Pujades ha de ser a Barcelona demà dimecres per veure el President Macià. Això endarrerirà la gestió i la vinguda a Girona. Potser el pot veure a Barcelona i concretar el dia?

32

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 17 de març de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya, corona i dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat a Girona. Biblioteques Populars.

El comissari Puig Pujades accepta el contingut de la carta de Martorell, i accepta reunir-se amb Duran i Martorell.

33

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 21 de març de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

Puig Pujades els rebrà divendres. Tenen convocat el patronat al matí, i la comissió a la tarda. Busquets els esperarà a l'estació. Ell i Puig Pujades arribaran junts de Figueres.

34

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 29 de març de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Joan Subias. Figueres.

Li agraeix les gestions de la reunió, l'exposició davant la comissió i els elogis que li va dedicar. Estan redactant, amb en Busquets, el document per finalitzar el procés.

35

De Joan Subias a Francesc Martorell

11 d'abril de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

L'informa de l'estada a Ripoll complint els seus desig-nis. Constitució prèvia de patronat, oferiment de terrenys, visita al palau amb mossèn Masdeu, l'arquitecte de Ripoll, autoritats i aficionats. L'afer de Girona és en incubació burocràtica. «Als buròcrates els hi he fet avinent que no admetríem ni la modificació d'una coma».

36

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 23 d'abril de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Joan Subias. Figueres.

El comissari va signar, dissabte, l'acord. En Busquets està content, ell agraiït, i l'acord s'enviarà a Barcelona per ser ratificat.

37

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 1 d'agost de 1933. Carta mecanoscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

L'informa que després de la seva visita, Vilabertran avança bé. Ho arreglaran amb pressupost de la Comissaria, però li demana un ajut de dues mil pessetes per repassar les teulades i fer possible l'aprofitament de les dependències veïnes del claustre.

38

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 7 d'agost de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

Ha visitat Campelles, amb Puig Pujades i no hi ha res a fer. Farà informe. Passant per Ripoll s'han aturat i han reclamat el projecte de Sant Joan que, segons diu l'arquitecte, endarreriria pel tema dels drets a què l'obliga el col·legi. L'ha apresat i continua el tràmit.

39

De Joan Subias a Francesc Martorell

28 d'agost de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Finalment té la memòria i el projecte de Sant Joan de les Abadesses, que ha deixat a la Casa de l'Ardiaca després que no ha trobat ni Martorell ni Duran.

I afegeix: «Amb calma hauré de parlar-li de Rafael Masó; per denúncies diverses, temo que la Comissaria tindrà d'instruir un expedient. De confirmar-se el tindrà al corrent».

40

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 31 d'octubre de 1933. Carta manuscrita. Paper blanc.

Li envia una foto de l'arqueta de Girona i el detall del Tupí trobat a Vilabertran. Insisteix en les dues mil pessetes per a Vilabertran. Li acompanya el projecte de Rafael Masó per protegir el recinte romà de Tossa. Li diu que ha vist al *Butlletí* el decret de reestructuració de Girona, que compta que sigui satisfactori.

41

De Joan Subias a Francesc Martorell

1 de desembre de 1933. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Inclou la proposta de Pressupost de Cultura de la Comissaria per a l'any 1934. 8.000 pessetes subvenció al Museu de Girona; 7.000 per conservació de Monuments, recerques, excavacions i catalogació; 2.000 pessetes a cadascun dels guardians dels Banys Àrabs, Sant Pere de Roda i el Museu de l'Empordà; 5.000 de subvenció al Museu de l'Empordà; 2.000 a les excavacions d'Empúries; 1.000 per a l'homenatge al Dr. Melé i 1.000 al Museu Folklòric de Ripoll; 17.000 per a l'Escola d'Arts i Oficis de Palafrugell; 7.000 per a la Biblioteca Popular de Palafrugell i 10.250 al sou de la Inspecció de serveis.

42

De Joan Subias a Francesc Martorell

23 de desembre de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Per Albert i per Busquets ha tingut notícia de la decisiva intervenció de Martorell en l'ajut a Vilabertran. Ha contestat una comunicació de la Comissió de Monuments que potser té a veure amb *l'ambient* que li trasllada en Busquets. Confia que per Serra i Ràfols i Castillo sàpiguen el que han fet per Tossa i Bell-lloc. Li desitja bon Nadal.

43

De Joan Subias a Francesc Martorell

28 d'abril de 1934. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li presenta, amb la carta, el senyor Mas Collellmir, d'Olot.

44

De Joan Subias a Francesc Martorell

2 de juny de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut de la Generalitat. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El Cap del Servei.

Ell i Puig Pujades li agraeixen el tema que ha triat, i l'esperarà a l'estació.

45

De Joan Subias a Francesc Martorell

13 de juny de 1934. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Girona.

Es disculpa per la trucada d'ahir suspenent la conferència, però l'ambient estava enrarit i la gent pendent de les notícies.

46

De Joan Subias a Francesc Martorell

16 de juny de 1934. Carta mecanoscrita. Escut de la Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

La conferència pot ser el dimarts 19 a les 10 de la vetlla. L'esperarà a l'express que arriba a les 8,30.

47

De Joan Subias a Francesc Martorell

Palol de Fluvià, 5 d'agost de 1934. Carta manuscrita en paper reaprofitat d'*El Ampurdán. Periódico de intereses Morales y materiales*.

L'adverteix d'una conxorxa contra Subias per fer-lo fora de l'Escola Clerch i Nicolau. Ho considera una maniobra fosca i dona a Martorell les claus per actuar amb la majoria que tenen. Ha rebut la informació del Sr. Cornet.

48

De Joan Subias a Francesc Martorell

14 d'agost de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li comenta unes obres d'una casa de la Rambla que podien afectar una torre. Li demana, també, que insti el pagament dels diners restants de la factura del Sr. Macau per la feina a Vilabertran.

49

De Joan Subias a Francesc Martorell

23 de novembre de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El Cap del servei.

Li planteja temes diversos lligats als pressupostos i disponibilitats: Tossa i coberta del mosaic, Vilabertran. Vol saber què ha de dir al bisbe.

50

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 6 de desembre de 1934. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Almeda, president de la Comissió de Monuments li ha fet confiança que hi ha una campanya contra Busquets, acusat de no fer res i de tenir un càrrec injustificat. Vol evitar que es plantegi a la Junta i li demana consell.

51

De Francesc Martorell a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938.

22 de desembre de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Li anuncia la visita, a Girona, pel dia 27 de desembre amb la finalitat de reunir-se amb Iu Pascual pel tema del Patronat de l'Escola Superior de Paisatge d'Olot, al qual el convida. Demana que saludi «als dos Busquets si els veu, al tocat del cap i al tocat de l'hipocondri».

52

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 27 de gener de 1935. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Li demana disculpes per empipar-lo, ara que ha sabut que està indisposat.

53

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 9 de març de 1935. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Li fa arribar que Puig Pujades voldria esperar a la destitució d'un membre del patronat, però que en tot cas no hi té cap interès i poden fer el que creguin. Té en marxa les vitrines, Lladó i el paper amb les funcions que li pertoqueu com a responsable de monuments i museus.

54

De Joan Subias a Francesc Martorell

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. caixa 1, carpeta 6.

Girona, 26 de març de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Envia un croquis de vitrina i planteja que per ajustar el pressupost potser valdria la pena aprofitar alguna de les fetes en sèrie o encomanar la construcció a un industrial de Barcelona. Li trasllada, també, les observacions que fan Busquets i Masó: creuen que es poden substituir les vitrines per prestatgeries i Masó afegeix

que es poden aprofitar «els badius de les tres arcades en punta d'ametlla per muntar-hi amb ferros angle i vidres, uns prestatges on col·locar tota la ceràmica». Aquesta mena d'armaris rebrien la llum zenital, i s'arreglaria amb claraboies el que s'havia tapat, interinament, amb fustes avui podrides.

55

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 27 de març de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

S'interessa per Josep Aguilera, que havia presentat una instància a la Generalitat sense resposta. És un cas de tragèdia; pocs ingressos i «són set o vuit a taula». Demana una sortida a Barcelona. Subias l'avalua del tot per vàlua i per justícia.

56

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 15 d'abril de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

L'informa que encara no ha pogut anar a Camprodon, i que no ha tingut resposta del Sr. Surinyach. Informa també que té plantejat el tema de Sant Feliu de Boada.

57

De Joan Subias a Francesc Martorell.

Girona, 16 d'abril de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

L'informa del seu viatge a Camprodon i a Llanars. De Llanars diu que el frontal i la Verge d'alabastre són al seu lloc, un cop retornat, el frontal, del Museu Nacional. Sobre el pont nou, ha recollit dades i espera detalls de l'aparellador Sr. Surinyach. Ha vist també el monestir, l'arqueta de Sant Patllari i una majestat popular.

S'ha reunit amb les forces vives del poble i fan recompte dels diners disponibles per actuar a Camprodon.

58

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 6 de maig de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Finalment li pot enviar el projecte del pont de Camprodon; apart de les 3.000 pessetes que podria aportar el poble, en mancarien 5.000 més. Fa també un repàs de temes: Sant Joan de les Abadesses, apropiació per part de veïns de la capella de Sant Miquel, mossèn Masdeu voldria una actuació urgent. A Ripoll, Tomàs Rayner i mossèn Rayner li demanen una sub-

venció. De l'Escola Clerch, s'alegraria que finalment fos nomenat Martorell per al patronat.

59

De Joan Subias a Francesc Martorell

13 de maig de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li explica l'enrenou per la denominació de la plaça d'en Busquets al Museu, promogut pels senyors de la Comissió de Monuments. Espera que es resolgui.

60

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 12 de juny de 1935. Carta manuscrita. Paper blanc.

Informa de l'afer del furt a Sant Pere de Galligants, dels problemes de seguretat, etc. Joaquim Pla va defensar la seva gestió i la de Busquets. Van quedar exonerats de culpa per excitació dels buròcrates. Li parla també de la urgència del nomenament per l'Escola Clerch.

61

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 15 de juny de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Conservaduria del Museu Provincial.

Per cloure el curs de l'Escola Clerch, l'alcalde de Figueres (president del patronat) volia organitzar dues conferències, una de Martorell. Subias va avançar tres temes possibles: les escoles d'oficis, els trescentistes i els itineraris. Li demana resposta i s'excusa per la precipitació i la intromissió.

62

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 26 de juny de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Conservaduria del Museu Provincial.

El feliciten ell i el comissari pel nomenament de l'Escola Clerch. Li mostra agraïment i satisfacció per la publicació de l'acord de Galligants. El voldria tancar, però l'expedient continua viu i ha hagut d'anar a declarar. Té, i li fa arribar, el compromís de l'Ajuntament de Camprodon.

63

De Joan Subias a Francesc Martorell

18 de juliol de 1935. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Continua informant-lo de l'afer de Galligants. També de la ciutadella de Roses i del fet que ell i Martorell han estat nomenats per formar part de la ponència. L'informa de la visita del Sr. Puig i Cadafalch als Banys, a la part exterior del Museu i a Sant Nicolau. Puig i Cadafalch va parlar-li, també, del seu trasllat a Barcelona. Li demana que ho vetlli.

64

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 19 de juliol de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Li dona els noms demanats per a les funcions d'inventari (seglars i religiosos): Joan Vinyes, Joan Bonshoms i Carles de Bolós (aquest darrer, independentment del Dr. Morera).

65

De Joan Subias a Francesc Martorell

30 de juliol de 1935. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

L'urgeix a reunir-se amb la Junta de l'Escola Clerch de Figueres, després del nomenament del Sr. Comet per substituir el Sr. Fèlix Jaume Gelart. Diu, també, que té les tasques dels Banys molt avançades.

66

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 9 d'agost de 1935. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Interioritats de l'Escola Clerch i interès per Pitxot. Comet i Martorell van en la mateixa direcció. Sobre Camprodon tot està en marxa, Arnalot vetlla pel trasllat de tots els acords, i ell espera ordres per anar a Camprodon i veure començades les obres.

67

De Joan Subias a Francesc Martorell

16 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li remet la instància demanant la convalidació dels estudis Normals als efectes del nomenament de cap de negociat de primera. Informa sobre els Banys, el Museu, Boada i Ullastret.

68

De Joan Subias a Francesc Martorell

17 de setembre de 1935. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Inclou una certificació que mancava a la instància de convalidació.

69

De Joan Subias a Francesc Martorell

Arxiu de l'IEC. Fons Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 4.

21 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat; Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona. (Inclou en full apart duplicat de la factura del contractista, Francesc Suriñach, per import de 2.388 pessetes, conformada per Subias).

Envia la primera factura de les obres del pont de Camprodon, comenta, també sobre Camprodon, que seria convenient fer retirar una tanca de filferro i arbus-tos de l'Hotel Rigat, i creu que seria més eficaç una com-unicació de Martorell. Creu que és, també, el moment de pressionar l'elèctrica Brutau, propietat d'Hidroelèc-trica de l'Empordà, per fer retirar els peus drets de sos-teniment dels cables que estan damunt del pont i de la torre, però creu que seria convenient una pressió forta perquè la mateixa companyia no fa cap cas dels requer-iments per retirar l'ignominiós transformador, que hi ha a Sant Miquel de Fluvià. En darrer terme planteja que, ara, hi ha l'oportunitat d'aprofitar uns tirants de ferro que van sobrar de les obres de l'església, però que mossèn Joan Tusell només faria cas d'una indicació de Jeroni Martorell, que és qui havia fet l'obra i Subias creu que en el si de l'IEC, aquesta gestió amb Jeroni Martorell, qui millor la pot fer és Francesc Martorell.

70

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 28 de setembre de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Mo-numents.

Li comunica que el proper dimecres hi haurà Junta Clerch a les sis de la tarda.

71

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 18 de setembre de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Li inclou preus d'un encàrrec Leica que li féu Mar-torell.

Hi ha un annex mecanoscrit sobre el pont de Cam-prodon i els problemes i entrebancs que han anat sor-gint.

72

De Joan Subias a Francesc Martorell

Figueres, 7 d'octubre de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Mo-numents.

Agraeix gestions sobre Camprodon i Lladó. Han tancat el tema Leyca. Li agraeix totes les gestions per la convalidació dels seus estudis Normals. Li comenta que l'han nomenat director de l'Escola Clerch, després de la dimissió del director i la renúncia de l'arquitecte Martínez. Li demana col·laboració i complicitat per a un gran projecte.

73

De Joan Subias a Francesc Martorell

Girona, 11 d'octubre de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Mo-numents.

Darrers episodis de l'afer de Sant Pere de Galli-gants. Lliurament de les claus, etc. Gestions fetes per Joaquim Pla en la línia proposada per Agustí Duran i Sanpere. Informa també sobre l'Escola Clerch.

Arturo Rovira, rector de Vilabertran¹²

1

Arxiu de la Diputació de Girona.

D'Arturo Rovira a Joan Subias

Vilabertran, 24 de juliol de 1929. Carta manuscri-ta en castellà. Capçalera: Imprès una creu i Pax Christi i en un angle. Vida parroquial. Figueres. Núm. 2 bis. *Quer natus est nobis*. I un gravat del naixement.

Li comunica que estan molt avançats els treballs de moviment de terres a la canònica, li comunica el cost i diu que ja ho trobaran quan es vegin a Figueres. Li desitja un bon estiu i que es protegeixi de la calor.

Emili Blanch¹³

1

D'Emili Blanch a Joan Subias

Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21

Girona, 10 d'octubre de 1929. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Oficina provincial de Construcciones Civiles. Arquitecto di-rector. Particular.

Li reclama l'exemplar que li havia deixat de la me-mòria dels Banys Àrabs, perquè n'han de fer arribar un a la Comissió de Monuments i no en té cap.

2

D'Emili Blanch a Joan Subias.

Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21.

Girona, 8 de gener de 1930. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Oficina pro-vincial de Construcciones Civiles. Arquitecto director. Particular.

Blanch pregunta a Subias què passa amb la restau-ració de Molló. Té notícies alarmants sobre l'estat de ruïna de l'església i el campanar.

Esborrany de la resposta manuscrit de Subias sobre la mateixa carta rebuda.

Figueres, 10 de gener de 1930. Carta manuscrita en castellà.

12. Artur Rovira Fusellas. Rector de Vilabertran en el moment que la Diputació, sota la direcció de Joan Subias, va començar els treballs de restauració de la canònica. Detingut al castell de Figue-res, en fou tret i assassinat a la creu de Fallines el 8 d'agost de 1936.

13. Emili Blanch i Roig (1897-1996). Arquitecte de la Dipu-tació de Girona (1927) i de la Comissaria delegada de la Genera-litat (1931), membre de la Comissió del Patrimoni Artístic i Ar-queològic (1936-1938).

Ahir parlava justament d'aquest tema; li complau que això remogui Molló i tots els monuments de la seva llista. Li proposa que en pocs dies facin un viatge per veure l'estat del monument.

3

D'Emili Blanch a Joan Subias

Arxiu de la Diputació de Girona. 2816-21.

Girona, 11 de gener de 1930. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Escut de la Diputació. Oficina provincial de Construcciones Civiles. Arquitecto director. Particular.

Just ahir va parlar amb el Sr. Sauch de Molló i del viatge, així com de les cartes creuades entre Blanch i Subias. Sauch creu que en ple hivern no és recomanable i que han d'endarrerir dos mesos el viatge.

Bisbe de Girona¹⁴

1

Arxiu de la Diputació de Girona 2816-21.

Del bisbe de Girona a Joan Subias.

29 de novembre de 1929. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: El obispo de Gerona.

Li comunica que ha rebut el seu saluda demanant-li que intercedeixi amb el rector de Bellcaire. El bisbe li diu que creia que tot anava amb normalitat, però que la seva carta el fa pensar que alguna cosa s'ha espatllat. Si és així, com que les coses a vegades depenen de «plantar menos bien o comenzar menos bien un asunto», li prega que s'abstingui de pressionar el rector fins que ell n'hagi pogut escoltar la versió.

Lluís Busquets¹⁵

Arxiu de la Diputació de Girona 2816-21.

Carta de Lluís Busquets a Joan Subias

Girona, 5 de desembre de 1929. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Lluís Busquets opina sobre el retaule de St. Medí. Creu que és millor identificar i separar els elements en bon estat i col·locar-los en una carcanada nova, que no pas reconstruir el retaule amb elements nous. Proposa, també, fer practicable el darrere de l'altar per veure l'absis i explica que en el campanar hi ha trobat graons i sagrari vell del segle XVII.

14. José Vila Martínez, (1866-1933). Bisbe de Girona (1926-1933).

15. Lluís Busquets i Mollera (1900-1938). Arxiver, bibliotecari i arqueòleg. Fundador, amb els seus germans, de la Galeria dels Bells Oficis a Girona, col·laborador de Rafael Masó en temes de disseny i decoració. Arxiver Municipal de Girona (1900-1938) i director del Museu de Sant Pere de Galligants (1933-1935).

2

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets

1 de novembre de 1931. Text breu manuscrit en català. Tarja: Joan Subias Galter.

Prega que vulgui lliurar al portador l'arqueologia de mossèn Gudiol.

3

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets.

Figueres, 28 de desembre de 1931. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Ha rebut la carta del 22. Ha estat malalt, ha preparat una proposta d'acord i li envia demanant-li que la porti a la Diputació, a Lluís Marquès, per tal que ho tramiti. Anirà dimecres a veure'l.

4

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets.

Figueres, 23 de gener de 1932. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li agraeix la recomanació que Busquets s'ha ofert a fer, però li demana si creu que hi ha possibilitats reals; si és que sí, dilluns anirà a veure'l, i segons «me diguis aniré o no a la facècia».

5

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets.

25 d'abril de 1932. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Catalogació de monuments.

Li comenta la mort de l'avi de la seva dona, i li diu que això impedirà que pugui anar a matricular-se de la «dixosa música». Li demana si li vol fer ell els tràmits.

6

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets.

21 de març de 1933. Carta manuscrita en català. Capçalera Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

Li diu que tot està preparat per divendres, i que surt l'ordre i la convocatòria del patronat i la comissió. Li demana que vagi a esperar Martorell a l'estació, i li proposa que entrin a la Comissaria quan el comissari Puig Pujades ja hi sigui.

7

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets Mullera.

Girona, 5 de maig de 1933¹⁶. Carta manuscrita en català.

Li comenta les reticències dels membres de la Comissió Provincial de Monuments, especialment, dels senyors Almeda i Pla, al seu nomenament de director del Museu de Sant Pere de Galligants, i plantegen que se substitueixi per Oficial Tècnic.

8

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets

15 de novembre de 1933. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Figueres.

«Per una carta que tinc del senyor Sbert, me dono compte de que estem tocant el violoncel. La carta va adjunta».

Li diu que s'ho han de mirar i que ell de moment només ha pogut prendre possessió de les claus del museu.

9

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets

Sense data. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut amb dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat de Catalunya a Girona. Biblioteques populars.

S'excusa de no haver correspost a la trucada de Busquets «he estat 4 dies amb el cap fora de lloc, batallant com un boig amb procuradors i advocats per un afer agrícola-rabassaire! del meu pare». Però «Gaudeamus» i gràcies a Busquets i la seva esposa.

10

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets

Sense data. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

La seva estada a Barcelona ha estat breu, només va poder parlar un moment amb Galí i li va comentar unes notes que li havia lliurat a través de Joaquim Xirau. A Francesc Martorell no el va poder ni veure.

Li demana que el matriculi de música de segon i que ja li pagarà.

11

Arxiu de la família Busquets-Dalmau.

De Joan Subias a Lluís Busquets

Dimecres 22 (sense mes ni any). Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Ha telefonat a la Junta de Museus i Tarragó li ha

comunicat que divendres i dissabte Folch i Torres serà a Girona. Li proposa posar-se d'acord per anar plegats a l'estació a buscar-lo.

Manuel Grau Llorens

1

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6. Carpeta 6/1.

De Manuel Grau Llorens a Joan Subias

Madrid, 12 de febrer de 1930. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Universidad Central, Facultad de Filosofía y Letras. Particular.

Li fa saber que per ell, la interpretació que fa en Martorell de la inscripció de les taules, és la correcta.

Feliu Elias¹⁷

1

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1

De Feliu Elias a Joan Subias

4 d'octubre de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Feliu Elias Bracons. Roger de Llúria 86, Barcelona.

Agraïment i felicitació pel llibre de les Taules, «En parlaré a *La Publi* amb l'elogi que es mereix i que mereix la vostra Diputació»

Josep M. de Casacuberta¹⁸

1

De Josep M. Casacuberta a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

22 de novembre de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Josep M. de Casacuberta.

El felicita pel llibre sobre *Les taules de Castelló*, considera que seran un estímul per a futures publicacions i l'apressa a quedar per dinar a Barcelona.

Cassià Costal¹⁹

1

De Cassià Costal a Joan Subias.

17. Feliu Elias (1878-1948). Caricaturista, crític d'art i pintor.

18. Josep M. de Casacuberta i Roger (1897-1985). Filòleg vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans. Fundador de l'Editorial Barcino (1924) i de la col·lecció Els nostres clàssics.

19. Cassià Costal (1876-1937). Mestre i pedagog. Impulsor de l'Escola Normal de Girona (1914), director de l'Escola Normal de la Generalitat (1931).

16. Carta publicada pel fill de Lluís Busquets, Joan Busquets Dalmau a «Lluís Busquets i Mollera arxiver municipal de Girona (1930-1938). Breu nota biogràfica», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol LII, 2011, p. 835-860; carta p. 856.

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

30 de novembre de 1930. Carta manuscrita en català. Escut. Escuela Normal de Maestros. Girona.

Li agraeix el llibre sobre les taules, «tot allò que fa referència a Castelló d'Empúries ha d'interessar-me especialment per quant en aquell cementiri hi reposen avantpassats meus».

Elías Tormo²⁰

1

D'Elías Tormo a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter.

4 de desembre de 1930. Saluda. Text mecanoscrit en castellà.

El ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts li agraeix el llibre sobre les Taules de Castelló.

Josep de C. Serra i Ràfols²¹

Tota la correspondència intercanviada entre Joan Subias i Josep de C. Serra i Ràfols va ser en català.

1

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols.

Arxiu familiar Serra i Ràfols.

10 de desembre de 1930. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares.

Subias agraeix una carta del dia 4. Li envia 50 fotografies més i es posa a la seva disposició per fer les que calgui. Li demana recompte de les còpies entregades. Li diu que no ha rebut el seu article. No li pot enviar la fotografia del retaule que demanava el Sr. Duran perquè l'ha fet avui mateix. Demana que saludi el Sr. Martorell.

2

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols.

Arxiu familiar Serra i Ràfols.

Figueres, 12 de desembre de 1930. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares.

Per fi ha pogut enviar-li la foto del retaule de pedra. Li reitera la de fa dos dies, amb la tramesa de 50 fotografies.

20. Elías Tormo y Monzó (1869-1957). Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts del Govern d'Espanya (febrer de 1930 - febrer de 1931).

21. Josep de C. Serra i Ràfols (1900-1971). Historiador i arqueòleg vinculat a l'Institut d'Estudis Catalans. Va excavar els vestigis de les muralles romanes de Girona.

3

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols

Arxiu familiar.

Figueres, 18 de desembre de 1930. Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares. Manuscrit.

Acusa recepció de la de Serra del 16 i lamenta que no li haguessin arribat les 50 fotografies. Ha reclamat al *recader* Frederic Campà de Figueres. Té ampliades les fotos per al repertori que està fent Subias a 18x24. Ja les veurà quan repregui els seus viatges a Girona.

La fotografia del retaule del Sr. Duran és defectuosa.

4

Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols

Arxiu familiar.

Figueres, 16 de gener de 1931. Carta manuscrita. Capçalera: Escut Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares.

Continuen les anades i vingudes de fotos.

Subias trasllada a Serra i Ràfols el desig de la ponència dels Banys Àrabs, amb tota solemnitat, que Serra vingui a Girona per analitzar i informar el llenç de mur romà trobat als Banys. Ja li havia dit que no havia acabat la feina a Girona i que hi acabaria tornant.

5

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols

Arxiu familiar.

13 de març de 1931. Carta manuscrita. Escut. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares.

S'excusa de no haver-lo vist en la seva visita a la Diputació de Girona, però Rahola va oblidar avisar-lo. Li envia les fotografies que li hauria mostrat.

6

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni.

Barcelona, 25 de gener de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Ateneu Barcelonès. Apartat de correus 97.

Li explica que encara trigarà a anar a Alemanya, que es veuran abans, que quan es vegin li tornarà les proves fotogràfiques. Li pregunta si ha rebut el seu tiratge, apart de l'Anuari de l'IEC.

7

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni.

8 de juliol de 1932. Carta manuscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Servei d'investigacions arqueològiques. Carrer del Carme. Casa de Convalescència.

Li comunica l'èxit de l'excursió a Caldes i la possibilitat d'aclarir moltes coses. Puig i Cadafalch ha vist les fotografies enviades i en vol veure més, sense ampliar; només proves per contacte.

8

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu de la Diputació de Girona. Bell-lloc. 2794-01. Còpia sense data a Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols, caixa 13, Carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Barcelona, 6 de setembre de 1933. Carta mecanoscrita. Capçalera: Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuïc. Barcelona.

Li envia el pressupost per actuar en la restauració in situ del mosaic de Bell-lloc; diu que el peonatge el podria pagar l'Ajuntament de Girona. Els seus viatges i dietes els pagarà l'IEC, i la manutenció, potser la Comissaria. N'ha parlat amb el Sr. Martorell (Francesc, naturalment!) que mostra el seu acord, però vol veure més clar el dret de visita i conservació.

Una pàgina amb el pressupost, amb data 6 de setembre de 1933, que puja 1.553 pessetes.

9

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu de la Diputació de Girona. 2794-01.

Barcelona, 10 de setembre de 1933. Carta mecanoscrita. Capçalera: Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuïc. Barcelona.

El camí a seguir podria ser que el propietari Sr. Fabrès es comprometés a guardar el mosaic i deixar-lo visitar. Havien volgut anar a veure'l Serra i Martorell, però encara no és a Barcelona. Diu que escriu Rafel Masó demanant-li que intervingui i faci veure al Sr. Fabrès «la dificultat de fer amb diners públics aquest treball, sense que hi hagi abans un compromís d'aquesta natura».

10

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols, caixa 13, Carpeta Mosaic de Bell-lloc.

16 de setembre de 1933. Carta manuscrita. Paper en blanc.

Comenta l'evolució del tema de Bell-lloc, indica que Masó li ha passat la literatura del Sr. Fabrès i afirma: «Havem donat estat a l'afer».

11

De Josep de C. Serra Ràfols a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols, caixa 13, Carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Barcelona, 8 d'octubre de 1933. Carta mecanoscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Servei d'investigacions arqueològiques. Carrer del Carme. Casa de Convalescència.

Informa Subias que s'estan acabant els treballs de restauració del mosaic de Bell-lloc i que hi ha ple acord amb el Sr. Fabrès, amb la condició que no poden tenir la clau cap dels seus arrendataris. Busquen un dia per veure's, potser a Barcelona, a l'IEC, amb Francesc Martorell. Finalment Serra fa balanç de l'estat de les despeses.

12

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons Josep de C. Serra Ràfols, caixa 13, Carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres 12 d'octubre de 1933. Carta manuscrita en català. Capçalera: Joan Subias. Figueres.

Diu haver rebut la seva del dia 8. Ofereix dissabte i dimarts, de 10 a 14, per veure's, a Girona, amb Puig Pujades i signar. Dilluns baixa a Barcelona, però arriba tard. Ofereix veure's a l'IEC entre 7 i 8 del vespre.

13

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons Josep de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres, 31 d'octubre de 1933. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Va ser, de 7 a 8, a l'IEC i no hi va trobar ningú; cal acabar el tema amb el Sr. Fabrès però «no m'atreveixo a fer plans fins a veure com es resol la situació creada dins la meua llar pel meu pare malalt». Diu que poden avançar sense ell.

I afegeix, «Per R. Masó he tingut notícia de les troballes confirmades per vós i les he celebrades».

(Previsiblement aquí correspondria la carta núm. 30, sense data, i que he cregut que podia datar el 6 de novembre de 1933, dilluns. Per context faig aquí aquesta crida però la mantinc com a sense data).

14

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Cultural.

3 de desembre de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Servei d'investigacions arqueològiques. Carrer del Carme. Casa de Convalescència.

No ha pogut ocupar-se de Bell-lloc per tenir la mare malalta. Ara està millor i anirà a veure el Sr. Fabrès.

15

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres 9 de desembre de 1933. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Girona. Escut de la Generalitat. Servei de monuments i museus.

Ja que la causa de la interrupció és la malaltia de la mare; no pot garantir un dia d'anada a Barcelona «amb l'estat de les carreteres per les aigües». Té tots els papers apunt. I també la intervenció a Tossa, amb càrrec al pressupost ordinari.

16

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni. Còpia a l'Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc

Barcelona, 20 de gener de 1934. Carta mecanoscrita. Capçalera: IEC. Servei d'investigacions arqueològiques.

Li passa comptes de l'actuació a Bell-lloc, que inclou en annex.

Li remet el conveni amb el Sr. Fabrès i li demana que el copii de nou i el remeti signat a Fabrès que, alhora, el signarà.

17

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres, 31 gener 1934. Tarja postal en català, amb mata-segells del 30 de gener.

Anuncia que ho té tot apunt però «també tinc 12 dies de llit amb aplicacions de sèrums i demés contrarietats».

Espera estar bé i resoldre els temes pendants.

18

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres, 14 febrer de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Girona. Escut de la Generalitat. Servei de Monuments i Museus.

Té els comptes tramitant-se, li envia unes fotos «indubtablement superables», i afirma trobar-se bé i reincorporat.

19

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

17 de febrer de 1934. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Espera que hagi rebut la carta i les fotos del mosaic. Per a pagar-lo caldria un justificant de 339 pessetes amb motiu de l'estada a Girona «del restaurador Roura i l'Alomar».

«Perdoni aquest detall, però els homes dels diners es permeten sempre posar entrebancs».

20

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. De C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Girona 4 de març de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Conservaduria del Museu Provincial.

Té tot preparat i espera rebre els diners per pagar-lo. Escriu el Sr. Fabrès respecte als tràmits, han fet còpies de les claus i les han dipositat a la Comissaria en compliment de l'acord, li farà cas en les observacions sobre les fotografies del mosaic i hi dedicarà una estona.

«Teníem el propòsit amb Rafael Masó de reprendre les obres de Tossa, però el mal temps ens haurà obligat a ajornar-les».

21

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

21 de març de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li envia el xec amb alguns retocs de la quantitat.

22

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió de Patrimoni.

24 de març de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Museu d'Arqueologia. Parc de Montjuic. Barcelona.

Ha rebut el taló que ja ha cobrat.

«Vaig llegir havia mort en Brunet.²² En Masó deu haver quedat descansat».

23

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols

Arxiu de l'IEC. Fons J. de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

25 de juny de 1934. Carta mecanoscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Correspon a la seva del 18 de juny. Troba encertat el que li diu del mosaic i la relació amb el Sr. Fabrès. Ha encomanat els rètols de Figueres, a Empúries, però encara no els té. Ha rebut les fotos de l'Afrodita portades per Martorell.

«Ensems amb en Masó hem tractat de la vostra presència ací, abans de què sigui iniciada la tasca que ens han encomanat del passeig arqueològic: us en suposo assabentat».

22. Jaume Brunet Bargunyà. Secretari de la Diputació de Girona, primer, i de la Comissaria delegada de la Generalitat. Morí el 6 de març de 1934. *Diari de Girona*, 6 de març de 1934, Any XLVI, núm. 52, p. 1. Esquela.

24

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols
Arxiu de l'IEC. Fons Josep de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Figueres, 12 de juliol de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Va rebre la seva carta del dia 4 i ja ha anat a veure el Dr. Bosch Gimpera per abordar els temes que li plantejava. Dóna per fet que el Dr. Castillo té els esquemes de la retolació d'Empúries i insisteix que no oblidaran el mosaic de Bell-lloc, i que pensen amb ell amb relació al passeig arqueològic.

25

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols
Arxiu de l'IEC. Fons Josep de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Llansà 24 d'agost de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El cap del servei.

Sent el que li diu en la carta del 21, lamenta que malgrat la paraula donada, l'Ajuntament no compleixi, i s'excusarà amb el Sr. Fabrès. Li diu que passa uns dies a Llançà.

26

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias
Arxiu de l'IEC. Fons Josep de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc.

Sense data. Carta mecanoscrita (còpia). Paper en blanc.

Cal resoldre l'afer del mosaic, excavant la part des-sota, restituir el mosaic al seu lloc primitiu i consolidació de la teulada. S'ofereix a pagar per part de l'Institut l'excavació (n'ha parlat amb Puig i Cadafalch), però la Comissaria s'hauria de fer càrrec de la teulada.

Planteja també la possibilitat de comprar tota la finca i excavar-la. «Actualment a l'Ajuntament manen els lligaires. En Masó, que hi tenia tan interès. crec que hi té molta influència».

27

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols
Arxiu familiar.

Figueres, 24 d'octubre de 1934. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya amb corona i dos lleons. Comissaria delegada de la Generalitat a Girona. Biblioteques Populares.

Anuncia una pujada a Sant Pere de Roda, que s'ha endarrerit. Així podrà complir els encàrrecs de Serra. També espera obtenir, a Port de la Selva, els clixés dels elements procedents del monestir que els manquen.

Li demana de veure allò que ha fotografiat el Sr. Ribera.

També li pregunta, en nom de l'alcalde de Banyoles i del Sr. Camps i Arboix, si seria possible prosseguir l'any que ve les excavacions de la villa romana de Banyoles.

28

De Joan Subias a Josep de C. Serra i Ràfols
Arxiu familiar.

Girona, 28 de gener de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Respon per Riuró i Carles de Palol d'unes presump-tes excavacions secretes dutes a terme per ells. Els recomana que ells o la Secció d'arqueologia del grup es facin dels Amics de l'Art Vell.

Hi ha còpia manuscrita de la mateixa carta, en esborrany, a l'Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni.

29

De Josep de C. Serra i Ràfols a Joan Subias
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni.

10 de febrer de 1935. Carta manuscrita. Capçalera: Ateneu Barcelonès. Apartat de correus 97.

Respon la de Subias del 28 de gener. Ja sabia qui eren Riuró i Palol per Rafael Masó.

30

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols
Arxiu de l'IEC. Fons J. de C. Serra Ràfols. Caixa 13, carpeta Mosaic de Bell-lloc. Lliurat a mà. Hi ha un sobre reciclat: Sr. J. de C. Serra Ràfols. Museu Arqueològic, Montjuïc i a la solapa tatxat: Mancomunitat de Catalunya.

(sense data). Carta manuscrita. Paper en blanc. Amb l'anotació «Barna 6 dilluns» (pot correspondre, pel contingut, al 6 de novembre de 1933).

Ha passat pel Museu i no l'ha trobat. Se'n torna a Figueres; havia vingut per acabar de resoldre el conveni amb el Sr. Fabrès. Ha parlat amb el Sr. Francesc Martorell. «Probablement demà fotografiaré el mosaic. Veritablement és una meravella».

31

De Josep de C. Serra Ràfols a Joan Subias
Arxiu familiar de J. de C. Serra Ràfols.

Barcelona 6 de juny de 1947. Còpia mecanoscrita de carta. Paper en blanc.

Serra li explica que fa gestions, com Subias, per ajudar Joaquim Cusí a trobar una imatge que li fou recollida durant la guerra. Vol saber quins avenços ha fet abans de seguir i afirma que «Certament tant l'un com l'altre estem completament desconnectats de les autoritats en la matèria. Per exemple jo no conec ni de vista al Sr. Monreal (i he de confessar-vos que d'aquest

fet me'n faig una petita glòria) i que he defugit totes les ocasions en què podria haver-lo conegut».

32

De Joan Subias a Josep de C. Serra Ràfols
Arxiu familiar de Josep de C. Serra Ràfols.

Barcelona, 12 de juny de 1947. Còpia manuscrita en català. Paper en blanc.

Li explica que va poder localitzar una fotografia i la fitxa de l'escultura però que en canvi no va localitzar l'escultura. I afegeix: «Com vos he viscut totalment al marge de tots els esdeveniments posteriors als nostres postres afers, i no conec a cap d'aqueixos senyor; tan sols m'he valgut de la bona voluntat i amistat antiga del personal modest i subaltern per localitzar la documentació a què al·ludia el Sr. Cusí...»

Joaquim Folch i Torres²³

1

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

De Joaquim Folch i Torres a Joan Subias

15 de desembre de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Museus d'art i arqueologia.

Li demana que faci arribar un exemplar del llibre de les Taules de Castelló a Allende Salazar, del Museu del Prado.

Walter W.S. Cook²⁴

1

De Walter W.S. Cook a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

23 de desembre de 1930. Carta manuscrita en català. Capçalera: Research Institute of the College Art Association, 20 west 58th street. New York.

Li agraeix el llibre que ha rebut a través d'Adolf Mas.

Juan Allende Salazar²⁵

1

De Juan Allende Salazar a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

23. Joaquim Folch i Torres (1886-1963). Director dels Museus d'Art de Barcelona (1920 a 1939). Va definir, dirigir i custodiar l'Exposició d'art medieval català a París, de 1937 a 1939.

24. Walter W. S. Cook (1888-1962). Hispanista nord-americà. Professor de la Universitat de Nova York.

25. Juan Allende Salazar (1882-1938). Vocal del Real Patronato del Museo del Prado.

25 de desembre de 1930. Carta manuscrita en castellà. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.

Li agraeix la tramesa de les Taules.

Chandler R. Post²⁶

1

De Chandler R. Post a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

22 de gener de 1931. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: Harvard University. Fogg Art Museum. Cambridge Mass. USA.

Agraïment pel llibre de les Taules, que li ha arribat a través de l'Adolf Mas.

Adela Riera²⁷

1

De Joan Subias a Adela Riera

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres. Núm. 11 A1 /DG

16 d'abril de 1931. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Serveis Culturals.

Subias demana a la directora de la Biblioteca de Figueres el resum estadístic i les adquisicions de l'any 1930.

2

D'Adela Riera a Joan Subias

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres. Núm. 5 A2/DG

20 d'abril de 1931. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteca Popular de Figueres.

Li envia el resum estadístic sol·licitat i li demana que si veu l'habilitat li recordi que encara no ha rebut la consignació del 2n trimestre.

3

De Joan Subias a Adela Riera

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres. Núm. 12 A1/DG

2 de juliol de 1931. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputació Provincial de Girona. Biblioteques Populares.

26. Chandler R. Post (1881-1959). Hispanista i historiador de l'art nord-americà. Professor de la Universitat de Harvard.

27. Adela Riera. Bibliotecària. Auxiliar de la Biblioteca d'Olot, destinada en comissió de serveis a la de Figueres del 25-4-1926 al 16-8-1927. Directora de la Biblioteca Popular de Figueres de 16 d'agost de 1927 a 30 de juny de 1952.

La Srta. Font, bibliotecària d'Olot reclama els números 42-43 de la geografia Gallach i li demana que miri on deixen els exemplars d'Olot abans de reclamar a Barcelona. Confia que ja haurà rebut els seus havers i els de la Srta. Balló, que compta ja sigui a Figueres. De tornada d'Olot passarà a saber la resposta.

4

D'Adela Riera a Joan Subias (Llançà)

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres.
Núm. 6 A2/DG

20 de juliol de 1931. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Gerona. Biblioteca Popular de Figueras.

Li envia una factura de la Llibreria Verdaguer, que correspon a Subias. Li diu que ha parlat amb Puig Puigjades i que li ha mostrat una carta del Sr. Irla, on aquest diu que quan Subias i Rahola hagin tornat de vacances tractaran de solucionar el seu assumpte.

5

De Joan Subias a Adela Riera

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres,
núm. 13 AI /DG

21 de juliol de 1931. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Diputació. Diputación Provincial de Girona. Catalogació i conservació de Monuments. Sobreimprès amb segell de goma escut, Govern de la Generalitat de Catalunya. Comissaria delegada. Girona.

Li envia propaganda de la residència que dirigeix M. Jesús Morales per difondre-la. Fa dies que no va a Figueres, perquè té la família a Palol i tem que el Sr. Muniesa hagi passat a buscar unes fotografies que li va oferir, i li prega que li digui que dijous serà a la biblioteca.

6

De Joan Subias a Adela Riera

Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres.
Núm. 14 AI /DG

Llansà, 22 d'agost (1931). Tarja manuscrita en català.

Celebra la bona disposició d'Irla. Li demana que digui a la Srta. Balló que li semblen molt bé els seus plans i que li desitja bon viatge.

Josep Puig i Cadafalch²⁸

1

De Josep Puig i Cadafalch a Joan Subias

28. Josep Puig i Cadafalch (1867-1956). Arquitecte i polític. President de la Mancomunitat (1917-1923), President de l'Institut d'Estudis Catalans (1942-1956). Va intervenir en la restauració dels Banys Àrabs de Girona, que culminà després de la mort de Rafael Masó.

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

27 de febrer de 1932. Comunicació mecanoscrita en català. Capçalera: IEC. President

Li trasllada l'acord de l'Institut de 17 de febrer de 1932, ratificant l'encàrrec i mostrant satisfacció per la feina presentada del Catàleg Monumental de la província de Girona.

2

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

24 de juliol de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li comenta que ha rebut la seva carta després que per error fos lliurada a Joan Sutrà; prega que l'escrigui als serveis de cultura de la Comissaria. L'informa que les caixes de ceràmica dels Banys Àrabs han estat lliurades al transportista Roura de Girona, per portar-les al Servei d'excavacions de la Casa de Convalescència. Envia també rebut de les vitrines, informa de la selecció i col·locació de la ceràmica, que fotografiarà per tal que ho vegi i decideixi quan pujar.

3

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

Girona, 27 de juliol de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Li comunica que avui surt la segona caixa de ceràmica dels Banys Àrabs i que només ha reservat per Girona les peces senceres. Informa de la col·locació de les peces de ceràmica a les vitrines, de la selecció dels materials restants de pedra, que fa estendre a terra per saber què queda, i creu que hi haurà sencer un dels arcs de l'alcova E del tepidari. Informa també que «dilluns entrarà l'aigua a la piscina de sota la cúpula i el mateix dia serà finida la tasca de presentació dels materials existents». També envia els croquis de les dues portes.

4

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1 carpeta 6.

4 d'agost de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Reitera les seves cartes de 24 i 27 de juliol, en què informava de la tramesa de la ceràmica, correspon a la de Puig del dia 24. Comenta els pressupostos corresponents als dibuixos de portes i persianes que ha demanat

a quatre fusters: Manuel Viñas, Manuel Quer, Serafi Sureda i Pere Mota, i indica que els dos primers han renunciat. Li demana que decideixi. I afegeix: «Als Banys tenim ja l'aigua a la piscina, les vitrines col·locades al caldari i els elements de pedra picada presentats seguint les petjades de l'estudi de R. Masó. Únicament manca col·locar les lleixes de cristallina, les quals han demorat la col·locació dels vasos que resten, ací, a les vitrines amb la consegüent fotografia de cada una».

5

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

9 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

La carta tracta de mostres de claus i els seus preus, que Subias troba exagerats i precisa: «Avui m'envien procedents d'un clavetaire d'Olot les mostres adjuntes. Diuen que la mostra més gran la podrien fer amb cap rodó. La mostra petita, feta directament amb "martinet", també podria ésser obrada en rodó».

6

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

12 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Tracta diversos temes i detalls constructius de la fusteria i la *ferralleria* dels Banys: sobre les *pollagueres*, les lleves i la reixa els problemes que troben els industrials i les solucions que proposen i que fins al més petit detall Puig i Cadafalch supervisa. Subias conclou: «Fuster, picapedrer, mestre de cases i guixaire treballen activament».

7

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

14 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Repasa aspectes de l'obra i comenta les gestions que ha fet per a l'adquisició de seixanta testos de ceràmica, color de terra natural vermellós, al mateix lloc on Puig n'havia adquirit a la Bisbal: P. Martí i Sorias.

8

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

19 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita en

català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Reitera cartes anteriors amb detalls vells i nous dels aspectes constructius dels Banys: clavetaire, nou model i preus de claus; pintor, farà la primera capa a la paret del fons però no pot fer res més fins que es decideixi el tema de les *claravoies* i les reixes; persianes, ja presentades al seu lloc, obrint cap enfora, cap al jardí de les monges en sentit invers de com figura en el dibuix, però atenent a les seves indicacions, segons el fuster; estora ja presentada i retirada mentre hi hagi obres; pintura, pregunta si caldrà pintar persianes i portes i, finalment, planteja una discrepància entre ell i el mestre de cases sobre l'alçada del graó.

9

De Joan Subias a Josep Puig i Cadafalch

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

24 de setembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona. Inclou en full apart una nota dels industrials dels banys a data 24 de setembre de 1935, que en el seu conjunt puja a 4.077 pessetes.

Continua concretant detalls constructius. Tracta, després, el tema dels testos. El comerciant de la Bisbal, a qui Puig i Cadafalch havia comprat ceràmica, és revedor de ceràmica de Quart i sembla que Puig es decanta per la ceràmica negra. Subias li diu que si és així li digui i anirà directament a Quart. Un darrer apartat tracta d'una oferta d'aparells Leica, que fa arribar a l'IEC.

Amics de l'Art Vell²⁹

1

De Mn. Josep Palomer a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Barcelona, 3 de març de 1934. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de l'entitat. Corts Catalanes, 658.

Li comenta el seu desconeixement del sistema de cobrament de quotes dels socis de Figueres i diu que ja farà servir un transportista. Pensa tornar a Figueres; n'ha parlat amb Josep Puig Pujades i es planteja una nova conferència a Atenea «per a treure l'agror d'aquella altra».

29. Amics de l'Art Vell. Subias va mantenir correspondència amb diversos membres de la seva Junta: Mn. Josep Palomer, Josep Morera, Cèsar Martinell i Manuel Bassa.

2

De Josep Morera a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Girona, 4 de setembre de 1934. Saluda manuscrit en català amb capçalera: El President del Comitè delegat dels Amics de l'Art Vell a Girona.

Josép Morera, doctoral, saluda Subias i el convida per al dia 5 a la reunió del Comitè delegat que es reunirà a l'Ateneu a les sis de la tarda. (Manuscrit en el mateix saluda, l'esborrany de la resposta de Subias excusant la seva presència per un compromís ineludible).

3

De Cèsar Martinell, secretari general, a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Barcelona, 14 de desembre de 1934. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Segell de l'entitat. Corts Catalanes, 658.

Li diu que han acordat crear una comissió permanent d'iniciativa i propaganda amb un representant de cada comitè delegat. Pel nombre de socis de Figueres, d'acord amb els Estatuts, els prega que es constitueixin en comitè delegat i que nomenin un representant. (Escrit a llapis en el mateix text, esborrany de la resposta indicant que s'han fet les gestions per constituir comitè delegat i que per l'absència de Figueres, d'alguns socis significatius, endarrerixen el nomenament de representant.

4

De Cèsar Martinell a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Barcelona, 19 de gener de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Segell de l'entitat. Corts Catalanes, 658.

Comenta una carta de Subias i li demana aclariments sobre l'opinió que li sol·licita. Martinell no ha anat a Sant Pere Pescador ni coneix cap pintura d'aquella església. Potser es refereix a les pintures de Joan Carles Panyó, de L'Armentera?

5

De Secretari general (Cèsar Martinell) a Joan Subias.

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Barcelona, 28 de març de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Segell de l'entitat. Corts Catalanes, 658.

Li comunica que Pere Vayreda de Lladó s'ha interessat per la restauració de Sant Miquel de Colera, i els castells de Navata i Pontós; l'entitat ha acordat encomanar aquesta feina al Comitè delegat de Figueres.

6

De Manuel Bassa, secretari del Comitè d'Iniciativa i Propaganda a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Barcelona, 30 de març de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Segell de l'entitat, Corts Catalanes, 658.

Li envia una proposició (que no hem trobat), i el convoquen per al dia 9 d'abril, a les 3 de la tarda.

Rafael Masó³⁰

1

De Joan Subias a Rafael Masó

Arxiu del COAC. Girona. Fons Rafael Masó. 258.

Figueres, 8 d'abril de 1934. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut de la Generalitat. Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El cap del servei.

Subias s'excusa amb Masó per no poder acudir a una reunió. Té mal de gorja.

2

De Joan Subias a Rafael Masó

Arxiu del COAC. Fons Rafael Masó. 259

Figueres 10 de juny de 1934. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Escut Monuments i Museus. Conservaduria del Museu de Girona. El cap del servei.

Demà ingressen la seva germana a Barcelona, a la clínica del Dr. Casadessús. Ha de vetllar pels seus pares «en plena senecut i en estat de salut més que precari».

Espera que el mantingui informat.

3

De Joan Subias a Rafael Masó

Arxiu del COAC. Girona. Fons Rafael Masó. 260.

Figueres, 22 de setembre de 1934. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Ha rebut carta de Masó, però ha d'estar 48 hores amb la cama estirada. Espera reprendre viatge a Girona demà i parlar de tot. Li fa una nota.

4

De Joan Subias a Rafel Masó i Carles Rahola

Arxiu del COAC. Fons Rafael Masó. 261.

Figueres, 27 de setembre de 1934. Carta manuscrita en català. Capçalera: Conservaduria del Museu Provincial. 4 pàgines.

30. Rafael Masó i Valentí (1880-1935). Arquitecte, poeta i escriptor noucentista gironí. En el seu interès per l'art i l'arqueologia coincidí moltes vegades, en accions conjuntes, amb Joan Subias.

Fa arribar 20 fotografies que configuren una proposta d'itinerari pel que ha de ser el passeig arqueològic.

José Francés³¹

1

De Joan Subias a José Francés
Archivo-Biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando RABASF, 7-59-1.

Girona, 30 de març de 1935. Carta mecanoscrita en castellà. Paper en blanc.

Agraeix el nomenament d'acadèmic corresponent, fa l'acceptació i demana la tramesa dels estatuts, que no li han arribat.

2

De Joan Subias a José Francés

Archivo-Biblioteca de la RABASF. 7-59-1.

Girona, 7 de gener de 1936. Saluda en castellà. Text imprès del saluda en català. Capçalera: El Cap dels Serveis de Cultura de la Generalitat de Catalunya a Girona.

Saluda José Francés, *amigo y compañero* i li agraeix la tramesa del títol, acreditatiu de la seva condició d'acadèmic.

3

De José Francés a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

Arenys d'Empordà, 10 de setembre de 1954. Targeto. Manuscrit en castellà. Capçalera: José Francés, secretario perpetuo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. General Arrando, 19. Teléfono 245586. Madrid.

Agraeix un llibre i s'excusa de no haver estat a l'hotel quan Subias i Marés el van anar a veure.

P. Zanuy

1

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

7 de juny de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya.

Li diu que va rebre còpia del decret i el telegrama de Subias, que el company Oñate ja tenia l'assumpte Subias a la llista de crèdits reconeguts i li diu: «Po-

deu doncs, estar tranquil que el vostre assumpte ja corre».

Ricard Albert Llauro³²

1

De Joan Subias a Ricard Albert Llauro

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

17 de juliol de 1935. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya. Servei de Monuments i Museus.

Li diu que a partir del dimecres 21 tindrà les mostres de fuster i guixaire, i li prega que ho comenti amb Puig i Cadafalch per tal que aquest pugui decidir quin dia anirà a Girona.

2

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

Barcelona, 8 d'agost de 1935. Carta mecanoscrita en català (còpia no signada). Paper en blanc.

Li comunica que la Secció, informada per Puig i Cadafalch, ha aprovat el pressupost del guixaire Pericot per als Banys Àrabs, i li demana que faci fer unes mostres de l'obra i que el Sr. Puig es traslladarà a Girona a supervisar-ho.

3

De Joan Subias a Ricard Albert Llauro

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments, Inventari, caixa 1, carpeta 6.

14 d'agost de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Informa de totes les gestions amb els industrials per les mostres, l'avis que comença vacances i que la millor manera de contactar és escriure'l a «la meva direcció permanent: Rubau, 14. Figueres», i demana que l'avis del dia de la visita de Puig i Cadafalch.

4

De Joan Subias a Ricard Albert Llauro

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 4.

Girona, 23 d'octubre de 1935. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Monuments. Carta manuscrita en català.

Envia factura de Camprodon i espera poder rebre'n l'import junt amb el del picapedrer Cortada, de Figueres, per les obres de Lladó amb la finalitat de poder

31. José Francés Sánchez-Heredero (1883-1964). Membre de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, de la qual va ser secretari perpetu.

32. Ricard Albert Llauro, funcionari de l'Institut d'Estudis Catalans i secretari de la Secció històrico-arqueològica.

anar a Camprodon i pagar la factura i conformar la segona, que ja té rebuda.

5

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938.

26 d'octubre de 1935. Tarja manuscrita en català. Capçalera Institut: d'Estudis Catalans. Secció Històrico-arqueològica. Palau de la Diputació. Barcelona.

Li comunica que avui ha rebut la segona factura de Lladó, que no les ha pogut fer circular perquè el comptador, Sr. Reynals, està malalt i que dilluns compta atendre-les totes, les dues de Lladó i la de Camprodon.

6

De Joan Subias a Ricard Albert Llauro

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 4.

Girona, 18 de novembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Comissaria de Girona.

Lamenta no haver pogut assistir als funerals de Francesc Martorell de la setmana anterior, malgrat ser a Barcelona degut a una operació greu, a la qual va ser sotmesa la seva germana Pilar, i això va impedir donar-li el condol. Envia per conformació i per presentar a l'Ajuntament, que és qui paga, dues factures del pont, que ja està enllestit. Però comenta que ara caldria abordar la torre i un trencaigües. L'informa sobre els Banys Àrabs, que ha deixat oberta la darrera excavació per si Puig i Cadafalch vol anar a veure-ho o enviar-hi algú abans de tapar-ho.

7

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

30 de novembre de 1935. Carta mecanoscrita en català (còpia sense signar). Paper en blanc.

Li envia les factures dels Banys i les de Camprodon, una amb el *pagueu*, i la que ha de pagar l'Ajuntament amb el *conforme*.

Li trasllada un comentari de Puig sobre la factura del fuster, que creu que no ha de facturar per separat la col·locació dels ferros perquè ja anaven al pressupost. Caldrà supervisar totes les altres i els jornals, i tornar-les a enviar.

8

De Joan Subias a Ricard Albert Llauro

Arxiu de l'IEC. Catalogació de Monuments. Inventari. Caixa 1, carpeta 6.

Girona, 23 de desembre de 1935. Saluda del Cap dels Serveis de Cultura de la Generalitat de Catalunya

a Girona al seu amic Sr. Albert. Text manuscrit en català.

Li inclou factures dels Banys Àrabs per un import de 9.592, 54 pessetes.

9

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter 1927-1938.

12 de març de 1936. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Comunica la decisió de l'Institut en relació amb les pintures de Sant Quirze de Colera, l'aprovació de l'informe fet per Subias, la proposta de Puig i Cadafalch de no tancar l'absis amb tela metàl·lica, i la decisió de fer còpies de mida natural de les pintures, que proposen encarregar a Joan Carrera, de Girona. El caràcter de Monument Nacional de l'Estat en condiciona les actuacions.

10

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

27 de març de 1936. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Li comunica que la secció havia acordat la retolació dels monuments amb indicació de les parts modificades, restaurades o afegides. Ho recorda per aplicar-ho als Banys, li envia un dibuix amb les intervencions i li demana que faci pressupost amb el picapedrer, amb marbre blanc d'Itàlia, mida 0,65 x 0,80 i 3 cm. de gruix. Li informa que estan preparant les edicions francesa i castellana de la guia, i li demana que li indiqui si alguna de les il·lustracions és seva.

11

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Barcelona, 14 de gener de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. Palau de la Diputació. Barcelona.

L'avis que per indicació de Pere Bohigas ha fet portar al *recader* l'aparell reproductor de la Leica: un tauler, quatre làmpades amb els braços corresponents, i un braç gros amb el suport per a la màquina i les làmpades.

12

De Ricard Albert Llauro a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

1 de febrer de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Generalitat. Barcelona.

Li agraeix la seva del 18 i que l'informés de l'arribada dels aparells. Li comunica, en relació amb l'obra de Josep Puig i Cadafalch, que el volum que interessa a Subias encara no el tenen publicat. Va sortir fa temps *L'arquitectura romana a Catalunya* i ara estan enllestint *L'arquitectura preromànica a Catalunya*, reedició de la segona part del primer volum de la primera edició. Li ofereix mostrar-li les proves, si li cal.

Ramon d'Alòs-Moner³³

1

De Joan Subias a Ramon d'Alòs-Moner

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. EM-
NUM-Mar F- 6-11

Girona, 4 de novembre de 1935. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Monuments.

Expressa a Ramon d'Alòs el condol de la mort de Francesc Martorell. Indica que quinze dies abans els havia vist tots dos, l'un després de l'altre, i que al cap de dues setmanes va quedar sobtat per la notícia de la seva mort i «i penso en les mil coses a les quals ell s'entregava i amb els innombrables consells i consols que prodigava».

Boada i Campaña³⁴

1

De Joan Subias a Boada i Campaña

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Girona, 18 de novembre de 1935. Carta mecanoscrita en català (còpia). Capçalera: Escut de Catalunya. Conservació de Monuments. Particular.

Els envia el fulletó de la Noxa, amb un aparell com el seu, excepte que aquest té rampa helicoidal i el seu parteix del clixé 10x15. Demana les característiques del model Rolleiflex 6x6, que hauria de ser la base del canvi. El Sr. Carreras de Figueres començarà a treballar amb ells a partir de materials de Subias.

Llorenç Vives³⁵

1

De Llorenç Vives a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

San José, Costa Rica, 22 de febrer de 1936. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Fábrica de Tejidos Saprissa S.A. Industria textil Costarricense "El Laberinto". Dirección cablegráfica "Laberinto". Código de vfrases completas "Bentley". Teléfonos Laberinto 2254, Leones 2850, apartado nº 105.

A vegades parlen d'ell amb en Rovira i consideren que no s'han portat bé amb Subias.

Li envia certificat un treball sobre un mètode de càlcul ràpid i li anuncia per al futur immediat *El psicoanàlisi i l'educació* (amb pròleg de Salarrué), un treball de problemes d'atomística i uns poemets amb pròleg de Puig Pujades. Ha trobat un encaix a la Casa d'Espanya, i ha creat l'Institut Hispànic, del qual en Rovira li informarà quan el visiti. I afegeix: «Suposo que l'amic Puig deu haver sortit de la presó; ja era hora. Déu vulgui que aquest triomf de les esquerres sigui ben aprofitat i que el seny regni entre elles. Pocs polítics han passat per moments de més responsabilitat com els que passa Azaña, ara». Demana que saludi el seu pare, sempre recordat.

Joan Marés³⁶

1

De Joan Marés a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Port de la Selva, 26 de març de 1936. Carta manuscrita en castellà. Capçalera: dins d'una orla, Sociedad Pósito Pescador.

Li explica que ha de pujar un llit al monestir de Sant Pere de Roda, i una colla de *bultos* que tenen preparats a l'Ajuntament. per poder tenir-hi un vigilant permanent.

2

De Joan Marés a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Port de la Selva, 3 de juny de 1936. Carta manus-

33. Ramon d'Alós Moner (1885-1939). Erudit i bibliotecari. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i professor de l'Escola de Bibliotecàries.

34. Boada i Campaña. Empresa de fotografia.

35. Biblioteca Carles Fages de Climent: *Diari de la biblioteca*, manuscrit 1936-1940. Anotació del dia 10 de gener de 1939: «El figuerenc Llorenç Vives que resideix a San José de Costa Rica ens tramet un exemplar de la seva publicació 'El educador frente al psicoanálisis'. És un opuscle de 48 pàgines».

36. Joan Marés i Marés. Alcalde de Port de la Selva del 9 de desembre de 1932 a l'1 de febrer de 1934 i membre de la Societat del Pòsit de Pescadors de Port de la Selva.

crita en castellà. Fotografia al marge i capçalera: Sociedad Pósito Pescador.

Li explica una jornada a Sant Pere de Roda, amb la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, amb els Sr. Llorenç Satorra i el Sr. Pousi, la presència d'un representant de la Comissió de Minyons de Muntanya de Bernat Rocafort (Girona), amb un escrit de Ventura Gassol autoritzant a accedir al monestir; per evitar un conflicte va autoritzar la celebració de missa a l'interior de l'església, on «los fieles o acompañantes todos tenían cara redonda de satisfacción», tret del vigilant que es va quedar sense ingressos. Tomàs Garcés li va aplaudir el gest, i a primera hora rebia «una felicitación continua por el buen gusto de mis trabajos y limpieza del *monestir*». El primer de felicitar-lo va ser Tomàs Garcés «y quiso sacarme una fotografía yo solo en el huerto. No extrañaría que algún día la insertara en algún periódico».

Cèsar-August Jordana³⁷

1

De Cèsar-August Jordana a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

19 de maig de 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de la Generalitat. Generalitat de Catalunya. Oficina de correcció d'estil.

Informa Subias que els cursos de català per correspondència no són competència seva, sinó de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic (Urgell, 187), que dirigeix Arnau Margarit a qui adreça fent-li saber que si acredita la seva condició de funcionari els cursos són gratuïts.

Josep Baró Pagès³⁸

1

De Josep Baró a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Figueres, 30 maig 1936. Carta mecanoscrita en català. Paper en blanc.

Diu que l'alcalde està d'acord amb la proposta de programa de Subias. Pel repartiment de qualificacions cal que els professors usin el llibre de matrícula, i Baró els proporcionarà les paperetes. Afegeix que no hi ha segell de l'Escola (Clerch i Nicolau) perquè creu que el segell d'una Escola d'Arts i Oficis no pot ser un qual-

sevol, i que potser estaria bé que el fessin algun dels professors.

Pere Vayreda i Olives³⁹

1

De Pere Vayreda a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Lledó, 11 de juny de 1936. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

S'acull a l'oferta de Subias de fer una visita al mosaic de Bell-lloc, amb la possibilitat de fotografiar la figura de Cibeles, i li proposa dimecres o dissabte al matí. Si no pot ser cap d'aquests dos dies, ho haurien de deixar per més tard. (Sobreescrit amb llapis: per dissabte).

F. Sala Deulofeu⁴⁰

1

De F. Sala Deulofeu a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

La Bisbal, 10 de juliol de 1936. Carta manuscrita en català. Capçalera: F. Sala Deulofeu. Director de l'Escola de Belles Arts i Oficis. La Bisbal (Girona).

Li agraeix la resposta sobre l'afer del company Mas, però creu que seria bo saber en quin fonament legal s'han de regir. «Felicitant-lo pel bon zel desplegat en favor nostre».

Antònia Matosas⁴¹

1

D'Antònia Matosas a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

3 de febrer de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular de Palafrugell.

Dóna compte de l'arribada de la tela per a la cortina i els altres objectes per a la biblioteca. Per les dimensions de la sala, són una mica petits i caldria pensar amb els llums de damunt la taula més grans. I li pregunta: «I els taps de goma per a les cadires es poden trobar?».

37. Cèsar-August Jordana (1893-1958). Director de l'oficina de correcció de la Generalitat de Catalunya fins al 1939, en què s'exilià.

38. Josep Baró Pagès (1880-1953). Funcionari de l'Ajuntament de Figueres. Fundador de *L'Empordà Federal*.

39. Pere Vayreda i Olives (1877-1944). Historiador, va publicar llibres sobre el priorat de Lledó i sobre la Mare de Déu del Mont.

40. F. Sala i Deulofeu. Director de l'Escola d'Arts i Oficis de la Bisbal.

41. Antònia Matosas. Directora de la biblioteca popular de Palafrugell de 1937 a 1939.

Joaquim Danés⁴²

1

De Joaquim Danés a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Olot, 30 de març de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut Museu-Biblioteca d'Olot, tot en un cercle que envolta un escut central. S'adreça a Subias, Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Museus del Poble.

Agraeix una carta del 18 i el seu valuós contingut; s'ha endarrerit en la resposta perquè volia incloure el breu inventari que els havien demanat, i que podrà passar Subias mateix a Miquel Santaló.

Francesc Riuró⁴³

1

De Francesc Riuró a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Sense data.

Comunica una trucada de Josep M. Dalmau Casademont en el sentit que els ha cedit el palau del Vescomtat per a les biblioteques. Afegeix que el mateix Dalmau fa saber que demà, dos grups de nois del Grup Escolar («suposo que deu ésser el Grup Dídac Tarradell»), hi aniran.

2

De Joan Subias a Francesc Riuró

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 3 de maig de 1937. Nota manuscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Museus del Poble. Girona.

S'excusa si arriba tard a la Comissió, però ha d'acompanyar el Sr. Gudiol. Li prega que estengui, com a secretari, un certificat de l'acord de la comissió en matèria de biblioteques per enviar a Barcelona.

Miquel Santaló⁴⁴

1

De Joan Subias a Miquel Santaló

42. Joaquim Danés Torres (1888-1960). Metge, arxiver i historiador olotí, va escriure una voluminosa història d'Olot.

43. Francesc Riuró i Llapart (1910-2008). Delineant, arqueòleg, col·laborador de Rafael Masó i membre de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938).

44. Miquel Santaló i Parvorell (1888-1962). Geògraf i polític. Alcalde de Girona (1931-1933), diputat, ministre, president de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938).

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

6 de maig de 1937. Carta manuscrita en català (esborrany). Adreçada a Santaló com a Comissari Delegat de Museus. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic. Museus del Poble. Girona.

Li informa que es queda a Figueres demà divendres, que és dia de liquidació i pagaments de les obres d'ampliació de la Biblioteca Popular de Figueres. Afegeix que els manobres treballen al Seminari empaquetant llibres.

Socialització de lampistes de Palafrugell⁴⁵

1

Del Sindicat a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Palafrugell, 21 de maig de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Socialització de lampistes. Vallès i Ribot, 1, bis. Telèfon 135.

Li comuniquen el pressupost de la instal·lació elèctrica de la biblioteca (832 pessetes), donen altres detalls de preu i lliurament del material, i afirmen que s'ajustaran tan com puguin atesa la finalitat de la despesa.

2

Del Sindicat a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Palafrugell, 1 de setembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Socialització de lampistes. Vallès i Ribot, 1, bis. Telèfon 135.

Proposen diferents models de làmpades per a l'Escola d'Arts i Oficis i demanen el pagament per avançat, en no disposar ells de fons suficients.

Nicolau⁴⁶

1

De Nicolau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Palafrugell, 24 de maig de 1937. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li comunica que el pressupost de pintura de la biblioteca pot pujar a 700 o 750 pessetes, i que si és conforme pels tons dels sostres i parets ja es posarien en contacte amb el company Medir.

45. Socialització de lampistes de Palafrugell. Empresa nascuda amb les collectivitzacions.

46. Nicolau, pintor de Palafrugell.

Josep M. Dalmau Casademont⁴⁷

1

De Josep M. Dalmau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 24 de maig de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut de Girona. Consell Municipal de Girona. Conselleria de Cultura.

Li demana una entrevista per tractar del traspàs de la Biblioteca municipal a la Generalitat, tal com Subias havia parlat amb Jaumandreu. Afegeix que ja ha parlat amb Santaló i que cal que es posin dos panys nous al palau del Vescomtat, que té dues entrades i és molt vulnerable.

2

De Josep M. Dalmau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 6 d'agost de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Girona. Consell Municipal de Girona. Conselleria de Cultura.

Dalmau comunica a Subias que ha tractat de veure'l diverses vegades per comentar-li la carta que ha rebut de Jordi Rubió, de la qual es desprèn que no l'ha entès, i li diu que seria millor portar-ho tot des de la Comissaria de Girona. Li prega que es vegin dilluns. Afegeix que caldrà recordar al comissari que el nomenament que han acordat és el de Josep M. Dalmau Massa.

3

De Josep M. Dalmau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 4 de setembre de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Josep. M Dalmau Casademont.

Li prega de quedar per dimecres, atès que serà dos dies fora. Han de resoldre d'una vegada el tema de la Biblioteca Popular. Rubió continua encaparrat amb el tema de la galeria.

4

De Josep M. Dalmau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 10 de setembre de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de Girona. Consell Municipal de Girona. Conselleria de Cultura.

Li tramet una comunicació de la qual espera resposta. Li diu que Murtra ja ha vingut i ja ha cobrat.

En un afegit li diu que acaba de rebre la informació

que el palau del Vescomtat és obert. «Urgeix doncs tancar-lo i prendre possessió. La mainada hi fa disbarats».

5

De Josep M. Dalmau a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 23 de novembre de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut de l'Ajuntament amb corona i medalles. Ajuntament de Girona. El Conseller-Regidor de Cultura.

Li comunica que la Sra. Lola Torres, vídua del que havia estat inspector, té una biblioteca que ha de vendre per la precarietat de la seva situació econòmica. Li prega vulgui veure-la.

Alexandre Deulofeu⁴⁸

1

D'Alexandre Deulofeu a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Figueres, 24 de juny de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escola del Treball. Fundació de Joan Clerch amb cooperació de la Generalitat i de l'Ajuntament. Figueres. La signatura com a director de l'Escola del Treball i un segell que diu Escola d'Arts i Oficis. Figueres i el bust d'una Venus.

Li fa arribar la llista de llibres tècnics que tenen, per tal que quan faci arribar els que ha promès no n'hi hagi de duplicats. L'assabenta que el dia 10 hi haurà la inauguració oficial de l'escola i de l'exposició, i li diu que compta veure'l.

Maria Font⁴⁹

1

De Maria Font a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

11 d'agost de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Biblioteca Popular d'Olot.

S'ha assabentat que l'Ajuntament vol crear una biblioteca municipal al Casino, que el conseller Blanch va proposar unir les dues biblioteques, però que no va

48. Alexandre Deulofeu i Torres (1903-1978). Farmacèutic, historiador i polític. Era alcalde en funcions de Figueres quan va esclatar la rebel·lió militar franquista el 20 de juliol de 1936. Alcalde de Figueres del 25 de maig de 1937 al 2 de novembre de 1937 i director de l'Escola Clerch i Nicolau.

49. Maria Font. Directora de la Biblioteca Popular d'Olot del 29 de juliol de 1927 al 10 de gener de 1939.

47. Josep M. Dalmau Casademont (1889-1958). Alcalde de Girona (1933-1934) i regidor de Cultura (1937-1939).

prosperar. Ha escrit a Rubió demanant que intervingui perquè la biblioteca quedaria molt perjudicada.

Pere Bohigas⁵⁰

1

De Pere Bohigas a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

26 d'agost de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Institut d'Estudis Catalans. Biblioteca de Catalunya. Palau de la Generalitat. Barcelona. Apartat 1077.

Li comunica la ratificació d'un encàrrec de material Leica. Aprofita per fer-li saber com enyora la tranquil·litat de Girona. «Creieu-me que ara, a Barcelona, un no s'hi troba bé. Les botigues tanquen a les sis. A la biblioteca tanquem a les set. Els carrers són foscos com una gola de llop. Les alarmes sovintegen. En suma, és molt desagradable». Espera tornar a Girona i li fa saber l'agraïment de Jordi Rubió pel tracte que li han donat.

Carme Cumané de Dalmau⁵¹

1

De Carme Cumané a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 30 d'agost de 1937. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li fa saber que el seu marit, Josep M. Dalmau (Massa), està malalt i encara necessita uns dies de repòs. Prega a Subias que vulgui disculpar-lo uns dies més, de la feina. Li ofereix el seu domicili, al carrer de la Llebra, 10.

Elies Serra Ràfols⁵²

1

D'Elies Serra Ràfols a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 5 de novembre de 1937. Carta manuscrita en català. Capçalera: Archivo Diocesano. Palacio Episcopal. Gerona.

50. Pere Bohigas i Balaguer (1901-2003). Historiador, arxiver, bibliògraf. Professor de l'Escola de Bibliotecàries, de paleografia de la Universitat de Barcelona i arxiver del cos facultatiu d'arxivers.

51. Carme Cumané de Dalmau. Esposa de Josep M. Dalmau Massa.

52. Elies Serra Ràfols (1898-1972). Historiador, especialitzat en la història de les Illes Canàries.

Li fa saber que el Sr. Villares, catedràtic de l'Institut, que li ha facilitat l'accés a la Biblioteca de l'Ateneu Confederal, vol fulletons turístics de la Comissaria de Turisme, dels quals n'hi ha en abundància però quan els ha demanat a l'oficina corresponent, li han dit que calia autorització de la policia, però la policia li ha dit que això era cosa de la Generalitat. Prega que li vulgui arreglar.

Antonio Jaime Villares Méndez⁵³

1

De Antonio Jaime Villares a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Sense data. Tarja amb el text: Antonio Jaime Villares Méndez.

Tarja breu on li demana que faciliti la visita, a la catedral, de la professora de geografia i història, Josefa Oliva Teixell.

Eduard Fiol⁵⁴

1

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

D'Eduard Fiol a Joan Subias

10 de desembre de 1937. Carta en català. Paper en blanc. Sembla més una nota.

S'ha ocupat del tema d'en Pere per tal que la seva dona vagi a la Sopa, abonant la Comissió dues pessetes diàries als serveis de Beneficència de l'Ajuntament. Per altra banda, estan pendants de les gestions fetes per a l'entrada d'en Pere a l'Asil de Vells.

Pau Planas⁵⁵

1

De Pau Planas a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic

Sense data. A Girona. Avui divendres al matí. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li comunica que anirà a Tortellà amb l'autocar de

53. Antonio Jaime Villares Méndez. Catedràtic de l'Institut de Girona.

54. Eduard Fiol i Marquès (1903-1976). Dibuixant i delineant. Membre de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938).

55. Pau Planas i Prats (1886-1945). Dibuixant, pintor, gravador. Militant del POUM, regidor de l'Ajuntament de Girona (1936-1937), membre de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938).

les tres. Després, a peu de Tortellà a Olot. Per a la tornada se sent insegur i no sap si haurà de passar la nit de dissabte a diumenge a Olot; però diumenge anirà a la feina, a fer les fitxes que li va encomanar Subias, sobre tot si li explica què ha de fer.

Monografies d'Art Hispànic. Arxiu d'Arqueologia Catalana (ADAC)⁵⁶

1

D'ADAC a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Barcelona, 20 de desembre de 1937. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Monografies d'Art Hispànic. A.D.A.C Passeig de Pi i Margall, 41. Barcelona. Telèfon 10177.

A Gudiol, en nom de l'Arxiu d'Arqueologia Catalana comunica la tramesa de les proves encarregades de l'altar i el baldaquí de la catedral i el vas del museu.

2

D'ADAC a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Barcelona, 8 de gener del 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Monografies d'Art Hispànic. A.D.A.C Passeig de Pi i Margall, 41. Barcelona. Telèfon 10177.

Han rebut la seva del dia 3 i li aconsellen que per reclamar les fotografies trameses millor que s'adreci al *recader* Comas, del carrer dels Ciutadans de Girona, que és qui havia de fer el lliurament.

Antoni Calvet⁵⁷

1

D'Antoni Calvet a Joan Subias

Arxiu de l'IRMF. Fons personal del professor Joan Subias Galter, 1927-1938.

Figueres, 26 d'abril de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Antoni Calvet G. Pintor. Domicili: Girona, 21; Taller: Anselm Clavé, 46.

Li comunica que ha estat mobilitzat com a pintor, és de la lleva del 22. Demana si Subias o Emili Blanch poden pensar en algun lloc per a ell «...com que una vegada vostè m'havia parlat de lo referent a guardar objectes del Museu traslladant-los a la Jonquera i fer-hi de guarda, a veure si entre una cosa o altra, o alguna que vostè sapigués em pogués fer entrar en algun lloc». I afegeix, ple de seny: «Perdoni l'atreviment emperò un és casat i amb família, fa rumiar».

56. Monografies d'Art Hispànic, Arxiu d'Arqueologia Catalana. ADAC.

57. Antoni Calvet. Pintor de Girona.

Josep M. Dalmau Massa⁵⁸

1

De Joan Subias a Josep M. Dalmau Massa

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Darnius, 22 de juliol de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

A través de Viñals ha rebut la liquidació de les obres del 15 de juliol, i lliura un xec a Poch, però li diu que no troba enlloc la justificació del taló anterior, lliurat també a Poch.

2

De Joan Subias a Josep M. Dalmau Massa

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Darnius, 16 d'octubre de 1938. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

Li reenvia una comunicació que no creu que sigui per a ell, i que la Delegació de Monuments decidirà. Li diu que per a la biblioteca vegi els Srs. Ventós o Poch, i que si pot i troba mitjà, baixarà a Girona la setmana que ve. Fa altre cop comptes sobre la biblioteca.

3

De Josep M. Dalmau Massa a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 22 d'octubre de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Li demana que vulgui supervisar el treball que llegirà als alumnes de l'escola de belles arts, «amb el llapis vermell a la mà, i marqui on vostè li sembli que no està bé». Ha lliurat diners al Sr. Ventós, aquesta setmana no s'ha treballat a la biblioteca, però per la setmana que ve té demanats dos paletes i dos manobres.

4

De Josep M. Dalmau Massa a Joan Subias

Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 14 de novembre de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Sent que no es poguessin veure el dia que Subias va

58. Josep M. Dalmau Massa (Girona, 1890-Barcelona, 1970). Del Servei de Monuments de Girona. Fill de Narcís Dalmau Prats, perruquer, i de Loreto Massa Argemir. He d'agrair aquestes dades al professor Josep Clara.

passar, fugaçment, camí de Barcelona a visitar un cunyat ferit. «El seu pas ràpid per Girona no ens permet canviar impressions ni parlar d'aquelles coses que ens són tan agradables. Va massa de pressa, i menys mal quan no es converteix, per raó de l'hora, en l'home invisible». Vol-dria que es poguessin traslladar, a Girona, les exposicions que es fan a Barcelona. El creu coneixedor de la referència, de *L'Autonomista*, de la seva conferència.⁵⁹

5

De Josep M. Dalmau Massa a Joan Subias
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona, 19 de novembre de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Li comunica que ha pagat dues factures de la Biblioteca Popular. La del mosaic, que en Ventós discutia per trobar el preu abusiu, i les dels jornals. Ara, desembussat reprendran les obres, però la collectivitat ha imposat condicions dràstiques de cobrament dels jornals, que ha acceptat.

6

De Joan Subias a Josep M. Dalmau Massa
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Darnius, 12 de desembre de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del PHAC. Comissaria General de Museus.

Correspon a una carta del 27 de novembre. Li fa el compte de la Biblioteca Popular. Queden 1.067 pessetes de 9.880. El Sr. Poch ha d'oferir les 1.067 al constructor. Les noves 10.000 estan pendents de tràmit a cultura i a finances. Si el tràmit no arriba caldrà suspendre les obres.

7

De Joan Subias a Josep M. Dalmau Massa
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Descals, 3 de gener de 1939. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del PHAC. Comissaria General de Museus.

Li fa arribar la delegació per a la biblioteca, i reitera els números de la carta anterior. No sap què devia voler Viñals amb una trucada que no va reeixir; les línies estan malament.

59. *Front*, 5 de novembre de 1938: diu que demà diumenge 6 de novembre, a les 11, Josep M. Dalmau Massa, del Servei de Monuments de la Generalitat, dissertarà sobre el tema «La Catedral de Pere Roger i els seus claustres». *L'Autonomista*, 10 d'octubre de 1938. Crònica de la conferència amb la presència del comissari Sr. Mascort, Josep M. Dalmau Casademont i els directors de l'Escola de Belles Arts, Dalmau i Aguilera. La conferència es va fer a les sales capitulars.

8

De Josep M. Dalmau Massa a Joan Subias
Arxiu Diocesà de Girona. Carpeta Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

Girona 10 de gener de 1939. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Escut. Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Parla de la liquidació de les obres. Dalmau Casademont ha tractat de parlar amb finances sense èxit. Va rebre la delegació tramesa per Subias.

Carles Pi i Sunyer⁶⁰ i Ramon Frontera⁶¹

1

De Joan Subias a Ramon Frontera
Arxiu Diocesà de Girona, Carpeta de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic.

3 de gener de 1938. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Serveis de Cultura. Girona.

Li fa arribar les dades segons instruccions de Josep M. Dalmau Casademont, i afegint dades a les ja trameses i confiant que siguin suficients per tirar endavant el nomenament.

2

De Joan Subias a Carles Pi Sunyer
ACPiS - Fundació Carles Pi i Sunyer. Caixa 9, carpeta 288.

La Redorte, 7 de març de 1939. Carta manuscrita. Paper en blanc

Subias es posa a disposició de Pi Sunyer i es compromet a fer una còpia dels inventaris per veure de recuperar les obres del patrimoni català, algunes de les quals a darrera hora foren tretes dels dipòsits, de mala manera, per les autoritats republicanes espanyoles. Subias mostra el seu acord total amb l'informe que Pi li ha fet arribar. Li assegura que quan estigui del tot recuperat es posarà en contacte amb Ramon Frontera.

3

De Joan Subias a Ramon Frontera
ACPiS - Fundació Carles Pi i Sunyer. Caixa 9, carpeta 288.

18 de març (?) de 1939. Carta que Ramon Frontera insereix íntegra en una seva a Carles Pi Sunyer. Subias

60. Carles Pi i Sunyer (1888-1971). Polític i economista català. Vinculat a ERC. Fou ministre, diputat al Parlament de Catalunya, alcalde de Barcelona (1934) i (1936-1937), i conseller de Cultura (1937-1939).

61. Ramon Frontera i Bosch (1900-1987). Alcalde de l'Hospitalet de Llobregat. President del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) i sotssecretari de Cultura amb el conseller Carles Pi Sunyer.

diu a Frontera que ateses les circumstàncies haurà de tornar a Espanya pel fet que és difícil «sostenir a la meua dona i als tres fills en un país (França) on tot és vedat per nosaltres». Es posa a la confiança d'ell i de Pi, i li dona l'adreça del seu cosí Frederic Macau, a Besiers, per si té a bé fer-li arribar algun ajut.

4

De Joan Subias a Carles Pi Sunyer

ACPiS - Fundació Carles Pi i Sunyer. Capsa 9, carpeta 288.

La Redorte, 21 de març de 1939. Carta manuscrita en català. Capçalera: Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Comissaria General de Museus.

Li diu haver rebut la seva del 17. Li agraeix totes les informacions del tema de Ginebra, de l'art exportat, que desconeixia. Li comenta el punt dels seus inventaris i el moment en què foren tancats i les còpies que en té. Es manifesta disposat a contrastar les seves informacions amb la realitat actual. Li explica com s'ha vist obligat a demanar ajut a Ramon Frontera amb recança. «Excuso dir-li com això me fa pena i com m'empeny cap a Espanya a ulls clucs, en no veure solució ací».

Ferran Valls i Taberner⁶²

1

De Joan Subias a Ferran Valls i Taberner

Arxiu particular de Ferran Valls i Taberner. L. 327/40.

Barcelona, 13 d'abril de 1940. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Li explica que ahir, amb una carta de presentació del Sr. Joan Ferrer, es va veure amb Francisco de P. Condeminas per tractar de trobar alguna feina, i que va donar el seu nom com a referència.

2

De Joan Subias a Ferran Valls i Taberner

Arxiu particular de Ferran Valls i Taberner. L. 330/40.

Barcelona, 1 de maig de 1940. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Li comenta que Condeminas ja ha demanat hora al Sr. Rivière i li ha aconsellat que adreci una instància al President. Li explica per si vol i pot fer quelcom.

3

De Joan Subias a Ferran Valls i Taberner

Arxiu particular de Ferran Valls i Taberner. L. 340/40.

62. Ferran Valls i Taberner (1888-1942). Historiador i arxiver. Va dirigir l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Barcelona, 3 de juny de 1940. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Li explica que ha començat a fer treballs per a Francesc de P. Condeminas i que tot agraint-li les gestions, espera que aviat aquestes feines esporàdiques es transformin en un nomenament.

4

De Joan Subias a Ferran Valls i Taberner

Arxiu particular de Ferran Valls i Taberner. L. 321/40.

Barcelona, 2 d'agost de 1940. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Li explica una entrevista amb la ponència, on va dissipar la impressió que havia donat Fina. El mateix Sr. Rivière va dir que no creia que fos un cas d'inhabilitació i li va suggerir que pensés en una feina més ambiciosa, vinculada amb el Servei de Monuments. Tot, però, se supedita a una entrevista amb el president Sr. Simarro. Rivière li recomana també que faci gestions prop del marquès de Lozoya i de Xavier de Salas. Duran (Duran i Sanpere) li suggereix que el tema s'abordi amb encàrrecs de treballs, però ell ho deixa pendent del contacte amb el President.

5

De Joan Subias a Ferran Valls i Taberner

ANC. Arxiu F. Valls i Taberner. Secció família. Núm. 4141

Figueres, 21 de novembre de 1941. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

S'excusa de no haver passat a recollir els llibres que Valls li havia ofert. Estava malalt i havia tornat a Figueres per recuperar energies i superar entrebancs als que hi havia hagut d'afegir la malaltia i mort de la seva mare.

Lluís Miracle⁶³

1

De Lluís Miracle a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

3 de febrer de 1942. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: Lluís Miracle, editor. Calle de Aribau, 179. Teléfono 70305.

Després de la devolució de les 9.000 pessetes que Subias havia cobrat, Miracle li retorna «La pintura gòtica en España», «Orfebrería española» i «Marfiles españoles» i li diu que pot disposar-ne lliurement.

63. Lluís Miracle. Editor.

Eugeni d'Ors⁶⁴

1

De Joan Subias a Eugeni d'Ors
ANC. Fons 255. Codi 07 02 5456. U.I. 110.

Figueres, 2 d'abril de 1942. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc. C. Rubau 16, Figueres.

Ha fet la gestió que li va encarregar prop del Sr. Salvat. El treball de Valls no es podrà editar fins que hagi reunit tots els originals, que aniran en el mateix volum.

Frederic Marés⁶⁵

Documentació de Joan Subias i Galter a l'arxiu del Museu Marés.

1

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM. 6894.

Barcelona, 17 de juliol de 1949. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Carta de felicitació amb motiu del sant, amb agraïment a la generositat de Marés.

2

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM. 6895.

Barcelona, 26 de juliol de 1949. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Condol per la mort de l'amic Morell, que tant havia fet per l'Escola, amb el prec de traslladar els seus sentiments a la vídua i familiars.

3

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6896.

Barcelona, 20 de maig de 1950. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li comunica diverses gestions amb militars, el coronel que li transmet el viu desig del general de complaure Marés; que esperen resposta de la Caixa de Mallorca i Jaén, i ja tenen la de Girona per autoritzar la sortida, i que tothom ha llegit *La Vanguardia*, i 10 dies són més que suficients.

4

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6897.

64. Eugeni d'Ors (1881-1954). Escriptor, pensador, impulsor del Noucentisme. Director general de Belles Arts (1938-1939), al servei de Franco.

65. Frederic Marés Deulovol (1893-1951). Escultor i col·leccionista. Impulsor del Museu de l'Empordà i fundador, a Barcelona, del Museu Marés.

18 de juliol de 1955. Nota en català.

Felicitació de part de la família Subias-Fages amb motiu de Sant Frederic.

5

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6898.

Barcelona, 22 de desembre de 1956. Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Felicitació de Nadal de tota la família Subias reunida (Subias-Fages amb el seu fill Xavier, Subias-Pascual i Alcalde-Subias).

6

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6900.

Barcelona, 15 de febrer de 1957. Carta manuscrita en català, Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

S'excusa, per malaltia, de l'assistència al sopar de *Canigó* i li lliura un text pel seu nebot, Xavier Dalfó.

7

De Joan Subias a Xavier Dalfó
MFM 6899.

Barcelona, 15 de febrer de 1957. Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Adhesió a «aqueix acte commemoratiu de la glorirosa supervivència del *Canigó*...».

8

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6901.

Barcelona, 4 de maig de 1957. Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Li agraeix algunes gestions i li diu que no cal fer res més, que el seu fill diu que ara no és una qüestió de vida o mort.

9

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM6902.

Madrid, 26 de juny de 1957. Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Es troba a Madrid pel naixement del seu nét i viu a casa de la seva filla Pilar (Sanjurjo 28, tel. 347610). Ha vist José Francés, ha trobat en Ballester al Prado, ha visitat el Museu, el Lázaro (tindrà per contar-vos de Camon), l'Acadèmia i també la secció de beques del Ministeri, on busca ajut per al viatge a Itàlia. Demana que saludi també Solervicens, Gil, Ribera...

10

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6903.

Madrid, 9 de febrer de 1962. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Comenta a Marés les incidències d'unes oposicions en les que Subias està al tribunal i on defensen un candidat de l'Escola.

Hi ha una anotació final: «He lluitat, sense resultat». I continua al·ludint al fracàs i l'alineació de Víctor amb València i Sevilla, i fins Adsuara ha fallat votant, amb la majoria, Gil.

11

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6904.

Barcelona, 8 de juny de 1962. Carta manuscrita en castellà, adreçada a Marés com a president de la Comissió Provincial de Monuments de Barcelona. Capçalera: Ministerio de Educación Nacional. Escuela Suoperior de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona. Profesorado.

Dimiteix de secretari de la comissió de manera irrevocable.

12

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6905.

Figueres, 10 d'octubre de 1967. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Agraeix una carta de Marés. Explica que es va alçar al banquet del Milà per homenatjar Frederic Marés, evocant un altre sopar, en el qual en nom seu i d'Olivar va agrair a Marés la seva gestió i la presidència del tribunal. Llàstima que Marés no pogués escoltar els discursos del ministre i el director general.

13

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6907.

Figueres, 10 d'agost de 1972. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li agraeix un llibre que ha trigat a arribar-li. És a Llançà, gaudint de la família i poc dedicat a escriure.

14

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6906.

Figueres, 1 de setembre de 1972. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li agraeix la dedicatòria del llibre sobre Port de la Selva, que ja coneixia per haver-ne escrit el pròleg.

15

De Joan Subias a Frederic Marés

MFM 6908.

Setembre 73. Tarja manuscrita en català. Capçalera: Juan Subias Galter

Malgrat estar en ple dol s'adhereix a l'homenatge pels seus 80 anys.

16

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6909.

Nadal 76. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Felicitació de Nadal farcida d'agraïment nostàlgic.

17

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6910.

Barcelona, 18 de setembre de 1978. Tarja manuscrita en català.

Està al seu costat en aquesta diada.

18

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6911.

Barcelona, 27 de juny de 1978. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Agraïment de la tramesa de *El mundo del coleccionismo*, dedicat. Li fa un elogi encès «sentint-me petit com a memorialista».

19

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6912.

Sense data. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut pre-constitucional. Escuela de Artes y Oficios Artísticos. Barcelona.

Li comenta diverses gestions editorials, la recepció de dos cartes seves, i l'ambient de Barcelona.

20

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6913.

Barcelona, 8 d'agost (s.a). Carta manuscrita en català. Adreçada a Marés a Arenys d'Empordà. Capçalera: Editorial Barna, S.A. Junqueras 16. Teléfono 19467 Apartado 138. Teleg Edibarna.

Les senyores que va preparar com a guies del congrés l'han contractat a ell com a guia per a un viatge a Itàlia, al qual el convida a afegir-se. Diu que hi aniran els Srs. Renart, amics de la Tina. Prega que saludi els amics Francés i Casas. S'han ocupat, amb en Bas, dels catàlegs del museu, que ell distribuirà per Figueres.

21

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6914.

Carta manuscrita en català sense data. Paper en blanc.

Ha visitat el Museu de l'Empordà, recent inaugurat, on l'han rebut els amics Vallés i Joan, que li han donat els catàlegs. Admirat per la deixa i, especialment, la que correspon a l'Edat Antiga.

22

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6915.

19 de maig (s.a). Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Li comenta el retorn a la vida normal després de la malaltia i li envia una carta que ha rebut de l'Argüelles i Díaz.

23

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6916.

Barcelona, 26 d'octubre (s.a). Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

Va a Figueres a fer una conferència i a passar-hi el cap de setmana. Ha vist en Bona, que creu que ell i en Llopart s'haurien de reunir amb Marés per plantejar els projectes d'Escoles de Belles Arts i Arquitectura i vèncer tota *abúlica* resistència a Madrid.

24

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6917.

Barcelona, divendres tarda. Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Text molt apressat on li explica que l'Olivar passarà pel Museu, que els Srs. Ribera estan d'acord a fer el viatge demà, que deixa indicacions precises a l'amic Roca, i que si hi hagués algun problema, ell s'ocuparia del Dr. Kocinnki.

25

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6918.

Divendres tarda. Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

En Manzano està avisat per demà, en Benet no ha contestat i han estat reunits fins a darrera hora amb en Labarta.

26

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6919.

Llançà, 22 de juliol (s.a). Carta manuscrita en català, amb un annex amb un text sobre la Universitat i la formació «dels fons pedagògics que servo aquí a Llançà». Paper en blanc.

Desig de bon estiu de les famílies Subias-Fages i

Subias-Alcalde (o viceversa), i el conviden a un dinar a vora el mar, si passa per l'Empordà.

27

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6920.

14 de novembre (s.a). Carta manuscrita en català. Paper en blanc.

El felicita per l'èxit, que va ser esclatant. Ha anat d'hora al Museu. Ja es veuran.

28

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6921.

17 de novembre. (s.a). Carta manuscrita en català. Capçalera: Juan Subías Galter. Catedrático de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Ha passat per l'hotel i no l'ha vist. Diu que ja ha enllestit amb en Camón. Marxa amb els fills i néts de Madrid, demà, i li desitja un bon viatge.

29

De Joan Subias a Frederic Marés
MFM 6922.

Postal amb mata-segells d'Antwerpen, del 22-23 d'abril de 1954. Text breu en català.

Després d'haver visitat els millors museus del Benelux «admirem, més encara, el de la vostra fundació».

Miquel Oliva i Prat⁶⁶

1

Joan Subias a Miquel Oliva
MAC. Pedret.

5 maig 1953. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut pre-constitucional. Escuela de Artes y Oficios Artísticos. Barcelona.

Subias demana a Oliva vulgui acompanyar un grup d'alumnes seus del CICF a Empúries, el 24 de maig, diumenge. Li diu que el contacte és Maria Castanyer, al CICF mateix, (Santaló, 27) o ell a Jonqueres, 16. Subias no pot per un altre viatge.

2

Joan Subias a Miquel Oliva
MAC. Pedret.

11 de maig de 1953. Carta manuscrita en català. Capçalera: Escut pre-constitucional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge.

Subias indica a Oliva que la data de l'excursió a

66. Miquel Oliva Prat (1922-1974). Arqueòleg. Director de les excavacions d'Ullastret, del Museu Arqueològic de Girona, i del Servei d'Excavacions i Monuments de la Diputació de Girona.

Empúries hauria de ser el 31 de maig. Li reitera la necessitat d'una resposta amb les mateixes indicacions.

3

Miquel Oliva a Joan Subias
MAC. Pedret

13 de maig de 1953. Carta mecanoscrita en català. Còpia. Paper en blanc.

Oliva demana a Subias que la visita a Empúries sigui, si pot ser, el 7 de juny.

Aprofita per demanar, també, una reunió sobre Sant Pere de Roda amb Martín Almagro i Subias; li recorda que el guarda «ha escrit darrerament interessant-se molt per la burra, doncs ara a l'estiu la necessita de precis».

4

Miquel Oliva al CICF
MAC. Pedret

13 de maig de 1953. Carta mecanoscrita en català. Còpia. Paper en blanc.

Acceptant la proposta de Subias i insistint en la petició que pugui ser el 7 de juny

5

Miquel Oliva a Joan Subias
MAC. Pedret.

28 de juny de 1953. Carta mecanoscrita en català. Còpia. Paper en blanc.

Insisteix prop de Subias en el tema de la burra per al guarda de Sant Pere de Roda.

L'informa que l'excursió a Empúries amb el CICF va anar molt bé i que l'han obsequiat amb un llibre.

6

Miquel Oliva a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

23 de novembre de 1962. Carta mecanoscrita en català. Capçalera: Ministerio de Educación Nacional. Museo Arqueológico Provincial. Gerona. El Director.

Oliva li comenta les notícies aparegudes sobre el presumpte rumor que Subias coneixia un amagatall amb elements de Sant Pere de Roda. Oliva li diu que ell mai no ha dit, ni pensat, que Subias conegués un amagatall; que qui n'havia parlat alguna vegada era Joan Ainaud, i que ha desmentit el rumor als Srs. Iníiguez i Ferrant.

Aprofita per informar-lo de troballes d'elements entre les runes del claustre, i de la seva troballa d'un altre dipòsit a la vall de Santa Creu. Oliva diu a Subias que amb aquestes troballes ja es té pràcticament tot el que s'havia descobert en les obres anteriors a 1936, i que el mateix Subias havia fotografiat.

E. van Cauwenbergh⁶⁷

1

Arxiu particular de Pia Subias.

D'E. van Cauwenbergh a Joan Subias

Lovaina, 3 de febrer de 1955. Carta mecanoscrita en francès. Capçalera: Bibliothèque de l'Université. Place Mgr Ladeuze. Louvain. Belgique.

El bibliotecari de la Universitat li agraeix la tramesa de la *Guía del Arte español*.

Pedro Mayoral⁶⁸

1

De Pedro Mayoral a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

Barcelona, 6 de juny de 1955. Capçalera: Presidente Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos. C del Obispo Cassador, 3.

Li agraeix la separata sobre el retaule de la catedral de Girona.

Miquel Mateu Pla⁶⁹

1

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada. Fitxa 5436

15 de juny de 1955. Còpia de carta mecanoscrita, en castellà.

Li agraeix la tramesa del tiratge, a més del treball publicat als AIEG sobre el retaule de plata de la Seu de Girona.

2

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada. Fitxa 5406

8 de gener de 1958. Còpia de carta mecanoscrita en castellà.

Subscriu i li agraeix les paraules dedicades per Subias al personal de la Caixa de Pensions, en ocasió del discurs-conferència que hi va fer el dia de la festa de Sant Antoni M. Claret.

3

De Joan Subias a Miquel Mateu

Arxiu del Castell de Peralada. Fitxa 5406.

Barcelona, 9 de maig de 1961. Carta manuscrita en

67. E. van Cauwenbergh. Director de la biblioteca de la Universitat de Lovaina.

68. Pedro Mayoral Parracia. President de la Comissió Provincial de Monuments de Barcelona.

69. Miquel Mateu i Pla (1898-1972). Empresari i polític. Alcalde de Barcelona (1939-1945).

català. Capçalera: Escuela Superior de Bellas Artes. Cátedra de Historia del Arte.

El felicita i s'adhereix a la declaració de fill adoptiu de la província, que li ha atorgat la Diputació, i hi afegeix el títol d'empordanès exemplar.

Resposta d'agraïment de Miquel Mateu, amb data 10 de maig de 1961, en català.

4

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada. Fitxa 5406.

20 d'agost de 1968. Carta mecanoscrita en castellà.

Mateu agraeix la tramesa de la lliçó magistral pronunciada per Subias, amb motiu de la seva jubilació de l'Escola Superior de Belles Arts.

5

De Joan Subias a Miquel Mateu

Arxiu del Castell de Peralada. Ficha 5436.

Tarja sense data en castellà. Capçalera: Juan Subias Galter. Catedrático.

Subias ofereix el seu nou domicili a Manuel Girona 21, 5è, 1a.

6

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada. Ficha 5436.

30 de gener de 1969. Carta mecanoscrita en castellà. Còpia. Paper en blanc.

Li agraeix la notificació del nou domicili i li desitja una bona estada.

7

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada. Ficha 5436.

4 de març de 1969. Carta mecanoscrita en castellà. Paper en blanc.

Li agraeix el llibre sobre el Museo del Prado i la dedicatòria que li ha fet.

8

De Joan Subias a Miquel Mateu

Arxiu del Castell de Peralada. Fitxa 5436. Núm. de registre 5674.

Figueres, 29 de febrer de 1971. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Li agraeix les gestions favorables per a la instal·lació de la farmàcia de la seva jove, en els baixos d'un edifici de la Caixa.

9

De Miquel Mateu a Joan Subias

Arxiu del Castell de Peralada..

5 de març de 1971. Carta mecanoscrita en castellà. Còpia de la resposta. Paper en blanc. Resposta a l'anterior.

Li explica que ha rebut una comunicació de la secció d'immobles de la Caixa en el sentit que s'ha signat el contracte d'arrendament del local destinat a farmàcia, al carrer Ganduxer del 5 al 15, a favor de Mª Concepción Pascual de Subias.

Joaquim Cusí⁷⁰

1

De J. Cusí a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

El Masnou, 28 de febrer de 1957. Capçalera: Laboratorios del Norte de España J. Cusí.

Demana consell a Subias sobre un llibre que volen fer dedicat a convents, monestirs i abadies que tinguessin farmàcia.

Escuela Superior de Bellas Artes de San Carlos de Valencia

1

De l'Escola a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

4 de gener de 1958. Carta manuscrita en castellà. Capçalera. Segell de l'escola. A l'orla el text: Escuela Superior de Bellas Artes de San Carlos, Valencia.

Carta extensa sobre assignatures i continguts de les assignatures d'història de l'art.

J. Grant-Robertson⁷¹

1

Arxiu particular de Pia Subias

Carta de J. Grant-Robertson a Joan Subias.

Barcelona, 5 de setembre de 1961. Carta mecanoscrita en castellà. Capçalera: The British Institute. Avda. Generalísimo Franco 530-532. Barcelona -11

Li agraeix el seu darrer llibre, que figura ja a les seves prestatgeries com d'altres seus, i quan torni a la Gran Bretanya serà sempre un record del país que ara l'acull.

70. Joaquim Cusí i Fortunet (1879-1968). De Figueres. Creador dels Laboratorios del Nordeste de España (1957). Promotor del Parc-Bosc de Figueres.

71. J. Grant Robertson. Director de l'Institut britànic a Barcelona.

Lluís Muntané

1

De Lluís Muntané a Joan Subias

Arxiu de l'IEC. Fons Joan Subias i Galter. Caixa 6, carpeta 6/1.

28 de juny de 1969. Carta manuscrita en català. Capçalera: Luis Muntané. La Cuesta, 27 (Torre s.g.), Teléfono 228 1987. Barcelona. España.

Muntané està emocionat i agraït per la visita que el fill de Subias, Antoni, ha fet a Teresa, esposa de Muntané.

Sobreescrit en la mateixa carta hi ha l'esberrany de la resposta de Subias.

Secretari general del Consell de redacció del Butlletí de la RABASF⁷²

1

De Joan Subias al Secretari del Consell de redacció del Butlletí de la RABASF.

Archivo- Biblioteca de la RABASF, 7-59-1.

Barcelona, 12 de novembre de 1979. Carta manuscrita en castellà. Paper en blanc.

Correspon a la seva del 5 i deplora no poder atendre la seva demanda ja que «mi decrepitud me impide atender a la participación que me recuerda».

72. Secretari del consell de redacció del butlletí de la Real Academia de Bellas artes de San Fernando.

DOCUMENT VIII

EL FONS JOAN SUBIAS GALTER. ARXIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Recollim, ací, una relació detallada del contingut del fons que, Joan Subias Galter, volgué llegar a l'Institut d'Estudis Catalans. En alguns casos, el material està recollit com ell el va deixar, amb poca sistemàtica i sense referències cronològiques. És per aquest motiu que, malgrat que pugui semblar reiteratiu, recollim aquí en brut la gran quantitat d'articles i retalls de diari que, gairebé sempre sense datar i sense identificar-ne la procedència, Subias guardava, i que en l'apartat de la seva bibliografia hem identificat i documentat en la seva pràctica totalitat. Ho situem en el cos de la numeració dels apèndixs documentals, perquè entenem que forma part del nucli de documentació elaborada o guardada per ell mateix.

CAIXA 1.

Carpeta de dubtes, sense numerar

—Joan Turon i Algans i Maria Fusellas i Buscatells. Pl. Països Catalans 230, 1er, 2a. Telèfon 242358. 17190 Salt. Girona. Targeta amb el text manuscrit:

«Apreciat Sr. Subias, tal com acabo de dir-li per telèfon li envio quelcom referit al cèlebre Martirologi d'Usuardo».

Com li dic tot es molt llarc i interessant. Crec que un amic "Cronista oficial de Girona" (amic meu) farà un escrit detallant la única veritat.

Seria molt bo que vingués vostè i volguda esposa, ens agradaria molt conèixe'ls. Un afectuós saludo.

Signat: Joan Turon. Salt 23-5-98».

(Pel sobre solt de la caixa 6, amb Turon i Fusellas, com a remitents, adreçat a Antoni Subias Fages, queda clar que la tarja del *Martirologi*, probablement amb el retall de l'article de *Proa*, de Palamós, s'adreçava al fill gran de Joan Subias Galter.

—«Recibo cinco mil pesetas importe de los libros de Dª Pilar Subias Galter. Barcelona 1 octubre 1960. Entregado en Aricasa».

Carpeta 1/1. Activitat professional

Escrit de Joan Subias a la Sala de lo Contencioso-administrativo 14 de desembre de 1982. Demana el reco-

neixement d'antiguitat i triennis, com si no hagués estat separat del servei, canvi de cap de negociat a cap de secció, incorporació en els drets passius de tots els complements, modificació de l'*haber regulador*, i abonament de totes les diferències i els corresponents interessos.

Escrit del procurador en nom d'Antonio, Javier i Pilar Subias Fages, de data 29 de maig de 1984, en què demanen a la Diputació aclariments sobre la situació professional i d'escalafó de funcionaris que el 1940 haguessin estat en la mateixa posició que Joan Subias.

Dels mateixos, 7 de juny de 1984 ampliant la prova.

Dels mateixos, 13 de juny de 1984, ampliant la prova.

Dels mateixos, amb data 20 de juny de 1984. Recurs de súplica demanant la suspensió de l'auto de denegació de prova dictat per la sala amb data 14 de juny de 1984.

9 de juliol de 1984. La sala del contenciós desestima el recurs de súplica.

Carpeta 1/2. Activitat professional

Dues còpies de «Labor artística y arqueològica» de l'any 1927.

Relació mecanoscrita, i meitat manuscrita, de «Títulos y distinciones».

Contracte, amb data 5 de juliol de 1950, entre Subias i José María Cruzet Sanfeliu, d'Aedos, per la segona edició de *Las cien mejores obras de la pintura española*, amb el 5% de drets d'autor.

Carpeta 1/3. Retalls i extrets de publicacions i articles

Text a la *Revista de Gerona*, p. 81-82, enquesta sobre els millors moments de la província.

Pàgina única amb el títol «Discurso de contestación a cargo del académico de número D. Juan Subías Galter».

«La Catedral de Barcelona», *Correo de las Artes*, 1966. (texto taquigráfico de la conferencia pronunciada por el autor).

F. Alvarez Des. p. 61-64.

«Valdemi». *Carnet de Arte*. P. 51-52.

«Ciudades y paisajes de Castilla. Segovia y Ávila de los Caballeros». *Platino*.

«Las grandes esculturas del Museo Marés». p. 35-40.

«Marés. El Mecenás», p. 37-42.
 «Ramon Sanvicens», p. 55-57.
 «Tarrasó. Su arte religioso», p. 57-59.
 «La exposición internacional de arte románico. Destacadísima aportación de la provincia gerundense». «Mi don José Francés».
 «El monasterio de San Juan de la Peña». *Lecturas*. «Ramon de Capmany».
 «Llansà entre el mar y la montaña».
 «La Catedral de Santiago de Compostela». *Canigó*. «Un donativo de la Diputación al Mueso Marés». *Revista San Jorge*, p. 52-55.
 «Notes sobre l'Empordà Arqueològic».
 «Relicarios».
 «La cruz de Vilabertran».
 «El portal de Belén en el románico». *Canigó*. «La iniciación al estudio de la historia del arte».
 «Los portapaces en las colecciones del Museo Marés».
 «El arca de plata de San Martirián de Bañolas y la custodia de Gerona.»
 «En torno a la cruz de mayo. Figueras y la "Creu de la ma"». *Canigó*.
 «Monasterios de la Marca Hispánica».
 «La cruz de Vilabertran». *Ampurdán*.
 «Castillos de la Costa Brava».
 «Jordi Alumá, pintor de retablos».
 «El monasterio de Poblet».
 «El camino de Santiago. La Catedral de Compostela».
 «El vino en el arte».
 «La Catedral de Santiago de Compostela». *Canigó*.
 «Sant Pere de Roda». Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa.
 «Orfebrería medieval empordanesa». *Annals de l'IEA*, p. 233-237.
 «El monestir de Sant Pere de Roda», p. 79-89.
 «Consideraciones acerca del arte románico».
 «Visita rápida a dos museos (Prado, MNAC)».
 «Los caminos del arte de peregrinación», p. 39-43.
 «Barcelona monumental».
 «Entorno a la crítica de arte».
 «La casa de la Cultura».
 «Museos y monumentos».
 «La exposición de custodias».
 «Museos».
 «El Ampurdán y los caminos de peregrinación».
 «Los caminos del arte de peregrinación». *Canigó*.
 «Cruces doradas».
 «El portal de Belén en el románico».
 «Los libros de pasantías», p. 224-228».

Carpeta 1/4 . Publicacions diverses i articles

«Jaca y su Catedral», *Lecturas. Revista de Arte y literatura*, juny 1942, núm. 212, p. 24.

«El coro de la Catedral de Barcelona», *Diario de Barcelona*, 22 de març de 1956.

«Imágenes de Semana Santa», *Diario de Barcelona*, 29 de març de 1956.

«Altares de oro y plata», *Diario de Barcelona*, 4 d'agost de 1956.

«Ante las frondes otoñales», *Diario de Barcelona*, 1 de desembre de 1956.

«En torno a la cruz de mayo», *Diario de Barcelona*, 1 de maig de 1957.

«Llansà entre luces y colores». Roma, juny 1957.

«Discursos leídos en la solemne recepción pública de D. Juan Subías Galter, el 26 de octubre de 1957». Barcelona, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge. 2 exemplars.

«Contacto con Italia», *Diario de Barcelona*, 17 d'abril de 1958.

«Viaje artístico por Italia. De maravilla en maravilla», *Diario de Barcelona*, 5 de juliol de 1958.

«Discursos leídos en la solemne recepción pública de D. Joaquín Folch y Torres, el 18 de diciembre de 1959», Barcelona, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1959.

«Los libros del día. Peregrinación románica (Barcelona-Santiago)». Agenda 1962, por Juan Subías Galter, fotografía Juan Dieuzalde Yan. La Polígrafa. Ressenya a *La Vanguardia española*, 13 de setembre de 1961.

2 fulls de publicitat de l'agenda esmentada abans.

«Arte 1964. Promociones procedentes de la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Sala de exposiciones del Conservatorio de las artes del libro». Recinto del antiguo Hospital de la Santa Cruz, del 2 al 16 de maig de 1964. Text de Joan Subías.

«También entre los pucheros», *El Noticiero Universal*, 15 de desembre de 1964.

Text de l'exposició d'antics professors de l'Escola de Belles Arts. Setembre de 1967.

Carpeta 1/5. Textos originals manuscrits o mecanoscrits

Manuscrit amb una nota necrològica de la mort, a La Redorte, d'Ángeles López Neyra de Gorgot.

«Llansà, San Pedro y la dispersión de sus Preseas», text mecanoscrit, signat Juan Subías.

«El hombre y su vivienda». Text extens manuscrit.

«Recapitulación. El arte de saber ver», text manuscrit.

«1964, any de Miguel Ángel», text manuscrit

«Santiago y Cataluña», text manuscrit i signat, setembre de 1969.

«Museu de l'Empordà i Museu Dalí». Text mecanoscrit. Figueres, Museu i per extensió Vilabertran, projecte fallit.

Text de Josep Pla sobre Eugeni d'Ors i els estudis Normals. Un full manuscrit en octau de pàgina.

O. Or i argent a l'orfebreria catalana medieval.
O. Castelló d'Empúries.

CAIXA 2

Carpeta 2/1

Text mecanografiat de «Memòries. (Reflex de una actuació). «Relació d'actuacions. Museus», 49 quartilles verticals i fotografies. «Monuments», 89 quartilles apaïssades.

Text mecanografiat sobre Santa Maria de Vilabertran. La creu, l'abadia, la restauració... 14 pàgines; sobre Castelló d'Empúries, 8 pàgines i fotografies.

Carpeta 2/2

Les meves conferències. Mecanoscrit, continuació dels textos dispersos de les memòries.

Puig Pujades, Marès, Eugeni d'Ors, Francesc Martorell

Carpeta 2/3

Continuació temàtica dels textos dispersos de les memòries.

Escoles d'art.

Velázquez y sus comentaristas

El arte como espectáculo

Miscel·lània Puig i Cadafalch

En Canet...

Llibre de bibliòfil

El retaule de plata de la seu de Girona

El arte popular en España

Imágenes españolas de Cristo

Casa del Libro. Llibre de la Mare de Déu de Núria

La Protectora

Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries

Articles, llibres, epistolari allusiu.

Carpeta 2/4. Textos manuscrits de les memòries.

La Guerra. II part de les memòries. I bis. Nota manuscrita, potser d'Anton Subias que diu: «Cal repassar-ho molt».

I. Justificació, Propòsit discriminacions.

II. L'empordà fa 50 anys.

CAIXA 2/5

XVII. Viatges. Notes manuscrites

VIII. Intimitats.

CAIXA 3

Tota sobre Sant Pere de Roda. Nombrosos negatius en vidre en un paquet. Pendent de catalogar i classificar. Digitalitzat pel conveni entre el CRDI i l'IEC.

Carpeta 3/1

Text mecanoscrit. Història de Sant Pere de Roda, 85 quartilles apaïssades, mecanografiades.

Història. El monument en si mateix,. Bíblies-plàstica. L'escultura. Sant Pere de Roda. El Focus-Creador. Or i argent a l'arqueologia medieval. Els antependis o frontals d'altar. Els pallis d'Elna. Palli de Sant Feliu de Guíxols. Palli de Sant Miquel de Cuixà. Els pallis de Vic. Els pallis de Girona. L'estructura dels pallis. Les llindes de Sant Genís i Sant Andreu de Sureda. La iconografia. Geografia dels pallis. Ara portàtil de Sant Pere de Roda. L'Scolpium. Retaules. El retaule gòtic d'Argenteria. Obres, donadors Artífexs. Bartomeu. La tècnica. Esmalts. Influència de Siena a Catalunya.

Carpeta 3/2

1. Carta de consagració de Sant Pere de Roda, transcrita en castellà i a màquina.

2. «Un tesoro sagrado». Text en castellà sobre l'ara i l'arqueta de Sant Pere de Roda i el seu contingut. Text manuscrit a un sol espai.

3. Text manuscrit. Apèndix. La làpida de Sant Pere de Roda.

4. Text manuscrit. La làpida de Sant Pere de Roda.

5. Notes manuscrites amb un resum de l'article de Félix Hernández, «Un aspecto de la influencia califal en Cataluña. Basas y capiteles del s. XI». En AEAA, núm. 16.

6. «La plàstica de San Pedro de Roda». Text manuscrit.

7. Diverses notes manuscrites sobre aspectes concrets de Sant Pere de Roda.

Carpeta 3/3

1. Textos manuscrits diversos sobre «El relleu doble de Sant Pere de Roda».

2. Notes a «El relleu doble de St Pere de Roda. Museu Marés. A Frederic Marés». Mecanoscrites.

3. Fotografies i dibuixos.

Carpeta 3/4

Plecs de notes manuscrites.

1. Sant Pere de Roda. Notes, assaigs, hipòtesis.
2. Importància del monument. El monument en si.
3. El focus creador.
4. Argenteria. Reliquiers.
5. Acotacions, mobles i immobles.
6. Les Bibles catalanes. La Bíblia de Sant Pere de Roda. Notes manuscrites en un sobre.

Carpeta 3/5

Negatius, dibuixos, fotografies amb paper de Sant Pere de Roda o de temes iconogràfics relacionats. Digitalitzat per conveni CRDI-IEC.

CAIXA 4**Carpeta 4/1**

Comentari al Recull gràfic (18x 24). Alt Empordà. Text manuscrit en fulls d'un quart de pàgina.

Carpeta 4/2

Text manuscrit i amb colors diversos sobre l'Alt Empordà. Quartilles.

Carpeta 4/3

Fotografies de paisatges i costums amb comentaris manuscrits. Digitalitzat per conveni CRDI-IEC.

Estoig. Amb el text sobre l'Empordà i el corresponent recull fotogràfic. Digitalitzat per conveni CRDI-IEC.

CAIXA 5**Carpeta 5/1**

Textos originals diversos manuscrits sobre el Retaule.

Text mecanografiat: El retablo de plata de la Seo de Gerona".

Text manuscrit: els pallis.

Text manuscrit. Iconografia

Text manuscrit: Geografia. Ejemplos de orfebreria e imitacion.

Carpeta 5/2

Textos manuscrits sobre:

Esmaltes (castellà)

Creus (català)

Imatges de la Verge (català)

Cadira del rei Martí (català)

Les creus

Bàcul episcopal

La custòdia

Carpeta 5/3

Manuscrit. Orfebreria en castellà

Notes en castellà sobre Creus i Guarrazar

Cruces

Arquitectura. Neoclassicismo

Escultura.

Pintura. Siglo XVIII

Carpeta 5/4

La tècnica

En Pere Berneç

Les obres

L'altar de Girona. Retaule d'argent

Els retaules gòtics d'argent

Retaule Seu de València

La creu

Els pallis, mecanografiats

Reliquiaris

Calzes

Palma de Mallorca

Carpeta 5/5

Fotografies dels temes de la carpeta anterior. Digitalitzat per conveni CRDI-IEC.

Carpeta 5/6

Textos manuscrits diversos.

Picasso (castellà).

José Mª Mallol Suazo (castellà).

Apunts diversos

Sobre estils, èpoques, artistes.

Text manuscrit del Retaule d'argent de la Seu de Girona (manuscrit i mecanoscrit, tots dos en castellà, però amb el títol manuscrit extern en català).

CAIXA 6

Carpeta 6/1

Correspondència. 1 postal de Vilabertran, signada: Miquel i Josep Lluís.

1 sobre de Joan Turon Algans i Mª Fusellas Buscaltells, adreçat a Antoni Subias Fages (buit). Vegeu caixa 1, carpeta de dubtes.

Un sobre trencat amb una nota manuscrita i una referència al 15 d'octubre de 1953. Insula.

Data: hoy 19. Carta d'Agustín Millares Carlo a Joan Subias. Capçalera amb escut. Universidad central de España. Facultad de Filosofía y Letras. Notes sobre la possible transcripció d'un calc de signatura d'un re-taule.

20 de novembre de 1929. Carta de J. Martorell a Joan Subias.. Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Diputació. Barcelona. Sobre una signatura que per Martorell no n'és, sinó dos colors: carmini blach (blanc).

Madrid, 12 de febrer de 1930. Manuel Grau Llorens. Capçalera: Universidad Central. Facultad de Filosofía y Letras. Particular. Confirma la interpretació d'en Martorell sobre la inscripció.

22 de novembre de 1930. Carta de Josep M. de Casacuberta. Capçalera: Josep M. de Casacuberta. Felicitació pel llibre sobre *Les taules de Castelló* i estímul per a futures publicacions. Li insisteix per trobar-se a dinar a Barcelona.

20 de novembre de 1930. Carta de Cassià Costal. Capçalera: Escuela Normal de Maestros de Gerona. Sobre el llibre de les Taules de Castelló.

«Tot allò que fa referència a Castelló d'Empúries ha d'interessar-me especialment per quant en aquell cementiri hi reposen avantpassats meus».

4 de desembre de 1930. Elías Tormo, ministre d'Instrucció Pública i belles arts. Saluda. El Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes, saluda agraint el llibre sobre les Taules.

23 de desembre de 1930. Carta en català de Walter W.S. Cook. Research Institute of the College Art Association. 20 west 58th street. New York. Agraïment pel llibre que «He rebut avui per conducte de l'Adolf Mas».

25 de desembre de 1930. Juan Allende Salazar. Capçalera: Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Agraïment per les Taules.

22 de gener de 1931. Carta en castellà de Chandler R. Post. Harvard University. Fogg Art Museum. Cambridge Mass. USA. Agraïment per les Taules, lliurades a través d'Adolf Mas.

2 de desembre de 1931. Francesc Martorell. Institut d'Estudis Catalans. Palau de la Diputació. Barcelona.

«Tinc l'honor de comunicar-li que l'Institut d'Estudis Catalans ha acordat confiar-li la catalogació dels monuments artístics i arqueològics de les comarques gironines. En comunicar-li aquest acord li prego que en quant sigui possible visiti directament els monuments i els fotografï amb l'objecte de tenir el catàleg monumental i artístic de la comarca el més complet possible».

Vinculat amb l'anterior. 27 de febrer de 1932. Josep Puig i Cadafalch. President.

«L'Institut d'Estudis Catalans en sessió de 17 de febrer del corrent acordà els següents extrems,

1. Haver oit amb complaença les manifestacions del senyor Joan Subias relatives a les activitats del Servei de Catalogació i conservació de monuments de la dissolta diputació de Girona.

2. Aprovar la tasca portada a terme per l'esmentat Sr. Subias, durant el darrer trimestre de 1931, en compliment de les instruccions que de l'Institut té rebudes en allò que fa referència a la catalogació de monuments, de conformitat amb l'acord del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, segons el qual passa el Sr. Subias cap dels serveis de cultura de l'extingida Diputació de Girona a les ordres del Consell de Cultura i a la disposició de l'Institut d'Estudis Catalans.

3. Ordenar al Sr. Subias que prossegueixi la tasca de catalogació dels monuments de les comarques gironines, visitant-los directament i obtenint-ne les fotografies necessàries, amb el mateix criteri i condicions tècniques i econòmiques que ha seguit per a obtenir les que té presentades, les quals han merescut el beneplàcit de l'Institut.

Visqueu molts anys».

Text manuscrit de 30 de setembre de 1974. Cinc caps de cartró amb uns 4000 negatius, aproximadament, còpies i ampliacions. Per entregar les caps de negatius i còpies a l'Institut d'Estudis Catalans junt amb les fotocòpies de nomenaments, encàrrecs i aprovació. Secció de Monuments. Casa Dalmases. Carrer de Montcada. Remarquem aquest text, perdut enmig de les caixes del Fons, perquè és expressió de la voluntat de Joan Subias, i l'hem de situar en l'origen de la donació a l'Institut d'Estudis Catalans.

3 de febrer de 1942. Capçalera: Lluís Miracle editor. Calle Aribau 179. Teléfono 70305. Carta indicant a Subias que un cop tornades les 9.000 pessetes que havia cobrat, li retorna els originals de «La pintura gòtica en España», «Orfebreria española» i «Marfiles españoles», amb els quals pot fer el que vulgui, lliurement. Miracle s'hi adreça erròniament com a José Subías.

28 de juny de 1969. Lluís Muntané. Capçalera: Lluís Muntané. La Cuesta 27, torre. Teléfono 2281987.

Barcelona. España. Escriu a Subias emocionat per la visita que el fill de Subias, Antoni, ha fet a l'esposa de Muntané, Teresa. El felicita i li mostra agraïment. Sobreescrit en la mateixa carta hi ha l'esborrany de la resposta agraïda de Subias.

24 novembre 1930. Adolf Mas a Joan Subias. Paper de l'Arxiu Mas. Repertori Iconogràfic d'Espanya. Frenieria, 5 Barcelona. Li demana dos exemplars per enviar a Post i Cook i li diu: «Prenem nota de lo del castell de Requesens i gràcies». 6 de juny de 1955. Carta de Pedro Mayoral. Comisión Provincial de Monumentos Históricos y artísticos. Barcelona. C. Del Obispo Casador, 3. Presidente. Li agraeix la separata del treball sobre el retaule de la catedral de Girona.

23 de novembre de 1962. Carta de Miquel Oliva Prat. Capçalera: Ministerio de Educación Nacional. Museo Arqueológico Provincial de Gerona el Director. Aclariments sobre troballes a Sant Pere de Roda.

4 de gener de 1958. València. Capçalera: Segell de l'Escola. Escuela Superior de Bellas Artes de San Carlos. Carta extensa sobre assignatures i continguts de les matèries d'Història de l'Art.

10 de setembre de 1954. Arenys d'Empordà. Targetó de José Francés. Capçalera: José Francés, Secretario Perpetuo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. General Arando 19. Teléfono 245586. Madrid. Agraeix un llibre i s'excusa de no ser a l'hotel quan en Subias i en Marés el van anar a veure.

28 de febrer de 1957. Masnou. Laboratorios del Norte de España. J. Cusí. Volen fer una obra sobre convents monestirs i abadies que tinguessin farmàcia i demana consell a Subias.

4 d'octubre de 1930. Carta de Feliu Elías. Felicitació pel llibre de Castelló: «en parlaré a *La Publi* amb l'elogi que es mereix i que mereix la vostra Diputació».

15 de desembre de 1930. Carta de Joaquim Folch i Torres. Capçalera: Museus d'art i arqueologia. Direcció. Demana a Subias que faci arribar un exemplar del llibre de les Taules de Castelló a Allende Salazar, del Museu del Prado.

Text manuscrit adreçat a la ponència de Cultura de la Diputació amb propostes i idees sobre el Museu d'Art Modern. S'hi adreça com a director i representant de la Escuela de Bellas Artes 2. Sembla lletra de Subias.

Carpeta 6/2. Correspondència.

AHCB. Cartes diverses de Subias recopilades per Eva Subias.

Carpeta 6.3. Actes protocol·laris.

Text manuscrit de resposta a una enquesta sobre intervencions a la Catedral, en què es mostra contrari a les imitacions.

Text manuscrit de 1966, amb motiu del 500 ani-

versari de la mort de Donatello. Referències a l'art i a Itàlia.

Paraules d'inauguració de curs de l'Escola de Belles Arts. Text manuscrit.

Text manuscrit sobre Goya. En paper de l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi.

Text manuscrit sobre la inauguració de l'Escola, adreçat al ministre i al director general.

Text manuscrit de l'acte d'homenatge a mossèn Griera.

Presentació d'Enric Jardí a l'Escola de Belles Arts, «después de seis largos años de mi jubilación».

Índex de ponències al IV Congreso de cooperación intelectual, on Subias va presentar un text sobre «Velázquez. Comentarios a observaciones críticas».

Díptic de la Festa de les Llances de 1963. Centro cultural de Llança. Domingo 27 de enero de 1963. A las 10,15 de la noche. Llança d'or a Joan Subias Galter.

Títol. Diploma de la Llança d'or.

Targetó d'invitació a la conferència de jubilació de Subias com a catedràtic de l'Escola de belles arts. 22 de novembre de 1967, a les set de la tarda sobre «Una visita al Museo del Prado».

Nou manuscrit de la presentació de l'Enric Jardí.

Carpeta 6/4

Projecció pública. Retalls de diaris, la majoria sense data.

«Nuevo subdirector de las Escuela de Bellas Artes. Juan Subias».

«Breu biografia i obra, en un retall minúscul».

«Dos discursos en una recepció acadèmica», signat RTO.

Retall d'un llibre.

Retall de la biografia de J. Subias *al Who is who in Spain*.

Carta per incloure la biografia en el *Who is who in Europe*.

Caricatura.

«Escapate. Llibre de la Mare de Déu de Núria».

«El día de los Museos».

«12 preguntas al professor Juan Subias Galter autor del libro *El arte como espectáculo*» signat per José Luis Gómez Caamaño.

Juan José Tarralba. Juan Subias Galter amb la caricatura abans esmentada.

«El profesor Subias en la Universidad». Conferència sobre el III centenari de Velázquez. Diari de Barcelona.

«Éxito de Juan Subias Galter». Felicitació de *Canigó* per les oposicions a càtedra.

«Llansà festa de les llances».

«El Museo de Pintura de la Catedral barcelonesa. Notícia d'una visita guiada per Joan Subias Galter».

4 fotografies d'un acte. Digitalitzades per conveni CRDI-IEC.

Referència a la festa de les llances. «Profusión».

Nota manuscrita amb còpia d'un text de ressenya informativa breu de les *Taules gòtiques de Castelló*. p. 210. *Estudis Universitaris Catalans*, vol XVIè, any 1931, núm. 1, gener-juny.

«El camino de Santiago», *Diario de Barcelona*, 1943. Libros y revistas.

Referència a l'exposició i al llibre de Subias *Peregrinación románica*. *El Correo catalán*, 15 d'octubre de 1961.

«El arte en los libros». Ressenya de *Peregrinación románica*, signada per R. Santos Torroella. *El Noticiero Universal*, 6 de setembre de 1961.

«Pintura española Antigua». Referència al llibre *De la Prehistoria a Goya*. *El Correo Catalán*. 11 de març de 1962

«Tres centenarios, tres maestros». Referència al llibre *Velázquez y sus comentaristas*. *El Correo catalán*, 1 de juliol de 1962.

«La sortida». Relat inèdit de l'exode. Carles Pi Sunyer». *Avui*, 4 de febrer de 1979.

«Figueres dedica un vial al professor Juan Subias». *L'Empordà*, 5 de setembre de 2000.

«Així s'escrui la història». Article signat per Joan Turon i Francesc Riuró. *La Proa, diari del Baix Empordà*, 8 de maig de 1998

Carpeta 6/5

Antonio Gallego Burín. *In memoriam*

«El altar mayor, los sepulcros y el exterior gótico de la Catedral de Gerona». Extret de la *Revista de Gerona*

«San Pedro de Roda», d'Alejandro Deulofeu. Amb anotacions manuscrites al damunt.

Un exemplar d'*Arxius* sobre el fons de la Comissaria Delegada.

«San Pedro de Roda sui Pirinei», signat Hispanicus. *L'Osservatore romano*, 22 d'agost de 1954, p 3.

«El presbiterio de la parroquia de San Jaime», article de Juan Bassegoda Nonell, *La Vanguardia española*, 8 de maig de 1971, p. 29.

Textos de llibres italians «Legendarie vicende del tesoro del duomo vecchio», signat per Luciano Mondini. I retalls sobre pallis d'Itàlia.

CV d'Enric Jardí, mecanografiat.

«Al Margen», article a *La Vanguardia* sobre temes d'art, signat M.

Retall sobre «La sesión de publicistas de la sociedad general de autores en marcha».

Article de Jordi Geli Aguadé sobre «El Museu de l'Empordà». *Canigó*.

CAIXA 7

Un únic volum relligat, on es recullen textos de o sobre Joan Subias Galter. Al llong s'hi llegeix «Artículos». En alguns casos simples retalls enganxats, sense referència ni al mitjà ni a la data. (És com un àlbum). Hi ha ressenyes de llibres seus i hi ha articles propis.

«Así es la Costa Brava», JSG.

«Mallol Suazo».

«J. Serra».

Escrit d'agraïment dels Amigos de los Museos per la visita al Museu Marés. 29 de maig de 1958.

«J. Palau».

«D. Carles».

«La historia del arte. Nuestros antecesores».

«Togores».

Targetó de l'Institut italià. 20 de novembre de 1957. Conferència «Un viaje a Italia».

«El Museo Marés ampliado y enriquecido», Barcelona atracción, 1952.

Saluda del director general de Belles Arts, Antonio Gallego Burín, agraïnt la tramesa de l'article sobre el cor de la catedral de Barcelona. Al *Diari de Barcelona*.

Carta de Giulio Picella, delegat del Organismo oficial del Estado italiano para el Turismo a Barcelona, agraïnt un article sobre Roma.

«La Seo y el Pilar de Zaragoza».

«El Museo Ideal».

Carta del Patronat de la Fundació R. Amigó Cuyàs, transmetent la felicitació del Ministeri per l'èxit d'un viatge amb els alumnes. 12 d'abril de 1951.

24 d'abril de 1951. Enquesta sobre el trasllat del cor de la Catedral de Barcelona.

«El Ampurdán monumental».

«Jaca y su Catedral».

«La exposición de arte medieval del Ampurdán», al *Diari de Barcelona*.

«Tres lanzas y tres torres», entrevista per *Miranda* amb Joan Subias Galter

«La Catedral de León».

30 de juny de 1958 carta d'agraïment dels Amigos de la Ciudad, per la conferència pronunciada conjuntament, sobre el cor de la catedral de Barcelona, per Joan Subias i Frederic Marés.

«La Catedral de Gerona».

«Ante el tricentenario del tránsito de Velázquez», Escuela de Bellas Artes, sense signatura.

«A don César Martinell», a *Ensayo*. Adjunta una carta de Martinell d'agraïment.

«El monasterio de Guadalupe».

«Monasterios de la Marca Hispánica».

«La Catedral de Burgos».

SEU, 1 de març de 1960. Li notifiquen la tramesa d'exemplars d'*Estilo*, la revista del sindicat amb l'entrevista que li han fet (no hi ha l'exemplar i no l'hem localitzat a cap biblioteca, de moment).

«Llansá entre luces y colores».
 «El monasterio de San Pedro de Roda».
 «La Navidad en el arte».
 «Santa María de Castellón de Ampurias».
 «La cerámica y la Bisbal».
 «La Catedral de Barcelona».
 «La Catedral de Toledo».
 «A. Muñoz».
 «Gauguin, 1848-1903».
 «La catedral de Sevilla».
 «J. Vidal Quadras».
 «El camino de Santiago. La catedral de Compostela».
 «Mariano Llanera Miralles».
 «Fiestas de la Santa Cruz».
 «Salamanca y sus dos Catedrales».
 «San Cugat del Vallés».
 «Santo Domingo de Silos».
 «Loarre, el monasterio Fortaleza».
 «Relicarios».
 «Kristian Krekovic».
 «Pedralbes abre sus puertas».
 «El Museo de pintura de la catedral barcelonesa».
 «Visita ràpida a dos museus».
 «La iniciación al estudio de la historia del arte».
 «Leonardo en España».
 «Iconografía de San Jorge».
 Guillem Díaz Plaja demana a Subias 4 fotografies d'un article publicat al *Diari de Barcelona*, el dia 3 d'abril de 1957. Carta datada el 5 d'abril de 1957.
 «Arte religioso antiguo».
 Carta de Miquel Mateu del 8 de gener de 1958, d'agraïment per les paraules dedicades als treballadors de la Caixa amb motiu de la conferència del dia de Sant Antoni M. Claret.
 «La exposición de custodias».
 «Historias y leyendas de castillos. El de San Salvador».
 «El Castillo de Olite».
 «El Castillo de Coca».
 «Historias y leyendas de castillos. Perelada».
 «Historias y leyendas de castillos. El de la Mota».
 «El monasterio de San Pedro de Roda».
 «El monasterio de San Pedro de Roda».
 «Historia de una capilla».
 «Las ferias y el museo».
 «Sant Pere de Roda». Arxiu del Centre excursionista de Terrassa. Març-abril de 1933.
 «El monasterio de San Pedro de Roda y la fiesta de la Santa Cruz». *Vida parroquial*.
 «San Pedro de Roda sui Pirinei», *Hispanicus*.
 «Amics de Sant Pere de Roda», setembre de 1933.
 «Monumentos de nuestra región. El monasterio de San Pedro de Roda», 1953.
 Targetons per conferències: FAD, 24 de febrer de 1954. El coro de la Catedral de Barcelona.

6 de juliol de 1923. Biblioteca Popular de la Mancomunitat de Catalunya. «La pintura gòtica a Catalunya». Figueres.

21 de juny de 1954. Germandat de Sant Narcís. Barcelona. «El retablo de plata de la Catedral de Gerona».

«3ª conferencia. 17 de febrer de 1950. El arte de la alta edad media en los tres monasterios de la Antigua marca. Ripoll. Cuixá y San Pedro de Roda».

Anuari de l'IEC. 1927, XXXI. Crònica d'arqueologia i història de l'art.

«Amigos de los Museos. Un siglo olvidado de pintura catalana, 1750-1850».

«Acrópolis barcelonesa».

«La Santa Cruz».

«Llansá y el turismo».

«Iconografía de la Virgen».

«Los portapaces en las colecciones del Museo Marés».

«Iniciación al estudio de la historia del arte. Experiencias de una classe teòrica», *Ensayo*, I, 1954

«Los retablos custodias de Aragón».

«El tema de la epifanía en la pintura».

«Tres representacions de la Natividad y Reyes».

«Ante la segunda exposición de Arte aplicado en Montjuich».

«Los temas de Navidad en el arte popular».

«Navidad».

«Las exposiciones de arte en el otoño barcelonés».

«La enseñanza del arte en Barcelona».

«Castillos de la Costa Brava».

«Una exposició de pintura». Maig 1936. *Canigó*. Fundació Clerc

«La Virgen románica de plata de la Seo gerundense y el 'baldaquino' que la protege».

«Museos y Monumentos», *Boletín de la Asociación de Personal de la Caja de Pensiones*.

«Llansá entre el mar y la montaña».

«Ciudades y paisajes de Castilla».

«Llansá 1956».

«Visión de Llasá».

«El Museu de l'Empordà. Les pedres venerables», *Empordà federal*, 21 de novembre de 1931.

«La Catedral de Castellón de Ampurias».

«Ante unes piedras que caen», sobre Santa Maria de Besalú.

«La Catedral de Tarragona».

«Santiago de Compostela».

«Santes Creus», Barcelona atracció. Text mecanoscrit

«Tesor artístico Nacional», Girona, juny de 1936.

«Tarrasó».

«El monasterio de San Pedro de Roda». Goya. Madrid. Text manuscrit

Escrit de l'Ajuntament de Figueres acordant pagar-li 300 pessetes per les despeses de la conferència

sobre Marià Lllavanera, que Subias no va voler cobrar.
3 de novembre de 1956.

«Llansá y su historias en el pasado», text mecanoscrit.

«Venerando el arte».

«Evaristo Vallés».

«Visita a los museos de España. El de arte antiguo de Barcelona», text mecanoscrit.

«La Bienal Dalí», text mecanoscrit.

«Llansá y el turismo», *Canigó*, setembre de 1955.

«Llansá, pasado y presente».

«El librero. La Eucaristía el tema eucarístico en el arte en España», text mecanoscrit.

Entrevista de José M. Bernils: «Cara a Cara con D. Juan Subias Galter».

«Ramon Casas».

«Exposición de primitivos».

Ressenyes.

«Visita al Museo Marés».

«El Museo del Ampurdán».

«El arte popular en España». Notes diverses sobre la publicació el 1948 d'aquest llibre. Retalls sense data.

«Las nuevas sales del Museo Marés», *La Vanguardia española*, 31 de maig de 1955.

Més retalls sobre el llibre.

«D. Clapera».

«Pablo Picasso. So obra gràfica».

«San Pedro de Roda sui Pirenei». *Hispanicus*.

Més notes sobre llibres i articles.

Retalls sobre llibres i conferències.

Ressenya de Joaquim Pla sobre *Les taules gòtiques* al *Diario de Gerona*.

Ressenya de *Les taules gòtiques*, a *L'Empordà*, 25 d'octubre. Per Lluís Busquets.

«Llegint llibres» de Jordi Erin. Sobre *Les taules gòtiques*.

Text manuscrit de l'article «Los libros de pasantías». Goya. Madrid.

21 de desembre de 1950. Declaració de llibre d'interès nacional d'*El arte popular en España*. Comunicat a Seix i Barral.

31 de març de 1952. A Seix i Barral. Llibre d'interès nacional *El siglo de Oro*, d'Antonio Igual y Juan Subias.

«El arte popular en Europa».

«Relicarios del Museo Marés».

«Síntesis del arte español».

«Las nuevas salas del Museo Marés de Barcelona».

«Imágenes de Semana Santa».

«El coro de la Catedral de Barcelona».

«Altars de oro y plata».

«Temas del mar en el arte español».

«Ante las fronmdas otoñales».

«La vid el vino y Noé».

«Mariano Lllavanera Miralles».

«La Virgen de los Dolores».

«Infierno y limbo en el arte antiguo».

«En torno a la Cruz de Mayo».

«Tablas góticas de Castelló de Ampurias». *Canigó*.

«Consideraciones sobre la crítica de arte. Algunos aspectos del románico».

CAIXES 8 A 12

3750 fotografies en diferents formats: vidre, plàstic i paper. Digitalitzades pel CRDI de l'Arxiu Municipal de Girona per conveni amb l'IEC.

BOADAS I RASET, Joan i IGLESIAS FRANCH, David. «Informe de la intervenció arxivística sobre el Fons Joan Subias Galter». Girona, 16 d'octubre de 2015. Existeix còpia digitalitzada de totes les fotografies.

Un cop repassat el contingut de totes les caixes i fet l'inventari del conjunt fotogràfic del fons de l'IEC, en resulta un total de 4.175 unitats fotogràfiques, de les quals 701 són en paper i la resta en suports diversos de vidre o plàstic, inclosos dotze documents.

Conferències¹

Volums relligats

(Ara relligat) 1 Plec mecanoscrit. «La pintura gòtica a Catalunya». Juny 1923. Biblioteca Popular de Figueres.

3 vols. de «Conferencias de Arte».

1 vol. de «Guiones de conferencias».

Plec solts (no relligats) que acompanyen els volums de «Conferencias de Arte»

«Velázquez e Italia». 72 pàgines manuscrites en castellà.

«Velázquez». 103 pàgines manuscrites en castellà.

«Los estilos y su evolución». Una nota diu: «Nueva versión 1975. Inaugural del cursillo dedicado a los opositores, organizado por el Colegio de profesores de bellas artes en su local de la calle Vía Layetana. A esta lección siguieron hasta doce clases, con guiones que conservo y múltiples casetes».

«El hombre y su vivienda» Text mecanoscrit d'11 fols. i 1 fol. manuscrit amb un esquema. Amb paper amb capçalera del Ministerio de Educación Nacional. Dirección General de Bellas Artes. Escuela de Artes aplicadas y oficios artísticos. Barcelona.

1. Tota la informació d'aquest apartat es correspon a una darrera incorporació de material de l'Arxiu de Joan Subias i Galter, lliurat a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans pels seus fills, néts i nétes. El contingut detallat amb el títol i altres referències de cada conferència els hem incorporat al llistat de l'apartat del llibre dedicat a «L'obra de Joan Subias i Galter». Per més detalls ens remetem a la nota corresponent en aquell apartat.

«Conferencia última en Bellas Artes. Un año después de una visita al Museo del Prado». Feta per invitació del director, Francisco Ribera. Sobre història de l'art. 38 fols. manuscrits, apaïsats, en castellà.

Sobre Sant Pere de Roda. 5 pàgines manuscrites en català.

«San Pedro de Roda. Algo más». Posterior al 23 de març de 1973 perquè encapçala el text una cita de *La*

Vanguardia d'aquest dia. 8 pàgines manuscrites en castellà.

Inauguració de curs de l'Escola de Belles Arts. Text manuscrit de 16 pàgines, en castellà.

«El oro, la plata, los esmaltes, marfiles y miniaturas de Códices». 20 pàgines manuscrites en castellà. A petició del director del Centre Tomás Sayol.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

ALTRES ARXIUS I FONTS CONSULTADES

ARCHIVO BIBLIOTECA DE LA REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE SAN FERNANDO

7-59-1. Expediente Académico correspondiente. Gerona. Sesión del 18 de marzo de 1935. 12 pàgines.

ARXIU COMARCAL DE L'ALT EMPORDÀ

ARXIU DE L'ACADÈMIA DE BELLES ARTS DE SANT JORDI

125. Dossier Trabajos Sres. académicos. 1940, 1954, 1957, 1970.

Un sobre amb discursos de la sessió del 18 de desembre de 1959.

Quatre còpies mecanografiades del discurs de resposta a Joaquim Folch i Torras en el seu ingrés.

I un exemplar manuscrit del discurs de Joaquim Folch i Torras de 56 pàgines mida quarteta.

116. Dossier «documentos».

1957. Carpeta «Discursos leídos en la solemne recepción pública de D. Juan Subias Galter el 26 de octubre de 1957»

9 de novembre de 1957, escrit de remissió de la publicació dels discursos a Lluís Masriera y Rosés i el mateix text als acadèmics Conde de Ruiseñada, D. Buenaventura Puig i F. Francisco de P. Nebot, D. Miguel Farré, Juan Colom, Enrique Monjo, Federico Mompou, Federico Marés.

Mn. Josep Benet i Cantó. Llansà. Dues cartes de 24 d'octubre i de 12 de novembre de 1957.

A la primera:

«Em trobo de rector a Llançà, població en la qual passa llargues temporades el senyor Joan Subias. Per altra part el Sr Subias és un protector i conseller de les nostres tasques. Personalment li dec moltes atencions.

En el butlletí que publiquem ens plauria de poder remarcar la bella nova del nou títol d'acadèmic en aqueixa de St. Jordi».

A la segona, més detalls demanats a Pere Benavent de Barberà i Abelló, per a la publicació.

Respostes (còpia) del 26 d'octubre i del 13 de novembre. En la primera, autoritzant la reproducció de textos. En la segona, remetent al rector l'Anuari de l'Acadèmia de l'any 1957-1958 per tal que conegui els detalls interns de la corporació.

Secretaria:

RA de Bellas Artes de San Jorge. Académico de

número. D. Juan Subias Galter. Medalla nº X. Sección de pintura.

Libro de Actas de sesiones plenarias de la Real Academia Catalana de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona. 1950- 1981.

Sessió del 24 de maig de 1957. Fol. 108v, 109 r i v i 110r.

Votació al fol. 109 r. Vots a favor 20, en contra 0, en blanc 0. Acadèmic de número, en substitució de Santiago Julià Bernet.

Acta 26 d'octubre de 1957. Fol. 113 r i v.

«Mateu, Labarta, Clarà, Bonet, Llopart, Vidal-Q, Ollé Pinell, Ros Vila, Vila Arrufat, Mn Griera, Juan Mas, Sedó, Renart, Toldrà, Navarro, Subias G., Benavent de B.

7,15 de la tarda al saló d'actes de la Cambra oficial de Comerç i Navegació de Barcelona sota la presidència de D. Miguel Mateu Pla.

El Pt demana a Eduard Toldrà Soler i Vicente Navarro Romero que vagin a buscar i acompanyin Joan Subias Galter dins el Saló. Discurs i lliurament de la medalla».

Sessió del 30 de novembre. Fol. 115 r i v. 116 r i v

Benvinguda oficial per part del president accidental, per ocupar per primera vegada el seu seient.

Darrera sessió a la qual assisteix, 20 de desembre de 1967.

Llibre d'actes del 25 de febrer de 1981 fins el 16 de desembre de 1987.

Acta de la sessió del 16 de maig de 1984, fol. 46v i 47r

«També i de cara a la publicació del proper butlletí de l'Acadèmia encoratjà els acadèmics a que redactessin les necrologies dels acadèmics difunts des de 1974. D'acord amb aquesta proposta el Sr. Marés s'encarregà de la del Sr. Subias...».

Acta de la sessió del 25 d'abril de 1984. Fol. 43v i 44 r i v I 45r.

Al fol. 44r: «El President (F. Marés) comentà l'òbit de l'illtre. acadèmic Sr. Joan Subias i Galter, esdevinguda el 22 de març de 1984, ressaltant la gran tasca patriòtica duta a terme pel finat en els temps difícils de la guerra civil i la labor pedagògica posterior a l'Escola. Abundant en aquest particular, el Pt plantejà la possibilitat de redactar les necrologies dels darrers acadèmics difunts, restant aquesta resolució per a la Comissió de publicacions, la creació de la qual estava prevista per a la sessió d'avui».

(El català comença amb l'acta del 26 d'octubre de 1977)

ARXIU DE L'INSTITUT RAMON MUNTANER DE FIGUERES

Fons personal del professor Joan Subias Galter.

Relació del contingut a l'apartat «Altres fonts documentals que es conserven a l'arxiu de l'Institut de batxillerat Ramon Muntaner de Figueres» del treball de Manuel Moreno Chacón: «Elaboració de l'inventari de l'arxiu de l'Institut d'Ensenyament secundari Ramon Muntaner de Figueres». Màster d'arxivística.

ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Expedient de Joan Subias i Galter. Universidad de Barcelona. Facultad de Ciencias Exactas, Físicas, Químicas y Naturales.

Facultad de Ciencias.

Facultad de Farmacia.

ARXIU DE LA UNIVERSITAT DE SARAGOSSA

Expedient de Joan Subias i Galter. Facultad de Filosofía y Letras. Distrito Universitario de Zaragoza. Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes.

ARXIU DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

Mancomunitat de Catalunya. Consell de Pedagogia. Departament d'ensenyament Primari i Secundari. Estudios Normals. Don Joan Subias Galter. Primer curs 1919, segon curs 1919-1920 i revalidat 9 d'octubre de 1920. Expedient i treballs.

«La pintura clàssica espanyola», text de 191 pàgines.

Govern de la Generalitat de Catalunya. Any 1933. Núm. 857. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Assumpte: Expedient personal del Senyor Joan Subias Galter. Director de la subcentral de Biblioteques populars de Girona.

Generalitat de Catalunya. Any (1937). Núm. 857. Departament de Cultura. Negociat de Personal. Assumpte. Expedient personal del senyor Joan Subias Galter. Professor d'Història de l'Art. Escola de Formació Professional Politècnica de la Generalitat a Figueres.

Generalitat de Catalunya. Any 1937-1938. Núm. 857. Departament de Cultura. Negociat de personal. Assumpte. Expedient personal del senyor Joan Subias Galter. Cap de Negociat de Segona. Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya (secció de Monuments).

Generalitat de Catalunya. Any 1938. Núm. 857. Departament de Cultura. Negociat de Personal. As-

sumpte. Expedient personal del senyor Joan Subies (sic) Galter. Cap de Negociat de primera. Servei de patrimoni històric, artístic i científic (secció de Museus).

ARXIU DEL SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA

642 fotografies del Catàleg Monumental de la Província de Girona, d'acord amb l'«Informe sobre les fotografies de Joan Subias i Galter a l'Arxiu SPAL», elaborat per Maria Antònia Carrasco i Montserrat Baldomà. 7 de setembre de 2015.

ARXIU DE LA DIPUTACIÓ DE GIRONA

UINS 1069 Expedient personal de Joan Subias i Galter. 6-10-1926 a 29-05-1962.

Expedient de depuració del funcionari Joan Subias i Galter, 1939-1940.

Expedient de revisió del expedient de depuració del funcionari Joan ubias i Galter, 1948-1949.

Expedient d'amnistia del funcionari provincial Joan Subias i Galter.

UINS 1646 UDOC 1.

UINS 1472 UDOC 11. Tossa de Mar.

UINS1472 UDOC12. Mosaic i villa romana de Tossa de Mar.

2813_1 1927. Organització del servei de catalogació de monuments.

2816_14 1927. Accions i despeses del servei de l'any 1927. 5 Postals de l'Arxiu Mas adreçades a Joan Subias.

D2816_27. Patrimoni.

UINS 1646 UDOC J0201. Declaració de Sant Pere de Roda com a monument nacional

1645_20. Sant Pere de Roda.

UINS1472 UDOC13. Sant Miquel de Fluvià.

D.2794_01. Mosaic de Bell-lloc.

UINS 1472 UDOC 17. Proposta de diverses actuacions de consolidació en monuments de la província 1929.

D_1472_14 Canapost.

UINS 1472 UDOC 20. Campanar de l'església de Molló.

1929_1472_17. Monuments.

D 2797_8 Patrimoni. 1930-1940.

UINS 1645 UDOC 1. Informe del director dels serveis culturals sobre el valor dels Banys Àrabs.

UINS 1645 UDOC 8. Torre romana de Torre Gironella.

1645_19 Sant Nicolau.

UINS 1645 UDOC 7. Sepulcre romà de Lloret de Mar.

UINS 1645 UDOC 6. Pintures romàniques de la capella del cementiri de Belcaire.

UINS 1645 UDOC 5. Pintures murals de l'església de Marençà.

UINS 1645 UDOC 11. Obres al castell de la Bisbal. Informe del Director dels serveis culturals.

UINS 1645 UDOC 15. Muralla de Roses i església de Santa Maria.

UINS 1646 UDOC 9. Sant Feliu de Boada.

UINS 1646 UDOC 10. Per la declaració al registre del PHAC de Sant Martí d'Empúries.

UINS 1646 UDOC 16. Conservació de Santa Maria de Vilabertran.

UINS 1646 UDOC 4. Declaració de Santa Maria de Vilabertran.

UINS 1646 UDOC 12. Inscripció d'Ullastret i Sant Feliu de Boada al registre del PHAC.

2816_35. Expedient d'expropiació de Sant Feliu de Boada.

2794_1. Mosaic romà de Bell-lloc.

UINS 1472_15 UDOC 16. Sant Andreu del Terri.

UINS 1472 UDOC 19. Proposta de distribució de despeses per a l'any 1928.

D2816_16. Vària 1928

D2816_21. Vària 1929

D 2777_006_007_008_009_010. Fundació Clerch i Nicolau

D 2812_006. Fundació Clerch i Nicolau

D2826_005. Fundació Clerch i Nicolau

D 2817_001. Fundació Clerch i Nicolau

D2818_001. Fundació Clerch i Nicolau.

ARXIU DIOCESÀ I CAPITULAR DE GIRONA

Documentació sobre la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona.

ARXIU DE LA FACULTAT DE BELLES ARTS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Hoja de servicios de Juan Subías Galter. Ministerio de Educación Nacional. Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge. Barcelona. Personal docente.

ARXIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Hem donat un tractament singular al Fons específic de Joan Subías Galter i l'hem incorporat al cos dels apèndixs documentals. Citem aquí altres fons del mateix arxiu, que també hem consultat.

Fons Jeroni Martorell. Correspondència. Carpeta Joan Subías Galter.

Servei de Conservació i catalogació de Monuments.

Caixa 1, carpeta 3. Boada. Església mossàrab.

Caixa 1, carpeta 4. Pont de Camprodon.

Caixa 1, carpeta 6. Banys Àrabs de Girona.

ARXIU DEL COL·LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA. DEMARCACIÓ DE GIRONA. FONS RAFAEL MASÓ.

Fons Rafael Masó. Cartes de Joan Subías a Rafael Masó. Una de les cartes és adreçada conjuntament a Carles Rahola i Rafael Masó

ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA

Fons Carles Rahola. Epistolari. Cartes de Joan Subías a Carles Rahola.

BIBLIOTECA CARLES FAGES DE CLIMENT DE FIGUERES

Canigó. Col·lecció digitalitzada de la primera etapa de la revista, en la qual va col·laborar assíduament Joan Subías i Galter.

Arxiu de la Biblioteca. Correspondència de Joan Subías Galter amb les bibliotecàries.

Arxiu de la Biblioteca: *Diari de la Biblioteca*. Manuscrits de: 1922-1929, 1930-1933, 1933-1936 i 1936-1940.

CENTRE D'ESTUDIS DALINIANS. FUNDACIÓ GALA-SALVADOR DALÍ

Ex-libris de Joan Subías Galter, obra de Salvador Dalí.

La Veu de l'Empordà, 8 de gener de 1921. Sobre la Cavalcada de Reis.

Documentació diversa sobre Salvador Dalí amb referències a Joan Subías i Galter.

El Alfar. La Coruña. Any IV núm. 40. Maig 1924. Article de Joan Subías sobre Salvador Dalí.

Emporion. L'exposició provincial de belles arts. 1 de juny de 1928, p. 24.

«Salvador Dalí en Port Lligat» de Cesáreo Rodríguez Aguilera a *Revista*, 27 d'agost de 1953. Publicat també a *Canigó*.

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA. GIRONA

Correspondència de Joan Subías i Galter amb Miquel Oliva Prat.

Actes de la Comissió provincial de Monuments.
1918-1938.

Actes de la Comissió de Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona, incorporades al volum de les actes de la Comissió Provincial de Monuments, 1918-1938..

**UNIVERSITAT D'ALACANT. CENTRE DE LA MEMÒRIA
HISTÒRICA**

Fons documental de la revista *Canigó* I i II època.
Collecció de la revista, documentació i correspondència.

BIBLIOGRAFIA

1. SOBRE JOAN SUBIAS I GALTER

- Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. VIII, MC-MXXVII-XXXI. Barcelona, Palau de la Generalitat, 1936. Memòria de les actuacions l'any 1930 (p. XVII). Memòria de les actuacions de 1931 (XXIV), i p. 69 i 206-207.
- «A Figueres. L'Exposició Provincial de Belles Arts», *Emporion* (Figueres), 1 de juny de 1928, p. 24-28.
- BERNILS I MACH, Josep M. *Episodis de la Segona República a Figueres*. Separata ampliada dels *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1979-1980. (p. 37, biografia de Joan Subias Galter).
- BERNILS I MACH, Josep M. *La Guerra Civil a Figueres, 1936-1939*. Figueres, Ed. L'Empordà SA, 1986.
- BERNILS I MACH, Josep M.: *Darnius*. Girona, Diputació. *Quaderns de la Revista de Girona*, 106, 2003.
- BLASCO, Anna Maria. *La pintura romànica sobre fusta*. Barcelona, Conèixer Catalunya, Ed. Dopesa, 1979, amb referències a Subias a la bibliografia.
- CARMANIU MAINADÉ, Xavier. «Joan Subias Galter», a la secció «Gironins del segle XIX», al *Dominical del Diari de Girona*, 12 de febrer de 2012.
- COMELLAS COLLDEFORNIS, Jaume. *Llançanencs d'or*. Figueres, Brau edicions-Ajuntament de Llançà- Diputació de Girona, 2002. «Joan Subias Galter. Un acadèmic de l'art medieval amb arrels profundes i afectives amb Llançà», p. 41-47 (Llançà d'or, 1963).
- «Comentario. La Diputación y la riqueza artística de monumentos», *Diario de Gerona*, 7 de febrer de 1929, p. 2.
- «Comentario. La Diputación Provincial en 1928», *Diario de Gerona*, 4 de desembre de 1929, p. 1.
- DALÍ, Salvador. «La dada fotogràfica», *Gasetta de les Arts* núm. 6, febrer de 1929. Barcelona, p. 40-42.
- DALMASES, Núria de. *L'orfebreria*. Barcelona, Conèixer Catalunya, Ed. Dopesa, 1979, amb cites de Subias a la bibliografia.
- Diccionari biogràfic Albertí*, vol. IV. Barcelona, Albertí editor, 1970. Veu «Subias i Galter, Joan».
- ERIN, Jordi. «Llegint llibres. Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries per Joan Subias Galter», *Empordà Federal* núm. 703, 25 d'octubre de 1930.
- FERRERÓS, Joan. «Joan Subias Galter, professor i historiador de l'art», *Setmanari de l'Alt Empordà* (2016).
- «Festa de les Llances, 1963», *Miranda, Boletín del Centro Cultural de Llançà*, núm. 40, gener-març de 1963. 6 pàgines.
- FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc. *Elogi de l'acadèmia*. Discurs d'ingrés de l'acadèmic electe Sr. Dr. Francesc Fontbona de Vallescar llegit al Saló Daurat de la Casa Llotja de Mar el dia 7 de juny de 1989. Discurs de contestació de l'acadèmic numerari Sr. Dr. Joan Ainaud de Lasarte. Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1989. Elogi de Joan Subias i Galter pel fet d'ocupar Fontbona la plaça que va deixar vacant.
- FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc. «Historiografia de l'art catalana», a BALCELLS, Albert (dir). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona, IEC, 2004, p. 271-299; la part dedicada a Subias a la pàgina 288.
- FONTBONA I DE VALLESCAR, Francesc. «Joan Subias i Galter», *Diccionari d'historiadors de l'art català*. Barcelona, IEC, 2014.
- GARRIDO PALLARDO, F. «Balcón literario y artístico. El arte como espectáculo», *Canigó*, 1 de maig de 1964, p. 17.
- GIBSON, Ian. *La vida desaforada de Salvador Dalí*. Barcelona, Ed. Anagrama, 1997.
- Gran Enciclopèdia Catalana*, 2a. edició, vol. 21, 1989. Entrada «Subias i Galter, Joan».
- GUDIOL I RICART, Josep Maria. *Tres escrits de Josep Maria Gudiol i Ricart*. Barcelona, edició no venal d'Artur Ramon i Manuel Barbié, 1987.
- Jeroni Martorell Terrats, una mirada d'arquitecte*, catàleg de l'exposició. Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes-Fundació Caixa de Sabadell, 2000, amb textos de Bernat Catllar, Rosa M. Gil i Gemma Domènech.
- «Joan Subias i Galter: ens ha deixat un destacat figuerenc». *L'Empordà* núm. 302, 28 de març de 1984, p. 5 (signat B.).
- MARÉS, Frederic. «A los nuevos profesores», *Ensayo* núm.3, 1955, p. 4-6, amb unes «Notas biográficas de los nuevos profesores», p. 5.
- MAURICI, Jaume. «Colaboración. Comentarios sobre un libro» (sobre *Salvador Dalí visto por su hermana*), *Ampurdán* núm. 383, 18 de gener de 1950.

- NADAL I FARRERAS, Joaquim i DOMÈNECH I CASADEVALL, Gemma. *Patrimoni i Guerra. Girona, 1936-1940*. Girona, Ajuntament, 2015.
- «Notas Biográficas de los nuevos profesores», *Ensayo*, núm. 3, *Boletín de la Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona*.
- PADROSA GORGOT, Inés. *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*. Girona, Diputació de Girona, 2009.
- PLA, Joaquim. «Bibliografia. Les taules gòtiques de Castelló d'Empúries», *Diario de Gerona*, 9 d'octubre de 1930, p. 2.
- PLA CARGOL, Joaquín. *Biografías de Gerundenses (Gerona y sus comarcas). (1500 biografías)*. Girona, Ed. Dalmau, Carles, Pla, 1960. (2a. ed.).
- PLAYÀ MASET, Josep. «Conversa amb l'arquitecte figuerenc Xavier Subias», *Alberes* núm. 8, tardor-hivern, 2012, p. 14-19.
- PUIG I VAYREDA, Eduard. «Joan Subias Galter. Conservador de l'art gironí», *Revista de Girona* núm. 254, maig-juny, 2009, p. 64-67.
- PUIG I VAYREDA, Eduard. «Paraules pronunciades a Figueres el dia 9 de setembre del 2000 en l'acte de descobriment de la placa que donà nom a un carrer dedicat a Joan Subias dins els actes de la diada de l'11 de setembre d'aquell any». Text mecanoscrit.
- «Recepción de D. Juan Subias Galter en la Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, el dia 26 de octubre de 1957. Pequeño álbum de recuerdos», *Miranda, Boletín del Centro Cultural de Llansà* núm. 16, quart trimestre de 1957, 8 pàgines.
- RODRÍGUEZ-AGUILERA, Cesáreo. «Salvador Dalí en Port Lligat», *Revista* (Barcelona), 27 d'agost de 1953. Reproduït també a *Canigó* núm. 80, octubre de 1960.
- ROIG, Sebastià. «Subias i els calzes perduts», *Diari de Girona*, 6 d'octubre de 2010, p. 2.
- ROIG, Sebastià. «Figueres, 1936: la guerra dels llibres», *Revista de Girona* núm. 264, gener-febrer de 2011, p. 40-44.
- ROIG, Sebastià. «Figueres 1936 (II): els llibres vençuts», *Revista de Girona*, 265, març-abril de 2011, p. 52-57.
- SANTOS TORROELLA, Rafael. «Joan Subias y Salvador Dalí», *L'Empordà* núm. 306, 25 d'abril de 1984, p. 45-47.
- SANTOS TORROELLA, Rafael. «Carta de Barcelona. Pérdidas irreparables y una hermosa lección», *ABC*, 14 de gener de 1988.
- SIMÓN TARRÉS, Antoni (dir). *Diccionari d'Historiografia catalana*. Barcelona, Enciclopèdia catalana, 2003. La veu *Subias* és d'Enric Pujol.
- TARÍN-IGLESIAS, José. «Juan Subías en la lejanía», *L'Empordà*, 25 d'abril de 1984, p. 47.
- TINNELL, Roger. «Joan Subias Galter escriu a Salvador Dalí (Carta inèdita trobada a l'arxiu de la Fundació Federico García Lorca de Madrid)», *Revista de Catalunya* núm. 249, 2009, p. 59-70.

- TITUS. «Figueras. Notas bajo el verano», *Los Sitios*, dissabte 6 d'agost de 1960, p. 6.
- Tres escritos de Josep Maria Gudiol i Ricart*. Barcelona, Opera Minora, 1987.
- TURON, Joan i RIURÓ, Francesc. «Així s'escriu la història». Palamós, *La Proa del Baix Empordà*, 8 de maig de 1998, p. 17. (Sobre el *Martirologi d'Usuard*).
- VALLÈS ROVIRA, Carles. *Diccionari de l'Alt Empordà (Històric, geogràfic, biogràfic, gastronòmic, folklòric...)*. 2 vols. Figueres, Editorial ART-3, 1984.
- VAYREDA TRULLOL, Montserrat. «Passat, present i futur de Santa Maria de Vilabertran», *Revista de Girona* núm. 64, tercer trimestre de 1973, p. 17-23.

2. BIBLIOGRAFIA GENERAL

- ÁLVAREZ LOPERA, José. *La política de bienes culturales del gobierno republicano durante la guerra civil española*, 2 vols., Madrid, Ministerio de Cultura, 1982.
- ÁLVAREZ LOPERA, José. «La organización de la defensa de bienes culturales en Cataluña durante la guerra civil» I *Cuadernos de Arte*, 16, 1984, p. 533-592; II *Cuadernos de Arte*, 17, 1958-1986, p. 15-26 i III, *Cuadernos de Arte*, 18, 1987, p. 11-24.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi i CLARA, Josep. *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent correspondents. (1901-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Ajuntament de Girona, 1998.
- BARTOLOMÉ ROVIRAS, Laura. *Presència i context del Mestre del timpà de Cabestany. La formació de la tradició clàssica d'un taller d'escultura meridional (ca 1160-1200)*. Tesis doctoral dirigida per Antoni José Pitarch, Universitat de Barcelona, 2010.
- BENAVENT DE BARBERÀ, Pere. *Obres selectes*. Edició d'homenatge compilada per Bonaventura Bassegoda i Musté. Barcelona, Torrell de Reus, 1973.
- Carles Fages de Climent (1902-1968). Poètica i mítica de l'Empordà*. Catàleg de l'exposició del Museu de l'Empordà. Comissari Rafael Pascuet. Figueres, Ajuntament-Museu, 2002.
- CASACUBERTA, Margarida. «Renovació cultural a la Girona republicana», *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*. Girona, Ajuntament, 2006, p. 87-122.
- COMPTE I FREIXENET, Albert. «Repertori d'índexs dels vint volums d'Annals publicats», *Anales del Instituto de estudios ampurdaneses*. Figueres, 1988, p. 339-381.
- CORNUDELLA, Rafael. «El Mestre de la Llotja de Perpinyà (àlies Mestre de Canapost; àlies Mestre de la Seu d'Urgell)», *Locus Amoenus* núm. 7, 2004, p. 137-169.
- DALÍ, Salvador. *Obra Completa. Textos autobiogràfics 1. Un diari 1919-1920. La vida secreta de Salvador Dalí. Diari d'un geni*. Obra completa, vol. 1. Edició

- i pròleg de Fèlix Fanés. Barcelona, Edicions Destino - Fundació Gala-Salvador Dalí, 2003.
- Des dels camps. Cartes de refugiats i internats al migdia francès l'any 1939.* Edició de Francesc Vilanova i Vila Abadal. Barcelona, Quaderns de l'Arxiu Pi Sunyer núm. 3, Fundació Carles Pi Sunyer d'estudis autonòmics i locals, 1998.
- DEULOFEU, Alexandre. *Memòries de la revolució de la Guerra i de l'Exili.* Figueres, Ed. Emporitana, 2 vols, 1974.
- El país de Dalí.* Catàleg de l'exposició al Museu de l'Empordà. Direcció Anna Capella. Edició a cura de Josep Playà. Figueres, Museu de l'Empordà, 2004.
- FABRE, Jaume i FEBRÉS, Xavier. *Tío Alberto: Vida, secreto y fiesta de Alberto Puig Palau.* Madrid, La esfera de los libros, 2007.
- FAGES DE CLIMENT, Carles. *Memòries. A la recerca de mi mateix.* Edició de Narcís Garolera. Figueres, Brau edicions, 2014.
- FERRERÓS, Joan. *Institut Ramon Muntaner. Figueres, 1839-2014. Crònica interna del primer institut de l'Estat.* Figueres, Institut Ramon Muntaner, 2015.
- Figueres, 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana.* Catàleg de l'exposició del Museu de l'Empordà. Comissari: Jaume Santaló. Figueres, Ajuntament-Museu, 1999.
- GONZALVO I BOU, Gener. *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet a través del seu epistolari.* Pròleg de Jaume Massó i Carballido. Barcelona, Publicacions de l'abadia de Montserrat, 2005.
- GRACIA, FRANCISCO i MUNILLA, Glòria. *Salvem l'art. La protecció del patrimoni cultural català durant la guerra civil (1936-1939).* Barcelona, La Magrana, 2011.
- GRACIA, FRANCISCO i MUNILLA, Gloria. *El tesoro del "Vita". La protección y el expolio del patrimonio histórico-arqueológico durante la Guerra Civil.* Barcelona, Universitat de Barcelona, 2013.
- GRACIA, Jordi. *Estado y cultura: el despertar de una conciencia crítica bajo el franquismo (1940-1962),* Prólogo de José Carlos Mainer, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 1996.
- GRACIA, Jordi. *La resistencia silenciosa. Fascismo y cultura en España.* Barcelona, Editorial Anagrama, 2004.
- JOSEPH I MAYOL, Miquel. *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil.* Barcelona, Ed Pòrtic, 1971.
- La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics.* Edició a cura de Maria Campillo i Francesc Vilanova, Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, núm. 4. Barcelona, Fundació Carles Pi Sunyer d'estudis autonòmics i locals, 2000.
- La fortuna d'unes obres. Sant Pere de Rodes, del monestir al Museu.* Catàleg de l'exposició. Barcelona, Museu Marés, 2006.
- LÓPEZ ROVIRA, Carles. *La conquesta de Catalunya. Diari d'operacions de l'exèrcit de Franco.* Barcelona, Ed. Base, 2012.
- LORÉS, Immaculada. *El monestir de Sant Pere de Rodes.* Barcelona, Bellaterra, Girona, Lleida, Memoria Arrium, 2002.
- MARTÍNEZ PUIG, Alfons. *L'art dorment. El tresor artístic a l'Alt Empordà (abril, 1938- juny, 1939).* Figueres, Brau edicions, 2014.
- MARTÍNEZ PUIG, Alfons. «Setge a un museu: protegir la memòria. El fons d'art del Museu del Prado a l'Alt Empordà durant la guerra civil (abril, 1938-febrer, 1939)», *Annals de l'Institut d'estudis empordanesos* núm. 41, 2010, 15-50.
- MASSIP, Jesús. *El tresor de la Catedral de Tortosa i la guerra civil de 1936.* Pròleg de Miquel Batllori. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- MASSÓ I CARBALLIDO, Jaume. «Notes sobre el salvament republicà del patrimoni (1938)», *Barcelona, 1938, capital de tres governs. Vol. II. Art, Cultura i intel·lectuals.* Edició de Laia Arañó. Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, 2010, p. 39-80.
- MASSÓ I CARBALLIDO, Jaume. «El patrimoni cultural català, cap al final de la guerra civil (1938-1939)», *Jornades d'economia. Crisi econòmica i societat. L'impacte en el nostre territori.* Reus, edicions del Centre de lectura, 2014, p. 51-96.
- MESTRAS I MARTÍ, Lluís M. *L'aportació gironina al desenvolupament de la pedagogia catalana.* Girona, Diputació, 1983.
- MOLINA, Joan. «El Mestre de Canapost i les seves obres. Reflexions sobre el caràcter de les imatges del retaule de la Verge de Canapost del Museu d'Art de Girona», *El Museu d'Art a fons.* Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura, 1995, p. 49-60.
- PÉREZ VALLVERDÚ, Eulàlia. *La política cultural municipal de l'etapa de l'alcalde Miguel Mateu i Pla (1939-1945). Aspectes generals.* Barcelona, Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi i Sunyer, 2010.
- PI SUNYER, Carles. *La guerra, 1936-1939. Memòries.* Barcelona, Ed. Pòrtic, 1986.
- PI I SUNYER, Carles i BOSCH GIMPERA, Pere. *Informes a les autoritats britàniques.* Ed. a cura de Francesc Vilanova. Barcelona, Fundació Pi i Sunyer, 1992. Particularment, l'informe sobre «La protecció i salvaguarda del patrimoni històric i artístic de Catalunya», p.15-24.
- RAHOLA, Carles. «Els Banys àrabs de Girona», *Revista de Catalunya* núm. 15. Any II, setembre de 1925, p. 272-275.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'exode català.* Barcelona, Ed. Proa, 3a. edició amb epíleg de Xavier Ferré, 1999.

- SALA I TUBERT, Lluïsa. *La Junta de Museus i les exposicions de belles arts durant la postguerra*. Barcelona, Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi i Sunyer, 2010.
- SERRANO JIMÉNEZ, Miquel. «El mas Perxés d'Agullana, espai de memòria de la retirada», *Annals de l'Institut d'estudis empordanesos* núm. 41, 2010, p. 51-76.
- SUTRÀ VIÑAS, Joan. «Dos retaules catalans», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, 1968-1969, p. 75-94.
- TEIXIDOR COLOMER, Anna. *Josep Puig Pujades. Líder del republicanisme empordanès*. Barcelona, Fundació Josep Irla, 2013.
- TORNER, Jordi. *Catàleg del fons documental de la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la província de Barcelona (1844-1983)*. Barcelona, Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura, 2002.
- Viure el primer exili. Cartes britàniques de Pere Bosch Gimpera i Carles Pi i Sunyer, 1939-1940*. Barcelona, Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer núm. 2, Fundació Carles Pi i Sunyer, 2004.

AGRAÏMENTS

Aquest treball no hauria estat possible sense la col·laboració, l'amabilitat i la generositat d'un grup molt nombros de persones que m'han obert els fons dels arxius i de les biblioteques de les seves institucions fins que he pogut aplegar una documentació força completa, i molt notable, sobre la trajectòria personal i professional de Joan Subias i Galter. Naturalment he de començar per la seva família, que simbolitzo, sense voler significar cap exclusivitat, en les seves nétes Eva Subias Pascual, Carme Subias Pascual i Pia Subias Pujadas, que representen tots els familiars, filla i néts i nétes, de Joan Subias Galter. Eva Subias Pascual ha respost amablement i eficaçment tota la inundació de correus que li he anat enviant, amb consultes diverses, al llarg de tota la recerca.

Júlia Abad, de la Universitat de Barcelona. Secretària del rector Dídac Ramírez, que per encàrrec seu em va facilitar els contactes amb l'arxiu de la Universitat.

Montse Aguer, del Centre d'Estudis Dalinians. La directora del Museu Gala-Salvador Dalí i del Centre d'Estudis Dalinians m'ha facilitat les referències que tenen de Joan Subias.

Esther Arché, de la Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres, per les facilitats per a la consulta dels seus fons.

Dominique d'Artois, descendent dels Bruguière de Gorgot, que em va acollir al castell de La Redorte, em va acompanyar en la visita de les estances que van acollir la família Subias-Fages, en els primers mesos de 1939, i em va proporcionar informació diversa.

Jaume Barrachina Navarro, de la Biblioteca Arxiu i Museu del Castell de Peralada, que m'ha facilitat la correspondència entre Miquel Mateu Pla i Joan Subias.

Joan Boadas, de l'Arxiu Municipal de Girona i el CRDI, impulsor del conveni amb l'IEC per a la digitalització de les fotografies del Fons J. Subias, i pel seguiment de l'evolució d'aquesta recerca.

Ramon Boixadós, president de la Fundació Gala-Salvador Dalí que m'ha facilitat la reproducció d'obra de Salvador Dalí vinculada amb Joan Subias.

Francesc Canet, director de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres, per haver-me facilitat l'accés a l'arxiu de l'Institut i a tota la documentació conservada de Joan Subias, i de la recuperació del patrimoni artístic dipositat al final de la guerra, a l'Alt Empordà.

Anna Capella i Molas, directora del Museu de Mataró i durant molts anys directora del Museu de l'Empordà, que m'ha fet conèixer un dietari de 1939 amb notícies sobre dipòsits i moviment de camions de fons artístics i patrimonials.

M. Antònia Carrasco, de l'arxiu del Servei de Patrimoni arquitectònic local de la Diputació de Barcelona, on s'hi guarden les fitxes conservades i les fotografies corresponents del Catàleg Monumental.

Narcís Castells, de l'arxiu de la Diputació de Girona, que m'ha facilitat l'accés als fons dels Serveis de Cultura de la Diputació i als de la Comissaria Delegada.

Joan Closa, de l'arxiu del Servei de Patrimoni arquitectònic local de la Diputació de Barcelona, que m'ha facilitat la feina i els contactes per detectar les fotografies conservades, en el seu servei, de Joan Subias.

Miquel Cruz, de l'Arxiu de la Democràcia. Universitat d'Alacant, custodi del fons de *Canigó*, per voluntat de Xavier Dalfó.

Xavier Dalfó, editor de *Canigó*, amb qui vaig parlar poc abans del seu traspàs i em va facilitar l'accés al seu fons.

Jaume de Puig, vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans. Per la custòdia i l'interès en el fons Joan Subias i Galter de l'Institut, i per l'impuls a aquesta edició.

Joandomènec Ros, president de l'Institut d'Estudis Catalans, per la signatura del conveni entre l'IEC i el CRDI per a la digitalització de les fotografies del fons Joan Subias, i pel fet d'acollir aquest llibre en la col·lecció de la Presidència de l'Institut.

Jaume Fabre, per la informació que m'ha facilitat de *Revista*, la publicació impulsada per Alberto Puig Palau, en la qual Subias va col·laborar.

Xavier Fabrés, autor amb Jaume Fabre, de la biografia d'Alberto Puig Palau.

Jordi Falgàs, de la Fundació Rafael Masó, per la pista de les cartes de Subias a Rafael Masó.

Jenar Fèlix, de Brau edicions que m'ha facilitat la fotografia de la Casa Subias que reproduïm.

Josep Fernández Trabal, de l'Arxiu Nacional de Catalunya, a qui he marejat diverses vegades i m'ha facilitat els fons de la Generalitat dels anys de la guerra vinculats a l'acció de Subias amb el patrimoni.

Joan Ferrerós, per totes les informacions sobre l'Institut de Figueres i la documentació de Joan Subias guardada a l'arxiu de l'Institut Ramon Muntaner.

Anna Font Rañé, de l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, per la constant amabilitat en la meua reiterada consulta del fons.

Francesc Fontbona, que em va facilitar el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia, amablement dedicat, i em va facilitar informació.

Carlos Forcadell, catedràtic de la Universitat de Saragossa, que m'ha facilitat l'expedient de Subias a la Facultat de Lletres de la seva Universitat.

Begoña Forteza de l'arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, eficaç cuidadora de l'arxiu i biblioteca de l'acadèmia, on he seguit el fil del Subias acadèmic i el seu corresponent expedient.

Jaime Francés, nét de José Francés, que em va atendre molt amablement i em va dir que no creu que hi hagi correspondència de Joan Subias a l'arxiu personal del seu avi, que encara està en mans de la família.

Salvador Garcia, degà de la Facultat de Belles Arts de Sant Jordi de la Universitat de Barcelona, que em va trobar l'expedient de Joan Subias com a professor de l'Escola.

Anna Gironella, de l'Arxiu Municipal de Girona, d'una professionalitat exquisida.

Miquel Gorgot de Darnius, propietari de can Palau, que m'ha obert les portes de casa seva.

Jaume Guillamet, figuerenc, de la Universitat Pompeu Fabra, per amistat i coneixements, que ha volgut compartir, i per algun fil familiar.

David Iglesias, del CRDI de Girona, artífex, amb Joan Boadas, del conveni i la digitalització de les fotografies del Fons Subias de l'IEC.

Josep M. Llorens, del Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona, que m'ha facilitat la correspondència de Subias amb Miquel Oliva.

Alfons Martínez, de Figueres, que m'ha acostat a la documentació sobre l'art i la guerra a l'Alt Empordà i al Registre Civil de Figueres.

Eulàlia Miret, de l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, que ha vetllat el Fons Subias, m'ha facilitat el contacte amb la família i ha tingut cura del desplegament del conveni amb el CRDI.

Dolors Montagut, de l'Arxiu comarcal de la Segarra, per l'eficàcia amb què em va proporcionar la correspondència entre Agustí Duran i Sanpere i Joan Subias.

Esperanza Navarrete, de l'arxiu i la biblioteca de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, que

m'ha proporcionat l'expedient d'acadèmic corresponent i m'ha ajudat en la recerca de més dades a l'acadèmia.

Inés Padrosa, de la Biblioteca, Arxiu i Museu del Castell de Peralada, per les seves coneixences biogràfiques empordaneses i els seus contactes.

Rafael Pascuet per l'ajut de sempre i perquè em va conduir cap a Joan Ferrerós.

Dr. Manuel J. Peláez, de la Universitat de Málaga, per l'amabilitat i la generositat amb què m'ha acostat a la correspondència entre Joan Subias i Ferran Valls, custodiada a l'arxiu familiar de Ferran Valls i Taberner, i meticulosament transferint-se a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Josep Playà Maset, pel seu coneixement de Xavier Subias, fill de Joan Subias, i les seves informacions.

Eduard Puig Vayreda, premonitori i precursor en la reivindicació de la trajectòria de Joan Subias.

Dídac Ramírez, rector de la Universitat de Barcelona, per totes les informacions associades a la seva Universitat.

Berta Ribé Cunill, del Museu Marès, que amb gran eficàcia m'ha proporcionat la correspondència de Frederic Marés i Joan Subias.

Xavier Roigé, degà de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, per haver-me facilitat informació sobre el Fons de Joaquim Carreras Artau, i a Anna Clavell que en té cura.

Josep M. Salvatella, molts anys alcalde de Llançà i agitador cultural permanent, per les informacions sobre *Miranda*.

Eva Serra i Puig que m'ha proporcionat la correspondència del seu pare Josep de Calassanç Serra i Ràfols, amb Joan Subias.

Erika Serna, de l'Arxiu comarcal de l'Alt Empordà, sempre disposada a facilitar informació dels fons de l'arxiu i, especialment, els de la nissaga Gorgot.

Isabel-Clara Simó, per haver acompanyat tota la vida Xavier Dalfó, i pels contactes sobre *Canigó*.

Fina Solà i Gasset, cap d'arxiu i gestió documental de la Diputació de Barcelona, que em va acostar amb gran professionalitat als diferents fons documentals de la Diputació de Barcelona i, especialment, als expedients personals de Subias com a funcionari.

Joan Anton Solans, president de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, per les facilitats i les informacions.

Núria Surià, de l'Arxiu Municipal de Girona, sempre eficaç al servei de la documentació que custodia l'arxiu i dels investigadors.

Xavier Tarraubella, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que m'ha facilitat molt la feina amb els fons de l'hemeroteca a la recerca d'articles de Joan Subias.

Anna Teixidor, per les informacions sobre Josep Puig Pujades i Joan Subias .

Joaquim Triadú i Vila Abadal, que m'ha ajudat a precisar els termes de la col·laboració de Subias amb el CICE.

Josep M. Trullén, del Museu Marés, per haver-me obert les portes de l'equipament cultural que va acollir, de diverses maneres, Joan Subias.

Anna M. Velaz, per la coneixença de Dominique d'Artois i la seva constant amabilitat.

Maria Teresa Vernet, tècnic de l'arxiu de la UB, pels expedients de Subias en la seva època d'estudiant.

Santi Vila, conseller de Cultura, per l'amistat de sempre i per la seva col·laboració en aquesta edició.

Pere Vila, president de la Diputació de Girona, per la seva col·laboració en aquesta edició.

Nati Vilanova, directora de la Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres, per les facilitats i les informacions proporcionades sobre Joan Subias Galter.

Francesc Vilanova i Vila-Abadal, de la Fundació Carles Pi i Sunyer, per la seva reiterada complicitat i totes les informacions.

Aleix Viñas, de l'Arxiu de la Diputació de Girona, per la documentació i facilitats constants.

ILLUSTRACIONES

FIGURA 1. Casa Subias de Josep Azemar a la plaça de l'estació i c. Rubaudonadeu. Fotografia de Jordi Martí de 1915. La família Subias s'hi va traslladar a viure el 1910. (Brau edicions).

INSTITUTO DE FIGUERAS

EXTRACTO del Expediente Académico de D. *Juan Subias Galter*

Natural de *Figueras* de *17* años de edad.

Verificó el examen del ingreso con la calificación de *aprobado* en el Instituto de Figueras el día 1.º de Junio de 1914.

ASIGNATURAS DEL BACHILLERATO	Matrícula (en el primer curso)	En el Instituto de	De exámenes	CALIFICACIÓN EN LOS EXÁMENES		PREMIOS	OBSERVACIONES
				Ocultación	Examinación		
Logos variada	1907-9	Figueras	Figueras	Notable	+		L. Oficial
Geografía general y de Europa	1907-9	"	"	Aprobado	+		
Botánica y especies de Añadidos y Gacetas	1908-9	"	"	Notable	+		
Caligrafía	1907-9	"	"	Notable	+		
Logos variada, primer curso	1909-10	"	"	Notable	+		
Geografía especial de España	"	"	"	Notable	+		
Artes y Oficios	"	"	"	Notable	+		
Logos variada	"	"	"	Notable	+		
Gramática 1.ª	"	"	"	Notable	+		
Logos variada, primer curso	1910-11	"	"	Notable	+		
Historia de España	"	"	"	Notable	+		
Gramática	"	"	"	Notable	+		
Logos variada, primer curso	"	"	"	Notable	+		
Gramática 2.ª	"	"	"	Notable	+		
Ensayos literarios y composiciones	1911-12	"	"	Notable	+		
Historia universal	"	"	"	Notable	+		
Algebra y Trigonometría	"	"	"	Notable	+		
Logos variada, segundo curso	"	"	"	Notable	+		
Algebra 1.ª	"	"	"	Notable	+		
Política y Legislación	1912-13	"	"	Notable	+		
Elementos de Historia general de Librerías	"	"	"	Notable	+		
Filosofía	"	"	"	Aprobado	+		
Filosofía y Religión	"	"	"	Notable	+		
El Arte 1.ª	"	"	"	Notable	+		
Arte y exclusiones del Derecho	1913-14	"	"	Notable	+		
Historia natural	"	"	"	Notable	+		
Química general	"	"	"	Notable	+		
Agricultura y Trato a agricultura e Industrial	"	"	"	Notable	+		

APROBACIÓN DE LOS EJERCICIOS DEL GRADO DE BACHILLER

Verificado el PRIMER EJERCICIO el día 3 de Junio de 1914, ha obtenido la calificación de *Aprobado*

Verificado el SEGUNDO EJERCICIO el día 4 de Junio de 1914, ha obtenido la calificación de *Aprobado*

CERTIFICÓ la exactitud de estos datos, confor a los documentos originales que obran en la Secretaría de mi cargo.

Figueras 16 de Abril de 1915

V.º B.º El Director, El Secretario del Instituto,

José Subias Galter
José Subias Galter

FIGURA 2. Notes de batxillerat, a l'Institut de Figueres, de Joan Subias Galter del curs 1908-1909 al 1913-1914. Amb la particularitat que figura l'examen d'ingrés fet l'1 de juny de 1914 abans dels exercicis del grau de batxiller dels 3 i 4 de juny de 1914. (Arxiu de la Universitat de Barcelona).

Esta sección se remite al Sr. Rector de la Universidad del Distrito para la expedición del Título

DISTRITO UNIVERSITARIO DE BARCELONA
INSTITUTO DE FIGUERAS

CURSO DE 1914 A 1915 FOLIO N.º

GRADO DE BACHILLER

Número de orden *23*

POR CUANTO D. *Juan Subias Galter* natural de *Figueras* provincia de *Girona* de *17* años de edad, tiene acreditado en este Instituto de mi cargo haber hecho los estudios y verificado los ejercicios académicos que señalan las disposiciones vigentes para obtener el TÍTULO DE BACHILLER, según consta en la certificación de la Secretaría, que va a la vuelta, habiendo satisfecho además los derechos correspondientes para la expedición del Título.

El Director que suscribe ruega

al Ilmo. Sr. Rector de la Universidad de Barcelona

se digne mandar expedir el TÍTULO DE BACHILLER, a favor de D. *Juan Subias Galter* Figueras 16 de Abril de 1915

El Director, *José Subias Galter*

El pago de papeles al Estado por valor de 50 pta. ha sido incluido para reducir el volumen del expediente. Barcelona, 29 de Mayo de 1915

UNIVERSIDAD DE BARCELONA

Expedase el TÍTULO que solicita el señor Director del INSTITUTO DE FIGUERAS a favor de D. *Juan Subias Galter* Barcelona 29 de Agosto de 1915

El Rector, *Vicenç Carru*

El Secretario General, *José Subias Galter*

Por orden del Ilmo. Sr. Rector, se remite con esta fecha al Sr. Director del INSTITUTO DE FIGUERAS el TÍTULO DE BACHILLER, que se refiere esta inscripción, firmado por el Sr. Director. *Don* el día 26 de Agosto de 1915

Queda registrado este Título en el libro correspondiente. Folio 23. N.º 1121

FIGURA 3. Institut de Figueres. Títol del Grau de Batxiller. (Arxiu de la Universitat de Barcelona).

CIENCIAS
UNIVERSIDAD DE BARCELONA
FACULTAD DE CIENCIAS — REGISTRO DE IDENTIDAD ESCOLAR

Subias, Galles, Juan
natural de Esparrac, provincia de Gerona, edad 18 años
Hijo de D. Antonio Subias y de D. Rosa Galles
BACHILLERATO — Bachiller por el Instituto general y técnico de Esparrac
en la de Tarragona de 1914 con nota de *aprobado* en el 1.º ejercicio
y de *aprobado* en el 2.º — Título expedido por el Rectorado de Barcelona
en 16 de Agosto de 1915

ASIGNATURAS	CURSO	UNIVERSIDAD	NOTAS EN LOS EXÁMENES		OBSERVACIONES
			Ordinario	Excepcional	
SECCIÓN DE CIENCIAS EXACTAS					
Algebra elemental, primer curso	1915-1916	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Algebra elemental, segundo curso	1915-1916	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Elementos de álgebra lineal					
Elementos de álgebra lineal					
Geometría métrica	1916-1917	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Geometría analítica	1916-1917	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Trigonometría					
Calculus diferencial					
Calculus integral y funciones del cálculo					
Algebra superior y geometría					
Algebra superior					
SECCIÓN DE CIENCIAS FÍSICAS					
Física general	1916-1917	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Termodinámica					
Acústica y óptica					
Electricidad y magnetismo					
SECCIÓN DE CIENCIAS QUÍMICAS					
Química general	1916-1917	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Química inorgánica					
Química orgánica					
Química general					

ASIGNATURAS	CURSO	UNIVERSIDAD	NOTAS EN LOS EXÁMENES		OBSERVACIONES
			Ordinario	Excepcional	
SECCIÓN DE CIENCIAS NATURALES					
Mineralogía y botánica	1916-1917	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Zoología general	1916-1917	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Complementos de física y geometría					
Ornitología					
Geografía y geología histórica					
Técnicas, fisiología y fisiología vegetal y animal					
Organografía y fisiología vegetal					
Organografía y fisiología animal					
Mineralogía fisiológica					
Zoología de animales inferiores y superiores					
Geografía geológica y fisiológica					
Fisiología y fisiología humana					
Zoología de vertebrados					
Antropología					
Fisiología experimental					
ASIGNATURAS REPETIDAS					
ASIGNATURAS	CURSO	UNIVERSIDAD	Ordinario	Excepcional	OBSERVACIONES
FÍSICA GENERAL	1917-18	BARCELONA			
ZOOLOGÍA					

GRADO DE LICENCIADO. — Verificó los ejercicios del grado de Licenciado en la Facultad de Ciencias de la Universidad de Barcelona el día de _____ de _____ y obtuvo la calificación de _____ en la _____
Título expedido por la Superintendencia en _____ de _____
Entrega del Título de Licenciado: _____
ANTECEDENTES NO OFICIALES. — Nombre y domicilio habitual del padre, madre, tutor o encargado del alumno: D. Antonio Subias, que reside en Esparrac, calle, plaza, Barandiarán, núm. 16, provincia de Gerona.
Domicilio actual del alumno: Barcelona, 111-1.º
OBSERVACIONES: _____

FIGURA 4. Expedient de la UB, estudis a la Facultat de Ciències dels cursos 1914-1915, 1915-1916 i 1917-1918. (Arxiu de la Universitat de Barcelona).

DISTRITO UNIVERSITARIO DE BARCELONA **FACULTAD DE FARMACIA**
REGISTRO DE IDENTIDAD ESCOLAR

Subias y Galles, Juan
Hijo de D. Antonio Subias y de D. Rosa Galles
de Esparrac, provincia de Gerona, por nacer el día 14 de _____
BACHILLER por el Instituto general y técnico de Esparrac en la de Tarragona de 1914 con nota de *aprobado* en el primer ejercicio y de *aprobado* en el segundo
Título expedido por el Rectorado de Barcelona en 16 de Agosto de 1915

ASIGNATURAS	CURSO	UNIVERSIDAD DONDE SE EXAMINÓ	NOTAS EN LOS EXÁMENES		OBSERVACIONES
			Ordinario	Excepcional	
PERIODO PREPARATORIO					
Física general	1915-1916	BARCELONA	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Química general	1916-1917	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Mineralogía y botánica	1916-1917	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
Zoología general	1917-1918	id.	<i>aprobado</i>		<i>Examinado por D. J. Subias</i>
PERIODO DE LA LICENCIATURA					
Título de licenciado en la Farmacia, con prácticas por los alumnos	1917-1918	id.	SIN EXÁMENES		
Mineralogía y Zoología aplicadas a la Farmacia, con prácticas por los alumnos	1917-1918	id.	SIN EXÁMENES		
Definición descriptiva con sus prácticas de laboratorio de química experimental orgánica y fisiología humana					
Química inorgánica aplicada a la Farmacia y prácticas de laboratorio					
Química orgánica aplicada a la Farmacia y prácticas de laboratorio					
Algebra elemental y su aplicación a los cálculos de la Farmacia, con prácticas de laboratorio					
Formulas químicas y fisiológicas aplicadas a la Farmacia, con prácticas de laboratorio					
Prácticas con prácticas de laboratorio					
FÍSICA GENERAL	1917-1918	id.	SIN EXÁMENES		
ZOOLOGÍA GENERAL	1917-1918	id.	SIN EXÁMENES		

FIGURA 5. Expedient de la UB, Facultat de Farmàcia, cursos 1914-1915, 1915-1916 i 1917-1918. (Arxiu de la Universitat de Barcelona).

FIGURA 6. Colofó de la memòria de revàlida dels Estudis Normals de la Mancomunitat, 1920, dedicada a "La pintura clàssica espanyola". (Arxiu de la Diputació de Barcelona).

FIGURA 7. Salvador Dalí: Cadaqués.
Oli/tela. 1923. Regal de casament de
S. Dalí a Joan Subias i Concepció Fages.
Núm. 116 del catàleg raonat.
(© Salvador Dalí, Fundació
Gala-Salvador Dalí, VEGAP,
Barcelona, 2016).

FIGURA 8. Salvador Dalí: L'estació
de Figueres, Oli/tela, 1924. Núm. 138
del catàleg raonat. (© Salvador Dalí,
Fundació Gala-Salvador Dalí,
VEGAP, Barcelona, 2016).

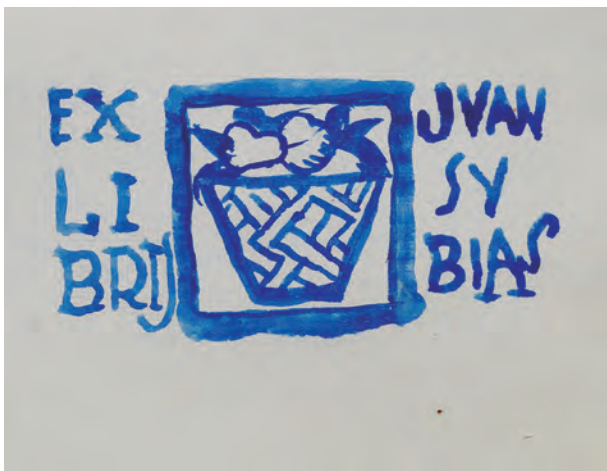

FIGURA 9. Ex-libris de Joan Subias realitzat per Salvador Dalí. Fundació Gala Salvador Dalí. No ens consta que mai Subias el fes servir. (© Salvador Dalí, Fundació Gala-Salvador Dalí, VEGAP, Barcelona, 2016).

FIGURA 10. Fotografia en format postal amb un grup de joves figuerencs i empordanesos a Llançà. Joan Subias és el primer per l'esquerra. (Arxiu de la família Subias-Fages).

BIBLIOTECA POPULAR DE LA
MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

A dos quarts de deu del vespre del pròxim divendres, dia 6 de Juliol, donarà una conferència a la sala d'actes
En Joan Subias Galter, dissertant sobre
«La pintura gòtica a Catalunya. - Orí-
gens, caràcter, influències i els mestres»

L'acte serà il·lustrat amb projeccions.

El Patronat d'aquesta Biblioteca es sentirà honorat amb la vostra presència.

Figueres, Juliol de 1923.

Imp. Vinyet

FIGURA 11. Targetó d'invitació de la conferència de Joan Subias a la Biblioteca Popular de Figueres del dia 6 de juliol de 1923. (Arxiu de la Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres).

FIGURES 12-13. Llibre de família del matrimoni Subias-Fages amb el casament celebrat el dia 10 de novembre de 1923. (Arxiu de la família Subias-Fages)

FIGURA 14. Treballs de restauració a Sant Pere de Roda. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 15. Interior desballestat de Sant Pere de Roda. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 16. Façana de la canònica de Santa Maria de Vilabertran. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 17. Claustre de Santa Maria de Vilabertran dedicat a assecador de blat de moro. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 18. Treballs de restauració de les teulades de la canònica de Santa Maria de Vilabertran. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 19. Intervenció en el retaule de Canapost impulsada per Joan Subias i realitzada per Joan Sutrà. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 20. Fust del mestre de Cabestany procedent de la portalada de Sant Pere de Roda, al cementiri del port de Llança. Ara al Museu de l'Empordà. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 21. Treballs de restauració dels Banys Àrabs de Girona auspiciada des de la Diputació per Joan Subias i amb la intervenció de Rafael Masó, Emili Blanch i Josep Puig i Cadafalch. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 22 . Treballs de restauració dels Banys Àrabs de Girona. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 23. El cor i l'orgue de la Catedral de Girona el 1936 en el moment de l'inici del desmuntatge. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 24. Intervencions a la nau de la Catedral de Girona a partir de juliol de 1936. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 25. Treballs de desmuntatge del mur del cor de la Catedral de Girona a partir de juliol de 1936. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 26. El cor de la Catedral de Girona sense l'orgue i sense el mur perimetral. Joan Subias era partidari de mantenir-ho així per a donar una referència física a l'amplitud de la nau. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 27. Transport d'obres d'art des de la Catedral de Girona. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 28. Transport d'obres d'art des de Sant Feliu de Girona. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

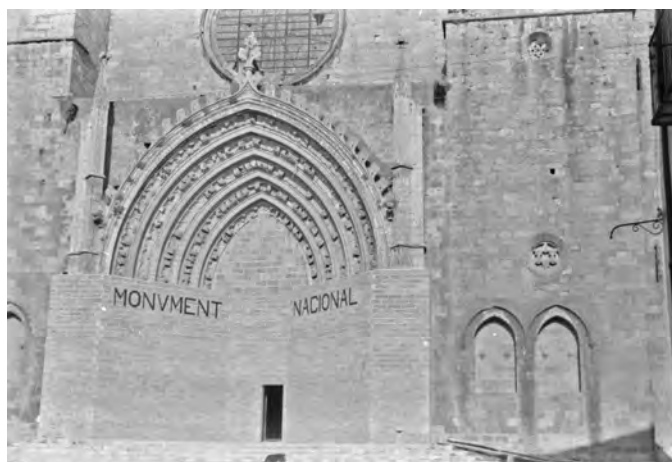

FIGURA 29. Nova instal·lació a les sales capitulars del retaule de plata en el projecte de «Museu del Poble». (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 30. Nova instal·lació a les sales capitulars. Visió d'una de les sales. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 31. Milicians a la plaça de la «catedral» de Castelló d'Empúries discutint la intervenció de la Comissió del Patrimoni. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURES 32 i 33. Intervenció de protecció de la façana de la «catedral» de Castelló d'Empúries. Fons Joan Subias (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 34. Intervenció de protecció del retaule de l'altar major de la «catedral» de Castelló d'Empúries. Fons Joan Subias (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURES 35, 36, 37, 38, 39, 40 i 41. Treballs de salvaguarda del tresor artístic nacional a can Descals de Darnius, a cura de Joan Subias Galter durant la tardor i l'hivern de 1938 (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans).

FIGURA 42

FIGURA 43

FIGURA 44

FIGURA 42. El matrimoni Subias i els seus tres fills Anton, Xavier i Pilar a Palol de Fluvià. FIGURA 43. Concepció Fages Neyra de Gorgot amb els seus fills Anton, Xavier i Pilar en els anys trenta. FIGURA 44. El matrimoni Joan Subias Galter i Concepció Fages Neyra de Gorgot. Totes tres fotografies corresponen a moments anteriors a 1936 (Arxiu de la família Subias-Fages).

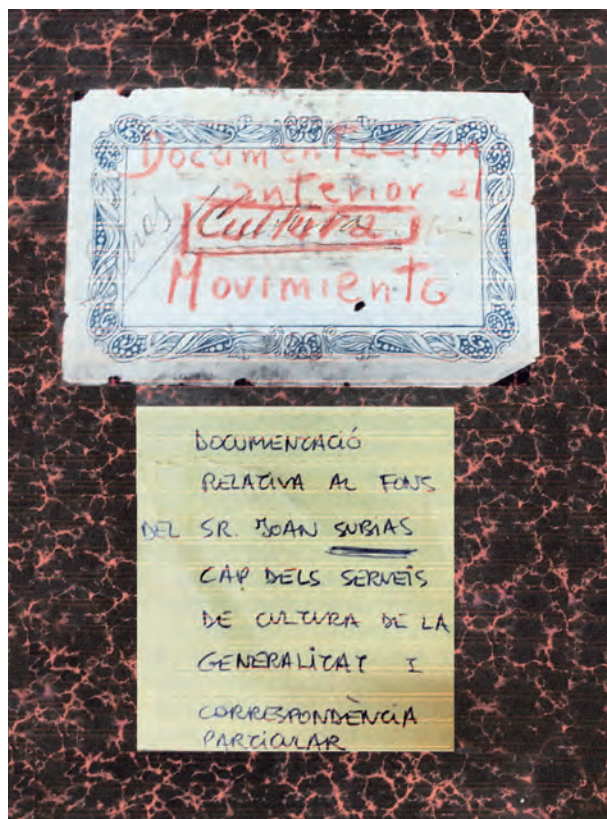

FIGURA 45. Carpeta amb documentació de Joan Subias Galter de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres amb un requadre amb la llegenda «Cultura. Documentación anterior al Movimiento» (Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres).

FIGURA 46. Joan Subias acompanyant una visita a Vilabertran. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 47. Joan Subias acompanyant el «Grup de Figueres» a Sant Pere de Roda. També hi ha Miquel Oliva Prat a la dreta de la imatge mirant a la càmera. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 48. Joan Subias d'esquena explicant Sant Pere de Roda a un grup molt nombrós. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 49. Joan Subias en una visita amb grup a Sant Pere de Roda. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 50 . Joan Subias en un dels seus viatges culturals per Andalusia, a Medina Azahra. (Fons Joan Subias Galter de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 51. Joan Subias esperant el tren. (Arxiu de la família Subias Fages).

FIGURA 52. Tarja d'identitat de corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. 1 de març de 1943 (Arxiu de la família Subías Fages).

FIGURA 53. Carnet de la «Biblioteca Central» de 1944 (Arxiu de la família Subías Fages).

FIGURA 54. Carnet de la Biblioteca de los Museos de Arte de Barcelona. 6 de febrer de 1945 (Arxiu de la família Subias Fages).

FIGURA 55. Carnet de Catedrático (Arxiu de la família Subias Fages).

FIGURA 56. Ministerio de Educación. Tarjeta de identidad. 1954 (Arxiu de la família Subias Fages).

FIGURA 57. Carnet d'acadèmic de la de Belles Arts de Sant Jordi (Arxiu de la família Subias Fages).

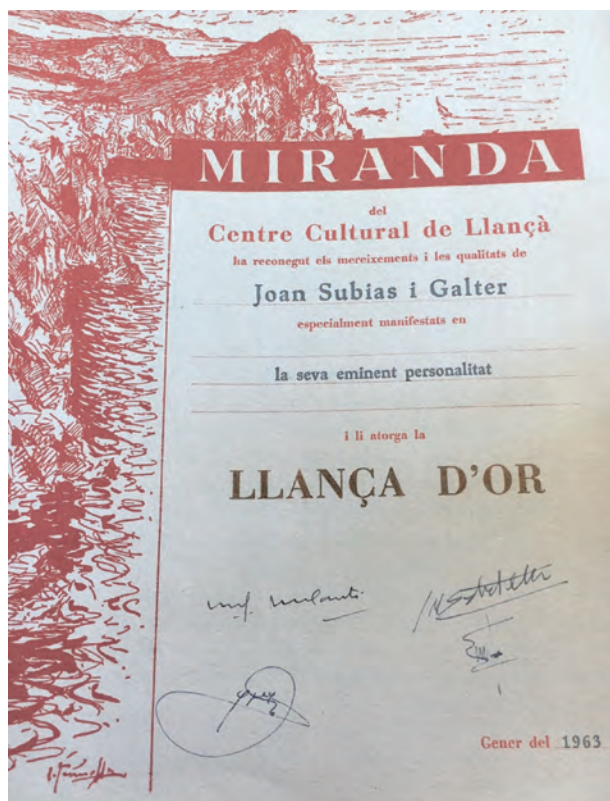

FIGURA 58. Diploma d'atorgament de la «Llança d'Or», gener de 1963 (Fons Joan Subias de l'Arxiu de l'IEC).

FIGURA 59. Joan Subias al seu domicili del c. Manuel Girona (Arxiu de la família Subias Fages).

ÍNDEX ONOMÀSTIC

ÍNDIX ONOMÀSTIC

En aquest índex hem prescindit de les entrades de Joan Subias i Galter atesa la reiteració del nom a la totalitat del llibre que li és dedicat íntegrament. També volem palesar que el cognom apareix escrit al llarg del llibre de diferents maneres (Subias, Subías o Subies) però l'hem volgut mantenir tal com l'hem trobat a les diferents fonts.

- Adams de Puertas, Gwendolyn 40
 Adroher, Antònia 57
 Adsuara 178
 Ainaud de Lasarte, Joan 98, 104, 181, 199
 Albert i Despujol, Josep M. 140
 Albert Llauro, Ricard 49, 51, 54, 167, 168
 Alcalde Subias (família)
 Alférez Lozano, Fernando 69
 Alighieri, Dante 134
 Allende Salazar, Juan 163, 187, 188
 Almagro Basch, Martín 97, 117, 180
 Almeda, Manuel i Santiago (pare i fill) 69, 158
 Almeda y Esteve, Manuel 44, 69, 101, 154
 Alomar 161
 Alòs-Moner, Ramon d' 169
 Aloy (*mestre*) (*Vegeu Montbrai, Aloi de*)
 Alumà, Jordi 115, 184
 Alvarez Des, F. 114, 183
 Alvarez Lopera, José 200
 Alvarez Ribera, José M. 39
 Andreu, Ramon 132
 Anglesola, Berenguer d' 130
 Antigó, Joan 37
 Aragó Masó, Narcís-Jordi 44, 45, 200
 Aragonés Beltran, Emilio 106
 Aramon i Serra, Ramon 84
 Arañó, Laia 201
 Argüelles i Díaz Francesc- Xavier 179
 Argullós, Alexandre 86
 Arnalot 155
 Artau, Francesc 130, 132
 Artís i Tomàs, Andreu-Avel·lí 103
 Aubanell, Martí 142
 Aulina (Reverend) 12
 Azaña, Manuel 66, 135, 169
 Azemar, Josep 11, 13, 211
 Bagué 140
 Baig, Germà 19, 39
 Balaguer, Sebastià, 40
 Balcells, Albert 85, 99, 199
 Baldomà, Montserrat 196
 Ballester 177
 Balló Justa 141, 164,
 Baranda y superville, Pedro 69
 Bardotet, Josep 64, 68
 Baró de Terradas (*Vegeu Albert i Despujol, Josep M.*) 140
 Baró Pagès, Josep 170
 Barrachina, Jaume 97
 Barraquer, Ignasi 19
 Bartolomé Roviras, Laura 200
 Bartomeu (*Vegeu Robió, Bartomeu de*)
 Bartomeu (*Vegeu Vinyes, Bartomeu*)
 Bas Massana, Camil 178
 Basco, Josep 40
 Bas-Dalí (Srs.) 116
 Bassa, Manuel 165, 166
 Bassegoda Nonell, Juan 189
 Bassegoda i Musté, Bonaventura 200
 Bassols, Frederic 30
 Batlle Prats, Lluís 149
 Batllori, Miquel 201,
 Bellido, Jesús M. 135
 Beltrán Flores, Juan Bautista 103
 Benavent de Barberà i Abelló, Pere (Pedro) 102, 103, 112,
 115, 195, 200
 Berneç, Pere 132, 186
 Benet i Cantó, Josep 195
 Benet, Rafael 100, 179
 Berenguer II, Ramon (Cap d'Estopes) 129, 131
 Bernils i Mach, Josep M. 19, 69, 191, 199
 Bertrana, Aurora 142
 Blanch i Roig, Emili 14, 32, 36, 42, 49, 57, 59, 61, 63,
 139, 144, 147, 156, 157, 172, 175, 217,
 Blasco, Anna M. 199
 Boadas i Raset, Joan 191,
 Boffi (arquitecte) 61, 131
 Bohigas i Balaguer, Pere 63, 77, 141, 144, 168, 173,
 Boixadós, Ramon 84
 Bolós, Carles de 155
 Bonet del Rio, Josep 103, 195
 Bonshoms, Joan 155
 Borralleras Gras, Joaquim 166
 Borrassà, Honorat 37
 Borrassà, Lluís 26, 67, 129, 132,
 Bosacoma, Joaquim 37
 Bosch Gimpera, Pere 32, 66, 73, 74, 147, 162, 201, 202
 Bosch y Armet, Carlos 11
 Bransuela, Lluís M. 74
 Branzuelo 65
 Breton, André 141
 Bruguera (canonge) 32, 44
 Bruguiera Calvet, Gustave (Gustavo, Gustau) 12, 134
 Bruguiera López Neyra de Gorgot (família) 12, 13, 73
 Bruguiera, Jorge 133, 134, 135
 Bruhn, Wolfgang 115
 Brunet i Bargunyà, Jaume 43, 48, 161
 Brunet, Josep 40,
 Brunet, Manuel 113
 Brusés, Josep 11
 Buenaventura Puig, D. 195
 Burgas, Agustí 25
 Busquets Dalmau, Joan 158
 Busquets i Mollera, Lluís 42, 43, 49, 52, 53, 58, 63, 144,
 149, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 191
 Busquets-Dalmau (família) 157, 158
 Butiñà i Oller, Martirià 29, 32, 33, 146
 Buxó, Joaquín 102
 Cairó, Lluís 40

- Calsamiglia, Pep 86
 Calvet 75
 Calvet, Antoni 174
 Calvet, Llorenç 40
 Cambó, Francesc 19
 Campillo, Maria 74, 201
 Camps (de Belcaire) 147
 Camps i Arboix, Joaquim de 162
 Canals, Ricard 22
 Canet, Ramon 28, 185
 Canton Playà, Pere 45, 46, 52
Cap d'Estopes (Vegeu Berenguer II, Ramon)
 Capella Molas, Anna 201
 Capmany, Aureli 45
 Capmany, Ramon de 115, 184
 Carbonell, Josep 64
 Cardelús 147
 Carles, Domingo 113
 Carmaniu Mainadé, Xavier 199
 Carrasco, M. Antònia 196
 Carrencà, Segimon 64
 Carrera Dellunder, Joan 51, 78, 139, 147, 168
 Carrera, Juan 35
 Carreras 169
 Cartaña e Inglés, José 82,
 Casacuberta i Roger, Josep M. de 158, 187,
 Casacuberta, Margarida 200
 Casadessús (doctor) 166
 Casals Rosell, J. 81
 Casanovas, Enric 22
 Casas 178
 Casas, Ramon 113, 191
 Cascalls, Jaume 131
 Castanyer, Maria 94, 179
 Castillo, doctor 162
 Castillo, Alberto del 44
 Cathary, René 77, 87
 Cauwenbergh, E. Van 180
 Charlotte (esposa de Jorge Bruguère) 133, 134, 135
 Chita 137
 Cirici Pellicer, Alexandre 103
 Clapera, Pedro 113, 191
 Claperós, Joan 59
 Clara Resplandis, Josep 44, 54, 57, 174, 200
 Clarà i Ayats, Josep 103, 196
 Coll Antoni (mestre argenter) 130
 Coll i Alentorn, Miquel 84
 Colls, Llorenç 40
 Colom, Juan 195
 Colomer (germans) 52, 53
 Colomer, Josep 52
 Colominas, Josepa 64
 Colomines, Josep 84
 Comas (recader) 174
 Comellas Colldeforns, Jaume 199
 Comet 155
 Comín, Jesús 28
 Compte i Freixenet, Albert 200
 Comte de Bell-lloc 47
Comte del Valle de Canet (Vegeu Montaner i Vila, Ramon de)
 Comtes de Peralada 132
Conde de las Infantas (Vegeu Pérez del Pulgar, Joaquín)
Conde de Ruiseñada (Vegeu Güell y López, Juan Antonio)
 Condeminas, Francesc de Paula 83, 176
 Contreras López, Juan de (marquès de Lozoya) 83, 95,
 115, 176
 Cook, Walter W.S. 145, 165, 187, 188,
 Cornudella, Rafael 33, 200
 Coromina, Leonci 49
 Coromines, Pere 57, 61, 76, 86
 Coromines 149
 Coromines, Joan 86
 Coronado, M. 68
 Corrales, Antonia 145
 Cortada (picapedrer) 167
 Cos, Dolors 40
 Costal, Cassià 158, 187
 Cruañas 20
 Cruanyes, Miquel 32
 Cruzet Sanfeliu, Josep M. 183
 Cuéllar Bassols, Eduard 39
 Cumané de Dalmau, Carme 173,
 Cusí, i Fortunet, Joaquim 162, 181, 188
 Dalfó, Xavier 177, 205, 206
 Dalí Domènech, Salvador 5, 9, 10, 11, 15, 19, 21, 22, 23,
 24, 25, 28, 39, 84, 108, 111, 141, 197, 199, 200, 201,
 205, 213, 214
 Dalí, Anna M. 22, 23, 24,
 Dalmases, Núria de 200
 Dalmau Casademont, Josep M. 57, 59, 144, 171, 172
 Dalmau Massa, Josep M. 13, 22, 173, 174, 175,
 Danés Torras, Joaquim 171
 Deulofeu i Torres, Alexandre 40, 66
 Devesa 149
 Díaz Plaja, Guillem 190
 Dieuzalde Yan, Juan 100, 111, 184
 Domènech i Casadevall, Gemma 50, 57, 59, 61, 67,
 68, 69
 Domingo, Francesc 22
 Donatel·lo 130, 188
 Durà, Victòria 99
 Duran i Sanpere, Agustí 14, 38, 42, 61, 83, 139, 104,
 141, 151, 153, 156, 159, 176, 206
 Duran i Ventosa, Lluís 51
 Eixarch Alberola, Felipe 19
 El Greco 25, 130
 Elias Bracons, Feliu 158, 188
 Elps Vila, Carlos 78
 Éluard, Paul 141
 Erin, Jordi 191, 199
 Ermessenda (Ermessindis), comtessa 130, 131
 Ernst, Max 25
 Escapa, Sebastià 40
 Estorch, Joan 64
 Fabre, Jaume 97, 201
 Fàbregues Estela, Isidro 20
 Fabrés, Geroni 48, 160, 161, 162
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Antoni 12
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Carmen 12
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Conxita 12
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Lluís 12
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Maria 12

- Fages de Climent Neyra de Gorgot, Mercè 12
 Fages de Climent Neyra de Gorgot, Pilar 12
 Fages de Climent, Carles 12, 200, 201
 Fages de Climent, Francesc Xavier 12, 75
 Fages de Climent, Marià (Mn), 12
 Fages Neyra de Gorgot, Conxa (M. Concepció, Conxita, Concha) 11, 12, 13, 14, 24, 67, 73, 75, 76, 101, 103, 133, 135, 213, 224
 Fages, Ignasi 12
 Fajol Figueras, Joan (antiquari) 52
 Fajula 52
 Fanés, Fèlix 21, 22, 201
 Fagnoli, Adolf 37
 Fagnoli, Valentí 15, 29
 Farré, Miguel 195
 Febrés, Xavier 97, 201
 Ferran (nen) 12
 Ferran Galter, Josep (José) 11, 27
 Ferran (família) 135, 147
 Ferrando, Melciora 40
 Ferrant, Alejandro 97, 117, 180
 Ferrer Bassa, Jaume 67
 Ferrer, Joan 83, 176
 Ferrer, Josep 86
 Ferrer, Nadal 40
 Ferrerós, Joan 19, 24, 25, 39, 199, 201, 206
 Fina 176
 Fiol i Marquès, Eduard 57, 60, 173
 Florensa 102
 Folch i Torres, Joaquín (Joaquín) 28, 65, 77, 103, 112, 158, 163, 184, 188, 195,
 Font i Quer, Pius 84
 Font, Llambert 151
 Font, Maria 142, 164, 172
 Fontbona i de Vallescar, Francesc 99, 104, 107, 108, 199
 Fortuny i Marsal, Marian (Marià) 103, 112, 130
 Francés Sánchez-Heredero, José 81, 101, 114, 167, 177, 184, 188, 206
 Francés, Jaime 206
 Franco, Francisco 67, 68, 77, 134, 177, 202,
 Franquet, Antonio 88
 Freixa, Mireia 99
 Freixas, Pere 37
 Frontera i Bosch, Ramon 14, 65, 66, 68, 73, 74, 75, 77, 175, 176,
 Fusellas i Buscatells, Maria 183, 187
 Gabernet, Enrique 94
 Galán Calderón, Carlos 67, 77, 78, 79, 81
 Galí, Alexandre 28, 158
 Gallach, Instituto 86
 Gallego Burín, Antonio 95, 189
 Gallego, Dolores 114
 Gallego, Domingo 114
 Galter, Dolores 13
 Galter, Juan 11
 Gambús, Francesc de Paula 103
 Garcés, Tomàs 31, 46, 97, 99, 111, 117, 170
 García de la Rosa, José María 87, 88, 93
 García Valdecasas i Marés, Alfonso 102
 García, A. Jesús 41
 Garicano Goñi, Tomàs 102
 Garolera, Narcís 201,
 Garrido Pallardo, Fernando 199
 Gassol, Ventura 58, 142, 170
 Gauguin, Paul 113, 190
 Gelada (porter) 144
 Gelart, Fèlix Jaume 155
 Geli Aguadé, Jordi 189
 Gènova 20
 Genover Codina, Jaime (Jaume) 87, 89
 Gibert Buch, Josep (José) 65, 76
 Gibson, Ian 22, 199
 Gil 177, 178
 Gil de Vicario, Luis 95
 Gil, Rosa M. 199
 Giner de los Ríos, Ermengol 11
 Giralt Casadesús, Ricard 25, 42, 59
 Giralt Miracle, Ricard 85, 100
 Gironell, Francesc 20
 Gómez 20
 Gómez Caamaño, José Luis 100, 115, 188
 Gómez Moreno (doctor) 50, 138
 Gómez Soler, Gabriel 88
 González i Mercader, M. Dolors 48
 Gonzalvo i Bou, Gener 201
 Gonzalvo, Antònia 11
 Gorgot i Derrieu, Bruno de 12
 Gorgot (pare) 76
 Gorgot, Ángeles de 12
 Gorgot, Eulàlia de 12
 Gorgot, Mercedes de 12
 Gorgot, Miquel 75
 Goya, Francisco de 37, 100, 111, 112, 114, 116, 188, 189, 190, 191,
 Gracia Alonso, Francisco 65, 68, 201
 Gracia, Jordi, 94, 201
 Grahit i Grau, Josep (José) 82, 83, 115
 Grahit i Papell, Emili 82
 Grant-Robertson, J. 181
 Gras, Irene 99
 Gratacós, José 93
 Grau Llorens, Manuel 158, 187
 Grau, Carles 140
 Griera i Gaja, Antoni (mossèn) 103
 Gruartmoner, Enrique 35
 Guanter, Rosa 11
 Gudiol i Cunill, Josep Mn. 157
 Gudiol i Ricart, Josep M. 61, 64, 140, 171, 174, 199, 200
 Güell López, Juan Antonio 195
 Güell y López, Juan Antonio 29
 Guillamet i Lloveras, Jaume 31
 Guillamet i Tuèbols, Joan 19
 Guillamet, F. 46
 Guillén, F. 95
 Gumbau, Alfons 40
 Héctor (periodista) 23
 Hilari (pare) 86
 Iglesias Franch, David 191
 Igual Úbeda, Antonio 100, 111, 191
 Iníiguez 180
 Irla, Josep 50, 151, 152, 164, 202
 Izquierdo, Santiago 84

- Jardí, Enric 188, 189
Jaumet (pastor de can Barris de la Vajol) 13, 75
Johan, Pere 129
Jordana, Cèsar-August 170,
Jordi i Frigola, Martí 20, 64
José Pitarch, Antoni 299
Josep Lluís 187
Joseph i Mayol, Miquel 201
Julià Bernet, Santiago 103, 195
Junoy, Josep M. 85, 111
Kenion, Frederic 61
Kocinnnki (doctor) 179
Krekovic, Kristian 113, 190
Labarta, Francisco 103, 115, 179, 195,
Lacy y Zafra, José M. de 82
Laín Entralgo, Pedro 94
Lamarca, Concepció 32
Lasala, Jaime 78, 82
Lerroux, Alejandro 19
Líster Forján, Enrique 67
Llavanera Miralles, Marià (Mariano) 113, 190, 191
Llimona, Josep 145
Llobet de Foxá, Francisco de 77
Llopart i Vilalta, Amadeu 102, 103, 179, 195,
Lloveras, Narcís 31
López Neyra de Gorgot Álvarez, Ángeles 12, 13, 73, 133,
134, 184
López Neyra de Gorgot Álvarez, Eulàlia, 12, 134
López Neyra de Gorgot Álvarez, M. Mercè (Mercedes) 12,
73, 87
López Pascual, José 67, 77
López Rovira, Carles
López Rovira, Carles 67, 201
Lorés, Immaculada 31, 201
M. Pià 134
Macau i Ferran (família) 135
Macau, Frederic 23, 74, 75, 153, 176
Macià, Francesc 152
Mainer, José Carlos 201
Malibrán, Lluïsa 40
Mallart Jue, Concepció 77
Mallol Suazo, José M. 113, 186, 189
Manent, Albert 86
Mann, James G. 61
Manzano, Rafael 179
Maragall, Joan 148
Marés Deulovol, Frederic 9, 13, 14, 76, 84, 94, 95, 102,
107, 108, 112, 113, 115, 167, 177, 178, 179, 184, 185,
188, 189, 195, 199, 206
Marés i Marés, Joan 46, 169,
Margarit, Arnau 170
Marián (mossèn), (*Vegeu Marià Fages de Climent*)
Marquès de Castell-Florite (Vegeu Buxó, Joaquín Buxó)
Marquès de San Calixto (Vegeu Gallego Burín, Antonio)
Marquès, Lluís 157
Martí i Sorias, P. 165
Martí Sanjaume, Jaime 29
Martinell, Cèsar 102, 112, 165, 166, 189
Martínez Ferrando, Ernest 61
Martínez Sardà, Juan 93
Martínez, Pelai (Pelayo) 11, 20, 40, 156
Martínez-Puig, Alfons 201
Martorell i Terrats, Jeroni (Gerónimo) 14, 32, 35, 45, 46,
61, 64, 97, 98, 137, 138, 139, 156, 187, 199
Martorell i Trabal, Francesc 14, 34, 38, 39, 41, 42, 47, 53,
137, 139, 140, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155,
156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 168, 185, 187
Martorell, Bernat 37
Mas Collellmir, Bartomeu 153
Mas, Adolf 10, 37, 145, 146, 163, 187, 188
Mas, Juan 103, 195
Mascort (comissari) 175
Masdeu (mossèn) 152, 154
Masgrau, Jorge 93
Masià, Jesús 50, 52
Masó i Bujons, Pere (Pedro) 20, 21
Masó Valentí, Rafael 5, 14, 20, 34, 42, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 52, 97, 102, 123, 125, 146, 153, 154, 157, 160,
161, 162, 164, 165, 166, 171, 197, 205, 217
Masramon, Josep M. 137, 138
Masriera i Rosés, Lluís 114, 195
Massanet, Joan 35, 147
Massip, Jesús 201
Massó i Carballido, Jaume 201
Massot Lluís 20
Mateo (mestre) 114
Mates, Pere 127, 129
Mateu i Llopis, Felipe 102
Mateu i Pla, Miquel 14, 76, 83, 102, 103, 180, 181,
190, 205
Matosas, Antònia 144, 170,
Mauriac, Claude 133
Mauriac, François 133
Maurici Soler, Jaume 24, 25, 199
Mayoral Parracia, Pedro 101, 180, 181, 188
Melé, Ignasi 32, 153
Méndez Canseco, José Félix 106
Mercadante de Bretaña, Lorenzo 129, 132
Mercader Font, Eugeni 50
Mestras i Martí, Lluís M. 21, 201
Met (vegeu Miravittles, Jaume)
Miguel Ángel 184
Millares Carlo, Agustín 187
Miquel, Francisco 139
Miquel Pons, Antonio 93
Mir, Joaquim 221
Miracle, Lluís 176, 187
Mirambell i Belloc, Enric 57
Miravittles, Jaume (Met) 19, 22, 23, 24
Molar, Nolasca de 142
Molina Figueras, Joan 33, 37, 201
Molinero, Carme 83
Mompou, Frederic 103, 195
Mondini, Luciano 189
Moner, Joaquim 12
Monjo, Enric 195
Monreal, Luís 69, 102, 162
Montaner i Vila, Ramon de 86
Montbrai, Aloi de 129, 131
Montrodó, Bertran
Montsalvatge, Francesc
Montserrat (funcionari) 75

- Moradell 20
 Morales, M. Jesús 164
 Morei, Guillem 129, 130, 131
 Morell, Josep 177
 Morella Cortés, José 76
 Moreno Chacón, Manuel 196
 Morera Sabater, Josep M. 77, 88, 155
 Mota, Pere 165
 Muguruza Otaño, José M. 68, 77
 Muguruza, Pedro 69
 Muniesa 164
 Munilla, Glòria 65, 68, 201
 Muñoz, Alberto 113, 190
 Muntané, Lluís (Luis) 95, 182, 187, 188
 Mutina, Bernadí de 130, 132
 Nadal i Farreras, Joaquim 44, 50, 57, 59, 60, 61, 68, 69, 200
 Napoleó 134
 Navarro Romero, Vicente 103, 195,
 Navarro, José 69
 Nebot, Francisco de P. 195
 Negre, Pelai 146
Neyra de Gorgot Derrieu, Bruno (Vegeu Gorgot Derrieu, Bruno de)
Neyra de Gorgot, Ángeles (vegeu López Neyra de Gorgot Alvarez, Ángeles)
Neyra de Gorgot, Eulàlia (Vegeu López Neyra de Gorgot Alvarez, Eulàlia)
Neyra de Gorgot, Mercedes (Vegeu López Neyra de Gorgot Alvarez, Mercedes)
 Nicolau (pintor) 171
 Nogué Masó 102
 Nolla, Josep M. 47
 Núñez Fernández, Juan 24
 Ochoa Uriel, Félix 106
 Oliva i Prat, Miquel 14, 43, 94, 98, 179, 180, 188, 197, 206, 226
 Oliva Teixell, Josefina 173
 Oliva, Amadeu 43
 Olivar 178
 Oliveras, Joan 35
 Oliveras, Ramon 147
 Ollé Pinell, Antoni 103, 195
 Ors, Eugeni d' 22, 177, 185
 Padrosa Gorgot, Inés
 Pagès Hostench 20
 Pagès, Anicet de 19
 Pagès, Joaquim 20
 Paladella (de Caldas de Montbuy) 78
 Palau de Gómez, Anna 40
 Palau, J. 113, 189
 Palau, Núria 75, 135
 Palol, Carles de 51, 52, 57, 162
 Palol, Miquel de 52
 Palol, Pere de 52
 Palomer, Josep 165
 Panyó, Joan Carles 166
Pare Nolasca (vegeu Molar, Nolasca de)
 Pascual de Subias, M. Concepción 181
 Pascual, Iu 22, 154
 Pascuet, Rafael 200, 206
 Passoles, Josep 40
 Pau, Bernat de 60
 Pavó (bisbe) 60, 129, 130
 Peláez, Manuel J. 83, 206
 Pere 173
 Pere el Gran 84
 Pere IV d'Aragó 131
 Pérez de Ayala, Ramon 22
 Pérez del Pulgar, Joaquín 148
 Pérez Vallverdú, Eulàlia 83, 201
 Pérez, Ramón 35
 Pérez, Roser 64
 Pérez-Bastardas, Alfred 108
 Pericàs, Josep M. 45
 Pericot (guixaire) 167
 Pericot, Lluís 94, 123,
 Petit, Joan 135
 Pi Sunyer, Carles 14, 19, 57, 58, 64, 65, 66, 67, 68, 73, 74, 75, 77, 83, 135, 175, 176, 189, 201
 Pi Sunyer, Santiago 73
 Picasso, Pablo 22, 113, 186, 191
 Picella, Giulio 189
 Pichot (família) 24
 Pichot, Ramon 39
 Piferrer, Pedro 115
 Pijoan, Josep 108
 Pitxot, Ricard 40, 155
 Pla, Joan 64, 139
 Pla Cargol, Joaquim 37, 42, 44, 77, 88, 101, 155, 156, 158, 191, 200
 Pla, Jordi 28, 37
 Pla, Josep 185
 Planas i Prats, Pau 57, 59, 60, 173
Planes, Pau (Vegeu Planas i Prats, Pau)
 Playà Maset, Josep 22, 36, 45, 46, 52, 200, 201, 206
 Poch 174, 175
 Pont, Onofre 27, 32
 Portella, Carme 31, 144
 Post, Chandler R. 145, 163, 187, 188
 Pous i Pagès, Josep 19
 Pousi 170
 Prades Moreno, Pedro 76
 Prat Puig, Francesc 79
 Prat Roca, José M. 82
 Prats, Dalmau 174
 Primo de Rivera, Miguel 21
 Puig Bayer, José 42, 77
 Puig Gabarró (família.) 97, 115
 Puig i Cadafalch, Josep 41, 49, 51, 54, 98, 99, 107, 155, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 185, 187, 217
 Puig i Vayreda, Eduard 10, 107, 200
 Puig Palau, Alberto 94, 97, 201
 Puig Pujades, Josep 16, 25, 26, 28, 33, 37, 39, 42, 43, 46, 53, 78, 79, 81, 112, 115, 137, 141, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 157, 160, 165, 169, 185, 202
 Puig Roca, Joan de 78
 Puig Sastreger (senyores) 33, 146
 Puigdevalls, E. 47
 Pujadas, Joan 86
 Pujol Albanell, Josep 57
 Pujol i Canelles, Miquel 37

- Pujol, Enric 84, 200
 Pujol, Pere 64
 Puxan (de Figueres) 140
 Quer, Manuel 165
 Quimano 133
 Quintana, Albert de 25
 Ràfols, Josep-Francesc 65
 Rahola (senyoreta) 144
 Rahola i Llorens, Carles 6, 14, 15, 27, 29, 33, 34, 37, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 61, 62, 64, 74, 78, 108, 111, 123, 125, 146, 147, 148, 149, 164, 166, 197, 200, 201
 Raventós, Salvador 11
 Rayner (mossèn) 154
 Rayner, Tomàs 154
 Reig, Ramon 19, 22, 24, 39, 40, 69
 Renart i García, Joaquim 103, 195
 Renart (Srs.) 178
 Renom Jaumandreu, Faust 64, 172
 Reverendo López, Modesto 81
 Reyes (tinent coronel) 139
 Reynals (comptador de Lladó) 168
 Riba, Carles 94
 Ribera 162, 177
 Ribera (Srs.) 179
 Ribera, Francisco 116, 192
 Ridruejo, Dionisio 94
 Riera, Adela 27, 142, 163, 164
 Ripoll, A. 154
 Riquer, Martí de 102
 Riquer i Permanyer, Borja de 83
 Riuró i Llapart, Francesc 45, 46, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 97, 162, 171, 200
 Rius, Maria 108
 Rivière Manen, Lluís 83, 176
 Robió, Bartomeu de 129, 131, 132, 185
 Rodeja Galter, Eduard 20, 23, 39
 Rodríguez Aguilera, Cesáreo 24, 107, 197, 200
 Roger Marx, Claude 133
 Roger, Pere 175
 Roig, Manuel 93
 Roig, Sebastià 200
 Romero Serís, J. 148
 Ros Vila, Josep M. 103, 195
 Roura (restaurador) 161
 Roura (transportista) 164
 Roura Subirós, Narcís 78
 Rovira i Fusellas, Arturo (Artur) 37, 156
 Rovira i Virgili, Antoni 66, 169, 201
 Rubí, Basili de 142
 Rubió i Balaguer, Jordi 14, 59, 61, 62, 63, 94, 141, 142, 143, 144, 145, 172, 173
 Rubiral, J. 68
 Ruiz Jiménez, Joaquín 95
 S'Anglada, Pere 129, 131, 132
 Sabanés, Aurèlia 27
 Sabater, Horaci 64
 Sabater, Josep 36, 37
 Sabí, Ramon 114
 Sagarra, Josep M. de 31
 Sagrera (d'Ullastret) 50
 Sagrera, Jordi 47
 Saguer, Emili 32
 Sala, (senyoreta) 142
 Sala i Deulofeu, Francesc 31, 170
 Sala i Tubert, Lluïsa 83, 202
 Sala y Sabrià, Francisco 11
 Salas, Xavier de 83, 176
 Sales, Joan 10, 85, 86, 111
 Salvador, Felipe de 102
 Salvat, editors 177
 Samsó, Joan 86
 San Pío, Álvaro de 28
 Sánchez 20
 Sanmiguel Tajuelo, Juan 76
 Sans Buigas, Lluís 81
 Sans, Enric 40
 Santaló i Parvorell, Miquel 32, 57, 59, 50, 171, 172
 Santaló Sors, Juan 78
 Santaló, Jaume 19, 28, 201
 Santaló, Onofre 133
 Santos Torroella, Rafael 24, 107, 189, 200
 Sanvicens, Ramon 114, 184
 Sargatal, L. 115
 Sarraute, A. 50
 Satorra, Llorenç 170
 Sauch, 157
 Sbert i Massanet, Antoni M. 59, 60, 66, 74, 75, 81, 145, 149, 158
 Schulten, Adolf 32, 151
 Sedó i Peris-Mencheta, Joan 103, 195
 Seguranyes, Mariona 22
 Selfa Sastre, Moisès 86
 Selva, Josep 86
Sempronio (Vegeu Artís i Tomàs, Andreu-Avel·lí)
 Serra, Jaume 132
 Serra (Srs.) 26, 151
 Serra i Ràfols, Josep de C. 14, 38, 44, 45, 47, 48, 52, 143, 148, 153, 159, 160, 161, 162, 163
 Serra Ràfols, Elies, 163
 Serra, Elisabet 25
 Serra, J. 113
 Serra, Jaume 67
 Serra, Joaquim 40
 Serra, Pere 67
 Serra, Salvador 50
 Serrano Jiménez, Miquel 202
 Silvela, J. 19
 Simarro i Puig, Antoni M. 83, 176
 Simón Tarrés, Antoni 200
 Soldevila, Carles 94
 Soldevila, Ferran 10, 84, 85, 86
 Soler, Dolors 40
 Soler, Eudald 40
 Soler, Glòria 103
 Solervicens, Joan Baptista 103, 177
 Solés, Francisco 29, 147
 Subias Alcalde (família) 179
 Subias Fages (família) 14, 177, 179, 214, 215, 224, 227, 228, 229, 230, 231
 Subias Fages, Antoni (Anton) 10, 12, 25, 67, 73, 105, 183, 185, 187, 188, 224
 Subias Fages, Pilar 10, 12, 14, 67, 73, 101, 135

- Subias Fages, Xavier (Javier) 10, 12, 14, 25, 67, 73, 75, 84, 103, 105, 177, 183, 200, 224
 Subias Galter, Pilar (Pili) 11, 12, 13, 14, 135
 Subias Gonzalvo (Gonzales), Antonio 11, 12, 13, 39
 Subias Pascual (família) 177
 Subias Pascual, Eva 10, 54, 137, 188,
 Subias, Inocencio 11
 Subias Pujadas, Pia 10, 180, 181
 Subirana Marull, Rosa 50
 Sureda, Serafi 42, 69, 165
 Suriñach, Francesc 155
 Surinyach (aparellador) 154
 Suris Soler, José 78
 Sutrà i Viñas, Joan 33, 34, 36, 37, 69, 146, 164, 202, 217
 Taltabull Flores, Antonio 76
 Tarín-Iglesias, José 107, 200
 Tarradellas, Josep 66, 74
 Tarragó, M. 64, 65, 158
 Tarrasó, Casimir M. 114, 184
 Tarrús Bru, Joan 78, 88
 Teixidor Colomer, Anna 202
 Teixidor, Pere 40
 Teresa (esposa de Lluís Muntaner) 182
 Terradas, Abdó 147
 Thió i Rodés, Maria Bernarda 58
Tia Angeles (Vegeu López Neyra de Gorgot, Angeles)
Tia Mercedes (Vegeu Gorgot, Mercedes de)
 Tina 178
 Tinnell, Roger 24, 141, 200
Tio Gustau (Vegeu Bruguière Calvet, Gustave)
 Titus 200
 Toda i Güell, Eduard 201
 Togores, Josep de 113, 189
 Toldrà Soler, Eduard 103, 195
 Tormo y Monzó, Elías 30, 97, 138, 159, 187
 Torner, Jordi 102, 202
 Torras, César August 51
 Torres, Lola 172
 Tremoleda, Joaquim 37
 Trens, Manuel 85, 102, 111, 141
 Turon i Algans, Joan (Juan) 57, 58, 61, 78, 183, 187, 189, 200
 Turró, Joan 24
 Tusell, Joan 156
 Tutau Vergés, Joan 147
 Udina Martorell, Frederic 102
 Ugalde, Francisco 19
 Vallès Roviera, Carles 200
 Vallés, Evaristo 113, 179, 191
 Vallmajor, Pere 57, 60
 Valls i Taberner, Ferran 83, 176, 177
 Vandellós Sola, Josep Antoni 20
 Varela, Carles 40
 Vayreda Trullol, Montserrat 170
 Vayreda, Joaquim 22
 Vayreda i Olivars, Pere 166, 170
 Vega, J. 41
 Velázquez, Diego 103, 112, 116, 119, 185, 188, 189, 191
 Vendrell Villaronga, Jaime 93
 Ventós 174, 175
 Ventós (Srs.) 174
 Verger, R. de 64
 Vergós, Francesc 37
 Verrié, Pau 47
 Vicens Vives, Jaume 94
 Vidal-Quadras i Vilavecchia, José M. 103, 113, 190
 Vié 134
 Vila Miravittles, Josep 42, 139
 Vila (reverend) 37
 Vila Arrufat, Antoni 103, 195
 Vila Camps, Maria 47
 Vila Martínez, Josep (José) 29, 61, 157
 Viladrich Vila, Miquel 22
 Vilageliu, Joan 57
 Vilalta Sentís, Domingo 76
 Vilanova i Vila Abadal, Francesc 74, 83, 200, 201
 Vilar, Joaquim 40
 Villares Méndez, Antonio Jaime 173
 Viñals 148, 174, 175
 Viñas, Manuel 165
 Vinci, Leonardo da 113, 190
 Vinyes, Bartomeu 132, 185
 Vinyes, Joan 155
 Vives, Llorenç 169
 Vivó, David 47
Xènius (Veure Ors, Eugeni d')
 Xifra i Riera, Ramon 93
 Xirau Llorens, Ramon 11, 12
 Xirau Palau, Joan 24, 40
 Xirau Palau, Joaquim 11, 14, 39, 84, 141, 150, 158
 Xirau Subias, Ramon 11
 Xirau Palau, Antoni 66, 134
 Xirau, Ricard 20
 Ysàs, Pere 83
 Zanuy, P. 167

JOAN SUBIAS GALTER

(1897-1984)

DUES VIDES I UNA GUERRA

Estudi biogràfic de la vida i l'obra de Joan Subias Galter (1897-1984), que l'any 1974 va decidir lliurar el seu fons documental i fotogràfic a l'Institut d'Estudis Catalans. Figuerenc, un dels primers descobridors de Salvador Dalí i apassionat per la història de l'art, es va iniciar en la gestió del patrimoni cultural com a director dels Serveis de Cultura de la Diputació de Girona (1926), i successivament, de la Comissaria de la Generalitat de Catalunya a Girona i de la Conselleria de Cultura (1931-1939). Va prendre la iniciativa en la declaració de monuments nacionals de Sant Pere de Roda i de Santa Maria de Vilabertran i va promoure la restauració i la rehabilitació de molts monuments, mentre s'encarregava per compte de l'IEC de la confecció del *Catàleg monumental de la província de Girona*.

Des dels inicis de la Guerra Civil, primer a Girona i després a Barcelona, va tenir un paper destacat en la salvaguarda del patrimoni artístic de Catalunya; va ser cap de la Secció de Museus des de 1938 i, com a tal, va assumir la responsabilitat del trasllat i la salvaguarda de moltes obres del patrimoni català a Can Descals de Darnius. Després d'un breu exili, va ser represaliat i depurat amb pèrdua de feina i sou; quan el 1949 va ser rehabilitat després de la revisió de l'expedient, Subias ja havia refet la seva vida, ara dedicat al món editorial i a la docència com a professor de l'Escola de Llotja i com a catedràtic de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi. Acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, havia estat des de 1935 corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Molt acreditat fins a mitjan anys setanta, la seva figura i la seva biografia van caure en l'oblit, tret de les aportacions singulars que en van fer Eduard Puig Vayreda i Francesc Fontbona i de Vallescar.

